

A MAGYAR HONVÉDSÉG
ÖSSZHADERŐNEMI PARANCSNOKSÁG
SZAKMAI-TUDOMÁNYOS FOLYÓIRATA

SEREG SZEMLE

„FEGYVER, FEGYVER, FEGYVER KÉVÁNTATIK,
ÉS JÓ VITÉZI RESOLUTIO!”

(ZRÍNYI MIKLÓS)

A TARTALOMBÓL

- Birher Nándor: Gondolatok a posztmodern hadviselés alapkérdéseiről
- Tóth Sándor nyá. ezredes: Változó világ, változó kihívások és a relatív béke
- Koós Gábor - Szternák György: Az európai rakétavédelem politikai és katona-technikai háttere
- Rózsa Tibor ezredes: Információs műveletek a Magyar Honvédség missziós feladataiban, doktrinális és gyakorlati tapasztalatok
- Kádár Kriszta: A szovjet katonai objektumok kialakítása, elhagyása és újrahazsnosítása hazánkban
- Dr. Varga Attila Ferenc alezredes: A nemzetközi katonai fellépés korlátozott eredményességének okai a szomáliai kalózkodás elleni küzdelemben
- Dr. Tóth Gergely főhadnagy: Nemhalálós fegyverek – magyar szabályozás, lehetséges irányok

**AZ MH ÖSSZHADERŐNEMI PARANCSNOKSÁG
SZAKMAI-TUDOMÁNYOS FOLYÓIRATA**

**AZ MH ÖSSZHADERŐNEMI
PARANCSNOKSÁG
SZAKMAI-TUDOMÁNYOS
FOLYÓIRATA**

AZ MH ÖSSZHADERŐNEMI PARANCSNOKSÁG SZAKMAI-TUDOMÁNYOS FOLYÓIRATA

Megjelenik negyedévente
IX. évfolyam, 2. szám, 2011. április-június

Felelős kiadó:

Kovács József vezérőrnagy
az MH Összhaderőnemi Parancsnokság
parancsnoka

Szerkesztőség:

Postacím: 8000 Székesfehérvár,
Zámolyi út 2-6, 8001. Pf 151
Telefon: 22-542-811
Fax: 22-542-836
E-mail: seregszemle@regiment.hu
On-line: [http://ekonyvtar.zrinyimedia.hu/
lapok-folyoiratok](http://ekonyvtar.zrinyimedia.hu/lapok-folyoiratok)

Szerkesztőbizottság:

Elnök: Fucsku Sándor dandártábornok
Elnökhelyettes: Siposs Ernő Péter ezredes

Lapzártá: 2011. május 10.

HU ISSN: 2060-3924
Készült: 500 példányban

Tagok:

Dr. Böröndi Gábor dandártábornok
Dr. Görög István ezredes
Dr. Révész Gyula mk. ezredes
Szombati Zoltán mk. ezredes
Dr. Horváth Zoltán ezredes
Koller József ezredes
Horváth Tamás alezredes
Nagy Sándor mk. alezredes
Peszt Lajos alezredes
Sári Gábor alezredes
Dr. Torma Géza alezredes

Titkár:

Nagy Norbert őrnagy

Szerkesztőség:

Főszerkesztő: Berena Béla alezredes
Felelős szerkesztő: Dr. Földesi Ferenc

Nyomdai előkészítés, nyomás:

OOK-Press Kft., Veszprém
Fv.: Szathmáry Attila

A folyóirat az MH ÖHP alarendeltetéséből adódó kérdések katonai-szakmai fóruma. A szerzők szakmai véleményét a lap hűen közli, azok tartalmáért a szerző felel! A szerkesztőség azonban fenntartja magának a jogot a cikkek rövidítésére, a szükséges nyelvi és formai javítások végrehajtására.

Kéziratokat a szerkesztőség nem őrizz meg és nem küld vissza. A megrendelés nélkül beküldött kéziratokat a lehetőségeink szerint gondozzuk.

A közölt tanulmányokban megjelenő vélemények nem feltétlenül azonosak az MH Összhaderőnemi Parancsnokság hivatalos véleményével.

TARTALOM

BIRHER NÁNDOR:

Gondolatok a posztmodern hadviselés alapkérdéseiről 7

TÓTH SÁNDOR:

Változó világ, változó kihívások és a relatív béke..... 16

KOÓS GÁBOR – SZTERNÁK GYÖRGY:

Az európai rakétavédelem politikai és katona-technikai háttere 31

VÁGFÖLDI ZOLTÁN - FÖLDI LÁSZLÓ:

Korszerű ABV felderítő eszközök 50

HŰSE CSABA SZÁZADOS:

LMT, mint műveleti képesség szerepe és jelentősége a NATO vezette KFOR misszióban ... 58

RÓZSA TIBOR EZREDES:

Információs műveletek a Magyar Honvédség missziós feladataiban,
doktrinális és gyakorlati tapasztalatok 73

SOLYMOSSI FERENC MK. ALEZREDES - DR. RÉVÉSZ GYULA MK. EZREDES:

Nemzeti Támogatás a megalakító szemszögéből..... 79

FA ÁRPÁD HONVÉD TISZTJELÖLT – NAGY IMRE HONVÉD TISZTJELÖLT:

A szovjet-orosz városi had-viselés fejlődése az ötnapos háború tükrében (2. rész) 83

MÉHES LÉNÁRD – HENNEL SÁNDOR – HEGEDŰS ERNŐ:

Pilóta nélküli légi járművekhez kötődő szaktevékenységek
a MH Logisztikai Ellátó Központnál 108

VIDOVENYECZ PÁL MK. SZÁZADOS:

A katonai szervezetek személyi állományának fluktuációs hatásainak elemzése..... 121

TAMÁSI BÉLA MK. EZREDES:

A katasztrófavédelmi szervek hatósági és szakhatósági tevékenységét
befolyásoló változások, a jogszabályok deregulációja tükrében 126

KÁDÁR KRISZTA:

A szovjet katonai objektumok kialakítása, elhagyása és újrahasznosítása hazánkban 133

DR. TÓTH GERGELY FŐHADNAGY:

Nemhalálos fegyverek – magyar szabályozás, lehetséges irányok..... 148

RADA PÉTER:

A demokratikus fejlődés Rubik kockája 155

GYÓRI-BARCSA ANDREA:

Az Egyesült Államok védelempolitikája 164

HETTYEY ANDRÁS:

Szomália 2011 elején – van ok a bizakodásra? 177

DR. VARGA ATTILA FERENC ALEZREDES:

A nemzetközi katonai fellépés korlátozott eredményességének okai
a szomáliai kalózkodás elleni küzdelemben..... 185

VARGA ANDRÁS:

Új fejlemények a fiatal korosztályokkal történő kapcsolattartásban.
Haderő a facebookon?..... 204

DEVECSERI GÁBOR ŐRNAGY:

Katonai ruházati ellátás a XXI. század elvárásai szerint
egy igényjogosult szemszögéből..... 212

BESENYŐ JÁNOS ŐRNAGY:

Recenzió a Fenntartható Afrika című könyvről 216

BIRHER NÁNDOR: GONDOLATOK A POSZTMODERN HADVISELÉS ALAPKÉRDÉSEIRŐL

A rövid XX. század után minden megváltozott. Az I. Világháború gép(i)esített pusztítása, a II. Világháború szisztematikus, az ártatlanokat tömegével pusztító gonoszsága és az atombomba bevetése újraértelmezte a háború fogalmát. A háborúkat követő idő globális konfliktusokkal volt terhes egészen 1989-ig a hidegháború lezárultáig. Talán volt idő, hogy – ha csak rövid ideig is, de hittek abban néhányan – eljött a béke ideje. Nem így történt. A csatatér napjainkra globálissá és az esetek többségében virtuálissá vált. Nem szigorúan hierarchikus, hanem hálózatként (network) működő, emiatt szinte láthatatlan szervezetek ellen kell küzdeni, gyakran nem pontosan ismerve az erőszakos cselekmények célját és értelmét. A harc nem csak a klasszikusan katonai területen, hanem a komplexen működő társadalmak minden elemének vonatkozásában jelen van. Harc folyik a kulturális befolyásolás, vagy éppen az internet világában is. Olyan új területek váltak csataterekké, amelyek katonai szempontú értelmezése ezideig nehezen volt elképzelhető¹. A védelem tárgya most nem egyszerűen egy adott kiterjedésű földrajzi terület, hanem az ezen a területen és azon túl is működő komplex termelési és fogyasztási rendszer. Magát a rendszert kell tehát védeni, mivel enélkül a rendszer nélkül az egyén szinte teljesen életképtelenné válik, a nemzet lényegét (életét) adó gazdasági po-

tenciál csökken vagy elvész. Világos ezzel párhuzamosan folynak a „kihelyezett” háborúk is a szó tradicionális értelmében. A nagyhatalmak szeretik ezeket a csatákat lehetőleg központjaiktól (országuktól) távol megvívni. Erre mód is kínálkozik, mivel pillanatnyilag a gazdaságot mozgató nyersanyag az olaj nem kizárólagosan a nagyhatalmak földrajzi területén, hanem befolyásolásuk alatt álló területeken van.

A harci cselekményekhez ideológiai töltetet az a szintén XX. században születő jelenség, amely nemzetközi összefogást sürget a béke védelmében. Ilyen értelemben a béke védelmében viszonylag könnyen lehet fegyveres konfliktusokat generálni. Fontos azonban hangsúlyozni, hogy számos esetben kiderült, csak nemzetek feletti fegyveres erők bevonásával lehet egy erőszakos konfliktusos helyzetet feloldani.

A harci cselekmények – ahogy a kultúra is globálissá vált, a posztmodern egyik jelmondata szerint: globálisan gondolkodni, lokálisan cselekedni. A lokális konfliktusok és feloldásuk globális problémákat érintenek, oldanak meg vagy mélyítenek el².

A katonai cselekmények új környezetben jelennek meg. Az esetek többségében a „bitorolomtól”, hazától távol kell cselekedni, azonban egyértelműen látni kell, ezek a cselekmények globális problémákat érintenek. Mindez azt jelenti, otthon sem vagyunk teljes biztonságban, a távoli konfliktusok nem izo-

1 1999. szeptember 11-én (!) jelent meg egy tanulmány ezekről a kérdésekről, továbbá a globális etika szükségességéről: O'Donovan, L., A dialogue in hope, in America, ProQuest Military Collection, 18.

2 A globális kultúra kapcsán kiváló elemzést közöl Vincze Lajos professzor „Kultúra, történetiség, európaiság”, in UHSZ 2001/1, 69-76.

lált események. A katonának és a nemzetnek tisztában kell lennie ezzel. Erre hívják fel a figyelmet a terrortámadások is.

A világ folyamatos és egyre gyorsuló ütemű változáson megy keresztül. *Ebben a világban jelenik meg a Technopolisz története, a határok nélküli fejlődés, a kötelesség nélküli jogok és a költségek nélküli technológiák entuziazmusával. A Technopolisz története morális központ nélküli. Mennyszágot ígér a földön a technológia fejlődése által. A stabilitást és rendet közvetítő hagyományos narratívákat és szimbólumokat elhagyja, és helyette életstílusokat, technikai gyakorlatot és a fogyasztás extázisát állítja³.*

A technopoliszban hihetetlen méreteket öltött a kapcsolati rendszerek gyors kialakíthatósága. Amíg alig néhány évtizeddel ezelőtt csak nehezen lehetett nagyobb dokumentumokat egymáshoz eljuttatni, addig napjainkban akár könyvtárnyi információ áramolhat egyik helyről a másikra, sőt ami még ennél is fontosabb akár a világ összes könyvtárát és minden tudását össze is köthetjük egy hatalmas információs bázissá. Nem is olyan régen még lelkesen céduláztunk a könyvtárakban, ma helyett gyakran csak beírjuk a keresett szót az internet böngészőjébe. Lehetővé vált, hogy gyakorlatilag bármikor, bárkivel kapcsolatba lépjünk. Csak a megfelelő utat kell megtalálni hozzá. Karinthy 1929 ösztönösen megjósolja milyen kicsire képes zsugorodni a világ. A „Láncszemek⁴” című története azt meséli el, hogy a föld másfél milliárd lakója közül bárki, akár egy Nobel díjas is elérhető öt kapcsolaton keresztül, közvetlen ismeretség alapján. De nem csak egy híresség, hanem egy egyszerű gyári munkás is megglehető, állítja a történet.

Ez a sejtés később be is igazolódott a six degrees of separation⁵ elméletben. A világ kicsivé vált, amelyben mára egyre akadálytalanabban áramolhatnak az információk. Mindez egy új gondolkodásmódot idéz(ett) elő.

Miközben a világ ennyire megváltozott, annak középpontja, az önmagára ébredt kozmosz, az ember ugyanaz maradt. A világ aktorai változatlanok, az elvek is ugyanazok, azonban a módszer változott, az új módszerekkel elérhető kommunikációs sebesség néhány éve elképzelhetetlen mértékben nőtt. A filozófia és az emberi gondolkodás viszont örök. A 16. századi Augustinus Steuchus püspök Philosophia perennis et universalis⁶ gondolata még mindig érvényes lehet.

Az imént elmondottak értelmében meg kell vizsgálnunk ezeknek a változásoknak az alapjait.

A LEGÚJABB KORI TÖRTÉNELEM KÖZVETLEN ELŐZMÉNYEI

Miközben az önmegvalósítás modern kori, végtelen terve újabb és újabb falakba ütközik, megteremtette magának a kiszámíthatóság illúzióját. A politikai, történeti cselekmények rövidtávon jól megkonstruálhatónak, előrejelezhetőnek tünnek. Egy választási beszéd, vagy egy csata sorsa kellő szakismeret birtokában nagy valószínűséggel megmondhatónak látszott.

Az egyszemélyi és ezért kiszámíthatatlan döntések kora lejárt. A politika ipari tudománnyá vált. Napóleon döntése kiszámíthatatlan volt, ma a háború sorsa a diplomáciai eljárás módok, a fegyverek erejének a pontos ismeretével megjósolható. Természetesen mindig marad valamekkora hibaszázalék, amelyet bele kell kalkulálni ezekbe a szá-

3 HARKERr, B., Postmodernism and Quality, in Quality in Higher Education, 1995, 1, p. 31.

4 Megjelent a „Minden másképpen van” című kötetben.

5 http://en.wikipedia.org/wiki/Six_degrees_of_separation

6 De perenni philosophia libri X (Lyon, 1540)

mításokba. Ez a hibaszázalék azonban egyre kisebb lehet a technika, a hadviselés, a diplomácia és a gazdaság fejlődése által – gondolta a későmodern ember.

Megszületett a történelem utáni kor illúziója, amelyben a véletlen szerepe látszólag nullára zsugorodik. A technikai haladás által minden előre megtervezhetővé válik. Minden úgy fejlődik, ahogy az ember azt fejleszteni kívánja. Az emberi tudás mindent kizár ebből a világból, ami nem kiszámítható előre, ami nem az általa meghatározott fejlődést szolgálja.

A kiszámíthatóság, a folyamatok szabályozottsága központi cél lesz. A globális piacon globális szereplők vívják jól kontrollált csatáikat.

Feleslegessé válik maga a történelmi sokszínűség is, mivel nem a múlt eseményeinek az értékelése az elsődleges, hanem a technológiák az ismerete. A kozmopoliszban nincs erkölcsi központ, nincsenek nagy narratívák, csak a technológiák által megígért földi menország reménye van. Olyan világ ez, amelyben minden kiszámítható, minden funkcionális, minden a jövőbeli bizonyosságra és stabilitásra irányul. Ennek a technopolisznak a polgárai jól irányíthatók. Cselekvésük kiszámítható, nem köti őket múlt, történelem, kultúra, erkölcs. A történelem helyét, a világ eseményeinek a leírásának a helyét átveszi a kiszámított és a kommunikációs etetőkön át adagolt igazságoknak a valósága. A többesélyes történelmi helyzeteket a hatalom birtokosa megpróbálja a minimálisra redukálni. A biztonság és a bizonyosság illúziója mögött azonban – ahogy korábban láttuk – az elbizonytalanodott, szürke, magányos tömegek állnak.

A posztmodern, vagy modern utáni állapot a kozmopolisz védelmét célozza. A katonaság feladata, hogy a folyamatok szabályozott működését biztosítsa. A kozmopolisz a hagyományos eszközökkel nehezen meg-

támadható, túl komoly technikai háttér áll mögötte, továbbá egy globális háború a föld pusztulásához vezethetne. Ezért van az, hogy a kozmopoliszt kisebb akciókkal igyekeznek megzavarni, folyamatait tönkretenni. Ezek az akciók a terrorcselekmények. A terror a kiszámíthatóság mítoszának gyilkosa. A terror a bizonytalanság, az előre nem láthatóság. Ebben az értelemben tehát a terrorcselekmény a későmodern embert a bizonyosság illúziójától fosztja meg.

Megkerülhetetlen tény, hogy az emberi erő bizonyossága kontingens, hiszen az ember létét nem saját magától, hanem mástól csak „halálra, ráadásul” ajándékba kapta. Ezért nagyon törekeny ez a bizonyosság, amit az ember magának alkotni tud.

Meg kell állapítani, hogy a technikai látogat bizonyosságért a nyugati ember sok mindent feláldozott, sok mindent eltaposott. Az igazi érzéseket, az emberséget nem fejlesztette, helyette viszont előtérbe helyezte a kényelmet, a hasznosságot, a múlandó élvezetet. Úgy tűnik, megszűnt a minőségi változások lehetősége is. A minőség, az emberi élet minőségének érdemi jobbítása már nem cél, hiszen senki sem hisz abban, hogy lehet minőségileg jobb erkölcs, minőségileg jobb élet. Legfeljebb új erkölcsi rendszereket dolgoz ki a hatalmat birtokló elme. A rendszerek azonban állandó változásban, mozgásban vannak, minőségi ugrások nélkül. A cél a mennyiségi változások megvalósítása: több, nagyobb élvezetet okozó dolgok létrehozása. Ez az élet és a fenntartható fejlődés értelme. Az élet azonos az elfogyasztott és megtermelt javakkal. Az embert legyőzik saját teremtményei. A kozmopolisz lakóit mohóságuk és erkölcstelenségük miatt megvetik a terroristák. Aljas tetteiket ennek a fényében hősiességnek tartják.

Tény, hogy világunkban kihaltak a „nagy emberek”, jelentőségüket veszítik a „nagy tettek”. Helyette hétköznapi emberek tömege

lepi el a történelmet. Kihalt a világos beszéd, a világos és egyértelmű szabály, helyette viszonylagos, újragenerált törvény, erkölcs van. Nem tudjuk pontosan meghatározni, hogy mi is az a demokrácia. Nagy hatalmak küzdenek a demokráciáért antidemokratikus módon. Nem tudjuk pontosan meghatározni, hogy mi is az a nemzet, mi alkotja a nemzetnek a lényegét. Miért vagyunk mi magyarok, vagy svábok? Miért oroszok az oroszok? Miért amerikaiak az amerikaiak, vagy németek a németek? Nem tudjuk pontosan meghatározni, hogy mi az emberi szabadság. Tisztán a szabadságjogok összessége lenne, vagy netán valami több? Ugyanúgy, mivel megszűnnek ezek az abszolút definíciók, megszűnnek az embereknek, a népeknek, a fogalmaknak a története, a történelmei is. Minden azonossá válik, minden megtervezett eseménnyé válik, minden olyan valóság lesz, amit ki lehet számítani, amit meg lehet tervezni. Ebben a világban nincsen abszolút érvényű bizonyosság, nincsen Abszolútum. A világ tervezhető folyamatokat akar. A gondolkodó ember értelmese életet.

Ennek az agresszív posztmodern állapotnak a feltárása, a régi értékek újramelegítése segíthetne abban, hogy megoldódjon néhány konfliktus olyan emberekkel, akik úgy gondolják az ő értékeik az üdvözítők, és ezeket tüzzel vassal terjeszteni kell az értékvesztett világban. Szükség van a globális etikára. Olyan katonai etikai elveket kell kidolgozni, amelyeket minden fél elfogad. Most még talán időben van egy asztalhoz ülni az „ellen-séggel” és közösen egyeztetni. Nem feltétlenül a vallások feladata a globális etika kialakítása – bár a felek vallásának és kultúrájának ismerete elengedhetetlen. A globális etika kialakítását kezdeményezheti az erő letéteményese a katona is⁷. Az ellenségnek nagyon

erős, esetenként fanatikus etikai tudata van. A posztmodern embert üres, értéktelen embernek tartják. Ezen a szemléleten kell mód-szeresen változtatni⁸. Nem csak az ellenség demoralizálásával (ez úgyis nehezen megy), hanem a saját értékek bemutatásával.

AZ ÉRTÉK TANÍTHATÓ

„A cselekvő embernek soha nincs lelkiismerete” Goethe szavait Theodor Lessing idézi „Az emberiség története” című írásában. Szerinte az ember a „bolond és bestia” keveréke. Legalábbis ez olvasható ki az emberiség történetéből. Ez a folyamat, a történelem ugyanis nem más, mint a véres háborúk története.

Kérdés, igaz-e ez a felvetés. Egyértelmű, ahogy nőtt az ember technikai ismerete, úgy vált egyre hatékonyabbá a pusztításban. Az ABC fegyverekkel mindenhatókká váltunk a saját világunkban. A negatív mindenhatóságunk lényege a teljes önpusztítás lehetősége. Amennyiben ezt az önpusztítást minél később akarjuk véghezvinni (hiszen a kérdés nem az, hogy meg tudjuk-e csinálni, hanem az, mikor fogjuk megcsinálni?), úgy a szokásosnál jobban oda kell figyelnünk nemrég szerzett képességünk használatára.

A katonának új feladatai vannak. (Fenntartva azt, hogy a régi feladatok is megmaradtak). Az új feladatok arra vonatkoznak, hogy felismerje a tényeket. Egyértelmű, a katonának csak a legszélsőségesebb helyzetekben van joga, vagy pontosabban erkölcsi alapja megkérdőjelezni az aktuális politikai dönté-

common. cikkében. In. The Futurist, Jul/Aug. 1994/28 ProQuest Military Collection, 8.

8 A dialogue in hope cikk egy kis karikatúrával kezdődik. A számítógép monitorján keresztül öltönyös kéz kínál dollárt turbános alaknak, aki ezt elutasítja. A szegény ember nem megvehető. Épp ezért vissza kell kanyarodnunk az értékek kultúrájához.

7 Egy ilyen kezdeményezésről számol be Kidder, R., Universal human values Finding an ethical

seket. Az azonban igenis joga és kötelessége, hogy tisztában legyen az általa használt fegyverek tényleges hatásaival. Joga lett volna tudni már az első világháborúban is a bakának, hogy a mustárgázt visszafele is fújhatja a szél. Joga lett volna tudni a Szovjetunióban az atomkísérletekhez kivezényelt katonáknak, hogy hamarosan meg fognak halni. És ma is, jogában áll a katonáknak tudni, hogy ha tömegpusztító fegyvereket alkalmaznak, az a saját és családjuk egzisztenciáját is veszélyezteti. Egyértelmű, hogy a civileknek itt nagy szerepük van, különböző egyesületeiken, szervezeteiken keresztül. Azonban a katonáknak is „civil” egy bizonyos értelemben. Az ő és hozzátartozói érdeke is kockán forog.

Ahhoz, hogy megfelelő színvonalú teljesítményt várjunk el katonáinktól, megfelelően magasra kell helyezni bennük a felelősségtudat mércéjét. Igazán felelősségteljesek pedig úgy tudnak lenni, ha tisztában vannak az igazsággal⁹. A mítoszok és ellenségek szétverése után megpillanthatják azt, ami igaz¹⁰. Ez lehet mégiscsak a cselekvő ember lelkiismeretének az alapja.

Soha nem volt még olyan fontos mint ma, hogy a katonáink rendelkezzenek az imént vázolt éleslátással, továbbá tisztában legyenek az értékekkel. Tisztában kell lenniük azazal, hogy az elsődleges politikai érték a béke, amelynek az ellentéte a háború¹¹. Ez az érték nem őrizhető meg másként, mint racionális gondolkodással. Ezzel a racionalitással kell elsődlegesen rendelkeznie a professzionális hadseregnek. Ehhez pedig elengedhetetlen a katonáink értéktudatos nevelése.

9 Az igazság alatt itt nem a filozófiai értelemben vett általános igazságot értjük, hanem az egyszerű tényekből kiolvasható tény-igazságot

10 Foucault, M., In *Verteidigung der Gesellschaft*, Nördlingen 1999.

11 Katonai hivatás-tiszti értékrend, MH 1992, 77.

S. M. P. Dahlgard tanulmányában¹² történeti elemzésen keresztül mutatja be, hogy az emberi igények és értékek hogyan teremtenek új, jobb társadalmakat. Az értékek változása új társadalmak létrejöttét eredményezi. Egyáltalán nem mindegy tehát, hogy melyek a társadalom tagjainak igényei, mik azok, amiket értékesnek tartanak az emberek. Az új értékek új társadalmakat eredményeznek. Ha ezek pozitív értékek, az új társadalom is pozitív lesz, ha a választott értékek negatív (embertelen) értékek, az új társadalom is értéktelen (embertelen) lesz, továbbá a társadalom elvárásai meghatározzák az üzleti kiválóságot is. Összefoglalva: a minőség kérdése, a minőségügy kulcsfontosságú a társadalom autopoiesisében.

A téma fontosságát jelzi az a személytelenedő társadalom, amelyben élünk, és amelynek alapjainál a világháborúk borzalmai állnak. Inkább csak metafora, de mégis nagyon érdekes, hogy a minőségügy kibontakozása és a társadalmi folyamatok mennyire szorosan követik egymást. Az embertelen futószalag-termelés minősége, majd a háború pusztítása. A statisztikai minőség-ellenőrzés, az expanzív termelés, a jóléti társadalmak kialakulása, és a fogyasztóorientált gondolkodásmód megjelenése. Napjainkra pedig az illúziók nélküli világ társadalmi, és a személyt újra felfedezni akaró minőségszemlélet. A kiüresedő világot Gabriel Marcel a következőképpen jellemzi: *„Igen ez olyan világ, ahol az embert már csupán mint funkciók csomópontját kezelik (funkciónyalbként): megkülönböztetnek tehát életfunkciókat, pszichológiai funkciókat, amelyeknek helyzete egyébként eléggé bizonytalan, minthogy az életfunkciók és a társadalmi funkciók között helyezkednek el. A tulajdonképpeni társadalmi funkciónál*

12 S. M. P. Dahlgard, et alii, Core values: The precondition for buisness excellence, in *Total Quality Management*, (1998) 51-55.

*semmi sem szörnyűbb nekem, mert ez az ember, az emberi létező lefokozása; itt valóban a létezőre és a méltóságára kell helyezni a hangsúlyt.*¹³

Nem szabad az embert egyszerű termelő-fogyasztó géppé, a társadalom egy kis múlandó, könnyen kiszámítható elemévé redukálni. Az ember ugyanis értékteremtő ember, miközben ő maga a legnagyobb érték.

A katoná sem lehet egy egyszerű társadalmi funkció. Ha ugyanis megteremtjük a „tökéletes katonát”, az egy pusztító géppé válik. Értékek nélkül. Számára egy „sollen” létezik, a gyilkolásé.

Lehet, hogy rövidtávon hatékonyak tűnik ez a módszer. Hosszú távon azonban az önpusztítás teljességébe csap át. Ezt pedig nem engedheti meg magának az emberiség.

Ez lenne tehát az új gondolati fordulat a hadviselés kérdésében. A katonának egyre inkább filozófusnak kell lennie – ahogy Platón utal erre az Államban – azért, hogy valóban a békét védje, mert a mai háború könnyen az utolsó háború lehet.

Eddig az elmélet. A gyakorlatot meg majd kialakítja az ipar és a politika. Ehhez a gyakorlatához azonban a pedagógiának is határozottan hozzá kell szólnia, hiszen a létünk forog kockán. Egyetlen gyermek sem születik katonának, de megrögzött pacifistának sem. Ezekre a szerepekre nevelni kell. Fontos, hogy a társadalom minél szélesebb rétegei kaphassanak valós képet arról, mit is jelent a háború, milyen fontos a béke, és hogy tudatossá váljon: a béke igazi örei valóban a katonák. Az értékeket pedig mutatni, tanítani kell. Nekünk magyaroknak a magyar történelmen keresztül. Enélkül a technológiáink felemészthetnek bennünket.

AZ ISTENI TECHNOLÓGIÁK ÁTKA

A későmodern ember az önkibontakoztatását a szabályozott folyamatokban, a fejlett technológiákban látja.

Az első figyelmeztető jelek a technológiák istenítése során viszonylag korán, a posztmodern kikiáltása előtt harminc évvel világosan láthatóvá váltak. 1945. augusztus 6-án ledobták Hirosimára az atombombát. Mára az ember eljutott oda, hogy az egész Földet Hirosimává tudja változtatni, hogy az egész Földet képes elpusztítani emberestül, állatostul, növényestül, mindenestül. Az ember a technológiák által mindenhatóvá vált. A tudás fájának gyümölcse mindenhatóságot adott. Ez a mindenható ész önmagában és nem Istenben értelmezi a világot, kiiktatva a Teremtőnek a fényét, a valóságát a mindennapokból. Ez a mindenhatóság azonban negatív mindenhatóság. Isten mindenhatósága teremtő mindenhatóság, amely létet ad. Az emberi mindenhatóság pusztító mindenhatóság, amely létet töröl el, amely kiirthat mindent a földről¹⁴. Ettől a mindenhatóságtól irtóznak a nem nyugati kultúrák. Az ember történelme eljutott az utolsó korszakig. Az ember eljutott oda, hogy az értelme segítségével önmagát teljesen tehetetlenné tette a világ végzete előtt, eljutott oda, hogy önmagát képes bármelyik pillanatban eltörölni a Föld színéről. Egy nála nagyobb és súlyosabb valóságot hozott létre az értelme segítségével.

Ebben az utolsó korszakban végérvényesen megszűnt a minőségi változás lehetősége. Nem lehet többé abban bízni, hogy újfajta mindenhatóság teremthető, legalábbis az értelem erejéből semmiképp sem. Az önpusztítás lehetősége sosem ér már véget, mindig jelen lesz a világban, egészen a világ végéig. Az önpusztítás lehetősége csak ak-

13 Szabó F., Marcel önmagáról, Róma 1988 70.

14 Kalmár Z., Német történetfilozófia a rövid 20. században, Veszprém 1996.

kor ér véget, ha az ember sikeresen elpusztította önmagát.

Az ittlétünk, a megvalósult egzisztencia nem más, mint az éppen még nem nemlét állapota. A világ egyetlen biztos horizontja a nemlét. A heideggeri halál élmény az egész emberi fajra vonatkozik Hiroshima óta. Az ember végső, és egyetlen célja csak az lehet, hogy a nemléte ne következtesük be. A feladat: úgy élni, hogy a nemlétezését, az emberiség közös nemlétezését minél későbbre toljuk ki. Minél később következzen be a pusztulás. Az ember most már biztosan tudja, hogy van apokalipszis, olyan világégés, amelyet saját maga teremt. Látható tehát, hogy milyen furcsa helyzetbe került az Isten nélküli emberi értelem.

Minden politikai akció arra irányul, hogy minél később következzen be ez az önpusztítás. Nem a politika irányítja az atomfegyverek sorsát, hanem az atomfegyverek léte irányítja a politikai tevékenységeket. Az ember megte-remtette azt, ami felett már nem bír teljes és biztos hatalommal, még akkor sem, ha ennek látszatát meg kívánna őrizni. A nagykorú ember felelőssége elérte a maximumot.

Fordított utópisták lettünk. Eddig az utópia jelentése egy elképzelt szép világ, társadalmi rend, megvalósulásának vágya, amely a gyakorlatban sohasem működött. Ma a fordított utópia abban áll, hogy megalkottunk egy olyan valóságot, amit sosem tudunk elképzelni. Létrehoztunk egy olyan világot, amelyben a negatív mindenhatóság banalitás. Az ember azonban inkább élni akart mint sugármérgezésben elpusztulni. Más volt a vágyak tárgya, mégis ez lett belőle. Ahogy az ember a saját halálát sem tudja teljesen őszintén elképzelni, úgy még sokkal kevésbé tudja az egész emberiség végérvényes és teljes pusztulást elképzelni.

Az ember eljutott az értelemnek a legvége-re, megalkotta az elképzelhetetlent. Ezzel az alkotásával viszont nem a diadalt, hanem a

szégyent szerezte meg önmaga számára. Kiseb-ebb lett saját magánál is. Olyan felelősséget vállalt magára, amelyet nem képes átlátni, vállalni, hiszen az inger, ami őt éri hatalmas-sá, küszöb fölöttivé vált, ezért érzékelhetet-len a számára. A terhe annak, hogy a Földet egy gombnyomással el lehet pusztítani, olyan nagy, hogy az ember nem képes érezni ennek a súlyát. Sokkal könnyebb megnyomni egy gombot, mint szemtől szembe megölni egy embert.

A negatív mindenhatóságot az ember már nem képes megérteni, csak elképzelni tudja. Nem tudja felfogni, mindössze egy képet alkot róla. Egy olyan képet, amely mögül hiányzik a pusztulás, a tér és idő, a minden pusztulásának a teljes súlya, hiányzik a kollektív halálnak és nyomornak az iszonyata. Ezt az iszonyatot csak költői képekkel tudjuk leírni, igazából felfogni azonban képtelenek vagyunk. Ha képes lenne az ember az általa teremtett és őt felfalni készülő szörnyűség súlyát, megtapasztalni és átélni, akkor képes volna lemondani a negatív mindenhatóságá-ról. A nemléte azonban nem lehet megérteni, csak furcsa képzetekkel modellezni. A törté-nelem ettől kezdve a nagykorú ember önző gögijének hatásairól szól.

Ez lenne tehát a történelem vége? – tehet-jük fel a kérdést. És úgy tűnik, hogy a válasznak igenlőnek kell lennie. A 20. századi ember szkeptikussá vált, bizalmát a technológiákba helyezte. Ha azonban őszinték akarunk lenni, ez a haladásképzet is érdektelenné, lényeg-teleenné válik, mivel nincs esély a minőségi változásokra, a világ mennyiségi változások összessége.

Az önállóuló ész saját magát emancipált-nak, nagykorúnak mondta, és nem tett mást, mint „megölte” Istent. Elpusztította a teremtő bizonyosságát, és helyette létrehozta a nyitott univerzumot. Megteremtette az ipari társa-dalmat és ökológiai katasztrófát okozott. Az ember azt állítja, hogy a léte humánusabbá

vált, emberibb lét lett, miközben a történelem legnagyobb háborúit szabadította ártatlanokra. A társadalomból kikoptak a falvak, a közösségek, a családok, amelyek megtartottak embereket, felelősséget vállaltak a tagjaik tetteiért.

Nem a bunkótól az atombombáig kellene az útnak vezetnie, hanem a vadember-léttől az ember-léti. A boldogság belül van. Ezt a belső világot kell mindenkinek önmagában és a közvetlen közösségében felfedeznie.

A negatív irányú haladás, az ész diadalútja ahhoz vezetett, hogy az ember rezignált, frusztrált korba jutott. Az ész önmagában nem elégséges ahhoz, hogy az emberlélet megalapozza. Az észen túlmenően legalább akkora szükség van az emberi szívre, alázatra és nyitottságra.

A történelem eljutott odáig, hogy a saját maga értelmét képes megkérdőjelezni. Mint láttuk, a történelemnek lényegi eleme, hogy a jobb jövőt készítse elő. Mivel a jobb jövő lehetősége megszűnt, ezért a történelem értelme is kétségessé vált. Ez a reménytelenség az embert egészen az undorig nyomasztja, illetve az önpusztítás különböző útjait tekinti megoldásnak. A jövő kiirtását célozza az anyaméhben az abortusz, a fiatal és felnőtt korban a drog, a pornográfia, az időskorban pedig az eutanázia. A reménytelenség sokféle ruhái ezek.

Az ember célja – a szebb jövő, vagy a jobb jövő – már mint abszurditás jelenik meg a mai világban. Ez a posztmodern kiindulópontja. A jövő hiányában a jelent kell élvezni. Az idő az én jelenévé szűkül, az ember és az állat közti határ egyre kevésbé válik érzékelhetővé.

Lytotard 1979-ben egy nagy korszak végéről beszél. A posztmodernnek nevezett világban véget érnek a nagy mesék a haladásról, a kommunizmusról, a jóléti államról. Szertefoszlottak a nagy álmok az emberek felszabadulásáról, a boldogságról, a jólétről. A posztmodern ember kijózanodott ember. Olyan,

aki már nem ábrándozik utópiákról, aki már nem hagyja magát zavartatni a másik embertől. Aki már azt sem mondja, hogy a másik ember a pokol – azt mondja, hogy a másik ember nem érdekel.

A történelem gondolati játékká zsugorodik. Nincsenek már nagy ideák, nagy szentek, nagy elvek. Ezért képzelhető el, hogy a liberális társadalmakban nincs szükség a történelem oktatására. A történésznek némi örömet jelenthet az, hogy eljátszadzik a történelem gyöngyeivel, de ezeknek a gyöngyöknek már semmiféle jelentőségük sincs, hiszen bárki kénye-kedve szerint kezelheti, értelmezheti azokat. Lényegtelené válik, hogy mi történt, mi fog történni, mivel nincsenek célok, nincsen jövő, nincsen holnap, csak jelen van.

KIÚTKERESÉS

Ernst Bloch szerint a 70-es, 80-as években a reménynek két iránya volt. A remény egyik iránya a marxi kommunista elmélet. Napjainkra bebizonyosodott, hogy ez az elmélet eredeti formájában nem volt megvalósítható. A másik irány Bloch szerint a zsidó, keresztény idők végevárása. A teljesség elérézésének a tudata. A történelem céljának az ismételt felismerése. Kiszakadás a technológiai világáról, és bátor pillantás abba a jövőbe, amelyben az értelem szól az emberhez. Az az értelem, amely a teremtő és a célt adó mindenki számára.

A zsidó hagyományokból táplálkozó filozófiák, a perszonalizmus a másik emberen keresztül találja meg a szürkeségből, a magányból való kiutat. Buber, Rosenzweig, a perszonalisták a haláltáborok rettenete után is tudtak bízni az emberi közösségben, az emberi összetartozásban. A ráció ekkor már elbukott, az emberi szív azonban még mindig élt. A TE, a másik ember nélkül, önmagunkba zártan nincs jövő, nincs boldogság. A másik a jövő, a másik a boldogság.

A reménytelenségből kivezető út mindannyiunkban adva van. Reményt adhatnak a közösségek. A család és a nemzet közössége. Ezek azok az alapegységek, amelyek célt jelenthet(nének) a katonák számára is, mint ahogy más nem nyugati kultúrákban ez így is van.

A család a személyes boldogságot nyújthatja akkor, ha az azt alkotó emberek hajlandóak életre szóló felelősséget vállalni a másikért, akár komoly lemondások árán is. A családoknak lehet mikrotörténelme, lehetnek mikrocéljaik, akkor is, ha a technopolisz a reménytelenség képét akarja a fejekben elültetni. A család az *amor-socialis* vagy *directio-socialis* gyakorlóterepe. Az ember, ha a gyermekei életét, jövőjét tekinti, szükségszerűen átnéz a pillanatokon, tartósabb értelemet keres. Újra megnyílik a történelem lehetősége.

Az itt megfogalmazott alapértékeket kellene egy globális etikában összefoglalni. Ez az etika valóban közös emberi etika lehetne, bebizonyítva, hogy az igazi értékek univerzálisak. Világossá válna, miért is küzdenek a katonák, mi az, ami több a zsoldnál.

Az imént felvázolt kiút lehetőségek talán utópiák. A fogyasztás és a termelés kényszere olyan erős, hogy módszeresen átgázol mindenben. Pontosabban megpróbál átgázolni mindenben. Látnunk kell azonban, hogy a világunk megváltozott, a megszerzett mindenhatóságunk egyre félelmetesebb. Egyre több a konfliktus, nem csak egymással, hanem közvetlen környezetünkkel a természettel is. Ha valóban megváltoztatjuk a klímánkat, megváltoztatjuk a világunkat. A változások pedig küzdelmes folyamatok.

Lehet, hogy mindehhez nem a katonának, hanem a politikusoknak van csak köze. Mégis, úgy gondolom, a katona nem lehet csak egyszerű végrehajtó. Világosan kell látnia a folyamatokat, mivel azok komplexitása megköveteli az árnyalt gondolkodást és cselekvést. Csak így maradhatunk életben.

A katonaság sok szállal kötődik a civil élethez. Ezekben a szállakon keresztül is tudatosítani kell a katonaság elkötelezettségét, és azt, hogy világosan látja és értékeli a helyét a világban¹⁵.

A filozófiai szakirodalom túlnyomó többsége¹⁶ megállapítja, a Nemzetek jogában, vagy a Természetjogban meghatározott jogok és kötelezettségek véget értek, megszűnt a háború joga. A háború jogát a politikai cselekvésben a „béke kötelezettsége” vette át. „Világossá vált, a háború nem megengedett eszköz a nemzetközi politika kezében. Az atomfegyverek fejlődése megerősítette, hogy a 20. században a háború diszfunkcionálissá vált”.¹⁷ Az ezredforduló után egyértelmű lett, az ilyen és ehhez hasonló pacifista kijelentések érvényüket veszítették. A világunk háborús világ. Az, hogy ezekből a háborúkból, csatákból ne a végső nagy háború legyen a katonaságnak is elsődleges feladata. A folyamatainkban szabályozott minőségi katonai akciók tehetik csak lehetővé, hogy a folyamatos konfliktushelyzet kontrollált módon legyen feloldható, kezelhető¹⁸. Éppen ezért a katonaság minőségpolitikájának első mondat ez lehet: „Kerüljük el minél tovább önmagunk teljes megsemmisítését.” Ennek az elvnek a megvalósításához komoly intellektusra van szükség.

15 A katonaság helyzetéről: Szabó J.: A rendszerváltoztatás és a haderő-átalakítás erkölcsi kérdései a XXI. század küszöbén, in Valóság 2005/3, 64-82.

16 Historisches Wörterbuch der Philosophie, Basel 1976.

17 Im, 1235.

18 A katonai etika és annak oktatásának sajátosságaira hívja fel a figyelmet Ficarrota C., Military Ethics című munkájában miközben bemutatja Davenport etikai elképzelését és oktatási módszereit. In: Air and Space Power Journal, Winter, 2006/20, ProQuest Military Collection, 91.

TÓTH SÁNDOR: VÁLTOZÓ VILÁG, VÁLTOZÓ KIHÍVÁSOK ÉS A RELATÍV BÉKE

„A való világ nyilvánvalóan a keverékek, irracionálisok és képtelenségek világa, a hús-vér személyiségek, intézmények és hiedelmek nem gyömszölhetők bele szoros logikai kategóriákba”.

*Samuel P. Huntington:
The Soldier and the State*

MOZGÁSBAN A FÖLD

A hidegháború vége és a bipoláris világrend felbomlása utáni több mint 20 év globális és regionális történései arra felismerésére kényszerítettek bennünket, hogy ismételten felismerjük és rögzítsük, egyedül csak a változás állandó. Akarva, akaratlanul azt kell feltételeznünk, hogy a viszonylag állandó és stabil globális környezet hiányában a föld lakosságának a jövőben is bonyolult, esetenként hektikusan változó történésekkel kell szembenéznie. Válságok és konfliktusok várhatóan tovább léteznek a XXI. század korai évtizedeiben, e korszak globális kihívásait egyrészt a stratégiai átrendeződés, a relatív béke korszaka, átmenetben lévő világ, a megosztott megértés, illetve a meg nem értés, egy nagyméretű háborúnak csökkenő potenciális lehetősége jelenti. Másrészt egyre növekvő biztonsági kihívást jelent a technológia fejlődése, a technológia váltások üteme, az informatika korszaka, harmadrészt olyan új, globális kihívások megjelenése, mint a népesség növekedése, a túlnépesedés, negyedszer a környezeti veszélyek, a katasztrófák bekövetkezésének felerősödése. A világ több vonatkozásban is veszélyes és nagymértékben bizonytalan hely marad, következképpen a föld országainak és népességének a következő évtizedekben is a biztonsá-

got fenyegető számos jelentős kihívással kell megküzdeni. A világ geopolitikai kereteinek drámai átstrukturálódását gazdasági, technikai, szociális, vallási, etnikai, kulturális és ökológia változások széles köre kíséri, az ilyen méretű és ütemű változások növelik a regionális és globális feszültségeket és a szervezetlenséget, ezek hatalmi, társadalmi, gazdasági instabilitáshoz és válsághelyzetek kialakulásához vezethetnek. Valószínűsíthető, hogy a jövőben sokkal bonyolultabb és változatosabb világkép rajzolódik majd ki, amely kétségbe vonja, illetve kétségbe vonhatja a jövőről alkotott eddigi képet és az előrejelzéseket.

GLOBALIS VILÁG, VÁLTOZÓ KOCKÁZATOK

A XX. század utolsó és a XXI. század első évtizedében az emberiség lehetőségeiben és kihívásokban bővelkedő, dinamikus változó és bizonytalan biztonsági környezettel szembesült. A változások pozitív oldala, hogy a föld népessége – történelme során soha még nem érzékelt - stratégiai lehetőségek időszakába érkezett. A világméretű-, a nagy háborúk kockázatának csökkenése, a képvisleti demokrácia és a piacgazdaság értékeinek a nemzetek, az államok általi egyre szélesedő elfogadása új lehetőségeket teremtett a nemzetek közötti béke, a jólét, a fenntartható fejlődés és növekvő együttműködés elősegítésére. A globális gazdaság térnyerése és viszonylag hosszan tartó dinamizmusa átalakította a világkereskedelmet, a kultúrát és a világméretű kölcsönös tevékenységet. Érzékelhető volt, hogy az 1990-es évek elején a világ fellelegzett és a nemzetközi közvélemény örvende-

zett a viszonylagos béke időszakának, azonban nem telt el huzamosabb idő hogy megtapasztalja, mindez csupán remény, kívánság és óhaj, a világ nemhogy egyszerűbbé vált volna, hanem lényegesen bonyolultabb lett, fejlődési tendenciáját tekintve kevésbé előre jelezhető, nehezen értékelhető. Az elmúlt évtizedek alapvető biztonsági sajátossága, hogy a globális és regionális változások a biztonságot a politika végcéljává változtatták.

A politika és a tudomány víziókat alkotott és alkot arról, hogy vajon milyen lesz a XXI. század második évtizede és a következő évtizedek, milyen lesz a tovább globalizálódó, ellentmondásokkal, feszültségekkel, válságokkal és konfliktusokkal terhelt, túlnépesséddel és környezeti katasztrófákkal fenyegetett világ? Az egyik - a nyugati világhoz közelebb álló - jövőkép, a béke évtizedének nagyobb háborútól mentes víziója. Ez a vízió feltételezi, hogy a fejlett világ kiteljesedésén, a demokratikus államok számának növekedésén, az információtechnológia fejlődésén és széleskörű elterjedésén, a globális gazdasági kölcsönös függésen és az egymásra utaltságon keresztül megvalósul a kölcsönös megértés, melynek révén a világ belép abba az új korszakba, amelyben a háború tovább már nem produktív eszköz az államok és szövetségek stratégiai célkitűzéseinek megvalósításában.

Az elemzések és a történések azonban azt mutatják, hogy e vízióval és a vízió alapját képező a biztonsággal szemben, a nagy kihívásokat a globális biztonság összetevőinek földrajzi térbeni és időbeni, nem egyszer drasztikus változásai, a regionális veszélyek és azok tér és időbeni nagy változásai adják. Ezek a változások fejlett nyugati világot, a demokratikus országok szövetségeit, a tagországok értekeit és érdekeit, - a világ kulcsfontosságú régióiban jelentős katonai erővel rendelkező nem baráti államok részéről - korlátozott és viszonylag nagyméretű, határokon keresztül agresszióval is fenyegethetik. Az olaj, mint energiaforrás

szabad hozzáférhetőségére és elérhetőségére, a tartós és igazságos béke hiánya, a kettéosztottság, a meg nem oldott szuverenitási kérdések és komoly területi viták, az egyes régiók iszonyú gazdasági feltételei továbbra is a konfliktusok lehetséges forrásai maradnak az érintett régiókban. A klíma- és éghajlatváltozás okozta visszafordíthatatlannak ítélt következmények, az édes vízhiány és a termőföldek területének csökkenése, a természeti és ember által okozott katasztrófák folyamodványaként, olyan konfliktusok, konfrontációk alakulhatnak ki egyes államok, illetve szövetségek között, amelyek már nem oldhatók meg diplomáciai tárgyalásokkal, valamint a gazdaság érdekérvényesítő eszközeivel. Következésképpen nem zárható ki, hogy a hatékony diplomáciai és gazdasági érdekérvényesítő képességekkel nem, de államilag szervezett haderővel rendelkező országok, - amelyek úgy ítélik meg, hogy képesek kihasználni katonai képességeiket, - valószínűleg nem fognak visszariadni katonai potenciáljuk demonstrálásától, vagy egy nagyobb háborúban történő alkalmazásától sem az instabil régiókban.

„Az emberiséget fenyegető globális biztonsági kihívások: a globális felmelegedés okozta klímaváltozás és a vele együtt járó következmények, úgy mint a sarki jégtakarók elolvadása, a világtengerek szintjének emelkedése, az elsivatagosodás, az édesvíz hiánya, illetve ezeken kívül a nemzetközi terrorizmus, a bűnözés világméretűvé válása, az energiahiany, a tömegpusztító fegyverek proliferációja, a munkanélküliség, az illegális migráció, az instabilitás ma már komplex módon jelentkezik, több veszély együtt jelentkezik szerte a világon!.”

1 Kőszegvári Tibor: A 21. század vilásképe és veszélyei. 2002.
(<http://www.zmne.hu/kulso/mhht/hadtudomany/2002/4/koszegvaritibor/chapter1.htm> (Letöltés dátuma: 2009-12-17))

A JÖVŐ KIHÍVÁSAI

Stratégiai és technológiai kihívások

Az elmúlt két évtized történéseit elemezve, a XXI. század második évtizedének elején indokolt azon feltételezés, hogy a század második évtizedében néhány nagyra törő regionális hatalom részéről meglehetősen szándék és az akarat, valószínű az eszközök is a fejlett demokráciák és szövetségek érdekeinek katonai eszközökkel történő kihívására, burkolt, vagy nyílt fenyegetésére, adott esetben támadására is. Fel kell tenni a kérdést: Mely motivációkon alapulhat a fejlett demokráciák és szövetségek érdekeinek katonai eszközökkel történő támadása?

Napjaink történései rámutatnak arra, hogy a sikertelen és gyenge államok, a diktatórikus államhatalmak és intézmény rendszereik, a regnáló, sikertelen kormányok politikai instabilitást, országukon belüli belső konfliktust, népfelkelést és humanitárius válságot idézhetnek elő olyan régiókban is, amelyekben a demokratikus országok biztonsága szempontjából olyan nagyfontosságú szövetségek, mint a NATO és az Európai Unió, olyan sorsformáló szövetségesek, mint az Egyesült Államok létfontosságú vagy fontos érdekekkel rendelkezik. Ahogy Szomáliában és a volt Jugoszláviában történt, és ahogy ma számos országban (Egyiptom, Líbia, stb.) láthatjuk, a regnáló kormány elveszti a közrend fenntartásával, a gazdaság működtetésével, a társadalom kiegyensúlyozásával, a lakosság szükségleteiről való gondoskodással kapcsolatos képességét. Ez a képesség vesztes létehozza az éhínséget, a polgári engedetlenség és a felkelés feltételeit, sőt még a tömeggyilkosságokat is, előidézi a lakosság nemzeti és nemzetközi határokon keresztül tömeges menekülését, kivándorlását. Az ilyen típusú konfliktusok végső soron elvezethetnek a szomszédos államok erőszakos és agresszív akcióihoz is, kikényszeríthetik a nemzetközi

szervezetek, politikai s katonai szövetségek beavatkozását. A nemzetközi közösség és a demokratikus országok legjobb erőfeszítései ellenére, a sikertelen államhatalmaknak és kormányoknak fokozódó, egyre inkább megoldhatatlan nehézséget okozhat a biztonsági kockázatot növelő, a katonai vagy terrorista célokra felhasználható érzékeny információk áramlásának, pénzügyi forgalmának ellenőrzése, a fejlett technológiák elterjedésének szabályozása, szükséges mérvű korlátozása, illetve megakadályozása.

Az embargók ellenére folytatódik a korszerű fegyverek és technológiák elterjedése, adása és vétele, adott esetben eltulajdonítása és lemásolása. Ez destabilizálhat egy vagy több régiót, növeli a jelentős katonai képességekkel rendelkező országokban az állam által nem ellenőrzött felfegyverzett szervezetek számát, - beleértve kisebb államokat és pártokat is - és lényegesen megváltoztatják a fejlett világ demokratikus országainak biztonságát fenyegető katonai kihívások jellegét. Különös aggodalomra adnak okot az atom, biológiai és a vegyi fegyvereknek (NBC), továbbá azok hordozó eszközeinek, az információs hadviselési képességeknek, a korszerű hagyományos fegyvereknek, az ember nélküli légi járműveknek, valamint a világűrbe való kijutás képességeinek elterjedése. A fentiek közül az NBC fegyverek elterjedésének trendje különösen aggasztó azon államokban, ahol kétségre vonható az állam azon képessége, hogy hatékony ellenőrzést képes gyakorolni az NBC fegyverek, anyagok és technológiák jelentős, örökölt készletei felett. Gondot jelent a korszerű fegyverek elterjedése olyan államokban is, amelyek egyre modernebb eszközökkel rendelkeznek és fenyegetik a regionális biztonságot, de gondot jelent a régóta elhúzódó területi vitákban bővelkedő Kelet-Ázsiában is, hogy ezen eszközök elterjedése a régió törekeny katonai egyensúlyának felborításával fenyeget.

Növeli a kockázatot, hogy a polgári ipar olyan kettős, civil és katonai hasznosítással rendelkező technológiákat fejleszt ki, amely megnehezíti e technológia potenciálisan instabil államokhoz, vagy nem állami szereplőkhöz való eljutásának megakadályozását. Ugyanakkor, azok a demokratikus országok, amelyek ilyen technológiát ágyaznak be a fegyveres erők vezetési és irányítási- valamint fegyver rendszereikbe, különösen sérülékenyek lehetnek az ellentétekenységektől, ha ezt a kihívást a rendszer- és fejlesztési terveikben nem teljes egészében vették figyelembe.

A 2001. szeptember 11-i Egyesült Államok elleni, majd a madridi és londoni terrortámadások jelezték, a demokratikus országok érdekeire továbbra is nagyszámú, úgy nevezett nemzetek feletti veszély jelent kihívást, e kihívások által az állampolgárok élete gyakran közvetlen és közvetett veszélynek van kitéve. A jövőben sem kizárt, hogy az egyre nagyobb pusztító képességekkel rendelkező és erőszakos terroristák közvetlenül fenyegethetik a békés állampolgárok életét és megpróbálják aláásni a demokratikus világ országainak céljait és szövetségeit. A globalizálódó illegális kábítószer kereskedelem és a nemzetközi szervezett bűnözés továbbra is semmibe veszi határokat, támadja társadalmakat, veszélyezteti az emberek személyes biztonságát, az egyén szabadságát és jólétét. A migránsok sokszor felerősödő, ellenőrizetlen áramlása szórványosan destabilizálja a világ régióit és veszélyezteti az országok érdekeit és állampolgárait.

Miközben globálisan lényegesen nagyobb biztonságban vagyunk, mint a hidegháború idején, az európai kontinens nem mentes külső fenyegetésektől. Más országok hadászati atomarzenáljában rejlő fenyegetések mellett megvan a lehetősége az interkontinentális ballisztikus rakéták és tömegpusztító fegyverek elterjedésének. Ráadásul az elkövetkező években a támadás olyan nem hagyományos

eszközei, mint a terrorizmus, már nemcsak a diplomatakat, katonai erőket, hanem a lakosságot is fenyegethetik. Növekvő fenyegetést jelent az információs hadviselés, infrastruktúrák elleni támadások a számítógép alapú információs hálózatokon keresztül. A NATO és az Európai Unió, továbbá az Egyesült Államok főlénye a hagyományos katonai arzenál területén arra ösztönözheti a potenciális ellenségeket, hogy úgynevezett asszimetrikus eszközöket alkalmazzanak a szövetségek országai, fegyveres erők és lakosság támadására. Az asszimetrikus eszközök bevetése a fegyveres erőszak olyan alkalmazási módja, amikor nem hagyományos megközelítéseket használva keresik azt a területet ahol a főlény - ha átmenetileg is - biztosítható, ahol az állam intézményrendszere törbe csalható, katonai- és rendvédelmi erői megtéveszthetők, szervezett és vezetett alkalmazásuk aláásható és sérülékenységük kihasználható. Stratégiaileg lehetséges, hogy valamely agresszor a szövetségekkel való közvetlen katonai konfrontáció elkerülésére törekszik, helyette olyan eszközöket használ, mint a terrorizmus, NBC fegyverekkel való fenyegetés, információs hadviselés. Nem kizárt, hogy valamely agresszor, amely végül hagyományos háborúba keveredik a NATO-val és az Európai Unióval, vagy az Egyesült Államokkal szintén asszimetrikus eszközöket használ, hogy késleltesse vagy megakadályozza a szövetségek hozzájutását a létfontosságú létesítményekhez, hogy szétrombolja a parancsnoki, irányítási, hírközlési és hírszerzési hálózatokat. Cél lehet, hogy elretentsék a szövetségeseket és lehetséges koalíciós partnereket a szövetséges beavatkozás támogatásától, vagy a vártnál nagyobb arányú sérülést okozzanak, hogy megkíséreljék a nemzet elhatározottságának, koalíciós elkötelezettségének gyengítését.

A globális biztonsági környezetváltozásokkal párhuzamosan (a folytatódó regionális

veszélyek, a korszerű fegyverek és technológiai elterjedése, nemzetek feletti veszélyek és az asszimetrikus támadások növekvő veszélye) még nagyszámú úgynevezett „erőszakos kártya” forgatókönyv lehetséges, amelyek komoly kihívást jelenthetnek a demokratikus érdekek és értékek érvényesítésében honi területen belül és kívül egyaránt. Az ilyen forgatókönyvek az új technológiai fenyegetések váratlan megjelenésétől, a fontos régiókban a nagyjelentőségű hírközlési berendezésekhez és vonalakhoz való hozzájutás elvesztésétől, a baráti rendszerek ellenséges felek általi megdöntéséig terjedhetnek. Egyenként vizsgálva, ezek a forgatókönyvek valószínűtlennek tűnnek. Azonban együtt vizsgálva valószínűbb, hogy egy vagy több erőszakos beavatkozás történik, mint az, hogy egy sem. Ráadásul, amíg az egyes erőszakos beavatkozások valószínűsége alacsony, azok következménye aránytalanul nagy lehet. Ennél fogva, a szövetségeseknek fenn kell tartani az ilyen eseményekkel való foglalkozásra, kezelésére alkalmas katonai képességeket. A NATO és az USA stratégiai biztonsági környezetét 2015-2020-ig valószínűleg még az olyan „globális, egyenrangú versenytárs” hiánya fogja jelezni, mint amilyen a Varsói Szerződés és a Szovjetunió volt a hidegháború idején, és amely katonailag jelentős kihívást jelentene a NATO-nak és az Egyesült Államoknak világszerte. Az elkövetkező tíz-tizenöt évben valószínűleg sem regionális hatalom, sem koalíció nem fog összevonni megfelelő hagyományos katonai erőt, amely legyőzhetné a szövetség fegyveres erőit, amikor a NATO és az Egyesült Államok teljes katonai képességét mozgósítja és felvonul egy adott konfliktus térségében. A 2015-2020 utáni időszakban megvan a lehetősége regionális vagy globális nagyhatalom, egy szinte egyenrangú versenytárs megjelenésének. Vagyis, a NATO-t és az Egyesült Államokat fenyegető hagyományosnak mondott agresszió

veszélye napjainkban rendkívül alacsony, de hosszútávon történő kialakulásának lehetősége továbbra is fenn áll.

DEMOGRÁFIAI TÉNYEZŐK, ÖKOLÓGIAI VESZÉLYEK

A Föld népessége a XX. században közel három és fél milliárddal nőtt, napjainkban már meghaladja a 6 milliárd főt, a radikális növekedés elsősorban a szegény, alacsony gazdasági teljesítményt felmutató országokra és térségekre jellemző. Amennyiben a szegénysorban tengődő országok és térségek, továbbá a fejlődőnek mondott országok lakosságának iskolázottságában és képzettségében, életszínvonalában és életmódjában, egészségi kultúrájában radikális változás nem következik be, akkor a Föld össznépessége 2050-2060 közötti időszakban megközelítheti akár a 11 milliárdot is, azaz a bolygó népessége megduplázódhat, a nagyvárosok száma és lakossága lényegesen nő, amelyek újabb konfliktusok forrásai lehetnek.

„A nagyvárosokban spontán erőszakos konfliktusok várhatók, bandák és szeparatista szervezetek fosztogathatnak. Az alapvető szolgáltatások – víz, energia, egészségügy – hiánya miatt emberek százazrei, milliói kényszerülnek nyomorúságos életkörülmények közé, amelyek később olyan konfliktusokat okoznak majd a városi kormányzatoknak, amelyeket már a helyi rendfenntartói erők képtelenek lesznek megoldani.”²

Következésképpen, amennyiben ez megtörténik, valószínű, hogy egyetlen rendfenntartásra és a helyzet stabilizálásra képes erő lesz, ez pedig az államilag szervezett fegyveres, katonai erő. A már említett városi szolgáltatások hiánya miatt rendkívül veszélyes járványok jelentkezhetnek, amelyek újabb

2 James J. Wirtz: Stratégia a modern korban. 2005.

konfliktusokat szülhetnek. A népesség előre jelzett ütemű növekedése, különösen a szegény és kevésbé fejlett világban túlerheli az érintett országok erőforrásait és szociális struktúráját, a keletkező problémahalmaz megoldása meghaladja az államok és intézményrendszereik teljesítőképességeit. A radikális népességnövekedés okán kialakuló krízis helyzetek a lakosság kiszámíthatatlan, tömeges elvándorlását okozhatják.

A XXI. század ökológiai veszélyei - édesvízhiány, természeti katasztrófák, - a szegénység, az élelmiszerhiány, továbbá az etnikai, vallási és kulturális ellentétek igen jelentős biztonsági kihívást jelenthetnek, nemcsak regionális, hanem globális szinten is. Az ember a történelem folyamán számos esetben bizonyította, hogy érdekei, értékei megvívására gyakorlatilag bármire képes. A szárazság, az édesvízhiány, a termőföldek területének csökkenése már nemcsak bolygónk déli féltekéjén figyelhető meg, északon is egyre erőteljesebben, érezhetőbben jelenik meg. A komoly környezeti veszélyforrást okozó körülmények hozzáadódhatnak a jövő instabilitásához, növelhetik a konfliktusok kialakulásának veszélyét. A környezetben lezajló természeti csapások és a klímaváltozások romba dönthetik egy-egy régió gazdaságát és a népesség menekülteként való elvándorlásához vezethetnek a határokon, vagy akár földrészekben át. Az ember okozta válságok, szintén növelhetik a feszültséget. A határokon áthatoló környezetszennyezés növelni fogja a feszültséget, a térségeken belül, a fejlett és a kevésbé fejlett országok között egyaránt. Ehhez hozzáadódik, hogy a nukleáris és vegyipari létesítmények biztonsági, vagy biztonságos ellenőrzését érintő kérdései olyan katonai műveletekhez vezethetnek, amelyeket az ilyen fegyverek, vagy létesítmények biztonságba helyezését célozzák úgy gazdasági, mint politikai téren.

GLOBALIS BIZTONSÁGI KÖRNYEZET VÁLTOZÁSÁNAK TRENDJE

Az előzők alapján megállapítható, hogy a gazdasági, technikai, szociális, vallási, etnikai, kulturális és ökológia változások széles köre növeli a regionális és globális feszültséget és szervezetlenséget. A feszültségek és a szervezetlenség hatalmi instabilitáshoz és válsághelyzetekhez vezethetnek.

Az instabilitás elemei

Erőegyensúly:

A történelmi fejlődés során kialakult nemzetállamok valószínű, hogy továbbra is a világ elsődleges politikai-állami egységei maradnak, azonban érezhető, hogy jelenleg is támadás alatt állnak számos helyen a világban. A változó és instabil hatalmi egyensúlyok a nemzeti és nemzeteken belüli szinteken a Balkánon, a Közép-Keleten, szerte Afrikában és Ázsiában veszélyeztetik a globális biztonságot, a nagyobb hatalmak létfontosságú érdekeit és beavatkozásra, a kontrol kiterjesztésére készítetnek. Az erős katonai potenciállal rendelkező országok – USA, Oroszország, Kína, India –, illetve több fejlődő ország – Venezuela, Irán, Brazília, Korea, Pakisztán – egyre nagyobb összeget költenek védelmi kiadásokra és fegyveres erőik korszerűsítésére, fejlesztésére. Teszik ezt akkor, amikor igen jelentős pénzügyi-gazdasági válság uralkodott el a világon, szembeötlő az ellentmondás, hogy ezek az államok a válság idején sem a védelmi kiadásaik csökkentésére törekednek, ellenkezőleg egyre nagyobb összeget költenek haditechnikai kutatásokra, fejlesztésekre, információs infrastruktúra kiépítésére. Az államok zöme leszerelésekről, haderőcsökkentésről, illetve fegyverzetkorlátozásokról nyilatkozik, ugyanakkor azt tapasztalhatjuk, hogy egyes hatalmak minél nagyobb szerepet akarnak vállalni a régiókban és a világpolitikában.

kában, az államok többsége nemzeti érdekeik és értékeik megvédésére készül, amelynek alapját a fegyveres erő, a haderő képezi.

„Kína ugrásszerű fejlődése, illetve Oroszország törekvése arra, hogy nemcsak regionális nagyhatalomként jelentkezzen, hanem a világpolitikai stratégiai játszmáknak is aktív játékosa legyen.”³

Ezek a jelek, valós alapot adhatnak arra – még ha nem is a közeljövőben –, hogy az erőegyensúly felbomlása, vagy annak érzelte elvezessen egy hagyományos hadviselésű modernkori háború kialakulásához, hogy két vagy több viszonylag nagy létszámú és technológiailag hasonló fejlettségű haderő megütközzön egymással.

„Napjaink védelmi kiadásai – a jelenlegi pénzügyi-gazdasági válság ellenére – elérték a hidegháborús szintet, sőt azon már túl is léptek. Ezeknek a java részét hagyományos haditechnikai fejlesztések teszik ki, harckocsik, légi harceszközök, gyalogsági harcjárművek fejlesztése, illetve gyártása a jellemző.”⁴

Nacionalizmus:

A Szovjetunió felbomlását és a szocialista világrendszer széthullását követően úgy érzékelhető, hogy a nacionalizmus eszméje helyettesítette be a kommunista ideológiát, és a nemzetek közötti és nemzeten belüli konfliktusok elsődleges okozója lehet. Vallási, törzsi, etnikai, történelmi, vagy területi identitáson alapulva a legújabb kori nacionalista

mozgalmak a régebbi, alapvetően ideológiai alapú identitást helyettesítik. Ezek a mozgalmak gyengítik és erodálják, akár alá is áshatják az államszervezetek hatalmát és államokon belüli legitimitását, egyes esetekben ezek a mozgalmak bűnszervezetekhez, terrorista csoportokhoz is szorosan kötődhetnek. A fentiekén túl a transznacionalizmus áruhájában jelentkező ilyen mozgalmak regionális viszályok ürügyeként szolgálhatnak a jövőben, amikor egy *nemzet* ki akarja terjeszteni fennhatóságát saját etnikai csoportjának valamennyi tagjára.

Nyugat visszautasítása:

Napjainkban érzékelhető, hogy a nem nyugati világ jelentős része visszautasítja a Nyugat által vallott és képviselt politikai és kulturális értékeit. Azok a rendszerek, amelyek tőlük *idegen* világi politikai és társadalmi formát tartanak fenn, azon etnikai, nacionalista és vallási csoportok támadása alatt állnak, amelyek arra törekednek, hogy kialakítsák, vagy újjáalakítsák identitásukat. Azonban, ahogy a törzsi, nacionalista vagy vallási mozgalmak felváltják a világi rendszereket, általában bekövetkezik az instabilitás. Ez az instabilitás nem csupán a nyugati érdekeket veszélyeztetik az adott államon belül, hanem gyakran azzal fenyegetnek, hogy átcsapnak a határokon és konfliktusok forrásává válnak.

Verseny:

Egyre erőteljesebben érzékelhető, hogy a hagyományos erőegyensúly teóriájának helytálló volta, az államok közötti verseny kétségessé válik. Helyét az államok és a nem állami csoportok közötti versengés, nem egyszer küzdelem foglalja el politikai, katonai, információs és különösen gazdasági téren. A termelés, szolgáltatás és a piac, valamint a piacutatási technikák terén mutatkozó egyenlőtlen fejlődés kiszélesítette a szakadékot a gazdag és a szegény országok között. Az erő-

3 Varga Tamás: Az új Varsói Szerződés már a NATO-t fenyegeti. 2009.

(http://kitekinto.hu/europa/2009/02/24/az_uj_varsoi_szerzdes_mar_a_nato-t_fenyegeti/ / letöltés dátuma: 2009-12-19/)

4 Anup Shah: World Military Spending. 2009. (<http://www.globalissues.org/article/75/world-military-spending/> / Letöltés dátuma: 2009-12-21)

források elérhetőségének egyenlőtlensége, a felettük való rendelkezés eltérő lehetősége és joga, az erőforrások feletti kontroll gyakorlásának eltérő színvonala nem teszi lehetővé valamennyi kevésbé fejlett állam részére a modernizációt és gazdaságilag a versenyképessé válást. A stratégiai nyersanyagokhoz, erőforrásokhoz, kommunikációs vonalakhoz és a piacokhoz való hozzáférhetőség, vagy azok ellenőrzése valószínűleg konfliktusokhoz is vezethet. A kísértés várhatóan nagy lesz, hogy katonai erő igénybevételére kerüljön sor annak érdekében, hogy az érzékelt gazdasági egyensúlyhiányt helyrehozzák.

Demográfiai tényezők:

A népesség növekedése, különösen a kevésbé fejlett világban túlterheli az érintett országok forrásait és szociális struktúráját. Mivel a világban lezajló népességnövekedés olyan területeken következik be, amelyet természeti katasztrófák és éhínség sújt, az ilyen események a lakosság elmenekülését, tömeges elvándorlását okozhatják.

Kormányzás hatékonysága:

A kormányzatok hatékony kormányzásra való képessége a világ jelentős részén érezhetően csökkenőben van. A globális gazdaság a nemzeti gazdaságpolitikákat és a gazdaság nemzetállami ellenőrzését lényegesen gyengíti, végső esetben hatástalanná teszi szerte a világon azokban az országokban, amelyekben a kormányok kevésbé képesek gazdasági stabilitást és biztonságot nyújtani a lakosságuknak. A működő kapitalizmus és a piacgazdaság, továbbá a diktatórikus gazdaságok összeomlása jelentős problémákat okoz az elosztásban és a strukturális munkanélküliség terén. A fejletlen kormányzati infrastruktúrák a fejlődő demokráciákban alaptalan elvárásokat eredményeznek, továbbá olyan társadalmi csoportokat, amelyek az adottságokhoz és lehetőségeikhez képest más, nem egyszer

illuzórikus reményeket táplálnak, ami gyakran konfliktusokhoz vezet. A konfliktusok következménye a gyengülő biztonság, ami együtt jár a nem kormányzott csoportok, így a bünszövetkezetek, bünszervezetek felerősödésével, felemelkedésével. A nacionalista csoportokkal kombinálva, szövetkezve a bünszervezetek képesek beépülni az államba, az állam intézmény rendszerébe, megerősödésüket követően képesek válhatnak azok helyettesítésére.

Technológiai felgyorsulás:

A technológiában bekövetkező ugrásszerű fejlődés megváltoztatja, felülírhatja az ügyek intézésének kialakult, hagyományos és bürokratikus módját és bevezetett eljárásait. Az információtechnológia lehetővé teszi az állami intézményrendszer személyzetének, továbbá az ipar és kereskedelem számára a középszintű menedzsment és a támogató személyzet csökkentését. Amellett, hogy a munkanélküliség nagyban növekedni fog szerte a világon, a technológiai fejlesztések lehetővé teszik a cégek és az államok számára, hogy néhány technológiát (technikai szintet) átugorjanak. A jelenleg kialakult egyoldalúnak mondható technológiai fölényt valószínű hosszútávon nem lehet garantálni, a korszerű technológiákhoz való hozzáférés és azok birtoklása kulcskérdéssé válik. Ahogy a múltban, a jövőben is, a technológiai téren elért forradalmi fejlődés, a technológiai fölény birtoklása gazdasági és katonai hatalom átrendeződéséhez vezethet.

Környezeti veszélyek:

A komoly környezeti veszélyforrást okozó körülmények fokozhatják a jövő instabilitását. A környezetben lezajló természeti csapások és klímaváltozások romba dönthetik egy régió gazdaságát és a népesség menekülteként való elvándorlásához vezethetnek a határon át. Az ember okozta válságok, szintén

növelhetik a feszültséget. A határokon áthatoló környezetszennyezés növelni fogja a feszültséget, a térségeken belül és a fejlett és a kevésbé fejlett országok között egyaránt. Ehhez hozzáadódik, hogy a nukleáris és vegyipari létesítmények biztonsági, vagy biztonságos ellenőrzését érintő kérdései olyan katonai műveletekhez vezethetnek, amelyek az ilyen fegyverek, vagy létesítmények biztonságba helyezését célozzák úgy gazdasági, mint politikai téren.

Információtechnológia:

Továbbra is gyors fejlődés várható abban, ahogyan gyűjtik, továbbítják és felhasználják az információt. A mikroprocesszor-technológia a kommunikációs és informatikai eszközök elterjedéséhez vezet, a kulturális és politikai tudatosság soha nem tapasztalt felemelkedését eredményezheti. Azonban a megosztott információ hatalma és a tömegkommunikációs médiumok manipulálhatósága megkérdőjelezi a már hosszú ideje fennálló intézmények fennhatóságát és az olyan fogalmak értelmét, mint például a *szuverenitás*. Az információ nagyfokú elterjedése és hozzáférhetősége ugyanakkor kétélű fegyvernek bizonyulhat. A média manipulálását a közvélemény, vagy a köztudat befolyásolására egyaránt alkalmazhatják kormányzati, állami és nem állami szereplők. A más kultúrákat tartalmazó információkhoz való hozzáférés jelentős sűrűlődések forrásának bizonyulhat a jövőben anélkül, hogy egy megkülönböztető mechanizmus elmagyarázná és kezelné azokat.

KATONAI ERŐ ALKALMAZÁSÁT IGÉNYLŐ FENYEGETÉSEK

A hidegháború fenyegetést értékelő paradigmája elégtelen arra, hogy jövőben megjeleníthető fenyegetések katonai lehetőségeinek teljes spektrumát vizsgáljuk. Következésképpen a katonai erő alkalmazását

igénylő potenciális fenyegetést új módon, az egyszerűtől a bonyolult felé haladva célszerű rendszerbe foglalni. A katonai erő alkalmazását igénylő potenciális fenyegetést jelentenek a jelenségekhez kötődő fenyegetések, a nem nemzeti erők, nemzetállami erők, a fegyverek elterjedése és modernizációja, a képességek integrációja.

a. Jelenségekhez kötődő fenyegetés:

Az emberi tevékenységből és természeti csapások eredményeiből származó nem katonai fenyegetések katonai választevékenységet igényelhetnek. Ez a jelenségcsoport környezeti katasztrófákat, járványokat, éhínséget, nagy populációk helyváltoztatását és az illegális bevándorlást foglalhatja magába.

b. Nem nemzeti erőkhez köthető biztonsági fenyegetések:

A nem nemzeti erők biztonsági fenyegetése, - a modern technológia hozzáférhetősége és használata következtében, a nem nemzeti erők számára a nemzetállamok képességeihez hasonló képessége, - növekvő mértékben tapasztalható szerte a világban, amely kihívást intéz a hagyományos nemzetállami intézményrendszer és környezete számára. A fenyegetés jellege és mérete a nem nemzeti fenyegetések kategóriáinak megfelelően változik és az alábbiak szerint alakulhat:

- Nemzetben belüli (szubnacionális) fenyegetések:

A nemzetben belüli fenyegetések általában politikai, rasszista, kulturális vagy etnikai konfliktust foglalnak magukba, amelynek lényege, hogy az államon belül kérdőjelezi meg, vagy utasítja el az állam fennhatóságát vagy tulajdonosságait.

- Nemzetben kívüli (anacionális) fenyegetések:

A nemzetben kívüli fenyegetések megnyilvánulását az jellemzi, hogy nin-

csenek tekintettel a nemzetállamok fennhatóságára. Ezek az entitások nem részei a nemzetállamnak, így nem törekednek az ilyen állapot létesítésére, illetve fenntartására. Ezt a fenyegetést a regionális elven szervezett bűnözés, kalózkodás és terrorista tevékenységek képezik.

- **Nemzetén felüli (metanacionális) fenyegetések:**

A nemzetén felüli fenyegetések a nemzetállamon túl, egy térségen belül vagy globális jelleggel jelentkeznek. Vallási mozgalmakat, nemzetközi bűnszervezeteket és olyan informális gazdasági szervezeteket foglalhatnak magukba, amelyek megkönnyítik a fegyverek proliferációját.

A nem nemzeti erők biztonsági fenyegetése, a nem nemzeti erők tagjai, „harcosai” gondot jelentenek a nemzetállami erők, a nemzeti haderő katonái számára, elsősorban az etika és az intelligencia terén. Ezek az új „harcos” csoportok számos forrásból táplálkoznak, nevezetesen: a társadalom legalsó rétegéből, a konfliktusok során nincstelenné válókból, a megalkuvókból, az „igazhívókból”, patriótákból, fanatikusokból, a haderő árulóiból. A nem nemzeti „harcos” problémát jelent a nemzetállami fegyveres erőknek, mert nem a hagyományos hadviselés szabályai szerint harcol, célpontjait nem a katonai erő és katonai célok orientálják, hanem politikai ellenfeleinek akarata motiválja. Harcászata magába foglalja a terrorizmust, a rajtaütést, az emberrablást és más bűncselekményeket. A nem állami harcos problémává válhat a konfliktus során, de még gyakrabban meghosszabbítja az erőszakot azután is, miután a konfliktust formálisan már megoldották.

c. **Nemzetállami erők:**

- **Belső rendfenntartó erők:**

Az esetek többségében ezek az erők a kevésbé fejlett országok kisméretű, gyengén kiképzett és szegényesen felszerelt erői, amelyek képesek a rend fenntartására az adott országon belül, de nehezen birkóznának meg az illető ország határvédelmével, vagy kiterjedt katonai hadműveletek végrehajtásával és vezetésével. Ahogy a nem nemzeti erők, úgy a helyi rendfenntartó erők többsége is általában szoros kapcsolatban áll a helyi bűnözéssel, bűnszervezetekkel.

- **A gyalogságon alapuló hadseregek:**

Ezek a hadseregek alkotják a fejlődő világ hadseregeinek zömét és jóllehet általában magukba foglalnak csekély, vagy akár jelentősebb páncélos erőket is, harci erejük, potenciáljuk jelentős része a gyalogosan tevékenykedő katonákon alapul. Képességük arra, hogy a fegyverrendszereket hadműveleti szinten integrálják, a harcászati szint alatt van. Számos vonatkozásban az első világháború hadseregeihez hasonlatosak, de nagyobb hatóerejű fegyverzettel.

- **A páncélos-gépesített erőkön alapuló hadseregek:**

A legtöbb ipari nemzet hadserege ebbe a kategóriába tartozik - ezek azok a hadseregek, amelyeknek legalább 40 %-a páncélozott járműveken tevékenykedik. A fegyverrendszerek integrálásának hatékonysága és a fegyvernemek együttes alkalmazásának képessége igen változó. Ezek a hadseregek számos azonos jellemzőt mutatnak. Töreksenek a kiválasztott fegyverrendszerek modernizálására, hogy felvegyék a versenyt a szomszédok által rendszeresített fegyverrendszere-

rekkel. Általában hierarchikus vezetési és irányítási struktúrát mutatnak fel. Mivel nem annyira fejlettek technológiai szempontból, mint például a fejlett, alkalmazkodó képes hadseregek, hátrányukat számbeli fölényükkel és páncélos tömegükkel kompenzálják.

- **A fejlett, alkalmazkodó képes hadseregek:**

Az elmúlt 20 év trendjét vizsgálva megállapítható, hogy a fejlett országok részéről a technikailag és harcászatiilag legfejlettebb hadseregek kisebbek, de felszerelésüket, kiképzésüket és fenntartásukat tekintve rendkívül költségesek lesznek. A komplex erők nagyobb rugalmassággal rendelkeznek arra, hogy kihasználják a harcmező lehetőségeit, és hogy alkalmazkodjanak a háború és a háborútól eltérő műveletek tér- és időbeli kereteiben jelentkező, változó és rendkívül dinamikus helyzetekhez. Az ilyen erők által folytatott katonai műveletek magukba foglalják a csúcstechnológia felhasználásán alapuló felszerelést és fegyverzetet, az összhaderőnemi, illetve többnemzetiségű erőket, a több dimenzióban, egy időben végrehajtott manővert, a precíziós lőszerket, a nagy pontosságú fegyverhordozókat és a fejlett helyzetismeretet. A hadműveleteket folytathatnak ballisztikus rakétatámadás és más tömegpusztító fegyverek fenyegetése mellett is. Ugyanakkor, a speciális egységek mennyiségének növelése, amely lehetővé teszi a rugalmasságot, sebezhetőséget is von maga után. A fejlett, alkalmazkodó képes hadseregeknél, a kulcsfontosságú kiszolgáló elemek kiiktatása radikálisan csökkentheti egy-egy harcoló egység, kedvezőtlen esetben a haderő

hatékonyságát, vagy megszüntetheti a kérdéses haderő fölényét a kevésbé fejlett haderővel szemben.

d. A fegyverek elterjedése és modernizációja:

A fegyverek elterjedése és modernizációja a demokratikus világ katonai fölénye ellen intézett legsúlyosabb kihívás, ez a kihívás nem bármilyen más államtól vagy csoporttól származik, hanem egy folyamattól, ez a folyamat a fegyverek és a technológia proliferációja. A proliferáció lehetővé teszi a potenciális ellenfelek és a fejlődő országok részére, hogy viszonylag gyorsan fejlesszék legalább a fegyveres erők részeit. A fegyverek modernizációja két utat követ: azok az országok, amelyek megengedhetik maguknak, korszerű (legalábbis a térségükben korszerűnek számító) fegyvereket vásárolnak, míg azok, akik ezt nem tehetik meg, a katonai rendszerben lévő eszközeiket korszerűsítik. Ennek megfelelően többen használják a szükségmegoldásként alkalmazott technológiákat arra, hogy a létező rendszereket korszerűsítsék. Ugyanakkor a költségvetési megszorítások miatt a katonai technológiai fejlődés valószínűleg lassabban halad majd, mint a kereskedelmi. A technológia elterjedésének és modernizációjának három területe érdemes a kiemelésre: a tömegpusztító fegyverek, az információs hadműveletek és a világűr ellenőrzése.

- **Tömegpusztító fegyverek:**

A világ, különösen a nyugati világ érdekeire legsúlyosabb fenyegetést jelentő biztonsági kihívás a tömegpusztító fegyverek proliferációja. A tömegpusztító fegyverek stratégiai-politikai jelentősége jelentősen felülmúlja katonai használhatóságukat. A tömegpusztító fegyverek és a hadszíntéri ballisztikus rakéták lehetővé

teszik egy lehetséges ellenfél számára, hogy kiterjessze hadműveleti és hadászati hatósugarát. Bár kevés potenciális ellenfél tűnik hajlandónak arra, hogy megvásárolja (amennyiben hozzáférhető), kifejlessze, vagy telepítse azokat a hordozórendszereket, amelyek a Nyugatot veszélyeztethetik, az ilyen lehetőségek nem kerülhetik el a figyelmet. A jövőben nem egy átfogó, globális nukleáris háborúval, hanem különböző, a világot veszélyeztető fenyegetéssel kerülhet szembe a kémiai, biológiai vagy nukleáris fegyverkészlettel rendelkező, és alkalmazásukat illetően kevés tiltással bíró államok, sőt bűnöző csoportok részéről.

- **Az információs hadműveletek:**

Az információtechnológia növekvő mértékű elterjedése biztosítja a potenciális ellenfelek számára - legyenek bár országok, szervezetek, vagy egyének - a képességet arra, hogy folyamatosan korszerűsödő információs műveleteket folytassanak. A potenciális ellenfélnek nincs szüksége csúcstechnológiára vagy kifejezetten katonai rendszerekre a hatékony informatikai hadviselés végrehajtásához. A képesség az elektromágneses spektrum egy szakaszának manipulálására, elszigetelésére vagy elsötétítésére a jövő katonai műveleteinek kulcsfontosságú eleme lesz. Az ellenség megfosztása attól a képességétől, hogy ezeket, a rendszereket használja, mialatt mi a saját rendszerünk működőképességét megóvjuk, döntő jelentőségű lesz a jövőben. Valószínű, hogy az informatikai műveletek nem fognak csak a nyílt ellenségeskedések időszakára korlátozódni.

- **A világról ellenőrzése:**

Az ürtelepítésű eszközök a felderítés, hírközlés és a navigációs támogatás

mind nagyobb részét biztosítják a világ hadseregei és gazdasági számára. A kereskedelmi ürtelepítésű rendszerek hírközlési, képátviteli, továbbá globális helymeghatározó szolgáltatásokat nyújtanak bármely fizető fogyasztó részére. Azok az államok, amelyek megengedhetik maguknak, hogy ürbejuttató technológiát fejleszzenek ki, vagy vásároljanak, műhold-elhárító rendszereket fejleszhetnek ki az alacsony röppályájú felderítő műholdak semlegesítésére. Azok az államok, amelyeknek nincs ürprogramjuk, az ürtechnológiájú termékek vagy szolgáltatások megvásárlásával csökkenthetik azon államok előnyét, akiknek ilyen van.

f. **A képességek integrációja:**

A technológiához való hozzáférési lehetőség nem azonos a haderő modernizációjával. Bár az országok átugorhatnak technológiákat – például, rendszeresíthetnek ürtechnológiát, nukleáris fegyvereket, ballisztikus rakétákat-, az integrált képességek fejlesztése sokkal bonyolultabb. Azok az államok, akik valóban drasztikus fejlődést mutatnak fel, gyakran külföldi katonai és technikai tanácsadók importálásával viszik ezt véghez. A kettő közül általában a külföldi katonai tanácsadó fontosabb az állam integrált képességeinek fejlesztésében.

VÁLTOZÓ VILÁG ÉS A NATO ÚJ STRATÉGIAI KONCEPCIÓJA

NATO az elmúlt több mint 60 évben stratégiai koncepciókban fogalmazta meg a stratégiai környezet változásaira, a változó biztonsági kihívásokra és kockázatokra adott válaszait - az állandóság és a változás dinamikus egységére alapozva konszenzust és a koherenciát tükröző módon – úgy, hogy

a Washingtoni Szerződésben (1949. április 4.) rögzített alapvető stratégiai célok nem változtak. A NATO története során permanensen elkötelezte magát a megalakuláskor lefektetett alapvető elvek, - a NATO védelmi jellege, a kollektív védelem, a viták békés rendezése, - változatlan érvényesítése mellett. Ugyanakkor a stratégiai koncepciók, a NATO stratégiai környezete változásainak értékelésén, a biztonság változó, egyre szélesedő megközelítésének és értelmezésének bázisán kívánja felkészíteni a Szövetséget a változó kihívásokra, a szinte permanens politikai és katonai megújulásra. E koncepciók a NATO történetében az alkalmazkodás és a fejlődés „mérőföldkövei.”

A Szövetség Lisszabonban elfogadott új stratégiáját a NATO stratégiai környezetének változásain túl, a szövetségben zajló politikai viták, a stratégiai koncepció megújításának, új stratégia meghatározásának igénye, a kollektív védelem melletti elkötelezettség demonstrálása, NATO katonai átalakulásának és képességeinek megfelelő erőforrásokkal való támogatása, civil képességek és a válságkezeléshez szükséges eszközök kialakítása és biztosíthatósága is generálta. Az alapvető biztonságpolitikai célok, nevezetesen az euró-atlanti térség stabilitásának és békéjének biztosítása, a tagállamok szabadságának és biztonságának megőrzése, a demokrácia és az emberi jogok érvényesülése nem változtak. A Szövetség elkötelezett a demokratikus intézményrendszer fejlesztésében, a békés párbeszéd vonatkozásában, a tagállamok konzultációs lehetőségének biztosításában, a fenyegetések elleni elrettentés és a védelemi képességek fenntartásában. Továbbra is hiteltett az együttműködés és párbeszéd támogatása, a hatékony konfliktus megelőzés és válságkezelés mellett.

Lisszabonban a tagállamok továbbra is elkötelezték magukat a kollektív védelem mellett, a teljes képesség alapú katonai erő fenn-

tartására a lehetséges támadó elrettentésére, a nagy és kisméretű katonai műveletek végrehajtására. Az állam- és kormányfők megállapodtak, hogy biztosítják a képességek további fejlesztéséhez szükséges anyagi, technikai és pénzügyi eszközöket. A teljes képesség alapú katonai erőfejlesztése érdekében elkötelezték magukat a nukleáris és hagyományos katonai potenciál fenntartása és fejlesztése mellett. Kiemelt hangsúlyt kapott a Válságreakáló Erők képességének, a fegyveres erők felkészítésének és kiképzésének, a műveletekhez szükséges dokumentumok naprakészségének, a tagállamok közötti információk cseréjének és az európai rakétavédelemnek, a tagállamok tömegpusztító fegyverek, számítógépes támadások és terrorcselekmények elleni védelemi képességeinek fejlesztése.

Az új stratégiai koncepció a különböző nemzetközi szervezetekkel való együttműködésre helyezi a hangsúlyt, kiemelten a lehetséges válságreakáló műveletek során. Rögzíti, hogy átfogó (politikai, társadalmi és katonai) megközelítést kell alkalmazni a válságok kezelése során. A megelőzés során a lehetséges válságkörzetek eseményeinek folyamatos elemzése és feldolgozása, a felderítés, hírszerzés és az információcsere hatékonyságának növelése szükséges, a válságok kezelése során szükségszerűen katonai erő alkalmazásával, és elhúzódó válságkezeléssel kell számolni. Új műveleti doktrínákat kell kidolgozni a felkelés elleni műveletek, a stabilizáció és az újjáépítés feladatainak javítása céljából.

A civil képességek vonatkozásában a NATO csak a szükséges képességek kialakítását célozza meg, hangsúlyozza, hogy azokat a hatékonyabb tervezés, a polgáriak felkészítése és a partnerekkel való együttműködéssel kell növelni a válságkezelő műveletek során. Új képességfejlesztési feladatokat fogalmazódik meg a számítógépes rendszerek elleni támadás felderítése és elhárítása.

KONKLÚZIÓ

A biztonsági-, katonai szakirodalmat és napjaink történéseit vizsgálva megállapítható, a biztonsággal szembeni nagy kihívásokat a globális és regionális biztonság összetevőinek földrajzi térbeni és időbeni, nem egyszer váratlan és drasztikus változásai adják. A stratégiai, technológiai, demográfiai és ökológiai kihívások egy része ugyan prognosztizálható, azonban konkrét megjelenésükre általában a váratlanság, - nem várt helyen, nem várt időben - a jellemző. A komplex módon, közel egy időben, vagy egymást követően megjelenő veszélyek és feszültségek válság- és katasztrófa helyzetekhez vezethetnek, ezek a biztonság legszélesebb körű megközelítését igénylik. A nemzetközi közösségnek, a nemzetközi szervezeteknek, a világ országainak, köztük a demokratikus országoknak, - az erőfeszítéseik ellenére, - fokozódó, egyre inkább összetettebb, jelentős, erőforrásaikat is felémésztő biztonsági kockázattal kell szembe-sülni. A gazdasági, technikai, szociális, vallási, etnikai, kulturális és ökológia változások okán a jövőben fenyegető regionális és globális feszültségek, válság- és katasztrófa helyzetek, a nemzetközi közösség, nemzetközi szervezetek, katonai szövetségek és az érintett országok részéről újszerű megközelítést, hatékony párbeszédet és komplex együttműködést igényelnek. A komplex módon, közel egy időben, vagy egymást követően megjelenő veszélyek és feszültségek, válság- és katasztrófa helyzetek kezelése során kialakuló párbeszédre és együttműködésre, a globális gazdasági kölcsönös függésen keresztül javulhat a kölcsönös megértés, melynek révén a nemzetállamok zöme eljuthat ahhoz a felismeréshez, hogy a háború tovább már nem produktív eszköz az államok és szövetségek stratégiai célkitűzéseinek megvalósításában. Az elemzések azonban arra is rámutatnak, hogy az államilag szervezett haderővel ren-

delkező egyes országok, valószínűleg nem riadnak vissza katonai potenciáljuk demonstrálásától, vagy alkalmazásától. Megvan a lehetősége az interkontinentális ballisztikus rakéták és tömegpusztító fegyverek elterjedésének, továbbá a támadás olyan nem hagyományos eszközei alkalmazásának, mint a terrorizmus, az információs hadviselés, infrastruktúrák számítógép alapú információs hálózatokon keresztüli támadása.

Úgy gondolom, hogy a jövőben sokkal bonyolultabb és változatosabb – veszélyekkel, feszültségekkel, válság- és katasztrófa helyzetekkel terhelt - világgal kell szembenéznünk, melyek kezeléséhez hatékony nemzetközi politikai, diplomáciai, gazdasági és katonai összefogás szükséges. A NATO új stratégiai koncepciója is a nemzetközi szervezetekkel való együttműködésre helyezi a hangsúlyt, átfogó (politikai, társadalmi és katonai) megközelítést kell alkalmazva a válságok kezelése során.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Comprehensive Political Guidance Endorsed by NATO Heads of State and Government on 29 November 2006
2. Declaration on Alliance Security Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Strasbourg / Kehl on 4 April 2009
3. NATO in the 21st century; NATO Public Diplomacy Division 1110 Brussels, Belgium NATO 2004.
4. Samuel P. Huntington: The Soldier and the State Cambridge, Massachusetts 1985. Zrínyi Kiadó Budapest, 1994
5. James J. Wirtz: Stratégia a modern korban. Zrínyi Kiadó, 2005, 431 oldal, ISBN: 9633274001

6. Samuel P. Huntington: A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása. Európa Könyvkiadó Kft, 2005, 646 oldal, ISBN 963-07-7665-0
7. Európai Biztonsági Stratégia. ET. 2003. december 12. Brüsszel
8. AJP-01, a Szövetséges Összhaderőnemi Doktrína,
9. AJP-3, a Szövetséges Összhaderőnemi Hadművelési Doktrína
10. Kőszegvári Tibor: A 21. század világképe és veszélyei. 2002.
11. Tóth Sándor: A korai XXI. század haderői, a jövő hadművelési környezete, hadművelési tér és harctér, összhaderőnemi szemlélet, gondolkodás és jelleg Tanulmány, MH ÖHP Tudományos Tanács – 2009
12. Tóth Sándor: Változó világ, változó kihívások, relatív béke és az „erőszakos kártya” Tanulmány, MH ÖHP Tudományos Tanács – 2010

HELYREIGAZÍTÁS

Az MH Összhaderőnemi Parancsnokság Tudományos Tanácsa által kiadott „Országismertető-Csád” kiadványból technikai hiba miatt kimaradt, hogy a kiadvány alapját a **Taru Bahl, M.H. Syed által készített Encyclopaedia of Muslim world, Vol. 6, (Anmol Publications PVT. LTD, 2003)** képezi, amit a magyar szerzők saját kutatásaikkal és résztanulmányaikkal egészítettek ki.

A Sereg Szemle 2011/1. számában a „Sári Gábor alezredes: A művelési területen végrehajtott logisztikai mentorálásra történő felkészítés befolyásoló tényezői” c. publikáció első oldalának 5. bekezdésében a felsorolás helyesen:

Az adategyeztetések során elsősorban az alapfeladat jellegét, illetve a missziós csoport lokális szervezeti helyét és szakmai előjárói rendszerét próbáltuk tisztázni:

a. *A csoport alapfeladata egy, német vezetői szerepvállalással működő mentorcsoport (German Armed Forces Technical Advisory Group, a továbbiakban: GAFTAG) keretében végrehajtott, a Kabulban települő CSS iskola kiképzői állományára vonat-*

kozó mentorálási- kiképzési tevékenységi rendszer, ami a kiképzés tervezésétől a mentoráláson keresztül - és mint később kiderült - részbeni haderőtervezési feladatokat is magába foglalt.

b. *A csoport feladata ugyan az említetteknek megfelelően a CSS iskolára irányul, ám annak egy kiképző-bázis szervezeti egységére (tehát szó sem volt tanszékről), ahol logisztikai beosztásra tervezett legénységi állományú katonák szakalapozó felkészítése/mentorálása¹ tervezett. A kiképzendők nagy része analfabéta.*

c. *A szakalapozói felkészítés tanfolyami rendszerben, tanfolyamonként hat hét időtartamban, 5 szakág keretében folyik, a misszió előkészítési fázisában még nem a CSS iskola, hanem a Kabuli Kiképzői Központ szervezésében. A mentorálandó kiképzők nagy része innen, a már több éve kiképzéssel foglalkozó kiképzői állományból kerül ki....”*

A nyomdai hiba miatt elnézést kérünk olvasóinktól és a szerzőtől.

¹ Ebben az időszakban még nem volt tisztázott az alapfeladat jellege

KOÓS GÁBOR – SZTERNÁK GYÖRGY: AZ EURÓPAI RAKÉTAVÉDELEM POLITIKAI ÉS KATONA-TECHNIKAI HÁTTERE

Az Észak-atlanti Tanács 2009. október 9-én tartott rakétavédelmi konferenciáján Patrick J. O'Reilly amerikai altábornagy egy több lépcsőben megvalósuló, a jelenlegi és a lehetséges fenyegetésekhez alkalmazkodó rakétavédelmi rendszert vázolt fel az európai szövetséges országok szakembereinek.

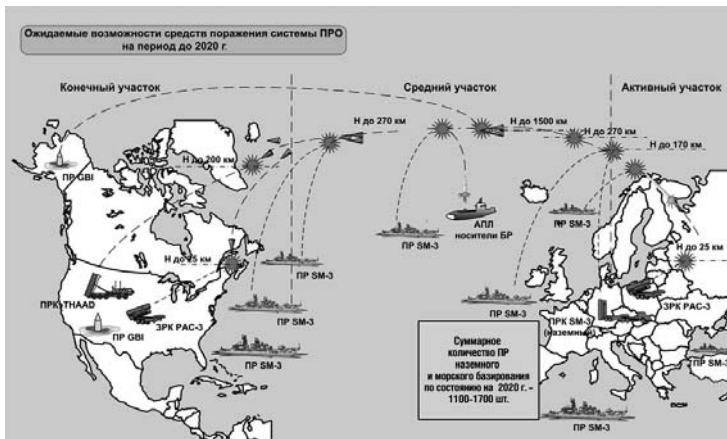
szerre van szükség a lehetséges ballisztikus rakéták elleni támadás elhárítása érdekében.

Az Egyesült Államok terve az, hogy az európai tagállamok is csatlakoznak a rakétavédelmi programhoz, amit Barack Obama amerikai elnök 2009-ben hirdetett meg.

A tervek szerinti követelmény, hogy a rakétavédelmi rendszer legyen képes megsemmisíteni az Egyesült Államokat és az európai

pai NATO-tagállamokat fenyegető rövid-, közép hatótávolságú és interkontinentális ballisztikus rakétákat egyaránt. *(A katona-technikai eszközök hatótávolságára a nyugati és az orosz szakirodalom más-más felosztást alkalmaz.)*

A javaslat szerint a rakétavédelmi rendszer kiépítése első fázisának 2012-ig kell befejeződnie. A konferencián az a javaslat született, hogy először a már rendszerben lévő amerikai felderítő és rakétaelhárító rendszerek kell alkalmazni, amelyeket amerikai katonák telepítenének a tagállamok területére, és az amerikai hadihajókon meglévő rakétavédelmi elemeket kell az európai tengereken állomásoztatni. Ezzel együtt az európai tagállamok meglévő rakétavédelmi rendszereinek képességét is fejleszteni szükséges. A hatékony működés érdekében mind az amerikai, mind az európai eszközöket egységes vezetési és irányítási rendszerbe kell foglalni – hangzott el a konferencián.

A második ütemben, amely három év alatt valósulna meg, a most még fejlesztés alatt álló tengeri és szárazföldi telepítésű rakéta-védelmi rendszerek elemeit helyeznék el a tagállamok területén.

A tervek szerint 2015-től az interkontinentális ballisztikus rakéták elleni védelem elemeit kezdik el telepíteni. A negyedik ütemet 2020-ban lezáró két éves fázisban a rakéta-védelmi rendszer képességeit fejlesztenék úgy, hogy az képes legyen valamennyi addig ismert rakétatípus hatékony megsemmisítésére.

David S. Yost, a kaliforniai Monterey-ben működő Haditengerészeti Továbbképző Iskola professzora az európai rakéta-védelmi rendszerrel kapcsolatban hosszabb tanulmányt írt, amelyből néhány fontosabb, a tanulmányunk címében vállalt kutatáshoz illeszthető részt, a teljesség igénye nélkül ismertetünk.

A Szövetség Patriot légvédelmi rakétákat küldött Törökországba az 1990–91-es és a 2003-as iraki katonai konfliktus idején. Az iraki háborúk tapasztalatait feldolgozva 2005 márciusában a NATO elindította az Aktív Több-rétegű Hadszintéri Ballisztikus Rakéták elleni védelem (ALTBMD Active Layered Theatre Ballistic Missile Defence) programját.

Az Active Layered Theatre Ballistic Missile Defence program a tervek szerint a már működő, különböző rakéta-védelmi komplexumokat foglalja egy összefüggő rendszerbe a bevetett erők-, vagy a tagállamok fontosabb objektumainak védelmére. A program gyakorlati megvalósulása 2011-ben várható.¹

A szerző véleménye szerint az európai rakéta-védelmi rendszert elemző, korábban meg-

jelent tanulmányokban a ballisztikus rakéták elleni védelem katona-technikai kérdései nagyon általánosak, helyettük a biztonság- és katona-politikai részletekkel találkozhatunk. Ez érthető is, hiszen a technikai lehetőségek valamennyi országban bizalmas információk. A tanulmányokat író szakemberek ugyanakkor javasolják a tagállamok politikai vezetőinek az ismert rakéták elleni védelmet szolgáló rendszer telepítését a Szövetség területén.

A NATO-tagállamok szakembereinek általános értékelése a rakéta-fenyegetésről nem teljesen egyezik az Egyesült Államok kormányáéval, különösen annak a határidőnek megbecslése terén, hogy az „ellenséges” ballisztikus rakéták mikor érik el a bevetési képességet, a tagállamok pusztításához szükséges hatótávolságot.

Azt viszont minden tagállam elfogadja, hogy a ballisztikus rakéták fejlesztése terén gyors a fejlődés a világban. A politikai szándék megléte esetén még a viszonylag kis hatótávolságú rakéták is komoly fenyegetést jelentenek egyes országokra.

Ezt a fenyegetést elfogadva a Szövetség több tagállama: Hollandia, Németország, Olaszország az Egyesült Államok vezetésével különböző fejlesztési programok megvalósításán dolgozik napjainkban is – írta a professzor.

1 Szakemberek szerint a „több-rétegű” kifejezés a programban azt jelentheti, hogy a különböző rakéta-védelmi rendszerek képesek az oltalmazási zónában bármilyen magasságon érkező légi célokat pusztítani a technikai lehetőségeik függvényében.

A NATO-tagállamok jelenleg az ALTBMD (*Active Layered Theatre Ballistic Missile Defence*) programot fejlesztik. A szakemberek szerint ennek a programnak lehetővé kell többek között tennie, hogy a NATO saját parancsnoki és irányítási rendszere együtt tudjon működni más nemzeti, elsősorban az amerikai rakétavédelmi rendszerrel. A Szövetség rakétavédelme jelenleg a legfeljebb 3000 km hatótávolságú ballisztikus rakéták megsemmisítésére képes. A konferencián az amerikai szakértők azt javasolták, hogy a rakétavédelem első elemét (kis hatótávolságon) Európában a NATO-tagállamok biztosítsák a már meglévő rendszerek további fejlesztésével, a többi hatótávolságon az amerikai rendszerek vennék át a rakétavédelmi feladatot.

A terv megvalósítása — mondta a konferenciát követő brüsszeli sajtótájékoztatóján *Anders Fogh Rasmussen* főtitkár — 200 millió euróba kerülne. Felkérte az Észak-atlanti Szervezet tagállamait, hogy vegyenek részt a vállalkozásban.

A főtitkár felhívta a figyelmet arra, hogy a NATO már eddig is mintegy 833 millió eurós fejlesztést hajtott végre olyan rakétavédelmi rendszerek

kiépítésére, amelyek a küldetésben (misszióban) levő katonákat képesek megvédeni. A rendszer olyan kiegészítése és továbbfejlesztése, amely nem csupán a haderőnek, hanem az európai tagországok teljes lakosságának rakétavédelmét jelentené, kevesebb, mint 300 millió euróból megoldható — hozzáátve, hogy a 28 NATO-tagország 10 évre elnyújtva fedezhetné a költségeket — állítják a szakemberek.

Andres Fogh Rasmussen főtitkár azt remélte, hogy a rakétarendszer kiépítéséről már novemberben, a lisszaboni NATO-csúcstalálkozón kedvező döntés születik.

A döntést *Patrick J. O'Reilly altábornagy javaslatáról a Szövetség európai tagállamai állam- és kormányfői meghozták a lisszaboni csúcstalálkozón.* Más szóval az európai rakétavédelem kiépítéséről a döntés megszületett Lisszabonban.

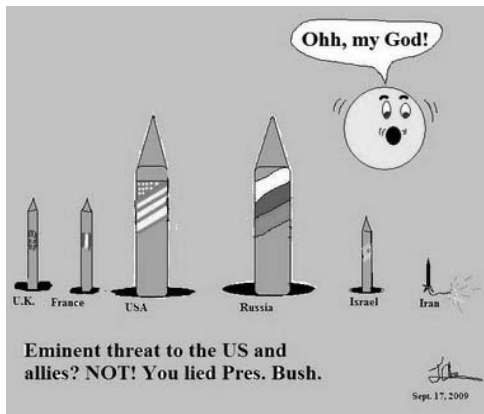
A 2009. október 9-ei konferenciát megelőzően *Barack Obama* amerikai elnök 2015-ig lemondott az elődje által tervezett, Lengyelországban, illetve a Cseh Köztársaság területén telepítendő rakétavédelmi rendszer teréről. Ehelyett rugalmasabb megoldásmódok kidolgozására adott utasítást, nem kizárva az orosz rakétavédelmi rendszerrel való összekapcsolás gondolatát sem.

A Bush amerikai elnök által kezdeményezett rakétavédelmi tervezet a csehországi Brdy mellett felépülő, nagy hatótávolságú és teljesítményű célfelderítő valamint követő radarrendszerre, illetve a lengyel Redzikowo légitámaszponton létesített, betonsilókban elhelyezett Ground Based Interceptor (GBI) légvédelmi rakétára épülne.

Ez utóbbi főbb alkotóelemei a többlépcsős gyorsító- és menet hajtóművek továbbá a rakéták megsemmisítését végző, irányított fejrész (Exoatmospheric Kill Vehicle, EKV). A rendszer lényege, hogy az indított ellenséges ballisztikus rakétákat már az emelkedés fázisában fel kell deríteni, majd azokat a légkörön kívül, a repülési pálya középső részén kell megsemmisíteni. Így oldható meg, hogy a légkör és a felszín ne szennyeződjön. A földi telepítésű légvédelmi rakéta második védelmi lépcsőként illeszkedik a rakétavédelem hagymaszerű, több rétegű optimális megoldásához. Az első réteg a mozgó indítóeszközökről, silókból indított rakéták felderítése és megsemmisítése. Továbbá az éppen emelkedő rakéta megsemmisítése még az indítózóna felett. Erre szolgálnának a Boeing 747-400-asokra telepített, nagy hatótávolságú lézerfegyver-rendszerek, az Airborne Laser, ABL-program.

George W. Bush amerikai elnök terveiben még az szerepelt, hogy Csehországba radart, Lengyelországba pedig tíz rakétaelhárító rakétát telepítenek, elsősorban az iráni rakétafenyvetés ellensúlyozására. Az Egyesült Államok először 2006-ban, a Bush kormány idején jelentette be egy, az európai szövetségesek, valamint az Európába telepített amerikai erők ballisztikus rakéták elleni védelmét megvalósító tervét. Az eredeti terv tíz rakétaelhárító rakéta lengyelországi telepítését, valamint egy radar állomás csehországi kialakítását tartalmazta. Azonban az Oroszországi Föderáció ellenezte a tervet és kijelentette, hogy amennyiben az megvalósul, orosz ra-

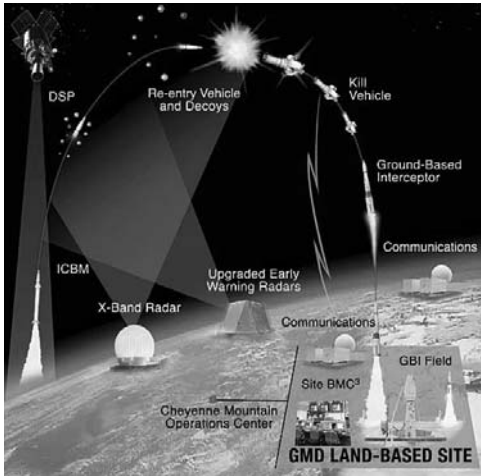

kétacsapatokat fog Lengyelország közelében telepíteni. *(A nyugati szakirodalom radar -, az orosz szakirodalom lokátor megnevezést használ.)*

Az Egyesült Államok tíz rakétaelhárító rakétát telepít a Lengyelországba 2011-2012-ig, még mielőtt Irán nagy hatótávolságú rakétatechnológia birtokába jut – jelentette ki Henry Obering altábornagy 2010. február 2-án, az amerikai Rakétavédelmi Ügynökség egyik tisztviselője.

A washingtoni védelmi minisztérium gyorsan fog cselekedni annak érdekében, hogy időben kiépüljön az amerikai rakétavédelmi pajzs kelet-európai állomása, amelynek a lengyelországi indítóállások mellett része a csehországi radarállomás – közölte a tábornok. A rendszernek 2011-2012-re működőképesnek kell lennie, mert az irániak nem sokkal később már nagy hatótávolságú rakétával fognak rendelkezni – mondta Obering altábornagy, hozzátéve, hogy a kelet-európai védelem telepítése mintegy 3,5 milliárd dollárba fog kerülni.

Obering tábornok kijelentette: Irán nyilvánvalóan sok energiát fordít a nagy hatótávolságú rakéták fejlesztésére, és ez szinte azonnali fenyegetést jelent, amire most kell válaszolni. Szavai szerint Iránban gyors ütemű tesztprogramot folytatnak a meglévő és

a kísérleti rakétákkal. A szakértő szerint a Kelet-Európába telepítendő rakétavédelmi rendszer az átfogó amerikai rakétavédelmi rendszer harmadik zónája: az első zónában alaszka Fort Greeley támaszponton eddig 14 elfogó rakétát, a kaliforniai Vandenberg légi bázison pedig 2 rakétaelhárító rakétát állítottak hadrendbe. A tervek szerint 2011 végére már mindkét helyen 24-25 rakéta áll majd készenlétben.

Obering altábornagy az orosz aggodalmakat eloszlatva közölte: „a szóban forgó amerikai rakéták nem képesek elfogni az orosz interkontinentális ballisztikus rakétákat, a lengyel támaszponttól felbocsátva üldözőbe sem tudják venni azokat.”

2009 szeptemberében az eredeti — az európai rakétavédelmi rendszer telepítésére vonatkozó — terv 2015-ig történő elhalasztásával egy időben Barack Obama amerikai elnök bejelentette a módosított „szakaszolt adaptív megközelítés” néven ismert, megújított tervet.

Tehát a földi telepítésű rakétavédelmi rendszer elemei már léteznek, és szolgálatban állnak

egyrészt az alaszka Fort Greeley, másrészt a kaliforniai Vandenberg Légibázis területén.

A rakétavédelmi rendszer rakétacirkálókra telepíthető eleme, amelyet a szakemberek *Aegis rendszernek* neveznek, hajókra és a szárazföldre telepített rakétavédelmi rendszerek. Az Aegis rendszerrel felszerelt rakétacirkálókra telepített SM-3 IA rakéták, melyeket Barack Obama amerikai elnök által bejelentett tervek szerint 2018-ban a SM-3 IIB és 2020-ban az SM-3 IIC továbbfejlesztett változatok követnek, megnövelve ezzel a rendszer hatótávolságát és hatékonyságát a különböző típusú rakétákkal szemben.

A terv közzététele óta az amerikai és orosz szakértők és védelempolitikai tanácsadók tárgyalásaik során mindent megtesznek egy olyan közös álláspont kialakítása érdekében, amely eloszlatja az Oroszországi Föderáció azon félelmét, hogy a rendszer az orosz interkontinentális ballisztikus rakétákat is képes megsemmisíteni és ezzel megbontani az azok által képviselt, úgynevezett „hadászati egyensúlyt.”

Az európai rakétavédelmi rendszer kiépítésének célja a NATO-tagállamok védelme a közepes hatótávolságú ballisztikus rakétáktól. A célkitűzés mögött — amerikai vélemény szerint — az Irán jelentette egyre növekvő nukleáris fenyegetés áll.

Az európai rakétavédelmi terv bejelentése után *Dmitrij Rogozin*, az Oroszországi Föderáció állandó NATO-képviselője többek között a következőt nyilatkozta: *Oroszország közös európai rakétavédelmi rendszert akar, s ha nem sikerül megállapodni róla, akkor a NATO tervezett rakétavédelmi rendszerének korlátozását akarja.*

A diplomata, akit *Dmitrij Medvegyev* orosz elnök bízott meg a NATO rakétavédelem terén folytatott együttműködés felügyeletével, aggodalommal szolt arról is, hogy az Egyesült Államok és a NATO orosz közreműködés nélkül építi ki rakétavédelmi rendszerét, amelyről azt állítják, hogy olyan államok ellen irányul, mint Irán, és nem fenyegeti Oroszországot.

Barack Obama amerikai elnök rugalmasabb, hatékonyabb, részben szárazföldre, részben tengerre telepítendő rendszert vázolt fel a NATO-val együttműködésben, elsősorban az Oroszországi Föderáció tiltakozása miatt. Ezzel együtt az Oroszországi Föderációnak felajánlotta az együttműködést. A tervek szerint SM-3-as elfogó rakétákat telepítenének Romániába 2015-ig, valamint Lengyelországba 2018-ig.

Az európai NATO-országok rakétavédelmi rendszere az egyik legfontosabb téma volt a NATO-tagállamok kül- és védelmi minisztereinek a brüsszeli tanácskozásán 2010. június 14-én. „*A NATO-nak ki kell építenie az európai országoknak biztonságot nyújtó rakétavédelmi rendszert. Jelenleg harminc olyan ország van a világon, amelyek már most is, vagy rövid időn belül képesek rakétával elérni valamelyik európai országot*” – mondta *Anders Fogh Rasmussen* a NATO főtitkára, aki szerint a technológia már megvan, csak a politikai akarat kell. Ami a költségeket illeti, ezek magasak lesznek, de eltörpülnek azokhoz a károkhoz képest, amelyeket egy esetleges Európa elleni hadászati szintű rakétamadásk okozhat.

Andres Fogh Rasmussen főtitkár azt remélte, hogy az új kezdeményezést már az Oroszországi Föderáció nem veti el, sőt később Oroszországot is be lehet kapcsolni a közös védelmi rendszerbe. Az európai rakétavédelem a NATO új stratégiai koncepciójának egyik alapelemévé vált, a kül- és védelmi miniszteri találkozón az egész tervezetről várta a főtitkár a tagállamok véleményét.

Az európai rakétavédelem megteremtésének fontosságát kiemelő politikai nyilatkozat elfogadásával zárult 2010. november 19-én a NATO kétnapos lisszaboni csúcstalálkozójának az a szakasza, amelyet a 28 tagország állam- illetve kormányfője saját körben bonyolított le. A politikai nyilatkozat szolt a stratégiai koncepció elfogadásáról, és megállapította: annak célja az volt, hogy az észak-atlanti szervezet képes legyen védekezni többféle újszerű fenyegetés ellen, tudjon kezelni nagy kihívást jelentő válságokat, valamint jobban tudjon együttműködni más szervezetekkel és országokkal a nemzetközi stabilitás érdekében.

A NATO és Oroszország biztonsága oszthatatlan – jelentette ki *Andres Fogh Rasmussen* főtitkár a NATO-orosz Tanács ülésén, mintegy megadva az alaphangot a NATO és Oroszország közötti, alapvetően megváltozott viszonyhoz. Ezután a NATO-orosz Tanács ülésén *Dmitrij Medvegyev* orosz elnök elfogadta a NATO rakétavédelmi együttműködési ajánlatát.

A NATO azt javasolta az orosz elnöknek, hogy vizsgálják meg az együttműködés lehetőségét és indokoltságát a NATO által megteremtendő európai rakétavédelmi rendszer valamint az orosz rakétavédelem között. Az ajánlat tehát arra irányult, hogy első lépésben üljenek le a szakértők, és tekintsék át, mit lehet és érdemes kivitelezni a rakétavédelmi együttműködésben.

Ezt Dmitrij Medvegyev, orosz elnök elfogadta, ám több katonai szakember azt emelte ki lisszaboni csúcstalálkozó értékelésében, hogy: *az orosz elnök nem mondta ki azt, hogy az orosz rakétavédelem ténylegesen hozzákapcsolódik majd a NATO ma még csak megteremtendő rakétavédelmi rendszeréhez.*

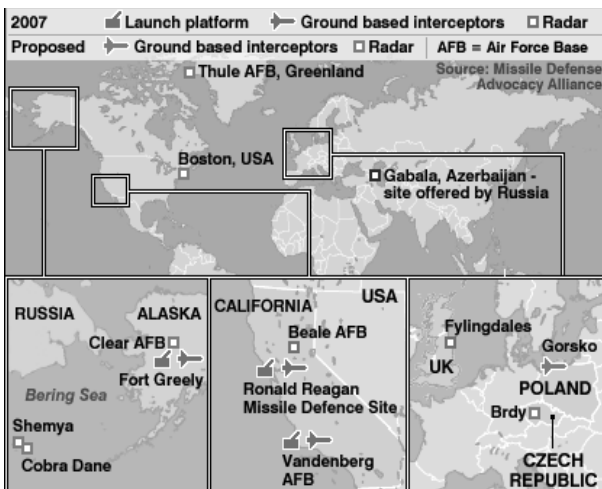
A NATO elképzelése azonban — korábbi közlések szerint — nem is az volt, hogy az orosz rakétavédelmi rendszer integrálódjon a NATO-éval. A szakértők szerint ebben a kérdésben az Egyesült Államoké lesz a döntő szerep, az amerikai szakértők állapodnak meg az orosz szakértőkkel. A tárgyalások jelenlegi szakaszában a felek külön rendszerekben látják a megoldást, amelyek felderítő eszközei képesek egymásnak információkat átadni.

Azért is az Egyesült Államoké a döntő szerep, mert ő ajánlja fel a hadszíntéri rakétavédelmi rendszereit, amelyek többsége mozgó, tengerre telepített elemekből áll.

Ugyanakkor nem hagyható figyelmen kívül, hogy néhány európai tagállam komoly eredményeket ért el a rakétavédelem eszközeinek fejlesztése területén. Az amerikai részvétel további katonatechnikai feladatok megoldását is jelenti: a jelenlegi amerikai rakétavédelmi irányítási, vezetési rendszert át kell alakítani, hogy a rakétavédelem teljes egészében lefedje a tagállamok területét, és együttműködjön az európai eszközökkel.

Oroszország nem csupán a rakétavédelemben, hanem más kérdésekben is kész a NATO-val az együttműködésre, ám azt a feltételt támasztja, hogy tekintsék őt egyenrangú félnek – hangsúlyozta a NATO-Oroszország Tanács ülése utáni sajtótájékoztatóján Medvegyev orosz elnök. Az egyenrangúságot a partnerség előfeltételének mondta, és ezzel együtt hangsúlyozta: orosz részről *nyitott az ajtó* a további párbeszéd előtt.

A NATO 2010 novemberében megrendezett lisszaboni csúcstalálkozóján a Szövetség Oroszországgal való kapcsolata új minőségi szintre lépett. Az Oroszországi Föderáció többek között megelégedéssel fogadta, hogy a NATO Grúziát és Ukrajnát érintő bővítési tervei háttérbe szorultak, és felajánlotta segítségét az afganisztáni helyzet kezelésében, a

legfontosabb kérdés azonban a rakétavédelmi együttműködés felvetése volt. A NATO felajánlotta az orosz félnek, hogy vegyen részt a tervezett közös európai rakétavédelmi rendszer kiépítésében, Oroszország pedig elviekben elfogadta az ajánlatot. Az előzetes megbeszélések szerint a két fél álláspontjának egyeztetése 2011. júniusra, a kooperáció kereteinek végleges meghatározása pedig novemberre várható.

Valószínűleg nem véletlen, hogy 2011. február közepén éppen a 2008 óta NATO-nagykövetségként dolgozó *Dmitrij Rogozin* neveztek ki a rakétavédelemről szóló tárgyalások vezetőjének orosz részről, és az sem, hogy az Oroszországi Föderáció éppen egy várható nagy horderejű döntés előtt gyakorol diplomáciai gesztust a NATO felé. Az orosz fél álláspontja ugyanis több kérdésben eltér a Szövetségtől a rakétavédelmi együttműködéssel kapcsolatban.

Visszatérve a lisszaboni csúcstalálkozóra, a Szövetség azt javasolta az ülésen, hogy vizsgálják meg az együttműködés lehetőségét és indokoltságát a NATO által megteremtendő európai rakétavédelmi rendszer, illetve az orosz rakétavédelem egyes elemei között. Az ajánlat tehát arra irányult, hogy első lépésben a politikusok állapotodjanak meg. Majd a szakértők vizsgálják meg: hogyan lehet kivitelezni a rakétavédelmi együttműködést. Ezt

Dmitrij Medvegyev orosz elnök elfogadta, sőt ő is javasolta, ugyanakkor nem mondta ki azt, hogy az orosz rakétavédelem ténylegesen hozzákapcsolódik majd a NATO ma még csak megteremtendő rendszeréhez, hiszen ennek csak az amerikai elemei működnek. Ugyanakkor az orosz elnök hangsúlyozta, hogy az Oroszországi Föderáció mindaddig együttműködik az európai rakétavédelmi rendszer kialakításában, amíg az nem bontja meg a korábbi szerződésekből elfogadott stratégiai egyensúlyt.

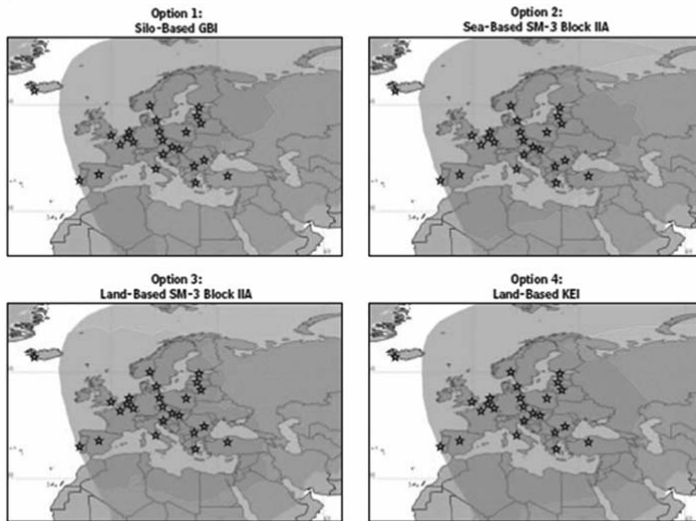
A Szövetség szerint is két külön rendszer maradna a NATO- és az orosz rakétavédelmi rendszer, és az Oroszországi Föderáció nem kap működtetési jogosítványokat a NATO-rendszerben, és ez fordítva is így van. *„Adatcseréről azonban lehet szó, annak érdekében, hogy mindenki tisztábban és szélesebben lássa, mi a helyzet az égbolton. Egy napon elképzelhető az együttműködés az európai és az orosz rakétavédelmi rendszerek között a támadó rakéták lelövésében”* – fogalmazott a NATO-Oroszország Tanács ülés befejezése után *Anders Fogh Rasmussen* főtitkár.

A NATO két különálló rakétavédelmi rendszer keretei között, információ-megosztás révén tervezi a kooperációt, Medvegyev orosz elnök viszont a két rendszer egyesítését szeretné elérni. Oroszország két fő okból ragaszkodhat az egyesítéshez: egyrészt sokkal költségesebb és időigényesebb lenne egy saját rendszer kiépítése, másrészt pedig garanciákat akar arra, hogy az Európa területére telepítendő rakétavédelmi eszközök nem jelentenek számára fenyegetést. *Dmitrij Rogozin* NATO-nagykövet 2011 januárjában kifejtette, *hogy az Oroszországi Föderáció nem fog beleegyezni egy olyan együttműködésbe, mely az iráni rakétafenyegetés ürügyén az orosz nukleáris potenciált gyengíteni, ezért egyesített központok létrehozását szeretné elérni, melyek közös döntések alapján működnek.*

Summary Figure 4.

Areas Defended by the Missile Defense Options Against IRBMs from Iran

Source: Congressional Budget Office.

Notes: Blue shading indicates the area defended against a given missile threat. Red shading indicates selected undefended areas within range of that threat. Yellow stars show the locations of NATO capitals.

IRBM = intermediate-range ballistic missile; GBI = Ground-Based Interceptor; SM = Standard Missile; KEI = Kinetic Energy Interceptor; NATO = North Atlantic Treaty Organization.

Dmitrij Medvegyev orosz elnök 2011. januárban komoly nyomásgyakorlással próbálkozott, és bejelentette, hogy Oroszország a NATO nélkül is képes megvédeni magát. Az orosz elnök úgy nyilatkozott, hogy ha az általa kínált feltételeket nem fogadja el a Szövetség, akkor Oroszországi Föderáció válaszlépések megtételére kényszerül, ami akár nukleáris eszközök telepítését is magába foglalhatja.

Ezen események tükrében egyértelműnek tűnik, hogy az orosz fél nagyon elszánt arra, hogy érvényesítse az érdekeit az európai rakétavédelem kapcsán a Szövetség elképzeléseivel szemben. Az év során zajló NATO-Oroszországi Tanács találkozóin ezen érdekérvényesítés fórumaiként szolgálhatnak, az Oroszországi Föderáció pedig valószínűleg egyetlen lehetőséget sem fog elmulasztani, hogy hangsúlyozza álláspontját ebben a döntő stratégiai fontosságú kérdésben.

Dmitrij Rogozin, az Oroszországi Föderáció állandó NATO-képviselője 2011. március elején bejelentette, hogy 2011 folyamán Szociban kerülhet megrendezésre a NATO-Oroszországi Tanács egyik ülése. A döntés gesztusértékű, a Tanács eddigi története során ugyanis még nem fordult elő, hogy orosz helyszínen szerveztek volna találkozót.

Dmitrij Rogozin március első hetében átadta *Anders Fogh Rasmussennek*, a NATO főtitkárának azt a levelet, melyben az orosz elnök megerősíti szándékát egy nagykövetségi szintű

találkozó Szociban történő megrendezésére. A levélben *Dmitrij Medvegyev* orosz elnök hangsúlyozta, hogy számos fontos kérdés merült fel a közelmúltban, melyek nagymértékben befolyásolhatják mind Oroszországot, mind a Nyugat érdekeit. Készen áll tehát mielőbb fogadni a főtitkárt és a NATO-Oroszországi Tanács nagyköveteit, hogy megtárgyal-

hassák e kérdéseket. Az év második felében esedékes ülés fő témája nagy valószínűséggel a rakétavédelem lesz majd.

Az európai rakétavédelem kiépítése szempontjából fontos eseménynek tekinthető, hogy 2011. január végén a NATO katonai parancsnokai átvehették a Szövetség történetében mérföldkövet jelentő, ám egyelőre kialakítás alatt álló közös hadszíntéri rakétavédelmi képesség első, meghatározó elemét.

Az átadást megelőzően a NATO Többnemzeti Légi Műveleti Központ CAOC (Combined Air Operations Centre) személyi állománya sikeresen mutatta be, hogy a szövetséges parancsnokok a jövőben milyen módon használhatják ki a NATO történetében első alkalommal létrehozott – bár egyelőre korlátozott – képességet a ballisztikus rakéták elleni védelem feladatainak megtervezésében, illetve a szövetséges tagországok nemzeti rakétavédelmi eszközeivel való információcserében.

Az átvétel helyszíne a németországi Uedemben (Kalkar) található NATO Többnemzeti Légi Műveleti Központ volt, ahol a *Claudio Bisogniero* nagykövet, a NATO főtitkár-helyettese, valamint több szövetségi és német politikai, valamint katonai vezető jelenlétében került sor a hivatalos bemutatóra.

„A jelenlegi átmeneti képesség kialakítása és átadása egy jelentős lépés a NATO rakétavédelmi képességének kialakítását célzó erőfeszítések sorában – jelentette ki Claudio Bisogniero nagykövet. A Szövetség lisszaboni döntéseivel összhangban ez a most átadott képesség mindenképp a NATO-tagországok területének és lakosságának ballisztikus rakéták elleni védelmét szolgáló rakétavédelmi rendszer meghatározó elemévé kerül majd továbbfejlesztésre” – folytatta a nagykövet.

*Alessandro Pera dandártábornok, a NATO Többretegű Hadszíntéri Rakétavédelmi (Active Layered Theatre Ballistic Missile Defence – ALTBMĐ) programirodájának vezetője hozzátette: a NATO parancsnokok a Szövetség történetében most először kaptak kezükbe egy olyan – bár képességeiben korlátozott –, ám integrált eszközt, amely kulcsszerepet játszik majd a települt NATO-erők ballisztikus rakétacsapások elleni védelmének vezetésében. A beszédekét követően Pera tábornok egy rövid ünnepség keretében átadta a kialakított képességet a Szövetséges Erők Legfelsőbb Európai Parancsnokát (Supreme Allied Commander Europe SACEUR) képviselő és a képesség műveleti alkalmazásáért felelős *Mark F. Ramsay* vezérőrnagynak, a Szövetséges Erők Legfelsőbb Európai Parancsnoksága (Supreme Headquarters Allied Powers Europe SHAPE - Casteau, Belgium) hadműveleti és hírszerzési területért felelős törzsfőnök-helyettesének.*

A kialakított képesség első igazi erőpróbája 2010. december 6. és 10. között a NATO Konzultációs, Vezetési és Irányítási Ügynöksége (NC3A) által kialakított tesztkörnyezetben (Hága, Hollandia) került sor. A meglehetősen nagy kihívást jelentő szimulációs térben a rendszer bizonyította, hogy képes a NATO vezetési és irányítási rendszerének keretében, több nemzeti koalíció által működtetett szenzorok és fegyverrendszerek összekapcsolására és irányítására, ballisztikus rakéták fel-

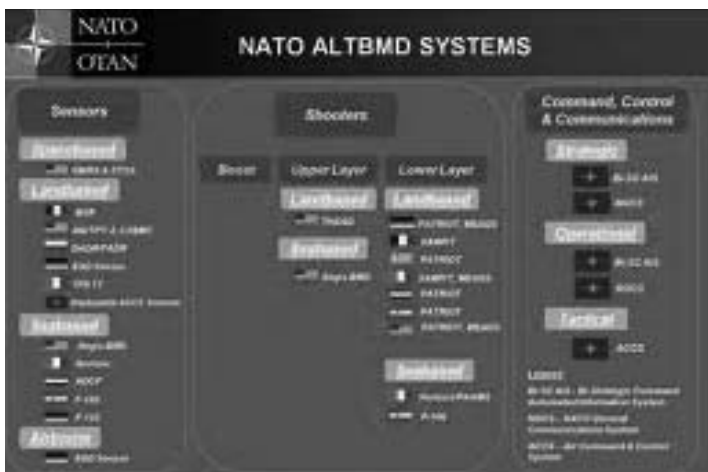

A rendszer 2010 decemberében végrehajtott tesztjét követően megtörtént az első műveleti környezetben végrehajtott teszt is az Uedemben található NATO CAOC-ban. Ez a két teszt volt az utolsó egy olyan kísérlet-sorozatban, melynek 2009-ben részét képezte egy, a krétai NATO-lőtér (NATO Missile Firing Installation – NAMFI) végrehajtott éleslövészeti teszt is. A rendszer — mint ahogy ezt Pera tábornok is megerősítette — teljesítette a vele szemben támasztott katonai követelményeket. A tesztben résztvevő felderítő-,

használatával végrehajtott csapások sikeres elhárítása érdekében. „A még átmenetinek tekinthető képesség megfelelt a kezdeti katonai követelményeknek, a kitűzött határidőknek megfelelően került kialakításra, és nem lépete át a biztosított pénzügyi kereteket. Kiváló példája tehát annak a többfázisú beszerzések kivitelezését célzó, a NATO és a nemzeti eszközöket egy közös rendszerben alkalmazni/kezelni kívánó együttműködésnek, amit a Nemzeti Fegyverzeti Igazgatóságok Konferenciájának (Conference of National Armaments Directors – CNAD) védernyője alatt remekül megvalósíthatónak látszik” – jelentette ki a rendezvény sajtótájékoztatóján Patrick Auroy, a NATO-főttnkár Védelmi Beruházásokért felelős főttnkár-helyettese, aki a CNAD elnöke is egyben.

illetve fegyverrendszereket öt szövetséges tagállam — Franciaország, Németország, Olaszország, Hollandia és az Egyesült Államok — biztosította a rendszert/képességet majdan üzemeltető NATO-beosztású katonák aktív közreműködése mellett.

Az ALTBM program első lépései tehát sikeresnek bizonyultak. A program célja, hogy keretein belül a NATO olyan vezetési és

irányítási rendszert hozzon létre, amely képes összekötni és egy képesség keretébe integrálni az egyes tagországok azon nemzeti felderítő- és fegyverrendszereit, melyek hozzájárulhatnak a telepített NATO-erők ballisztikus rakéták elleni védelméhez. Az ALTBMD programiroda a mostani (átmeneti) képesség elérését követően kiemelt figyelmet és erőfeszítést fordít a lényegesen jobb műszaki jellemzőkkel bíró végső műveleti képesség (Final Operational Capability) 2013 illetve 2018 közötti kialakítására, majd hadrendbe állítására. Emellett komoly figyelmet fordítanak majd a NATO lisszaboni csúcserkezletén rögzítettek megvalósítására is, azaz a NATO rakétavédelmi rendszerének kiterjesztésére a szövetséges tagországok területének és lakosságának oltalmazására is.

Az Obama kormány 2009-ben megfogalmazott terve alapján az európai rakétavédelmi rendszer kialakítása tengerfelszíni egységekre (rombolók és cirkálók) telepített radarok és elhárítórakéták alkalmazásával vette kezdetét. Az Egyesült Államok tervei alapján 2011-ben Dél-Európában szárazföldi radarok telepítésére is sor kerül. A szakemberek véleménye szerint a radarok települési helyeivel kapcsolatos, több nemzettel folytatott egyeztetések, tárgyalások még nem fejeződtek be, a konkrét helyszínek kiválasztása még nem történt meg.

Mint korábban említettük, Európa rakétavédelmét — az amerikai eszközökkel együtt — az európai országok saját fejlesztésű fegyverei is segíthetik majd, melyek közül a legígéretesebb és a legelőrehaladottabb állapotban lévő az Eurosam (European manufacturer of anti-air missile) vállalat által gyártott SAMP/T rendszer, mellyel 2010 októberében, első alkalommal hajtottak végre sikeres elfogási tesztet egy ballisztikus rakéta ellen.

Az Eurosam az MBDA Missile Systems és a Thales vállalatok együttműködése nyomán jött létre az 1990-es évek derekán, s ekkor kezdődött az Aster rakéták fejlesztése is. Jelenleg két változata létezik ezeknek: az Aster 15 rövid/közepes hatótávolságú, földi és hajófedélzeti telepítésű, ami a repülőgépek és rövid hatótávolságú rakéták ellen alkalmazható, míg az Aster 30 már ballisztikus rakéták megsemmisítésére is alkalmas. A SAMP/T rendszer az utóbbira támaszkodik, mivel hatótávolsága 3 és 120 kilométer közötti, repülési magasságtartománya pedig 0–20 km.

Az első olyan tesztet, mely során a SAMP/T rendszer egy ballisztikus rakétát fogott el és semmisített meg, Franciaországban hajtották végre, ám eddig nem hozták nyilvánosságra az elfogással kapcsolatos információkat. A Délnyugat-Franciaországban, Biscarosse település közelében található DGA (Direction Générale pour l'Armement) Rakétakísérleti Központ 2010. október 18-án bonyolította le a kísérletet, mely során egy Aster 30 Block 1 rakétával semmisítettek meg egy közepes hatótávolságú ballisztikus rakétát. Így tehát a SAMP/T hivatalosan is az első olyan európai rakétavédelmi rendszer eleme, mely már képes ballisztikus rakéták megsemmisítésére is.

Maga a SAMP/T rendszer természetesen nem csak a rakétákból áll. Egyik legfontosabb összetevője a Thales 3 dimenziós Arabel PESA radar, mely 8 és 13 GHz közötti X-sávban működik. A radar vízszintesen 360 fokos körkörös felderítést biztosít, függőlegesen

síkban -5 és +90 fok között alkalmazható. Egszerre 100 cél követésére képes, eközben pedig 16 Aster rakétát vezethet célra. Az elektronikus zavarás ellen impulzussűrítést és gyors frekvenciaugratást használ.

A SAMP/T felderítési távolsága az Arabel segítségével 600 km.

Az Aster 30 Block 1 pedig az alap rakéta továbbfejlesztett változata, melyet külön a SAMP/T igényeinek megfelelően fejlesztettek ki. Az indítás után először egy Fiat Avio szilárd hajtóanyagú hajtómű gyorsítja a rakétát 3,5 másodpercig, eközben tolóerő-vektorálás segítségével nagypontosságú manőverezést is végezhet. Ezután a 2,3 méter hosszú, 340 kg tömegű első fokozata leválik, helyét a 110 kg-os második hajtómű veszi át, mely szintén szilárd hajtóanyagú. Itt már a rakétatesten elhelyezett, téglalap alakú vezérsíkok végzik az irányzást.

A rakéta nagypontosságú irányítórendszerének köszönhetően az Aster 30 Block 1 szórásképe a cél 2 méteres körzetén belül található, amin belül a 15 kg-os robbanófej gond nélkül megsemmisítheti a célt. A Francia Légierő a jövő föld-levegő rakétacsaládjának egyik legfontosabb elemét látja a típusban. Jelenleg 15 SAMP/T rendszerre van megrendelésük, emellett az Olasz Hadsereg is szeretne rendszerbe állítani belőle 10-et.

Az európai rakétavédelmi rendszer elemeinek telepítésével egy időben a NATO-orosz Tanács ülései is folytatódnak katonai szakértői szinten. A szakértői tárgyalásokról *Dmitrij Rogozin* NATO-nagykövet a következőket mondta: *az egymás ellen nem irányuló NA-*

TO-orosz rakétavédelmi rendszerek legjobb biztosítéka a közösen kiépített és működtetett hadszíntéri rakétavédelmi rendszer. „A közös munka – a bizalom és biztonság legjobb garanciája.”

Véleménye szerint a szakértői tárgyalásokon olyan döntéseket kell hozni, amelyek egységes biztonsági keretbe kötik a NATO-t és az Oroszországi Föderációt. Ehhez először meg kell szüntetni az egymás ellen irányuló hadászati szintű tervezést a különböző parancsnokságokon. Oroszország részéről érthetetlen, hogy a NATO interkontinentális ballisztikus rakéták elfogására alkalmas rendszereket kíván telepíteni a Baltikumra. Az orosz katonai szakértők felvetették a kérdést, hogy a Szövetség ki ellen védekezik a Baltikumban? Erre nem kaptak választ. A tárgyalások jelenlegi szakaszában a NATO két független rendszert gondol, amelyek együttműködnek az európai rakétavédelemben. Ugyanakkor az Oroszországi Föderáció a szektoros felelősséget javasolja.

A tárgyalásokon a felek kölcsönösen egymás tudára adták, hogy *jelenleg sem, és a jövőben sem adják fel a saját biztonságukról való felelősséget*. Ez azt jelenti, hogy a saját területüket fenyegető rakétatámadás esetén az elfogó rakéták indító-gombját maguk kívánják megnyomni.

Ezzel együtt az amerikaiak *„jó tárgyalási alapnak tartják”* azt a korábbi orosz javasla-

tot, hogy a két önálló rendszer kölcsönösen ossza meg egymással a felderítés adatait. Másképpen, a NATO és az Oroszországi Föderáció parancsnokságain „közös légi-kozmosz helyzetképet” látnának az ügyeleti szolgálatban lévő szakemberek. Ezzel párhuzamosan létre lehet hozni egy közös értékelő és elemző központot is.

A lisszaboni csúcstalálkozót követő tárgyalásokról az orosz szakemberek véleménye a következő, amelyet *Vlagyimir Petrovics Kozin*, kormányszakértő ismertetett.² Ennek tartalma alapján megismerhető, hogy katonatechnikai szempontból mennyire bonyolult az európai rakétavédelem kiépítésének és majdan működtetésének kérdése. A tárgyalófelek folyamatosan egyeztetnek a különböző irányból érkező ballisztikus rakéták elfogásának lehetőségéről. Többek között a különböző földi zónákban vagy földi szektorokban, amelyekben a NATO és az Oroszországi Fö-

deráció érdekelt, a ballisztikus rakéták pusztításának lehetősége nem ad lehetőséget a másik fél érdekeinek figyelmen kívül hagyására. Másképpen, a szektoros megközelítési módszer lehetőséget ad mindkét fél számára, hogy biztonsággal védje saját területét.

Dmitrij Rogozin nagykövet által említett „közös munka, a munkamegosztás” az egymással egyeztetett és pontosan meghatározott szektor meglétét feltételezi, és ezzel a pontosan kidolgozott vezetési, valamint irányítási rendszerek együttműködését az európai rakétavédelem kérdésében. Amint az várható volt az amerikai szakemberek kritikusan fogadták ezt a javaslatot is.

Jól látható, hogy a szakértői megbeszélések kevés eredményt hoztak. Ennek oka egyrészt, hogy a tárgyalófelek kitartanak saját álláspontjuk mellett. Másrészt, még érezhetően sajnós a katonai szembenállás időszakában keletkezett beidegződések.

A tárgyalófelek közötti párbeszéd mindez ideig nem oldotta fel a nézetkülönbségeket az Oroszországi Föderációval közösen létrehozandó rakétavédelmi rendszer kérdésében. A tárgyalófelek valójában még abban sem döntöttek, hogy valójában mekkora kiterjedésű legyen a rakétavédelmi rendszer? Csak az európai kontinenst fedje le, vagy Vancouver-től Vlagyivosztokig terjedjen, lefedve Európa, az Egyesült Államok és az Oroszországi Föderáció területét is.

2 ЕвроПРО – проблемы создания и условия участия в ней России Как развивается этот процесс? Что мешает реализации столь амбициозного проекта? 2011-03-25 / Владимир Петрович Козин - государственный советник Российской Федерации 2 класса, кандидат исторических наук, старший научный сотрудник.

http://nvo.ng.ru/concepts/2011-03-25/1_europro.html 2011. 04. 08.

Más szóval legyen-e a jövőben olyan globális rakétavédelmi rendszer, amelyben az Egyesült Államoké a vezető szerep, de az Oroszországi Föderáció is fontos szerephez jutna?

Meg kell említeni, hogy a Szövetségen belül is vannak ellentmondások. *Először*, katonatechnikai szempontból nem minden tagállamot érint a rakéta-védelmi rendszer. Csak az Egyesült Államok, Nagy-Britannia, Olaszország, Franciaország, Spanyolország, Hollandia és Dánia hadiipara vesz részt a gyártásban. *Másodszor*, vita van továbbá a NATO-tagállamok között abban, hogy a rakétavédelmi rendszerbe bevonásra kerüljenek az orosz lég- és rakétavédelmi rendszerek is, vagy csak az információ- és felderítő eszközök.

A tagállamok többsége azt az álláspontot képviseli, hogy csak az orosz korai előrejelző rendszerek, a felderítő radarok adatai kerüljenek be a közös rakétavédelmi rendszerbe. Ugyanakkor politikai szinten továbbra is elfogadták az Oroszországi Föderációval való széles együttműködés, információcsere fontosságát.

Anders Fogh Rasmussen főtitkár ez év februárjában már úgy nyilatkozott, hogy *nem kell közös, technikailag integrált rakétavédelmi rendszert létrehozni, mivel az meg lehetőséget bonyolult lenne.*

Az Egyesült Államok hasonló véleményt hozott nyilvánosságra 2011. március elején: *a Szövetség nem fogadja el az európai rakétavédelmi rendszer „szektor jellegű” létrehozásának orosz javaslatát.* Ezt a két kijelentést úgy kell értelmezni, magyarázták néhány nap múlva, hogy a NATO nem adhatja át másnak a lakossága és a területe védelmét. Az orosz szakértők a kijelentések részleteit kérdezik: *mi rejlik a széles együttműködés és az információ csere fontossága mögött az európai rakétavédelmi rendszer tükrében?*

A szerzők nem kívánják megválaszolni a kérdést, csupán a katonai szakértőkre hivatkozunk: *a Szövetség sem fejezte be még a tervezett rakétavédelmi rendszer minden részleteinek teljes kidolgozását.* A zárt tárgyalásokon csupán abban értettek egyet, hogy a felek főparancsnokságai rendelkeznek kizárólagos joggal az „indítógombok” megnyomására. Ugyanakkor tudják, hogy a problémák nem korlátozódnak csupán erre a területre. A jövőben meg kell oldani a katonapolitikai, a személyi, a műszaki, a pénzügyi, a szervezetműködtetési és vezetési kérdéseket is.

Az orosz szakértők, a liszaboni csúcstalálkozón elhangzottakra hivatkozva, több alkalommal felvetik a következőket: *először, ha a NATO az Oroszországi Föderációt stratégiai partnernek tekinti, akkor le kell mondania katonapolitikai destabilizáló körülményekről.*

Másodszor, mindkét félnek el kell fogadnia, hogy az európai rakétavédelem kiépítése nem jár együtt kozmikus csapásmérő eszközök telepítésével.

Harmadszor, a telepítés megkezdésével egy időben napirendre kell tűzni a hadszíntéri atomegyesítmények csökkentésének kérdését is.

Továbbá a tárgyalófeleknek választ kell adni: *a rakétaveszély egységes értékelésének-, a rendszerek kiépítésében való részvétel nagyságának-, az egymás iránti bizalom erősítése lehetőségének-, a technikai illeszthetőség lehetőségének-, az információ biztonságának-, a beérkező adatok elemzése folyamatának rendje kérdésére.*

A NATO-orosz Tanács 2011. márciusi ülése után csak egy rövid tájékoztató hangzott el: *a problémák megvitatása „sikeresen folytatódik.” Nagy valószínűsége van annak, hogy a NATO-tagállamok a júniusi ülésre általános formában kidolgozzák a „rakétavédelmi rendszerkezdeményezést.”*

Az európai rakétavédelmi rendszer kiépítésének következő eseményére 2011 márciusában került sor, a Földközi-tengerre indult egy amerikai rakétacirkáló.

Az USS Monterey (CG 61) rakétacirkálót a legmodernebb Aegis³ rakétavédelmi rend-

szerral szerelték fel, és képes a ballisztikus rakéták röppályájának követésére, a rakéta megsemmisítésére a röppálya középső szakaszán.

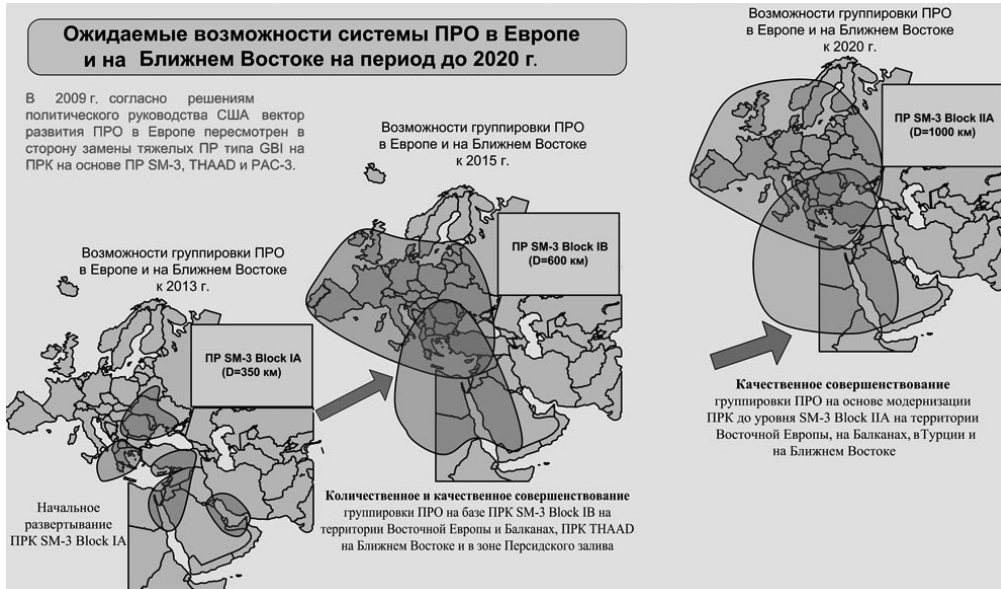
A rakétacirkálón megtalálható felderítő eszközök között a rakétavédelem szempontjából alapvető fontosságú az AN/SPY—1 háromdimenziós, többfunkciós, fázisrács-vezérelt antennájú radar, amely azonnal jelzi, ha Irán esetleg közép hatótávolságú ballisztikus rakétát indítana európai NATO-célpont ellen. Az AN/SPY—1 egy nagy teljesítményű, 4 MW impulzus csúcsteljesítményű radar, amely egyidejűleg képes a célok felderítésére, célpályák követésére és az indított légvédelmi rakéták irányítására, pályamódosító adatokkal történő ellátására. A radar két pár antennával rendelkezik, azaz összesen négy darabot kapcsoltak egy rendszerbe a rakétacirkálón. Az antennák elhelyezése a fedélzeten olyan, hogy egy-egy antenna 90°-os oldalszög szerinti térrész felderítését biztosítja. Az ilyen típusú antenna-elrendezés teljes körös lefedettséget eredményez, így teljesen kiküszöböli a forgó antenna szükségességét.

A rendszer a nagy távolságban repülő légi célok megsemmisítésére a RIM-161 standard SM-3 légvédelmi rakétákat alkalmazza. Ezeket indítás előtt inicializálja (kezdeti adatokkal látja el és meghatározza a várható találkozási pont koordinátáit is), majd az indított SM-3

3 Aegis: Jupiter pajzsa Homerosnál. Vulcanus készítette (II. 15, 309 s k.) neki, felékesítette a Borzalom, a Viszály, a Védelem, a Támadás képeivel és kiverte rajta a Gorgó fejét (II. 5, 738 sk.), a melynek látása megrémíti a halandó embert. Köröskörül 100 bojt csüng le róla, a melyek közül mindegyik 100 marha érő. II. 2, 448 sk. Az Aegis tartó αἰγιοχος, αἰγιδουχος Jupiter a halandók rémületére gyakran odaadja az a.-t legkedvesebb gyermekének, Minervának (II. 2, 446. 5, 738. 21, 400), néha Apollónak is (2, 229. 24, 20). Ezzel a halhatatlan védőpajzssal (2, 447), a mely még a villámcsapásnak is ellenáll (21, 401), védelmezi Minerva magát Mars kardja ellen (21, 400). <http://mek.niif.hu/03400/03410/html/158.html> 2011. 03. 31.

rakéták pályáit is követi. A rakéták a kezdeti és a középső repülési szakaszukon inerciális (tehetetlenségi) navigációs rendszerük szerint robotpilóta segítségével repülnek a megadott találkozási pont felé. A repülés középső szakaszában még helyesbíthetők a pályaadatok, azonban a pálya utolsó szakaszán a rakétának aktív célmegjelölésre/megvilágítására van szüksége, amit a fedélzeten elhelyezett négy darab Mk-80 (99) típusú tűzvezető radar biztosít. A tűzvezető radarok a célmegjelölő adatokat az AN/SPY-1 radartól kapják. A rendszerben egy időben 18 darab rakéta irányítása végezhető a légtérben, és további négyet lehet irányítani a repülés utolsó szakaszában, amikor aktív célmegjelölésre van szükség. A tűzvezető radarok a rakéták célra történő rávezetése után, számítógépes vezérléssel új célokat kaphatnak. Az SM-3 típus hatótávolsága 190 km, és repülési sebessége eléri a 2,5-szeres hangsebességet.

Az amerikai hadihajó 2011. március közepén indult a virginiai Norfolk haditengerészeti bázisról, a tervek szerint hat hónapig állomásozik majd a Földközi-tenger térségében.

Az USS Monterey (CG 61) rakétacirkáló bevetése „*az első konkrét bizonyítéka annak, hogy elkötelezettek vagyunk végrehajtani európai szövetségeseink, partnereink rakétavédelmét*” – közölte *John F. Plumb*, a Pentagon rakétavédelmi politikával foglalkozó részlegének vezetője, az amerikai védelmi minisztérium nukleáris és rakétavédelmi politikájának meghatározó személye, aki hozzátette, *a rakétacirkáló természetesen a térségben állomásozó amerikai erők védelmét is ellátja*. „*Ez a lépés európai szövetségeseink, valamint az Európába telepített amerikai erők ballisztikus rakéták elleni védelme iránti elkötelezettségünk első, valós és szilárd demonstrációja. Megmondtuk, hogy meg fogjuk tenni és most meg is tesszük.*” Megjegyezzük, hasonló képességű hadihajók már korábban is szolgáltak a Földközi-tengeren, ám ez az első alkalom, hogy az európai rakétavédelmi rendszer támogatását jelölték meg fő céljaként.

A tervezett európai rakétavédelmi rendszer biztonságpolitikai és katona-technikai hátterében még mindig sok kérdés vár tisztázásra mind a politikusok, mind a szakemberek ré-

széről. A végleges megállapodást tovább bonyolíthatja az is, hogy a tárgyaló felek milyen engedményeket tesznek saját rendszereik átláthatósága területén, milyen követelményeket fogalmaznak meg saját globális biztonságuk érdekében.

A tanulmány témájában jártas szakemberek értékeléseit olvasva, megállapítható — a lisszaboni döntést figyelembe véve — sem biztonságpolitikai, sem katona-technikai szempontból nincsenek leküzdhetetlen akadályok az európai rakétavédelmi rendszer kialakítása előtt. A végeredmény formai és tartalmi részét természetesen a szerzők sem látják előre.

Befejezésül a szerzők a fellelhető hazai és nemzetközi irodalom és tudósítások anyagát dolgozták fel. Így a tanulmányt nem tekintik önálló szellemi terméknek, csupán a címhez kapcsolódó anyagok rövid összefoglalásának. A felhasznált irodalomban azokat a tanulmányokat és tudósításokat tüntettük fel, amelyeknek tartalmi kivonatát (parafrázis) ismertettük.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Phased Adaptive Approach To Missile Defense In Europe Overview For The Atlantic Council, 7 October 09.
http://www.mda.mil/global/documents/pdf/ps_hasc100109.pdf 2011. 02. 10.

NATO Endorses Europe Missile Shield
http://www.nytimes.com/2008/04/04/world/europe/04nato.html?_r=1 2011. 03. 26.

Q&A: US missile defence
<http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/6720153.stm> 2011. 03. 26.

Why Obama dropped European missile defense shield
 Administration cites technological advances and a shifting threat from Iran. But many in Eastern Europe worry the US is simply appeasing Russia.
<http://www.csmonitor.com/USA/Foreign-Policy/2009/0917/p02s13-usfp.html> 2011. 03. 26.

NATO Approves Europe Missile Defense Plan
<http://www.voanews.com/english/news/NATO-Hoping-To-Press-Reset-And-START-With-Russia--109198004.html> 2011. 03. 26.

NATO agrees on missile defense system for most of Europe, the U.S.
http://articles.cnn.com/2010-11-19/world/us.nato.summit_1_strategic-concept-nato-members-alliance-and-european-security?_s=PM:WORLD 2011. 03. 26.

Пшель: РФ и НАТО могут провести совместные учения по ПРО в 2012 году
http://www.rian.ru/defense_safety/20110325/357687009.html 2011. 03. 26.

США хотят, чтобы Россия находилась в области защиты европейской ПРО
http://www.rian.ru/trend/antiballistic_missile_system_USA_Europe_25022009/
 2011. 03. 26.

Россия хотела бы участвовать в ЕвроПРО, но не в ПРО НАТО - Рогозин
http://www.rian.ru/defense_safety/20110331/359465230.html 2011. 03. 31.

Гарантией ненаправленности систем ПРО НАТО и РФ является ЕвроПРО
http://www.rian.ru/defense_safety/20110331/359465230.html 2011. 03. 31.

Планы НАТО: какая война реальнее
 Сюжет: ПРО в Европе при новой администрации Обамы. Заявления и комментарии
<http://www.rian.ru/analytics/20101207/305734337.html> 2011. 03. 26.

Начальник американских разведчиков ошарашил сенаторов
 Генерал Клэппер объявил Москву и Пекин „смертельными врагами” США
http://nvo.ng.ru/spforces/2011-04-01/13_usa.html 2011. 04. 06.

Russia, NATO plan to resume theatre missile defense drills in early 2012
<http://en.rian.ru/world/20110325/163200745.html> 2011. 03. 26.

Pushing Missile Defense in Europe
 By Thomas Harrison and Joanne Landy. Edited by John Feffer, February 20, 2008
http://www.fpif.org/articles/pushing_missile_defense_in_europe 2011.03.27.

Missile Defence in Europe, the political and security dimensions.
http://www.iss.europa.eu/uploads/media/policyBrief_001.pdf 2011. 03. 27.

Europe Missile Defense Program Launched
<http://www.military.com/news/article/europe-missile-defense-program-launched.html>
 2011. 03. 27.

A NATO megtette az első jelentősebb lépést integrált rakétavédelmi rendszere kialakítására
http://www.raketaezred.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=229:nato-fokuszban-a-raketavedelem&catid=47:szakmai-hirek&Itemid=105 2011. 03. 31.

A lisszaboni NATO-csúcs, 2010. november 19-20.
<http://www.prezydent.pl> 2011. 03. 31
 Sikeresen tesztelték a SAMP/T rendszert
<http://htka.hu/2010/11/28/sikeresen-teszteltek-a-sampt-rendszert/> 2011. 03. 31.

Sallai József – Balogh Károly: Az Aegis rendszer felderítő és fegyverrendszere.
<http://193.224.76.4/download/konyvtar/digitgy/20011/vszi/sallai.html> 2011. 04. 01.

David S. Yost: Rakétavédelem a NATO napirendjén.
<http://www.nato.int/docu/review/2006/issue3/hungarian/analysis1.html> 2011. 02. 05.
http://www.nato.int/cps/en/natolive/news_18451.htm?selectedLocale=en 2011. 02.05.

VÁGFÖLDI ZOLTÁN - FÖLDI LÁSZLÓ: KORSZERŰ ABV FELDERÍTŐ ESZKÖZÖK

Tanulmányunk célja, hogy bemutassuk az atom-, biológiai és vegyifelderítő (a továbbiakban: ABV felderítő, az angol szakirodalomban CBRN detection) eszközök 21. század első évtizedében bekövetkezett kutatás-fejlesztési és fejlődési irányait, valamint a Magyar Honvédségben jelenleg rendszeresített eszközöket-műszereket. Terjedelmi korlátok miatt nem célunk az egyes kimutatási és azonosítási eljárások részletes tárgyalása és az említett eszközök harcászati-műszaki paramétereinek ismertetése sem.

BEVEZETÉS

Jelenleg is dinamikusan változó, globalizálódó világunkban a fejlett (kiemelten Észak-Amerika - az Amerikai Egyesült Államok és Kanada, az Európai Unió (a továbbiakban EU) tagállamai, Oroszország, Japán) és fejlődő (dél-amerikai, afrikai és ázsiai) országok stabil kül- és biztonságpolitikai helyzetéhez jól működő diplomáciára és jól felszerelt, szervezett haderőre van szükség.

A Vegyifegyver és Biológiai Fegyver Tízlalmi Egyezményekben foglaltak végrehajtásának, a nukleáris leszerelési egyezmények (Atomsorompó és Atomcsend Egyezmény) következtében bekövetkező leszerelési program előrehaladtával a világ hagyományos értelemben vett vegyi és nukleáris háborús fenyegetettsége jelentős mértékben csökkent, az EU és a Magyar Köztársaság biztonságára a nemzetközi terrorizmus jelent fenyegetést. A nemzetközi terrorizmus figyelemfelkeltő és létezését demonstráló törekvése következtében a NATO tagállamokban növekedhet a NATO és EU létesítmények, szervezetek fenyegetettsége is. A

Magyar Köztársaság biztonságára fenyegetést jelenthet a tömegpusztító fegyverek, valamint a célba juttatásukhoz szükséges eszközök és technológiák ellenőrizetlen terjedése, különösen azoknak a terrorista szervezetek általi megszerzése és lehetséges alkalmazása. [1]

A terrorista akciókat veszélyes vegyi, sugárzó anyagokkal és biológiai ágensek felhasználásával is elkövethetik, így a védekezést is ennek megfelelően kell kidolgozni. Az elsődleges beavatkozó szervezeteknek a hatékony védekezés érdekében gyors és megbízható eszközökkel (műszerekkel) kell rendelkezniük a bekövetkezett esemény értékelése, a veszély azonnali azonosítása és a veszélyhelyzet kezelése, a kárelhárítás érdekében.

A sugárzó, biológiai és vegyi anyagokat kimutató vagy mérő berendezéseket többféle szempont szerint lehet csoportosítani, úgymint működési elv, kimutatási képesség, hordozhatóság-telepíthetőség, pontdetektor-távfelderítés stb. [2] Az ABV felderítés gyakorlata alapján az eszközök ismertetését az általuk mérhető anyagok/ágensek/részecskék - azaz vegyi-, biológiai, illetve radiológiai-nukleáris - alapján tárgyaljuk.

VEGYI ANYAGOK DETEKTÁLÁSÁRA SZOLGÁLÓ KORSZERŰ ESZKÖZÖK

Napjainkban az ipari balesetek következtében történő veszélyes anyagok környezetbe kerülésének, illetőleg terrorista cselekmények által a lakosság ellen történő alkalmazásának a valószínűsége nőtt. Bármely esemény következik is be, a detektálásakor használt eszköznek gyorsnak, pontosnak, érzékenynek és megbízhatónak is kell lennie. Ezért az

egyszerű kimutató eszközök (mint például a kémiai elvű kimutató papírok vagy kimutató csövek) használata korlátozott. A megoldást az újabb fejlesztésű, valamilyen fizikai elven működő műszer alkalmazása jelenti. Kérdés azonban, hogy a nagyszámú, közel azonos paraméterrel rendelkező eszköz közül melyiket alkalmazzuk/rendszeresítsük.

A céljainknak megfelelő MHA kimutatására alkalmas detektorral-műszerrel szemben a következő követelményeket lehet támasztani:

- azonosítási képesség (kimutatáskor az eszközzel megállapítható legyen, hogy milyen típusú vagy konkrét vegyület van jelen);
- szelektivitás és keresztérzékenység (az eszköz adjon riasztást adott mérgező anyag esetén, de ne jelezzen, ha azzal hasonló szerkezetű, de nem mérgező anyagról van szó);
- a berendezéssel célszerűen elemezhető legyenek összetett, több komponensű minták;
- kimutatási határ (érzékenység megfelelő legyen az adott anyag veszélyességéhez igazodva);
- kimutatási idő lehetőleg gyors legyen (a detektálásnak néhány másodpercen belül meg kell történnie);
- egyszerű kezelhetőség, ergonomikus kialakítás;
- robosztus kivitel (por-, ütés-, cseppálló, mentesíthető stb.);
- csatlakoztatás személyi számítógéphez a további kiértékelés/adatfeldolgozás/adattárolás céljából (USB, Bluetooth vagy LAN kapcsolat);
- intelligens (önellenőrzés, hibajelzés képessége).

Természetesen a fenti követelmények egy műszerben nem valósíthatók meg, ezért a készülékeknek mindig a felhasználói célhoz kell igazodniuk. [3]

Olyan esetben, amikor az elsődleges felderítő/ beavatkozó egység egy potenciálisan

veszélyes anyaggal találkozik az első, legfontosabb megválaszolandó kérdés, hogy mivel áll szemben. Erre egyértelmű választ csak valamely spektroszkópiai módszer adhat a vegyület jellemző ún. spektruma alapján (tömeg- MS, infravörös- és mágneses magrezonancia spektrum - NMR stb.) és viszonylag bonyolult felépítésű, ezáltal drága műszereket követel.

Hordozható tömegspektrométerek

Az ABV felderítő eszközök jelentős csoportját alkotják a tömegspektrometria (angolul mass spectrometry, rövidítve: MS) elvét felhasználó, hordozható kivitelű kimutató és felderítő eszközök. A tömegspektrométerek gyártásában vezető pozíciójú Bruker Daltonics cég (központja az Amerikai Egyesült Államokban található) számos terméke a NATO tagállamok hadseregeiben rendszerezített, terepi körülmények között alkalmazható vegyifelderítő eszköz, melyek felderítő gépjárműre, helikopterre, védett vezetési pontra, illetve hajóra telepíthetőek. A RAID (rapid alarm and identification device) készülék családja (Raid M, Raid S2, Raid AFM, RAID XP) ion mozgékonyági spektrometria elven (angolul ion mobility spectrometry, rövidítve: IMS) mérgező harcanyagok (angol szakirodalomban: Chemical Warfare Agents, rövidítve CWA's) és veszélyes ipari anyagok (Toxic Industrial Chemicals, rövidítve: TIC's) kimutatására és azonosítására alkalmas, hordozható és telepített, riasztó funkcióval is rendelkező eszközök.

A vegyi anyagok minőségi és mennyiségi meghatározásának magasabb szintjét képviselik a hordozható, a gépjárműbe épített vagy telepíthető laboratóriumban alkalmazható tömegspektrométerek. Mindhárom követelményrendszernek (alkalmazási területnek) megfelelő készülékek hozzáférhetőek és a gyártók igyekeznek az alkalmazó minden igényét kielégítő készülékeket - példaként említenénk az E²M, az MM-2 és az EM 640

tömegspektrométereket - gyártani. Az E²M tömegspektrométer az EM 640-nél könnyebb (mindössze 35 kg tömegű), levegőből és talajból teszi lehetővé illékony szerves vegyületek elemzését.

Vegyifelderítő gépjárműbe építhető kivitelű az MM-2 (Mobile Mass Spectrometer), amely egy gázkromatográffal (GC) kapcsolt tömegspektrométer. Az MM-2 elődjéből, az MM-1 típusból több, mint 600 készüléket építettek be vegyifelderítő gépjárművekbe (pl. a NBCRS FOX gépjárműbe, a VAB RECO, a NBCRS K216 és a NBCRS K316 típusokba). Az MM-1 jelentős méretét (hossz x szélesség x magasság: 710mm x 105mm x 111mm) és tömegét (190 kg) az MM-2 típusal jelentősen csökkentették. A készülék speciálisan kialakított mintavevője/mintaváltója segítségével a vegyi szennyezés felderítését (szennyezés anyagi minősége, mértéke-koncentrációja, szennyezett terület határai) levegőből, talajból és vízből gyorsan és megbízhatóan képes elvégezni. [4]

Ion mozgékonyági spektrometria (IMS) elven működő, gyors, vegyi anyagok (idegméreg, hólyaghúzó és vérmérgező típusú és ipari veszélyes anyagok) jelenlétére figyelmeztető pontdetektorok a CAM, a GID-3, az M22 (USA) és a JCAD (Joint Chemical Agent Detector, USA) készülékek. A NATO hadseregeiben elterjedt és a Magyar Honvédségben is rendszeresített CAM (Chemical Agent Monitor, CAM-2, ICAM, Smiths Detection, USA) hordozható vegyjelző, amely idegméreg és hólyaghúzó típusú mérgező harcanyagok kimutatására alkalmas. Az un. FAM (Field Alarm Module) kiegészítőjével a készüléktől távolabb is leolvasható a kijelzett eredmény, az ECAM (Enhanced Chemical Agent Monitor) típusa továbbfejlesztett elektronikával, jelfeldolgozással és detektálási módokkal rendelkezik.

Az APD 2000 típus hordozható, kézi vegyifelderítő eszköz az elsődleges beavat-

kozók részére idegmérgek és hólyaghúzó mérgező harcanyag, paprika spray (gázspray tömegoszlataknál) kimutatására szolgál. A HGVI veszélyes ipari anyagok és klasszikus mérgező harcanyagok azonosítására szolgáló kézi gáz és gőz detektor.

Az LCD (Lightweight Chemical Detector) kisméretű, hordozható, klasszikus mérgező harcanyagok (a továbbiakban: MHA) kimutatására alkalmas pontdetektor, amely helyi riasztásra, levegőben lévő gőz halmazállapotú jellegzetes idegméreg és hólyaghúzó típusú MHA gyors kimutatására szolgál alapvetően az elsődleges védelmi intézkedések minél hamarabb történő bevezetése érdekében. [5]

A SABRE-4000 robbanóanyagok, mérgező harcanyagok és veszélyes ipari anyagok kis mennyiségének (alacsony koncentrációjának) gyors kimutatására és azonosítására alkalmas, ion mozgékonyági spektrometria elvén működő hordozható (tömege 3,2 kg) pontdetektor, amely részecskéket vagy gőz mintákat vizsgál. A SABRE-FR típusa kifejezetten az elsődleges beavatkozók részére veszélyes ipari anyagok és MHA jelzésére lett kifejlesztve, amely 4 órás folyamatos működésre képes, 3,5" érintőképernyős TFT kijelzővel és automata üzemmód váltási funkcióval rendelkezik, számítógéphez kapcsolható a mérési eredmények megjelenítése és az eredmények nyomtatása céljából. Potenciálisan veszélyes gőz detektálása esetén a műszer figyelmeztető jelzést ad, a kijelzőn pedig megjelenik a detektált komponens. MHA-k közül tabun, szarin, szomán, cikloszarin, VX (klasszikus idegmérgek), kénmustár nitrogénmustár kimutatására, valamint a veszélyes ipari anyagok közül hidrogén-cianid (HCN), foszgén, kén-dioxid (SO₂), ammónia (NH₃), etilén-oxid (EtOx), salétromsav (HNO₃), klórgáz (Cl₂) és hidrogén-fluorid (HF) minőségi meghatározására szolgál.

Egy személy által is hordozható a HAPSITE (Hazardous Pollutants on Site,

Inficon, USA) gázkromatográfval kapcsolt tömegspektrometriás detektor (GC-MS), amely illékony szerves (volatile organic compounds, rövidítve: VOC) és kevésbé illékony (semivolatile organic compounds, rövidítve: SVOC) vegyületek helyszíni gyors és megbízható minőségi és mennyiségi azonosítását teszi lehetővé akár többkomponensű mintából is. A VOC és SVOC analitikai szakirodalomban alkalmazott kifejezések a szerves vegyületekre, a mérgező harcanyagok, a TIC jelentős része besorolható e két csoportba fizikokémiai tulajdonságuk alapján. A készülék minimális kiképzéssel rendelkező kezelők esetében is kompatibilis eredményeket szolgáltat a telepített műszeres analitikai laboratóriumokkal. A működtetése viszonylag egyszerű, felderítő gépjárműbe szerelhető/telepíthető. Számos alkalmazási területen (MHA bekövetkezett csapás után vegyifelderítés, katasztrófavédelmi feladatok) használható, túltelítés elleni védelemmel rendelkezik, beépített GPS rögzíti a mintavétel helyét, a műszer főbb állapotjellemzőit (működéséhez szükséges kritikus paramétereket pl. vivőgáz illetve akkumulátor státusz) színes grafikonokkal jeleníti meg. Kétféle üzemmódban, érintő képernyő segítségével működtethető, felderítési üzemmódban csak a tömegspektrométer (MS only) működik. Ha többkomponensű minta adott komponenseinek mennyiségére is kíváncsiak vagyunk az „analízis” üzemmódban kell működtetni a készüléket, mikor is a gázkromatográf kolonnája a nitrogén vivőgázába juttatott egyes komponenseket szétválasztja. [6]

Mérgező, illékony ipari anyagok azonosítására un. gyors kromatográfiás célkészülékeket fejlesztettek ki, ahol a gyorsaságon a gyors elemzési időt értik. Példaként említhetjük a Photovac cég (USA) PetroPRO készülékét, amely BTEX (benzol, toluol, xilol, etilbenzol) komponenseket mér gázkromatográfiás elválasztást követően. A mérés egyszerű

gombnyomással elindítható és az eredmények pár perc után megjelennek a kijelzőn. [7]

INFRAVÖRÖS SPEKTROMETRIA ELVÉN MŰKÖDŐ HORDOZHATÓ KÉSZÜLÉKEK

A Spectral Products (USA) 1-3 μm hullámhossz tartományban működő hordozható infravörös (IR) spektrométere (SM301-FCM típus) folyadék és szilárd anyagok transzmissziós spektruma alapján képes a veszélyes anyagok azonosítására, amely kiváló telepíthető laboratóriumok számára. [8]

A GASMET (Gasmeth Technology, Finnország) márkanévű készülék egy mintaelőkészítés nélküli szerves és szervesetlen komponensek azonosítására alkalmas FT-IR gázanalizátor, amely egyidejűleg maximálisan 25 vegyületet tud elemezni, mentesíthető kivitelű és akkumulátorral üzemeltethető. Alkalmazható VOC levegő monitoringra (pl. klórozott szénhidrogének kimutatása), ipari gázok esetében szivárgás ellenőrzésre, elsődleges beavatkozók számára mérgező harcanyagok, veszélyes ipari anyagok azonosítására és mennyiségi meghatározásra.

A Travel IR-II hordozható kivitelű (tömege mindössze 10,5 kg) Fourier Transzformációs infravörös spektrométer (FT-IR), amely egyszerű kezelhetősége és strapabíró kivitele mellett gyors és pontos minőségi információt szolgáltat. A szennyezés/esemény „forró helyéről” vett mintából (Hot Zone) gyorsan képes analitikai információt szolgáltatni az helyszínen. Kevesebb, mint 20 másodperc alatt specifikus, gyors választ ad az infravörös tartományban elnyelő vegyi anyagokra. A szoftvere egyszerűen kezelhető, spektrumkönyvtárában MHA prekursorok, idegméreg és hólyaghúzó típusú MHA-k, veszélyes ipari anyagok, robbanóanyagok és „fehér porszerű anyagok” találhatóak, melyek a spektrumkönyvtára segítségével a felvett inf-

ravörös un. „ujjlenyomat” jellegű spektrum alapján azonosíthatók. Extrém hőmérsékleti viszonyok között is alkalmazható (0-80 % relatív páratartalom, -7°C - 50°C hőmérséklet) és 100-szoros nagyítású integrált videomikroszkópos rendszer és hordozható számítógép tartozik hozzá. Kialakításából adódóan ideális telepíthető laboratóriumi műszerként, illetve mobil laboratóriumi gépjárműbe szerelve is. A HazMatID a Travel IR egy speciálisan kialakított változata (szintén egy hordozható FT-IR), amely ismeretlen folyadékok és szilárd anyagok (porok) azonosítására alkalmas. Integrált érintőképernyős mérő-adatgyűjtő egysége mentesíthető, ugyanis vízálló tokozásban került elhelyezésre, ellenállva így a környezeti nedvességnek is.

A GasID (Smiths Detection, USA) gázok és gőzök elemzésére szolgál, mentesíthető kivitelű érintő képernyővel van ellátva. A mintát szivattyú juttatja a készülékben lévő állandó térfogatú cellába, ahol megtörténik az FT-IR spektrumfelvétel. A spektrumkönyvtárban (MHA, TIC, NIST/EPA gáz fázisú infravörös adatbázisa) lévő és mért spektrum összehasonlítását követően azonosítja a vegyületet. A HazMatID Ranger (Smiths Detection, USA) egy hordozható szilárd és folyékony anyagok minőségi meghatározására alkalmas készülék, az integrált „NIOSH Pocket Guide”. Egészségügyi és biztonságtechnikai információkat tartalmaz, a készülék kb. 32 000 vegyi anyag (MHA, peszticid, általános ipari anyagok, TIC, robbanóanyagok) azonnali azonosítását képes elvégezni, védőöltözetben is könnyen kezelhető kialakítású, és vezeték nélküli (Bluetooth) kommunikációs egységet is tartalmaz. [9]

A RAPID (Bruker Daltonics, USA), valamint a M21 RSCAAL (Remote Sensing Chemical Agent Alarm) passzív IR távfelderítő detektorok, helikopter, vegyifelderítő gépjármű vagy fix telepítésű is lehet. Ideg, hólyaghúzó és egyes TIC (kén-hexafluorid)

detektálására alkalmasak mintegy 5 km távolságból. Az azonosítás során a felvett IR spektrumot hasonlítja össze egy, a könyvtárában lévő ismert spektrummal.

LABORATÓRIUMBAN ALKALMAZHATÓ KÉSZÜLÉKEK

A MHA és TIC pontos minőségi és mennyiségi azonosítására jól felszerelt, gyakorlott személyzetet alkalmazó analitikai laboratóriumra van szükség. A mérgező harcanyagok és prekursorok azonosításához elterjedt és a Vegyifegyver Tilalmi Szervezet (angolul OPCW) által minősített laboratóriumok által javasolt módszerek a nagyműszeres analitika teljes spektrumát átfogják. A klasszikus mérgező harcanyagok és prekursoraik egyértelmű azonosítására legalább két független módszert vagy detektálási elvet kell alkalmazni. A laboratóriumi készülékekről általában kijelenthetjük, hogy stabil infrastruktúrára igényelnek és viszonylag sérülékenyek, mozgathatóságuk/hordozhatóságuk finoman szólva is korlátozott.

A gázkromatográfias módszereket elektron ütközéses (EI) vagy kémiai (CI) ionizációs technikával tömegspektrometriás detektorral (GC/MS), elektronbefogásos detektorral (ECD) vagy nitrogén-foszfor detektorral (NPD), megfelelő mintaelőkészítési eljárások után alkalmazzák. A tömegspektrometriás (GC-MS) készülékek térnyerése ezen a területen egyértelműen bizonyítható.

Az un. elúciós kromatográfias módszerek másik nagy családja a folyadékkromatográfia (HPLC), amely szintén alkalmas kevésbé illékony veszélyes anyagok (pl. maradó mérgező harcanyagok, peszticidek, pszichotoxikus anyagok) elválasztására és tömegspektrometriás detektorral történő azonosítására (LC/MS).

A mágneses magrezonancia spektroszkópia (NMR) és az infravörös spektroszkópia

(FT-IR) egykomponensű szerves anyagok azonosításánál használható.

NUKLEÁRIS ÉS RADIOLÓGIAI FELDERÍTŐ ESZKÖZÖK

Számos mérési elvű és gyártmányú nukleáris és radiológiai mérőeszköz létezik, cikkünkben a teljesség igénye nélkül szeretnénk csoportosítva bemutatni néhány korszerű készüléket.

Személyi doziméterek

A korszerű személyi önleolvasós doziméterek segítségével az elsődleges beavatkozó személy vagy a sugárveszélyes munkahelyen dolgozó azonnal tájékozódhat az elszennvedett dózis nagyságáról. Példaként említenénk a GRAETZ ED doziméterét (GRAETZ Strahlungsmesstechnik GmbH, Németország), valamint a Dosicardot (Canberra, USA), amely egy hitelkártya méretű elektronikus doziméter.

A Magyar Honvédségben is rendszerezített XOR-T taktikai doziméter, valamint XOM kiértékelő egysége (MGP, Franciaország) korszerű eszközök a személyi gamma és neutron sugárdózis meghatározásához, amely részlegesen felváltotta az RDC-III D termolumineszcens (TLD) dozimetriai elvet felhasználó eszközt. [10]

Hordozható sugárfelderítő eszközök

A sugárfelderítő eszközök fogalmkörébe a hordozható, nukleáris vagy radioaktív anyagok detektálására szolgáló neutron, alfa-, béta- és gamma-sugárzás mérő készülékek tartoznak.

A „civil” és katonai felhasználásra szánt műszereket elválasztó határvonal nem egyértelmű. Pusztán a konstrukciós kialakításuk alapján nem választhatóak szét egyértelműen, mert számos polgári piacra szánt készülék is kielégíti a vonatkozó NATO Szabványosítási Egyezmények (STANAG) által támasztott követelményeket.

A Radiagem (Canberra, USA), valamint a Thermo Fisher Scientific Inc. (SVG-2, Electra, Selectra modellsorozat) készülékek is kiegészíthetők a felhasználó igényéhez illeszkedő, többféle típusú külső detektorral. Kifejezetten katonai célra kifejlesztett készülék a Canberra (USA) Radiac AN/PDR-77 készüléke.

Izotóp azonosításra alkalmasak az Inspector-1000 (Canberra, USA) és SAM-940 (Berkley, USA) a gamma sugárzás és opcionális neutron sugárzás-mérő hordozható szcintillációs (NaI kristály) detektorok.

A hordozható HpGe (nagy tisztaságú germánium) félvezető-detektorok közül érdemes megemlíteni a Peltier hűtésű Falcon 5000 izotóp azonosító (Canberra, USA) és az Ortec Detective (AMETEK Corp., USA) készülékét, amelyknél már nem kell a nehezen kezelhető cseppfolyós nitrogén hűtést alkalmazni. [11]

BIOLÓGIAI FELDERÍTŐ ESZKÖZÖK

Biológiai anyagok terepi detektálása

A biológiai fegyverként is alkalmazható ágensek (baktériumok, vírusok, toxinok) szabad szemmel nem láthatóak, többnyire szagtalanok, és detektálásuk sem egyszerű feladat. A biológiai anyagok telepíthető laboratóriumi detektálására/azonosítására számos kimutató elvet alkalmaznak. Az ELISA (enzyme immunoassay), a RIA (radio immunoassay), a PCR (polymerase chain reaction), a klasszikus mikrobiológiai technikák (ágenstől függően 1-48 óráig tartó tenyésztés táptalajon majd mikroszkópiás vizsgálat, Gram festés stb.) laboratóriumi körülmények között jól működnek, de a módszerek jellemzői miatt a terepen történő gyors azonosítást nem teszik lehetővé. [12]

A Drager Bio-Agent szimultán immunológiai elvet felhasználó gyorseszteszt (Drager Safety, Németország) 5 féle biológiai harcanyag (Anthrax, ricin, Botulinium toxin, Y.

Pestis, SEB) gyors, elsődleges kimutatására képes, de a pozitív eredményt más módszerekkel, stabil vagy telepíthető laboratóriumban bizonyítani kell. [13]

A Magyar Honvédség telepíthető BSL-3 (3-as biológiai biztonsági fokozatú) konténeres felépítésű Mobil Biológiai Laboratórium Komplexuma (rövidítve: MBLK) a NATO telepíthető ABV laboratóriumok kialakítására vonatkozó szabvány (STANAG 4632) szerint valós-idejű PCR és immunkémiai eljárásokkal 52 ágens (baktérium és toxin) kimutatására alkalmas.

Számos biológiai ágens azonosító/detektáló eljárást és készüléket fejlesztettek ki. Példaként említenénk a Biológiai Detektáló Rendszert (BIDS), amely folyamatos üzemben, 4 különböző biológiai ágens azonosítására képes pontdetektor.

Többféle hordozható biológiai gyorsazonosító rendszer létezik, példaként említenénk a QTL Bioszenzort (QTL Biodetection Corp, USA). A Biosensor 2200 R egy kézi, hordozható, biológiai harcanyagokat detektáló műszer az elsődleges beavatkozó és a katonai felhasználók számára. Képes azonosítani a kiemelten veszélyes biológiai anyagokat, melyek az Anthrax (*Bacillus anthracis*), a ricin (*Ricinus communis*), a SEB (*Staphylococcus enterotoxin B*), a Botulin sendum neurotoxin A, a pestis (*Yersinia pestis*), a himlő (*Vareola major*), a tularemia (*Francisella tularensis*), a kolera (*Vibrio cholerae*) és a Flavivirus (Nyugat-Nílusú Vírus). Tábori körülmények között, védőeszközben is kezelhető változatban alakították ki, a készülék kevesebb, mint 5 perc alatt szolgáltatja a vizsgálati eredményeket. A működése és a biológiai anyagok detektálása az ún. immunmágneses szendvics vizsgálati módszer és a fluoreszcens kimutatási elvre épül. A reagensek egyszer felhasználható betétben találhatóak; a kimutatási technológia nem roncsoló típusú fluoreszcens detektálás tesz lehetővé. [14]

A már létező biológiai távfelderítő rendszerek fejlesztése is folyamatos, amelyek a specifikáció szerint akár 50 km távolságból képesek biológiai anyagot tartalmazó „felhők” érzékelése.

Biológiai anyagok stabil laboratóriumi azonosítása

A fenti telepíthető laboratóriumban is alkalmazható módszereken kívül elterjedőben vannak a mikroorganizmus azonosítására alkalmas MALDI-TOF (angolul matrix-assisted laser desorption/ionization- Time of Flight) tömegspektrométerek (pl. a BioProfiler a Bruker-től) is.

ÖSSZEGZÉS

A tanulmányunkban röviden áttekintettük a korszerű vegyi-, biológiai és radiológiai detektálás modern eszközeit, a velük szemben támasztott általános követelményeket illetve műszereit néhány kiragadott példa alapján.

IRODALOMJEGYZÉK

1. A Magyar Köztársaság Katonai Stratégiája, (2009), 3-6. oldal (http://www.hm.gov.hu/files/9/11132/nemzeti_katonai_strategia_fehér_könyv.pdf, letöltve: 2009. 10. 05.)
2. Juhász László mk. őrnagy, Pintér István mk. alezredes: Az ABV felderítő eszközök fejlődési irányai a 21. század első évtizedében (online publikáció http://www.zmne.hu/tanszekek/vegyi/docs/fiatkut/j10607_1.htm, letöltve: 2009. 10. 12.)
3. Dr. Kovács Tibor mk. alezredes: Mérgező anyagok fizikai elvű kimutatása, Hadtudomány 2002/4. szám, 106-114. oldal
4. Bruker Daltonics weboldala (<http://www.bdal.com/cbrn-detection.html>, letöltve: 2009. 10. 12.)

5. Smiths Detection weboldala (UK) (<http://www.smithsdetection.com/eng/index.php>, letöltve: 2009. 10. 12.)
6. Inficon weboldala (<http://www.inficon.com/en/index.html>, letöltve: 2009. 10. 11.)
7. Photovac weboldala (<http://www.photovac.com/PetroPROB.aspx>, letöltve: 2009. 10. 11.)
8. International Environmental Technology, 19. évfolyam, 2009 március, 20. oldal és a Spectral Product weboldala (<http://www.spectralproducts.com>, letöltve: 2009. 10. 12.)
9. Gasmeter weboldala (<http://www.gasmet.fi>, letöltve: 2009. 10. 12.)
10. Dr. Nagy László, Gyulai Gábor, Pintér István, Solymárné Szöcs Andrea: A HM Haditechnikai Intézet kutatás-fejlesztési tevékenysége a vegyi- és nukleáris balesetek megelőzése, monitorozása, illetve felszámolása érdekében (online publikáció <http://www.zmne.hu/tanszekek/vegyl/docs/fiatkut/Gyulaic2.htm>, letöltve: 2009. 10. 12.)
11. Canberra weboldala (<http://www.canberra.com/products>, letöltve: 2009. 10. 12.)
12. R. Evett Langford: Introduction to weapons of mass destruction, John Wiley Interscience, (2004), 206-208. oldal
13. Draeger Hungária Kft. weboldala (<http://www.draeger.com>, letöltve: 2009. 10.20.)
14. QTL Biosensor weboldala http://www.qtlbio.com/images/QTL_Biosensor_Tech_Spec_2200R_0703.pdf, letöltve: 2009. 10.20.)

HÜSE CSABA SZÁZADOS: LMT, MINT MŰVELETI KÉPESSÉG SZEREPE ÉS JELENTŐSÉGE A NATO VEZETTE KFOR MISSZIÓBAN

A koszovói NATO vezette több nemzeti békefenntartó misszió egyik legújabb műveleti képessége az LMT (Liaison Monitoring Team), magyarul Megfigyelő-Összekötő Csoport. Mi a szerepük, feladatuk ezeknek a csoportoknak? Milyen események tették szükségessé felállításukat? Milyen szakmai ismeretet, előképzettséget igényel az a munka, amelyet az LMT beosztásra jelölt katonáknak el kell látniuk? Ezek olyan kérdések, amelyek megválaszolása szükségessé teszi, hogy az olvasó szerezzen némi betekintést a koszovói társadalmat mozgató történelmi-, szociális-, vallási és kulturális-, gazdasági-, és nem utolsósorban politikai tényezőkről, azok legkülönbözőbb aspektusairól, amelyek egymással kölcsönhatásban hatnak és teszik összetetté, sok esetben bonyolulttá a társadalomról kapott képet. Természetesen szociometriai vizsgálódásunk nem szorítkozhat csupán Koszovó földrajzi határai mögé, sokkal inkább a Balkán félsziget egészére, de leginkább a volt Jugoszlávia földrajzi területeire kell, hogy kiterjedjen. Amikor munkám későbbi szakaszában párhuzamot vonok a KFOR LMT és a Bosznia-Hercegovinában lévő EUFOR LOT (Liaison Observation Team), mint műveleti képesség között, ezt az említett társadalmi tényezők össz balkáni hatása alapján teszem. A számtalan szakmai célfelkészítés, gyakorlat vagy akár a műveleti területen történő „éles” feladat végrehajtás során számtalanszor hangsúlyoztam kollégáimnak,

hogy az LMT munka során különös tekintettel kell lennünk arra, hogy a helyzet soha nem fekete vagy fehér. Az igazi történések, társadalmi folyamatok az orrunk előtt történnek ugyan, de sok esetben sokkal bonyolultabb a megértésük, mint ahogy azt láttatni engedik. Meg kell tanulnunk a dolgok („függöny”) mögé látni és felfedezni az eseményeket mozgató folyamatokat is. Az LMT az a műveleti képesség, amelynek fő feladata, hogy korai erőrejelzést adjon a társadalmat nyomasztó, feszítő problémákról. A korai előrejelzés mellett az LMT a NATO-ban is egyedülálló módon, a KFOR egyik legfiatalabb „nem kinetikus” műveleti képessége, amely fontos szerepet játszik az információs műveletek keretein. A helyi társadalom szereplői közé sorolva megemlíteném a műveleti területen lévő nemzetközi- és helyi kormányzati és nem kormányzati szervezetek képviselőit, döntéshozókat, akik a közös célok megvalósítása érdekében – az LMT összekötő munkájának köszönhetően – a KFOR-al együtt, egymást kölcsönösen támogatva végzik feladataikat és ezáltal teljesítik küldetésüket. Az EUFOR LOT, illetve a KFOR LMT a CIMIC (civil-katonai együttműködés) harmadik fő funkciójából – a civil katonai kapcsolattartásból – specializálódva fejlődött ki és helyezte el magát a hatásalapú műveleti képességek családjában. Az LMT munka alapja és életbentartója a társadalmi bizalom, amellyel élünk, de soha sem visszaélünk. A koszovói utca embere tudja, hogy az LMT felvarrót viselő katonához fordulhat bizalommal, hiszen a KFOR az emberek oldalán áll, tartozzanak is ők bármely etnikai vagy vallási csoporthoz.

Munkám során – szakirodalmi források felhasználásával és a művelleti területen megszerzett személyes tapasztalatból merítve – különös hangsúlyt fektettem a történelmi aspektus olvasóval történő megismertetésére és megértetésére. A történelem ismerete nélkül képtelenek lennének megérteni a koszovói konfliktus gyökerét; a helyi- és nemzetközi politikai történések kronológiáját, a döntések hatásait; a helyi döntéshozók-, vagy akár az utca emberének gondolatait, gondolkodását, attitűdjét és reakcióit. Munkám második részében bemutatom az LMT-t, mint művelleti képesség létrehozását szükségessé tévő eseményeket, a KFOR struktúrában elfoglalt helyét, az alkalmazást igénylő szakmai felkészítést – különös tekintettel a Magyar Honvédség Civil-katonai Együttműködési és Lélektani Művelési Központban végzett nemzeti szakmai célfelkészítésre – és nem utolsó sorban a képesség jövőjét, amelynek alakításához már magyar katonák is hozzájárulnak.

TÖRTÉNELMI ÁTTEKINTÉS

A legújabb kori balkáni történelem két jellegzetes konfliktus területe Bosznia-Hercegovina és Koszovó. Mindkét területen egymással rivalizáló etnikai csoportok, sokszor érthetetlen, irracionális érzelmi túlhevülés következtében feszültek egymásnak. Eme túlhevülés és ellenségeskedés a XX. század folyamán az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlásától több fegyveres konfliktusban-, háborúban nyilvánult meg, egészen napjainkig. Természetesen a háborúk lezárása és a viszonylagos béke nem jelenti azt, hogy a konfliktus alapját szolgáló, a tüzet tápláló érdekellentétek is megszűntek. Talán ezen érdekellentétek miatt már közhelyszerűen használt „balkáni puska-poros hordó” kifejezés sajnos teljesen helytállóan tűnik. A napjaink fordulóponthoz érkező koszovói konfliktusa a XIX. század vége, az önálló nemzetállami törekvések kezdete óta, a maga sajátosságos etnikai hátterével egy a

szembenállások közül. Az egymásnak feszülő felek a maguk igazát bizonygatva, természetesen minden lehetséges érvet, történelmi-, vagy annak tetsző törvényszerűséget felsorakoztatnak a másik ellenében. Írásomban megpróbáltam több történész és szaktudós által feldolgozott irodalmat felhasználva röviden bemutatni az albán-szerb egymásmellettélés fontosabb problémáit, amely talán hozzájárulhat egy kiegyensúlyozottabb Koszovó-kép kialakításához.

Az első és mindjárt tisztázandó kérdés magának Koszovónak a definíálása. Az albán és a szerb történetírás is úgy ír erről a földrajzi területről, mintha az egy több száz éve létező történelmi-földrajzi egység lenne. Ezzel szemben Koszovó, illetve Koszovó Polje vagy, ahogy mi magyarok történelmi tanulmányainkból is ismerjük Rigómező 1875-ig csupán egy kis alföld földrajzi megnevezése volt, ahol a középkorban két jelentősebb, magyar vonatkozásból is fontos csata zajlott. Koszovó névvel, mint első közigazgatási egység a terület 1875 és 1878 közötti időszakban, az Oszmán Birodalomban került megszervezésre, amely nem igazán esik egybe a mai Koszovó területével. A mai Koszovó középső- és keleti területei, valamint a mai Macedónia (az ENSZ által hivatalosan, mint „The F. Y. R. O. M” azaz „Macedónia egykori Jugoszláv Köztársaság néven elismert szuverén állam) északkeleti részével, Skopje város (Uskub) székhellyel, a monastiri vilajetből önállósodva, koszovói vilajet néven vált az Oszmán Birodalom egyik közigazgatási egységévé. Ez a terület kisebb módosításokkal változatlan maradt a birodalom bukásáig és a mai végleges területi formáját a 1945 utáni Jugoszláviában nyerte el. Ezért nagyon óvatosan kell kezelni azt a szerb-, illetve albán történészek által előszeretettel használt érvelést, amely Koszovót, mint földrajzi egységet a több évszázados albán és szerb viszálykodás területeként próbálja bemutatni.

Dzsámi Prizrenben

A második tisztázandó kérdés, hogy a szerb- és albán történetírás hogyan és miként kezeli a koszovói történelmet, ugyanis mindeddig nem született közösen elkészített történelmi mű. Szintén nem elhanyagolandó szempont, hogy a szerb-, illetve albán történészek hajlamosak a történelmi eseményekben, a tényeket és saját nemzetük szerepét, illetve jelentőségét felnagyobbítani azonban a másikat kisebbíteni. A történetírók között is erős konkurálás figyelhető meg és mindeközben elfelejtik, hogy a munkájuk során figyelmet sem szentelnek a Koszovóban élő más népcsoportoknak, úgymint a bosnyákoknak; gorániaknak; törököknek; románoknak stb. Sajnos mind két nemzet történetírására jellemző túlmenően azon, hogy nem nagyon akarják a másik gondolkodását megérteni (főleg az albán oldalról, de azért vannak kivételek, amelyek pozitív ellenpéldát nyújtanak), olyan szűk keresztmetszetű kérdésekre szorítják kutatásaik fő irányát, mint: mi voltunk itt előbb; azóta mi vagyunk itt a többség; Koszovó a mi szenvedéseinknek az ára stb.

A középkor

A szerb politikai történetírás azt sugallja, hogy a koszovói etnikai állapotok az utóbbi

évtizedekben, erőteljes külső beavatkozások eredményeképpen jöttek létre és ezért a legfőbb vizsgált történelmi kérdés: hogyan is alakult a terület etnikai története? Ki volt itt előbb? Kinek van több joga itt élni? A legismertebb szerb álláspont szerint a középkori szerb honfoglalás óta Koszovó mindig is Szerbia központi területének, „bölcsőjének” számított. Ez a terület volt Dusán cár (1331-1355) nagy balkáni birodalmának központja, amelynek udvari székhelye (fővárosa) Prizren volt. A terület szláv többségű volt és albánok csak elvétve éltek benne.

A szerb államiség virágzását a Nemanjadinasztiahoz kötik – ami igaz is –, azonban kevesen tudják, hogy a XV. század első felében (Novo Brdo 1455-ös elestéig) a magyar történelemből is ismert Brankovics család révén egy új szerb államalakulat is létrejött itt.

Mindezzel szemben az albán történetírás a koszovói albánokat a Nagy Sándorral is harcoló, illír dardan törzs leszármazottainak tartja, Koszovót pedig Dardania örökösének tekinti. (A koszovói albánok egyik zászlajában, egészen pontosan a néhai koszovói elnök Ibrahim Rugova által használt zászlóban is felfedezhetünk erre utaló motívumokat)

A koszovói albánok identitásának fő eleme a dardanoktól való származástudat, amely egyébként az albán történészek fő kutatási irányát képviseli. Az albánok magukat a terület eredeti, őshonos lakóiként tartják számon és a szerb jelenlétet csak a szláv hódítások kora óta ismerik el.

A nemzetközi történelmi szakirodalom a VII. század óta tartja elfogadhatónak a szláv jelenlétet a mai Koszovó területén, azonban a történészek között nincs egységes álláspont arról, hogy egy szláv etnikai közösséghez tartozó nép mikortól tartható szerbnek, horvátnak, lengyelnek stb. Az első szerbeket említő történelmi forrás „Bíborbanszületett Konstantin: A birodalom kormányzásáról” című munkájában a szerb politikai alakulatokat (zsupákat) a mai Hercegovina, Szan-

dzsák és Montenegró területére helyezi. A könyv szerint a mai Nyugat-Szerbiában található Raš (latinul „Rascia”) a későbbiekben Raška zsupánság a középkori szerb állam magja és névadója, amely arra enged következtetni, hogy a rendelkezésre álló írott források alapján Koszovó nem lehetett a szerb kultúra bölcsője.

A mai Koszovó területe a Bolgár Birodalom meggyengülésének eredményeképpen, Raška urának, Nemanja István nagyzsupánnak megerősödésével vált a szerb állam részévé, egészen az Oszmán Birodalomba történő bekebelezéséig. Az 1200-as évek első felétől ide helyeződik át az állam súlypontja, a stratégiai szempontból jól védhető bizánci városok miatt, amelyek királyi székhelyként is funkcionálhattak.

A kutatások szerint a szerb etnikai terület az első zsupából a Morava és a Duna irányába kezdett kiterjedni, és délkelet-, illetve dél felé fordult, amikor a szerb uralkodók hatalma már a bizánci Macedónia felé közeledett.

A XIV. századi szerb terjeszkedés Dusán cár idején érte el csúcspontját, amikor az ország határai egészen a peloponnészoszifélszigetig nyúltak le. A kiadott oklevelek alapján a birodalom nem szerb, hanem szerb-bizánci birodalom volt és a cár magát „Krisztusban, Istenben a görögök és szerbek vallásos császára”, „minden szerb és görög földek és tengerpartok, Albánia és a nagy Nyugat császára” és „a szerbek, görögök, bolgárok és albánok császára” címek birtokosának aposztrofálva uralkodott. A birodalom kétség kívül egy többnemzetiségű birodalom volt, amelynek szerb etnikumú területeinek irányítását (a mai Koszovó és Macedónia területét is ideértve) a cár, fiára, a későbbi I. Uroš cásra bízta, mialatt ő maga és udvartartása a hadsereg vezetőivel együtt az elfoglalt bizánci területeken uralkodott.

Ami az albánok eredetét illeti, nincs bizonyíték arra, hogy valóban az illírek leszármazottai lennének és erről a nemzetközi

szakirodalom sem biztosít jobb elméletet. Az viszont teljesen bizonyos, hogy egy indoeurópai népről van szó és az iu. II. és VI. század között romanizáltak, majd a szerbekhez hasonlóan a krisztianizáció Rómából érintette meg őket. Milan Šufflay horvát történész szerint az albánok a XIII.-XIV. században a Bar-Prizren-Ohrid-Vlora négyszögből kezdtek el terjeszkedni először kelet-, majd dél felé. Egyes szerb történétírók állításával ellentétben – levéltári adatokra alapozva – az albánság már a XIII. század elejétől jelentős létszámban van jelen a mai Koszovó nyugati területein, amely egybeesik a szerb birtokbavétel idejével.

Az albánok letelepedésében maguk a szerb uralkodók is érdekelték voltak, sok esetben ők maguk segítették a betelepülő albánokat, hiszen a Bizánci Birodalom bukása után jelentős területek maradtak néptelenül.

A XIV. századig tartó betelepítések nem csak a mai Koszovó, hanem a mai Macedónia és Észak-Görögország területeit is érintették. Dusán cár pl. hatvan falut alapított – amelyből hat albán falu volt –, hogy azok elláthassák a prizreni Szent Arkangyal kolostort. Az albánság egészen jól beilleszkedett a szerb társadalomba, Hasan Kaleshi koszovói albán történész szerint olyannyira, hogy már a teljes asszimiláció küszöbén állt és ezt a tendenciát csak az oszmán hódítás fordította ellenkezőjére.

Az első rigómezei csata (1389. június 28.)

A középkori szerb történelem legjelentősebb – a szerb gondolkodásra, identitásra és mentalitásra máig ható – eseménye az első rigómezei csata. A csata a Pristina mellett fekvő sík területen zajlott a szerb Lázár (Hrbeljanović) fejedelem vezette csapatok és I. Murád oszmán szultán serege között. A csata az oszmán túlerő, a szerb urak közötti konfliktus és Vuk Branković árulása miatt is szinte törvényszerűen elbukott, azonban a török fogságba esett Miloš Obilić I. Murád elleni merénylete, illetve Lázár fejedelem és

társainak vértanú halála – a történetírásnak és a néphagyománynak köszönhetően szinte –, mint egy hősköltemény él a szerb emberek emlékezetében. Sokan, főleg az erősen vallásos emberek párhuzamot vonnak Krisztus kereszthalála, ami által megváltotta az emberiséget az örök kárhozattól és Lázár fejedelem mártírsága között, amivel a szerbek számára örökös jogot szerzett Koszovóra. A történészek szerint igazából a szerb államiság hosszú távon, nem Rigómezőn, hanem a Marica folyó melletti 1371-es csatában veszett el.

Nem szabad elfelejteni, hogy albán csapatok is harcoltak a szerb oldalon.

Az 1389-es évet követően – tanulva a bolgár népet ért török megszállást követő tragédiából, szétszórattatásból – a szerb ortodox kolostorokban egy sajátos vallási motívumokkal tarkított irodalmi műfaj keletkezett. A műfaj eredendően a Nemanja dinasztiát, mint kiválasztott dinasztiát, a szerb nép megmentőjét ábrázolja, (mindez nagyon hasonlatos a magyar történelemben az Árpád házi királyoknak tulajdonított szent-, Isten által vezérelt cselekedeteihez), amelynek központi alakja Lázár fejedelem lesz. Az oszmán uralom alatt a szerb ortodox egyház jelentette a szerb megmaradást – őrizve a szerb írásbeliséget, kultúrát –és a kultusznak köszönhetően reményt adott a nép számára.

A XIV. századi életrajzírók Lázár fejedelemet egyre inkább mitikus elemekkel felruházott uralkodónak ábrázolják, aki halálával, mint Krisztus megváltotta a nép szenvedéseit és a szerbek, mint kiválasztott nép szétszórattatásra ítéltetett, de ugyanakkor elnyerte a jövőbeni megváltást.

Az oszmán uralom alatt a kultusz biztosította a reményt a szerb emberek számára, amely a vallási várakozás mellett egyre inkább politikai várakozássá is vált.

Egy gondolat erejéig szeretnék megállni és felhívni a figyelmet az egyházak – különös tekintettel a Koszovó és Metohija Szerb Orto-

dox Egyház – napjainkban talán még hangsúlyosabb társadalomerősítő és nemzetmegtartó szerepére, jelentőségére. A szerb ortodox egyház a fentieket leszámítva ezer szállal kötődik Koszovóhoz. Az LMT munka során elengedhetetlenül fontos a folyamatos és jó kapcsolat fenntartása a koszovói egyházak képviselőivel. A sok esetben hitelüket vesztett politikai vezetők helyett, és természetesen a hitélet fenntartása mellett az egyházak képviselői – a koszovói társadalom és azon belül a különböző népcsoportok – hiteles és tiszteletben álló képviselői. A társadalomban betöltött súlyponti helyzetüknek köszönhetően az egyházak képviselői nagyon is tisztában vannak az embereket nyomasztó napi problémákkal, amelyek megoldásában kellő képpen részt vállalnak.

A XIII-XIV. században az állam súlypontja a mai Koszovó területére helyeződött és a Nemanja dinasztia uralkodása alatt épültek olyan hatalmas és gyönyörű, a világ egyetemes kultúráját is gazdagító kolostorok, mint a dečani-, a gračanikai-, a prizreni vagy a peći patriarchátus épületegyüttese.

A szerb ortodox egyház Koszovóban nyerte el a legmagasabb egyházi státust, amikor a peći metropolita 1346-ban pátriárka lett. A peći patriarchátus vallási központtá nőtte ki magát, amelynek máig tartó hatása, hogy a szerb ortodox egyház feje egyben a peći pátriárka is. Irinej pátriárka beiktatására 2010. októbert 3-án került sor, amelyre a vallási vezetőkön kívül a politikai élet meghatározó személyei, az egykori királyi család (Karadorđević) tagjait, illetve a koszovói ENSZ misszió (UNMIK)-; az Európai Unió koszovói Jogállamiság missziójának (EULEX)-; és a KFOR vezetői is meghívást kaptak. A meghívott vendégek mellett – az ünnepélyes beiktatás alatt – jelen voltak a magyar LMT csoport tagjai is.

Kevesen ismerik azt a tényt, hogy az 1346-os pátriárka kinevezés nem igazán legitím módon ment végbe, ugyanis Konstantinápoly helyett, az akkor még csak IV. Uroš

néven királyként uralkodó Dušan nevezte ki az új pátriárkát. A szerb királyi korona nem a bizánci fővárosból, Konstantinápolyból, hanem 1217-ben Rómából érkezett és az első koronázás is latin szertartás szerint zajlott. Ha a király a cári, vagyis császári címre vágyott, azt csak a pátriárka kezéből kaphatta meg, mivel ezt Konstantinápolyból nem remélhet, így neki kellett kézbe vennie a dolgot és kinevezett magának egy pátriárkát, aki aztán fejére tette a császári koronát. Természetesen mindez egyházszakadást eredményezett és Konstantinápolyban kiátkozták a királyt és a szerb ortodox egyház képviselőit egyaránt.

Ennek a helyzetnek csak Lázár cár bölcsességének köszönhetően 1375-ben sikerült véget vetni. A szerb ortodox egyház hálás Lázár cár egyházépítő munkásságáért és ezért szerzetesi közösségei vállalták fel Lázár kultuszának ápolását és megőrzését, egészen a XIX. századi nemzetállami törekvések megszületéséig.

Az előzőekben már említett Krisztus-Koszovó párhuzam eredményeképpen kialakult „keresztre feszített Koszovó” kép igazából a XIX. század második felében jött létre.

1878-ban Szerbia elnyerte a függetlenséget, amely lehetőséget biztosított arra, hogy a szerbek lakta területek egy nagy szerb államban egyesülhessenek. A legnagyobb ilyen terület kétség kívül Bosznia-Hercegovina lehetett volna, azonban a berlini kongresszuson a nagyhatalmak az Osztrák-Magyar Monarchia számára adták hozzájárulásukat az oszmán tartomány okkupálásához. A születő nemzetállamok közötti területszerzési versenyben Szerbia nem óhajtott alul maradni, ezért két lehetősége kínálkozott a helyzet rendezésére: vagy az erős Osztrák-Magyar Monarchia vagy pedig a haldokló Oszmán Birodalom ellen száll harcba az ezen országok fennhatósága alatt álló szerb lakta területek egyesítéséért. Szerbia az utóbbit választotta, így figyelme az Ószerbia néven számon tartott, a mai Koszovó és Macedónia irányába fordult.

Ószerbia megszerzésének igénye nem volt teljesen új, hiszen történeti kutatások is bizonyítják, hogy nem olyan súllyal ugyan, mint Bosznia-Hercegovina, de mint a volt Nemanja dinasztia területei, szerepeltek az áhított célok között. Ószerbia határainak kijelölésére sokáig nem került sor, majd csak 1878 után történelmi érvek alapján a korai Nemanja uralkodók országa helyett, Dušan cár birodalmát vették alapul.

Az 1889-es évben a szerb kormányzat ünneppsorozattal emlékezett az első rigómezei csata 500 éves évfordulójára. Az ünneppsorozat miatti megemlékezések is táplálták azt az egyház és a politika által is támogatott Kosovo Polje-hez kapcsolódó emlékezetet, amely a területnek az Oszmán Birodalomtól való fegyveres visszaszerzését sürgette. A visszaszerzés kérdése természetesen, mint történelmi igazságszolgáltatás, üdvözlés és megváltás jelent meg a szerb egyházi és politikai életben. Szerbia céljai elérésében számíthatott az ortodox „nagytestvér” Oroszország támogatására is.

1875-ben a prizreni orosz konzul a következőket mondta a szerb történész Pantelija Srećkovićnak: „A szerbek Koszovó földjén veszítették el birodalmukat; Koszovóban fog eldőlni egy csatában majd a Balkán-félsziget és a szerb nép sorsa is.”¹

A szerb hadsereg és társadalom egyaránt készült „az ősi szerb területek visszafoglalására”. A szerb oktatási rendszer is hozzájárult, hogy generációk nőjjenek fel Kosovo Polje bővületében. A nagy történelmi „igazságtételt” az I.-, illetve a II. Balkáni-háború jelentette, amelyben erős volt az a tudat, hogy a szerbek most elégtételt vesznek a rigómezei csatáért. Ennek a történelmi felfogásnak és ideológiának a jelei voltak felfedezhetőek

1 Csaplár-Degovics Krisztián: Szerb–albán konfliktus a mai Koszovó területén (iu. 7.sz. – 1914) 9 oldal.

– Slobodan Milosevic szerb elnök aktív részvételével – az 1989. június 28-án, Rigómezőn megtartott megemlékezéseken.

A koraijkor (XVI-XVIII. század)

Az oszmán hódítás eredményeképpen az albánság a szerb- és a görög nemzetbe történő asszimilálódása nem hogy megállt, hanem az ellenkezőjére fordult. Az 1455-ös évben az oszmán hódítók az egykori Branković birtokon összeírták a lakosságot. Az összeírás során fellelt adatok alapján feltételezhetővé vált a küszöbön álló asszimiláció.

A történészek általi kutatásoknak köszönhetően annyi bizonyossá vált, hogy a XV. század derekán a mai Koszovó területén mintegy nyolcvan faluban stabil albán jelenléttel kell számolniuk. A lakosság vallását tekintve ortodox hitűek voltak és neveik alapján erős asszimilációs jelek voltak felfedezhetőek. Néhány vélemény szerint, ha az oszmán hódítás akár 50-100 évet is késik, a területen élő albánság beleolvadt volna a szerb nemzetbe. Természetesen a szerb- és az albán történészek oldalán egyaránt ez a teória nem igazán állja meg a helyét, de annyi bizonyos, hogy az oszmán hódítás jelentős befolyást gyakorolt nyelvre, kultúrára egyaránt.

A koraijkor nagy kérdései nem igazán az oszmán hódítás időszakához köthetőek, hanem annál inkább az 1690-es és az 1737-es évhez. Az ezekben az években zajló Habsburg-oszmán háború következtében keresztény seregek hatoltak be a mai Koszovó- és Macedónia területeire és a szerb lakosság részéről mindez egy általános oszmán ellenes felkelést robbantott ki. A katonai helyzet változásának következményeképpen, a keresztény hadak visszavonultával a szerb lakosság félve a megtorlástól, 1690-ben III. Arsenije Crnojević pátriárka vezetésével tömegesen menekült (30-40.000 család) a Habsburg Birodalom területére. A történet része, hogy az elnéptelenedett szerb területekre az oszmán hatóságok segítségével, a helyben maradt szerbek rovására muszlim albánokat telepít-

tettek be a mai Albánia területéről.

A szerb történeti munkák többsége innentől erőszakos iszlamizációról és albanizációról beszél az ortodox szerbek rovására. Tulajdonképpen minden Koszovóval kapcsolatos szerb történeti koncepció erre a feltételezésre épül².

Az említett két esztendőben valóban mindkét alkalommal járt Habsburg sereg mélyen a Balkán szívében és ez valóban kiváltotta a helyi keresztény lakosság felkeléseit is. Mindazonáltal Noel Malcolm, angol történész, író, levéltári kutatásai során négy fontos ellenérvet talált arra vonatkozólag, hogy 1690-et és 1737-et fordulópontnak tekintsek a szerb történetírás által képviselt nézetek szerint:

1. Annak, ha egy ekkora embertömeg menekül, bizonyosan maradt volna írásbeli nyoma a XVII-XVIII. század fordulójáról. Malcolm azonban csupán arra talált forrást, hogy a pátriárka egy maroknyi kísérelével menekült el a Habsburg-sereg visszavonulását követően.

2. A Balkán szívében harcoló Habsburg csapatok nagy mérsárlást vittek végbe a terület (városi) muszlim lakossága között, amely kiváltotta a muszlimok menekülthullámát is. A keresztény haderő visszavonulása után érkező oszmán-tatár megtorló sereg pusztításai egy másodlagos menekülthullámot is kiváltottak – azaz: a tartományból nemcsak a keresztény lakosság többsége menekült el, hanem a muszlim is. (Megjegyzendő, hogy a nyugati csapatok támadásainak időszakában a menekülést választó ortodox családok sem feltétlenül menekültek észak felé, azaz a front irányába.)

3. Tagadhatatlan tény, hogy a szerb etnikum településterülete a koraijkorban erősen észak felé húzódott és a XVIII. század első

2 Csaplár-Degovics Krisztián: Szerb-albán konfliktus a mai Koszovó területén (iu. 7.sz. – 1914)10-11 oldal.

felére tartósan elérte a mai Vajdaság területét. Malcolm kutatásai alapján volt szerb menekülés mindkét említett háborús évben, de nem ezek voltak a döntőek. A brit történész szerint itt egy több évtizeden át és több hullámban zajló el/kivándorlásnak lehetünk tanúi, amely össz-szerb jellegű volt ugyan, de nem Koszovó specifikus. Az ortodox lakosság főleg a mai Montenegró, Szandzsák és Északkelet-Koszovóból menekült el.

4. 1690-ben és 1737-ben nagy oszmánellenes keresztény felkelések törtek ki a mai Koszovó és Macedónia területén – csak-hogy ezek nem voltak tisztán szerb felkelések, ezekben számos albán katolikus törzs is részt vett. Így még 1689 során csatlakoztak Piccolomini tábornok csapataihoz a nagy észak-albániai kelmendi törzs harcosai; 1737-ben pedig a kelmendiek mellett felkeltek még többek között a Hoti és Gruda törzsek tagjai is, amely törzsekre szintén lesújtott az oszmán megtorlás!³

A Habsburgok vereségét követően a menekülő szerbekkel együtt a katolikus albán lakosság is szép számban hagyta el a mai Koszovó területét. A menekülteket a Habsburg adminisztráció a szerémségi területeken, az újonnan létrejött határörvidékre telepítette le. Sajnos a korai viszonyokról elég kevés információ maradt fent és a levéltári adatok alapján erről az időszakról nem készült komoly történeti munka.

A történeti feldolgozást nagymértékben nehezíti, hogy a korabeli visszaemlékezések néhol pontatlanok, esetleg fogalomhasználata zavaros: pl. a „szláv” keresztényt jelent, pedig többszázezer szláv muszlim élt a Balkán szívében. A szerb lakosság egy része – például a hatóságok zaklatásait elkerülendő – viselte az albánok tradicionális fejfédőjét,

a fliszt, így a korabeli utazok hihették őket muszlimnak.

A XVII-XVIII. században óriási migrációs hullámok zajlottak le, amelyek az albán lakosság javára billentették az etnikai egyensúly mérlegét. Az albánság főleg az észak-albániai területekről vándorolt a megélhetést jelentő síkságok, illetve az oszmán hódítás következtében elnéptelenedett területek felé. A folyamatot erősítette az oszmán áttelepítési politika is. Az albán és a szerb lakosság mellett megmozdult a török, roma stb. népcsoport is.

A bevándorló katolikus albánokat nem követték az „óhaza” papjai, így ők nagyrészt muszlimokká váltak.

A koraujkorral kapcsolatban fontos megemlíteni, az „arnautas” jelentést, amely a XIX. század végén jelent meg a szerb történeti és politikai gondolkodásban. Az arnautas alatt az erőszakkal iszlamizált és albanizált szerbeket értették, akik a szerb tudományos álláspont szerint kb. 30%-át tették ki a mai Koszovó és Macedónia területén élő albánságnak. Az anyaországhoz való visszakerülés után az arnautas közösséghez tartozó emberek örömmel tértek vissza az etnikai családjukhoz.

A XIX. század derekára kialakult stabil albán etnikai fölény, illetve a népvándorlások és az iszlamizáció ellenére az Ipek (Peć/Pejë)-Prizren vonal lakossága stabilan keresztény maradhatott és relatív többséget alkothatt a birodalom itteni területein.

Azt állítani, hogy a két nép együttélése konfliktusmentes volt túlzás lenne, azonban a nemzetté válások koráig, a XIX. századig semmi olyan dolog, amely szembenállítható volna az albánságot, illetve a szerbséget nem történt.

Levéltári források is megerősítik, hogy az Oszmán Birodalomtól való közös függetlenedésben való közös érdek miatt a szerb, illetve az albán vezető körök, a nemesség jó kapcsolatokat ápolott egymással. A szerb-albán közeledésnek és az oszmán ellenes liga létrejöttének az orosz diplomácia is híve volt.

3 Csaplár-Degovics Krisztián, Szerb-albán konfliktus a mai Koszovó területén (iu. 7.sz. – 1914) 11 oldal.

Az 1875-ben Bosznia-Hercegovinában kitört felkelés, amely a bolgárok lakta területeket is érintette, egy olyan lavinát indított el, amely erős hatással volt a további szerb-albán kapcsolatokra. A szerb hadsereg 1876-ban kezdte meg a harcot Bosznia-Hercegovina megszerzéséért, amelynek egy hadteste a niši szandzsákba vette az irányt. A niši szandzsákban jelentős muszlim közösség élt, akik szláv nyelvűek voltak ugyan, de egy részük albán nemzetiségű. Szerbia 1876-ban elfoglalta a szandzsákot és szinte azonnal célzott etnikai tisztogatásba kezdett. A szerb hadsereg nagy vérengzést hajtott végre, amelynek eredményeként a menekülő muszlim lakosság dél felé, az éppen formálódó koszovói vilajet felé vette az irányt. A menekültek száma kb. 50.000 fő-, főleg albánok kisebb részben szlávok voltak. A koszovói vilajet területén élő szerb lakosság szimpátiával fogadta a menekülteket. –A területen élő etnikai csoportok között ekkortájt még nem volt jellemző a túlfűtött nacionalizmus, ezért szerbek és albánok viszonylagos nyugalomban éltek egymás mellett. A menekültek, tekintettel arra, hogy mindenüket elveszítették és a szerb hadsereg üzte el őket, kompenzációs haragjuk idővel mégis az őket rokonszenvvel fogadó szerb lakosság ellen fordult. A szerbek elűzése nem éppen háborús időkben zajlott, hanem teljes egészében jellemző volt az 1878 utáni teljes időszakra, egészen 1912-ig. A történészek ezt a korszakot – az 1690-es évekhez köthető „nagy szerb meneküléshez hasonlóan” – „kis szerb menekülésnek” nevezik. Az események következtében mintegy 60.000 ember hagyta el Koszovót. A menekülthullámnak köszönhetően elmondható, hogy a mai Koszovó területén az etnikai arányok végérvényesen az albánság, vallási értelemben a muzulmánok javára dőltek el. A szerb-oszmán háború a nagyhatalmak beavatkozásával ért véget, amelyet a berlini konferencia zárt le végérvényesen. Az Osztrák-Magyar Monarchia okku-

pálta Bosznia-Hercegovinát és a novipazari szandzsákot, Szerbia és Montenegró pedig függetlenné vált.

Az albánok lakta területek, beleértve a mai Koszovó területét is, az Oszmán Birodalom határterülete lett. A gyengülő birodalom, illetve az albán lakosság állandó szerb támadások miatti félelme, 1878-ban életre hívta a Prizreni Ligát. A Liga egységbe kovácsolta a muzulmán albánokat, illetve a Koszovó nyugati területein, illetve Észak-Albániában élő katolikus albánokat, akik etnikai területeik védelmében sikeresen szálltak szembe Szerbia és Montenegró támadó hadseregeivel. Természetesen a Liga támadásai nem kerültk el a területen élő szerb lakosságot sem. Az Oszmán Birodalom eleinte pénzrel és fegyverrel támogatta a Ligát, azonban a későbbiekben a nagyhatalmak nyomására, 1881-ben a konstantinápolyi kormányzat fellépet a Birodalom érdekeit is szolgáló albán szabadcsapatok ellen. A Liga vezetőit elfogták, majd kivégezték.

A Liga bukását követően a belső társadalmi feszültségek állandóvá váltak. Az Oszmán Birodalom meggyengülésével nyilvánvalóvá vált, hogy a muszlim lakosság nem számíthat sokáig védelemre. Az etnikai csoportok közötti feszültség nem kimondottan szerb-albán szinten jelent meg, hanem vallási alapon is ortodox-muszlim, vagy akár katolikus-muszlim, ami azt jelentette, hogy albán-albán relációban sem volt minden rendben. Az 1890-es évekre a szerb-albán törésvonal emelkedett ki a többi közül, amely megadta a koszovói konfliktus ismérveit is. A válság jelentette kihívásokra az albán értelmiség választ kívánt adni, amely választ egy albán nemzeti mozgalmat indított útjára. Ez a nemzeti mozgalom egy olyan jövőt képzelt el, amelynek megfelelően a muszlim többségű nép egyenrangú félként lép be a Balkánon élő népek közösségébe. A koszovói történelem szempontjából a XIX. század tulajdonképpen 1878-ban véget ért, amely után kezdetét vette

a „hosszú XX. század”, amely sajátos konfliktustörténetet írt a balkáni népek életébe.

A konfliktustörténet első nagy fordulóját az 1912-1913-ban zajló első- és második balkáni háborúk jelentették. Az első balkáni háború következtében a mai Koszovó területe Szerbia fennhatósága alá került, amelynek következtében több ezer muszlim hitű ember menekült az Égei tenger, illetve Albánia irányába. A koszovói szerbek számára a szerb fennhatóság megszűntette az albánok jelentette állandó fenyegetettséget. A korábbiakban már említett „arnautas” fogalomból kiindulva a két világháború között a belgrádi vezetés az albán lakosság körében sikertelen asszimilációt próbált végrehajtani. Az 1918-1921 közötti időszak nagy változást hozott a balkáni népek életében, hiszen az Oszmán birodalom területén nemzetállamok jöttek létre. Az etnikai határok nem igazán estek egybe az újonnan létrejövő nemzetállamok határaival, ami a mai Koszovó és a mai Macedónia területén élő albánok orientációs pontjává Albániát tette.

Legújabb kor

Jugoszlávia születésétől a NATO bombázásig

Az I. világháború után Koszovó, mint Szerbia része előbb a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság-, majd a későbbiekben az említett államalakulat területén megszületett Jugoszlávia részévé vált.

A II. világháború idején a terület Albánia része lett és olasz-, majd 1943-ban pedig német megszállás alá került, egészen 1944-ig, amikor is jugoszláv partizánok felszabadították. A II. világháború után a kommunista Jugoszlávián belül 1963-ban, mint Szerbia része autonóm tartomány lett. Az albán lakosság magasabb születési arányszáma demográfiai bombaként hatott, amely a becslések szerint 90% fölét helyezte az albán lakosság etnikai mutatóit. Az 1974-es évben a jugoszláv alkotmány a Koszovói Autonóm Tartomány

alkotmányos jogait tovább bővítette és szinte a tagköztársaságok szintjére emelte. A változások következtében a szerb tartományban az albán nyelv hivatalossá vált és a közigazgatás területén is az albán vezetés került túlsúlyba. A gyenge gazdasági lehetőségek miatt az albánok, szerbek, romák és egyéb etnikai csoportokhoz tartozó emberek – a jobb élet reményében – egyaránt választották a Jugoszlávia fejlettebb részeire történő elvándorlást, a nyugat-európai munkavállalásról nem is beszélve. A vendégmunkásként külföldön dolgozó albánok jelentős pénzüsszeget küldtek haza a Koszovóban maradt rokonoknak, akik magas árat fizettek a területen lévő elértéktelenedett szerb ingatlanokért is. A szerb elvándorlás következtében, valamint a meglévő gazdasági problémáknak köszönhetően etnikai feszültség alakult ki a szerb-, illetve az albán lakosság között. A problémát csak tetézte, hogy Jugoszlávia elnöke, Josip Broz (Tito) marsall halálával a szerb nacionalisták súlyponti szerepre tettek szert. 1981-ben Pristinában egyetemi hallgatók részvételével zavargások törtek ki, amelyen követelték Koszovó köztársasági rangra emelését. Természetesen a szerb hatalom ezekről a követelésekről hallani sem akart és elnyomással válaszolt. A szerb hegemonia visszaállítását elősegítendő jelentős katonai-, valamint rendőri erő állomásozott Koszovóban, amely serkentette az albán szeparatizmust és erőszakos cselekményekben megnyilvánulva tovább fokozta a szerb-, illetve más nemzetiségű közösségek elvándorlását. A kialakult helyzetet tovább súlyosbította Slobodan Milosevic hatalomra jutása. Milosevic a koszovói követeléseket nem, hogy figyelembe vette, de 1989-ben megvonta a szerb tartomány autonómiáját és Koszovót a parlament közvetlen fennhatósága alá helyezte. Az 1989-es év politikai értelemben rendkívül forró évnek bizonyult, hiszen a rigómezei csata 600 éves éfordulóján elmondott híres beszédével („... senki sem

emelhet kezét rátok, ezek a ti réjteitek, a ti kertjeitek, itt kell maradnotok, ez a ti emlékezetetek...”) tovább mélyítette a szerb-, illetve az albán etnikum között már így is jelentős társadalmi feszültséget jelentő szakadékat. Ibrahim Rugova, a koszovói albánok vezetője (később elnöke) a szerb-albán viszony békés, tárgyalásos úton történő rendezésének híve volt, azonban a Slobodan Milosevic vezetete szerb államhatalom más eszközökkel próbálta rendezni a kérdést. Az albán szeparatisták sem a Rugova által elképzelt módon kívánták rendezni a tartomány jövőjét és megalakították a Koszovói Felszabadítási Hadsereget, az UCK-t (albánul: *Ushtria Çlirimtare e Kosovës*). Az UCK fegyveres akciókkal, rendőrörsök-, illetve civil személyek elleni támadásokkal útakadályok felállításával próbálta kivívni a tartomány elszakadását. Az UCK 1998-ban rövid időre felkerült az Egyesült Államok által, a különböző terror-szervezeteket nyilvántartó listára is. Az albán szeparatisták nem csak Koszovóban, hanem Macedóniában is komoly támadásokat hajtottak végre, amelynek célja egyértelműen az albánok lakta területek feletti ellenőrzés megszerzése volt.

Slobodan Milosevic szerb katonai erőket vezényelt a tartományba, amelyek komoly harcokkal megkezdték az UCK fegyveres csoportjainak felszámolását. A nagy nemzetközi visszhang miatt, illetve a kialakuló humanitárius katasztrófa megakadályozására diplomáciai tárgyalások kezdődtek ENSZ erők Koszovóba telepítéséről. 1999 februárjában a megállapodás már küszöbön állt és Milosevic márciusban hajlandónak mutatkozott aláírni a dokumentumot, amikor máig tisztázatlan körülmények miatt – valószínűleg amerikai kezdeményezésre – a koszovói kérdést szerb-albán viszonylatban rendezni hívatott, úgynevezett rambouillet-i tárgyalásokon már megállapodott feltételeket egy záradékkal (Appendix B) egészítették ki. A záradék szerint

a NATO korlátlanul telepíthet Szerbia (ekkor még Jugoszláv Szövetségi Köztársaság) területén katonai táborokat, gyakorlatozhat, használhatja az ország területét, légtérét, katonai létesítményeit és tengeri kikötőit. Az egyezmény elfogadása egyet jelentett volna az ország függetlenségének feladásával. A szerb történelemből már olyan jól ismert szerb nemzeti büszkeség sem engedhette meg, hogy egy ilyen megállapodást egy szerb vezető – akár maga Slobodan Milosevic is – aláírjon. Az egyezmény aláírásának elutasítása, az ENSZ-ben számtalan – főleg az Egyesült Államok és szövetségesei, illetve Oroszország között a katonai beavatkozást sürgető – vitát váltott ki, amelynek következményeként a NATO 1999. március 24-én megkezdte Szerbia (Jugoszlávia) bombázását. A légiháború következménye Koszovóban súlyos etnikai tisztogatást eredményezett, amelynek következtében százezres-, egyes becslések szerint milliós menekültáradat indult meg a környező országok, főleg Albánia és Macedónia felé. A légiháború lezárásaként Koszovó ENSZ protektorátus alá került és az ENSZ Biztonsági Tanácsának 1244-es számú határozatában foglaltak szerint a tartomány további státuszát multilaterális tárgyalások útján kell eldönteni. A NATO, illetve a Szerbia (Jugoszlávia) között a macedóniai Kumanovóban 1999. június 9-én megkötött technikai egyezmény szerint a szerb fegyveres erőknek Szerbia irányába ki kell vonni fegyveres erőit Koszovóból, amelynek fejében a NATO garantálja, hogy befejezi a légi hadműveletet Szerbia, illetve a Jugoszláv Szövetségi Köztársaság ellen. Az egyezmény értelmében a kivonuló szerb katonai erőkkel párhuzamosan a NATO vezette nemzetközi erők, a KFOR (Kosovo Force) egységei vonulnak be a tartományba. A szerb fegyveres erők a koszovói határtól, (angolul ABL vagy Administrative Border Line) szárazföldön 5 km (ground safety zone), levegőben 25 km (air safety zone) kialakított

biztonsági zónán túlra kell, hogy visszavonuljanak. A szerb fegyveres erők kivonulását követően a KFOR feladatát a 1244 ENSZ BT határozatban biztosított mandátum határozza meg, amely alapvetően a fegyveres összetűzések kiújulásának megakadályozása; az UCK lefegyverzése; a biztonságos környezet megteremtése és mozgásszabadság biztosítása, illetve a háborús cselekmények miatt otthonaikat elhagyott emberek visszatelepülését segítő folyamat támogatása. Az utóbbi feladatban jelentős szerep jut a KFOR kötelekében lévő nemzeti CIMIC (civil-katonai együttműködés) alegységeknek. A koszovói ENSZ misszió, az UNMIK (United Nations Interim Administration Mission in Kosovo) megérkezéséig egyéb rendvédelemmel kapcsolatos feladatokat is a KFOR látott el.

Sajnos, a visszatérő albán menekültek után most a szerb és roma etnikai csoportokhoz tartozó emberek kényszerültek a menekülésre, ugyanis a szerb fegyveres erők kivonulását követő –, illetve a KFOR bevonulást – és a felelősségi terület teljes átvételének köztes időszakában albán szélsőségesek és UCK fegyveresek bosszúhadjáratot indítottak a főként e két népcsoporthoz tartozó lakosok ellen. A bosszú nem kímélt, olyan albán embereket sem, akiről feltelezték, hogy együttműködtek a szerb hatalommal. A bosszúhadjáratot vandál pusztítás követte, amelynek eredményeképpen több száz – sokszor kultúrálisan védett szerb vallási létesítményt, templomot, kolostort – szentségtelenítettek meg és romboltak le. A pusztítás nem tünt el nyomtalanul az emberek lelkében és emlékezetében sem és a történetek miatt a szerb politikai és vallási vezetők tétlenséggel vádolták meg a KFOR-t. A KFOR történetében ez volt az első, olyan kritika, amelyet sok esetben a mai napig a szervezet képviselőinek „orra alá dörgölnek.” A KFOR parancsnoka, a brit Sir Michael Jackson vezérőrnagy és az UCK vezetője, Agim Ceku személyében, 1999. június 21-én egy, az UCK lefegyverzé-

sét célzó megállapodást írtak alá. A koszovói sikereken felbuzdulva az UCK fegyveres harcot robbantott ki a szomszédos Macedóniában is, azonban a Macedón kormány a NATO-tól, illetve Görögországtól kérve segítséget sikeresen verte vissza a terrorista támadásokat. A szerb fegyveres erők kivonásával, illetve az UCK lefegyverzésével lezárult a konfliktus háborús fejezete és a KFOR számára – együttműködve az UNMIK-kal és a területen lévő nemzetközi kormányzati- és nem kormányzati szervezetekkel – megkezdődött a 1244 ENSZ BT határozatban biztosított mandátum feladatainak végrehajtása.

Az UNMIK-tól az EULEX-ig

Az ENSZ BT 1999. június 10-én elfogadott 1244-es számú határozatában az ENSZ koszovói missziója, az UNMIK vette át a tartomány közigazgatási irányítását, mialatt a béke fenntartásával a NATO vezette többnemzetiségű katonai erőt, a KFOR-t bízta meg. A határozat elismerte, hogy Szerbia utódja a Jugoszláv Szövetségi Köztársaságnak. Az UNMIK adminisztráció számos kihívással került szembe, úgy mint a közigazgatási struktúra és intézményrendszer felállítása, közszolgáltatások beindítása, rendvédelemmel kapcsolatos feladatok ellátása stb. A szerb hadsereggel együtt Koszovót elhagyó több százezer szerb-, illetve roma lakosból – bízva az UNMIK védelmében – sokan visszatértek, amely szintén nagy feladatot-, a nemzetközi politika szempontjából pedig felelősséget jelentett az ENSZ adminisztráció számára. Az UNMIK 2001-ben ideiglenes jelleggel felállította a koszovói önkormányzatokat, létrehozta a törvényhozást és a miniszterelnöki-, illetve az elnöki funkciót. A közigazgatás kiépítése mellett a nemzetközi szervezetek – ideértve az UNMIK-ot, illetve a KFOR-t egyaránt – nem fordítottak elegendő figyelmet a mindig is súlyos hátrányokkal küszködő koszovói gazdaság talpraállítására. A gazdasági nehézségeket csak tetézte a nem

éppen kielégítő közműszolgáltatás is, amely gyakori elektromos áramkimaradásokat, illetve vízellátási problémákat jelentett. Sajnos a víz és elektromos szolgáltatás helyzete ma is állandó kihívást jelent úgy a lakosság, mint a helyi- és nemzetközi szervezetek számára.

2004 márciusában a háború után az első-, először jelentéktelennek tűnő, azonban robbanásszerű etnikumközi zavargások törtek ki a tartományban, amely lángba borította egész Koszovót. A nemzetközi erőknek csak komoly erőfeszítések árán sikerült helyreállítaniuk a rendet (ez a második hiba, amit alkalmanként a szerb politikai vezetés a KFOR számlájára ír, azzal vádolva a katonai missziót, hogy ismételten tehetetlennek bizonyult). Ez az esemény tette szükségessé a NATO-ban is egyedülálló, LMT, mint a KFOR legújabb, „nem kinetikus” műveleti képességének életre hívását. Koszovó státuszának végleges rendezésének céljával 2006 februárjában az ENSZ főtítkárnak koszovói megbízottja, Martti Ahtisaari finn diplomata vezetésével tárgyalások kezdődtek, amelyek a részvevő felek eltérő és merev álláspontja miatt megfeneklettek. Ahtisaari 2007 februárjában a pristinai és a belgrádi vezetés számára bemutatta az általa készített rendezési tervet, amely az ENSZ-ben komoly vitákat váltott ki és az orosz aggodalmak miatt a határozattervezetet négyszer kellett átírni. Ahtisaari „felügyelt függetlenséget” javasolt, azonban az imént már említett aggodalmak és ellenkezések miatt terve megbukott. Annak ellenére, hogy az UNMIK adminisztráció jelentős munkát végzett az élet minden területén-megalakult a koszovói parlament; a megválasztott elnökkel, Ibrahim Rugovával együttműködve vámszabályok és törvények születtek; egységes fizetőeszköz (EURO) került bevezetésre; működött a közigazgatás- a koszovói albánoknak mindezen változások mégsem bizonyultak elégségesnek és egyre inkább sürgették a Szerbiától történő

elszakadást és a függetlenség kikiáltását. A követelések terén a legradikálisabb eszközökkel az egykor pristinai diákok által útjára indított koszovói albán önrendelkezési mozgalom, a Vetevendosje élt. A Vetevendosje aktivistái a nemzetközi erők azonnali távozását és a tartomány azonnali és feltétel nélküli függetlenségét követelik. A mozgalom vezetőjét, Albin Kurti-t egy-egy jelentősebb megmozdulás után, az UNMIK rendőrség rendszerint őrizetbe vette. A státuszt érintő szerb-albán tárgyalások kudarca miatt az Egyesült Államok, illetve az Európai Unió vezető hatalmai a koszovói albán vezetőkkel történt egyeztetés után, megadta a „szabad jelzést” a függetlenség deklarálásához, amit a koszovói parlament tagjai, illetve az elnök 2008 február 17-én egyoldalúan, függetlenségi nyilatkozatban nyilvánított ki. A jogi aktust természetesen Szerbia és Oroszország egyaránt hevesen támadta, azonban az Egyesült Államok és az Európai Unió legtöbb állama elismert. A koszovói szerbek tüntetésekkel tiltakoztak a függetlenség kikiáltása ellen és még erőteljesebb ellenállást tanúsítottak a koszovói rendezést segítő nemzetközi szervezetekkel történő együttműködésben. Az ENSZ BT 2008. november 26-án jóváhagyta az EU Jogállamiság Missziójának (EULEX) alkalmazását Koszovóban. Az EULEX telepítését elfogadó határozat előtt Ban Ki Moon ENSZ főtítkár egy hat pontos javaslatot tett, amelynek értelmében az UNMIK misszió keretében, Koszovó északi szerb vezetésű részére rendőrök, bírók és vámtisztek érkeznek és kezdik meg a munkát, amíg a déli területeken albán társaik az EULEX-el működnének együtt. A javaslat célja az EULEX misszió telepítését volt hivatott segíteni, azonban a pristinai kormányzat az év elején deklarált függetlensége elleni tettként értékelte a lépést, amely albán részről tüntetéseket és heves EU ellenes reakciókat váltott ki.

Az EULEX nem váltja fel teljes egészében az UNMIK missziót, hiszen tevékenysége három fő területre, úgymint rendőrség; igazságszolgáltatás; és vámügyek terjednek ki. Végrehajtói hatásköre csak néhány esetben van, mint például háborús bűnökkel kapcsolatos ügyek kivizsgálása. A misszió mandátumának megszavazásakor az ENSZ BT-ben Szerbia és Oroszország részéről heves viták bontakoztak ki, de Ban Ki Moon, ENSZ főtitkár is azon a véleményen volt, hogy a koszovói ENSZ missziót felváltó minden változtatást egy az ENSZ BT-ben megszületett döntésnek kell legitimálnia. Az EULEX a fentebb felsorolt három fő területen, „mentoring-monitoring” jelleggel segíti a koszovói hatóságok munkáját. Az EULEX kötelékében egy magyar rendőri kontingens is jelen van. A sors fintora, hogy az egyoldalúan kikiáltott függetlenség után, a koszovói kormányzat nem rendelkezett semmiféle tervvel, aminek végrehajtásával elkezdődhetett volna egy független, multietnikus alapokon nyugvó állam létrehozása, így nem maradt más megoldás, mint elővenni a korábban mindkét fél által elutasított és félredobott Ahtisaari tervet. A függetlenség kikiáltását követő időszak sem volt éppen problémamentes, amelynek a multietnikus intézményrendszer látta kárát. Egy példát kiemelnék a néhány közül. A 1244-es számú ENSZ BT határozatban biztosított és multietnikus alapon működő Koszovói Rendőrség (Kosovo Police Service) állományából – valószínűsíthetően belgrádi nyomásra – több koszovói szerb rendőr nem vette fel a munkát. A helyzet a későbbiekben normalizálódott, bár az enklávékban-, illetve az Ibar folyó északi területein élő szerbek továbbra sem ismerik el a pristinai kormányzat illetékességét és így természetesen a pristinai kormány sem volt képes kiterjeszteni hatalmát az említett területek felett. A pristinai kormányzat nem képes például a

Szerbiából az északi területeken keresztül érkező termékek után a vám beszedésére, amely párosulva az igazságszolgáltatás szerveinek elégtelen működésével és hiányával a szervezet bünözés malmára hajtja a vizet. A szerbek lakta Észak-Mitrovica bíróságát 2008 márciusában a bíróság egykori szerb alkalmazottai elfoglalták és nem engedték be albán kollégáikat az épületbe, ezzel is jelezve, hogy ellenzik Koszovó függetlenségét és a szerb igazságszolgáltatás hatáskörébe akarják visszautalni az intézményt. A bíróság épületét az UNMIK rendőrség visszafoglalta ugyan, de eredeti funkcióját ma sem képes teljes egészében ellátni. A szerbek lakta területeken, főleg az Ibar folyó északi részén lévő járásokban továbbra is az UNMIK fennhatóságát hajlandók elfogadni, mindazonáltal az enklávékban élő emberek jobban rá vannak utalva a nemzetközi-és helyi szervezetekkel történő együttműködésre. Természetesen az említett Ibartól délre eső területein vannak olyan koszovói szerb vezetők, akik hajlandók együttműködni a pristinai kormányzattal és ezen személyek regionális szinten is állami – többnyire a kisebbségek képviselőit ellátó – beosztásokat töltenek be. A 1244-es számú ENSZ BT határozat szerint működő törvényes intézményrendszer mellett a koszovói szerbek lakta területeken léteznek az úgynevezett párhuzamos közigazgatási struktúrák, amelyek a belgrádi kormányzat irányítása alatt állnak. Ezen struktúrák illetékességét a nemzetközi szervezetek nem ismerik el, hiszen az ellentétes a 1244-es számú ENSZ BT határozattal. Az utóbbi időkben a párhuzamos struktúrák működése sem volt problémamentes, hiszen több vezetője nem képes elszámolni a belgrádi kormány biztosította pénzekkel. A Koszovó és Metohija Szerb Ortodox Egyház élén álló Artemije érseket is hasonló vádak érték, amely következményeként a színódus a püspököt lemondatta hivataláról. Az em-

Visoki Decani szerb ortodox monostor

lített esemény azóta is komoly ellentéteket szül a Szerb Ortodox Egyházon belül, amely már-már az egyházszakadás rémét festette a laikus szemlélő számára. A belgrádi egyházi vezetés Teodosije Sibalic püspök gondjaira bízta a Koszovó és Metohija Ortodox Egyház vezetését és a volt püspök, Artemije elszigetelődött az egyházon belül. A Teodosije püspök vezette egyház komoly erőfeszítéseket tesz a koszovói szerb lakosság szülőföldön maradásának támogatásában és a szerb egyházi értékek, ingatlanok megóvása érdekében egyaránt, ezért aktív együttműködést folytat a nemzetközi közösség képviselőivel.

A 2010 év végén kirobbant – és a koszovói miniszterelnök érintettségét is firtató – szervkereskedelmi botrány kivizsgálása és bizonyítékok felkutatása is jelentős szerepet szán az EULEX misszió részére, amelyet az ügyet nyilvánosságra hozó svájci diplomata, Dick Marti, az Európa Tanács parlamenti közgyűlésének tagja is szorgalmaz. Az EULEX misszió működésével párhuzamosan az UNMIK tevékenysége sem szűnt meg, hiszen a koszovói szerbek lakta területeken továbbra is jelen van a misszió. A nemzetközi jelenlét nemzetközi jogi kereteit továbbra is a 1244-es ENSZ BT határozat biztosítja és az ENSZ közgyűlésben

Koszovó képviselőjét az ENSZ főtítkárnak koszovói megbízottja, jelenleg az olasz Lamberto Zannier látja el. Az EU tagságra törekvő Szerbia jelenleg mindent megtesz azért, hogy az EU támasztotta igényeknek megfeleljen, beleértve az EULEX misszió működésének támogatását is, azonban személyes tapasztalatom is azt mondatja, hogy nincs mindig teljes összhang a Koszovó északi területeit irányító koszovói szerb radikális vezetők, illetve a belgrádi kormányzat között. Az Európai Unió, éppen úgy mint az ENSZ BT – annak ellenére, hogy számos tagállama elismerte Koszovó függetlenségét – egyöntetűen nem alakította ki álláspontját Koszovó függetlenségének kérdésében.

1999. június 10-e óta elég sok esemény „bonyolította” a koszovói hétköznapokat élő-, és nem utolsó sorban azokat megérteni kívánó emberek életét. A Koszovóban lévő nemzetközi szervezetek közül jelenleg talán még a KFOR misszió helyzete a legszerencsésebb, hiszen a szervezet változtatás nélkül végzi a mandátumában meghatározott feladatokat, bárhogy is formálódott körülötte a politikai környezet.

FELHASZNÁLT IRODALOM

(Forrás)

Csaplár-Degovics Krisztián: Szerb–albán konfliktus a mai Koszovó területén (iu. 7.sz. – 1914), (A hozzászolás 2007. április 13-án az MTA Nemzeti Stratégiai Tanulmányok Programbizottsága és az Európa Intézet Budapest által szervezett a „Függetlenség és autonómia között. Koszovó: európai és magyar perspektívák” c. konferencián hangzott el.)

Tim Judah: *The Serbs (History, Myth& the Destruction of Yugoslavia)*, Yale Nota Bene; Yale University Press; New Haven and London (First published as a Yale Nota Bene Book in 2000)

RÓZSA TIBOR EZREDES: INFORMÁCIÓS MŰVELETEK A MAGYAR HONVÉDSÉG MISSZIÓS FELADATAIBAN, DOKTRINÁLIS ÉS GYAKORLATI TAPASZTALATOK

Napjaink katonai műveletei komplex jellegűek. A műveleti környezetet összetett és többretegű tényezők jellemzik, ugyanakkor a három ma is érvényes alaptényező (haderő, tér és idő) kiegészül, és szorosan összefügg egy negyedik műveleti tényezővel, az információval. Ebből adódóan a műveletek egyre nagyobb részét képezik az információs jellegű tevékenységek, azaz a parancsnokok eszköztandere olyan képességekkel egészül ki, amelyekkel esetenként kinetikus eszközök nélkül érhetők el a kitűzött célok egy válságkezelő művelet során. A NATO átfogó és hatásalapú megközelítés koncepciója kimondja, hogy a Szövetség a biztonsági kihívások kezelése során minden szinten széleskörű és kölcsönös együttműködésre törekszik a releváns kormányzati és nem-kormányzati szervezetekkel, és a megfelelő eszközöket használja a műveleti környezet befolyásolására, illetve a válságkörzetek stabilitásának megteremtésére.

Írásom célja, hogy bemutassam a Szövetségben és a Magyar Honvédségben egyaránt új megközelítésnek számító információs műveletek és tevékenységek elméletének gyakorlati megvalósulását az ISAF műveletben, Afganisztánban. Munkám alapját az Afganisztáni műveleti területen megszerzett többéves szakmai tapasztalataimra építettem. Az információ alapú műveletekkel kapcsolatos gyakorlati tapasztalataink az alábbi forrásokból származnak:

- a Magyar Tartományi Újjáépítési Csoport parancsnoki és parancsnok helyettesi beosztásból.

- a Magyar Tartományi Újjáépítési Csoport CIMIC/PSYOPS részleg szakállományaként végzett feladat végrehajtásból,
- az ISAF Északi Regionális Parancsnokság (RC N) CJ9 állományában betöltött egyéni törzstiszti szakbeosztásokról,

Az MH Összhaderőnemi Parancsnokság, Civil-katonai kapcsolatok Főnökség szakmai felügyelete alá tartozó mindkét szakterület (úm.: Civil-katonai Együttműködés, és a Lélektani Műveletek) alapvető részét képezik az információ alapú műveleteknek. A szakbeosztásokban végzett feladat végrehajtás során közvetlen részesei vagyunk az információ alapú műveletek alkalmazásával kapcsolatos koncepció változásának az INFOOPS feladatrendszerének alakulásának.

Jelen tanulmánynak nem célja a NATO Információs Műveletek doktrínájának részletes elemzése, de kiindulási alapként mindenképpen tisztázni kívánom a szövetséges műveletekben végzett missziós tevékenységünk elméleti alapját. Javaslom „induljunk el a kályhától”, és nézzük meg, hogy a Szövetségi szabályzók hogyan határozzák meg az érintett témakört:

A NATO Katonai Bizottsága az Információs Műveleteket a következőképpen fogalmazta meg:

„Információs tevékenységek azok a tevékenységek, amelyeket arra terveztek, hogy különböző információkra és/vagy információs rendszerekre hatást gyakoroljanak. Bár-

mely szereplő által végrehajthatóak, és védelmi rendszabályokat tartalmaznak.”¹

A 2009 novemberében elfogadott Információs műveletek doktrína megfogalmazása:

„Az INFO OPS egy katonai funkció, amely tanácsadással és a katonai információs tevékenységek koordinálásával a kívánt hatás elérése érdekében befolyásolja az ellenséges erők, lehetséges ellenséges erők, illetve más, az Észak Atlanti Tanács által engedélyezett felek szándékát, megértését és képességét, ezzel támogatva a szövetséges erők missziós célkitűzéseit.”²

Az információs műveletek célja tehát az adott hadszíntéren, műveleti területen jelen lévő katonai, - Afganisztánban ebből van kevés, mármint a NATO-val szembenálló reguláris erőkből – és félkatonai, illetve civil szereplők (parancsnokok, vallási és politikai vezetők stb.) akaratának, megértésének és képességének befolyásolása azzal a céllal, hogy a misszió teljesítse küldetését, elérje a kitűzött katonai célokat. Ugyanilyen fontos a civil lakosság támogatásának megnyerése a saját csapatok védelme (FP) és a végrehajtandó műveletek sikere érdekében.

A doktrína az Információs műveletek 3 fő tevékenységi területét különbözteti meg.³

- a. Olyan információs műveletek, melyek az ellenfél, valamint az NAC által jóváhagyott felek észlelésének és attitűdjének változásaira, befolyásolására vagy meg erősítésére fókuszál.
- b. Olyan információs műveletek, melyek az információs környezetben a Szövetség manőverszabadságának megőrzésére

és megóvására fókuszálnak azáltal, hogy megvédik azokat az adatokat és információt, melyek támogatják a Szövetség döntéshozóit és döntéshozatali folyamatait.

- c. Olyan információs tevékenységek, amelyek a vezetési funkciók és képességek megbontására fókuszálnak azáltal, hogy hatást gyakorolnak azokra az adatokra és információra, melyek az ellenfelet és más, NAC által jóváhagyott felet támogatnak, és amelyeket a vezetési és irányítási, felderítési, megfigyelési és célfelderítési, valamint fegyverrendszerekhez használnak.

Az elméleti háttér tisztázása után rátérek a gyakorlati megvalósítás során szerzett tapasztalatainkra, az azokból levonható következtetésekre, megállapításokra.

Az elmúlt évek tapasztalatai egyre inkább alátámasztják, hogy a hagyományos, kinetikus katonai műveletek kizárólagos alkalmazása az afganisztáni műveletben nem biztosítja a kitűzött célok elérését. A hosszú távú stabilitást, az újjáépítéshez elengedhetetlen biztonságos környezetet komplex megközelítéssel, a katonai és a civil képességek széles spektrumát átfogóan lehet megteremteni. Ezt hívja a Szövetség átfogó megközelítésnek, comprehensive approach-nak.

Az ISAF kinetikus és információs jellegű katonai műveletei folyamatosan az érdeklődés középpontjában vannak, a nyilvánosság, a közvélemény előtt történnek, különösen igaz ez, ha valami negatív szenzáció történik. Mind a helyi lakosság, mind a nemzetközi közvélemény egyre csökkenő érdeklődéssel és várakozással figyeli az események alakulását. Tapasztalatok alapján a műveletek jelenlegi szakaszában a kinetikus és információs műveletek aránya folyamatosan eltolódik az információs műveletek javára.

Ahhoz hogy egy művelet tartós sikert érjen el már az előkészítés, a tervezés fázisában egy rendkívül összehangolt, minden szegmenst figyelembe vevő folyamatot igényel.

1 MC 422/3 NATO Policy on Information Operations

2 AJP 3.10 Allied Joint Doctrine for Information Operations

3 AJP 3.10 Allied Joint Doctrine for Information Operations

A különböző képességek, eszközök alkalmazásának összehangolására szolgáló funkció az INFOOPS. A művelet sikerének hatását nagyban tudja fokozni az azt követő CIMIC projekt tevékenység, a megfelelő PSYOPS kampány, egy jól előkészített sajtótájékoztató, az érintett területen élő közösségek vezetőivel kialakított jó kapcsolat alapján végzett egyeztetések, tájékoztatások. A művelet előkészítési fázisában nagy segítséget jelent az érintett terület civil környezetének értékelése.

Ezen megállapítások, tények hatására a szakterületek feladatrendszeré átértékelődött, így a NATO egyik legjelentősebb műveletében való több éves aktív szakmai részvétel tapasztalatai alapján megállapítható:

- A non-kinetikus, nem klasszikus katonai képességek szerepe az Afganisztáni műveletben felértékelődött. (pl.: Civil-katonai Együttműködés, Lélektani Műveletek, tömegtájékoztató, stb.) A misszió sikere szempontjából kiemelt fontosságú, hogy megnyerjük a műveleti terület civil környezetének támogatását és ezt folyamatosan fenn is tartjuk.
- A különböző tevékenységek hatékonyságának növelése érdekében elengedhetetlen azok szinkronizálása, a különböző feladatok harmonizációja.
- A katonai szervezet teljes állományát, teljes feladatrendszerét felölelő harmonizáció révén biztosítható egy egységes kép, egy egységes megjelenés, arculat kialakítása és fenntartása.

Ezen igények alapján alakítottuk ki az Információs művelet feladatrendszerét, illetve megvalósítottuk a különböző képességek koordinációját, szinkronizálását, aminek a fő célja a különböző célcsoportok akaratának, megértésének és képességének befolyásolása.

A következőkben néhány gyakorlati példán keresztül bemutatom az afganisztáni

misszióban meglévő képességeink konkrét feladatrendszerét, amit jelenleg az INFOOPS magában foglal a műveleti területen.

Ha az üzeneteink egységesek a művelet teljes spektrumában, a műveleti területen és a Szövetség tagországaiban is akkor nem kell számolnunk konfliktusokkal. A hazai közvéleménynek szánt, a szabad véleményalkotás kérdéskörébe tartozó üzenet valamelyik NATO fővárosban, alááshatja az ISAF misszió megítélését a helyi afgán közvélemény előtt. A dán karikatúrák ügye a magyar PRT-t is konkrétan érintette, hiszen arra a hírre, hogy a karikatúrákat újra megjelenetik komoly tüntetéseket helyeztek ellenünk is kilátásba az afgánok 2007 őszén. De példaként megemlíthetjük a Korán égetés kilátásba helyezését néhány hónapja, Floridában, illetve számos iraki példát, ami az adott misszió megítélését lerombolta nemcsak a helyi közvélemény előtt, de a saját országaink lakossága körében is.

Fontos szempont, hogy a szemben álló feleken kívül kiemelt tényezőként kell számításba venni a felelősségi területen élő civil lakosságot, a felelősségi területen tevékenykedő nemzetközi és nemzeti nem kormányzati szervezeteket, a helyi kormányzati szervezetet.

Az információs tevékenység összehangolásának eszköze az INFO OPS szinkronizációs mátrix, az INFO OPS egyik leglényegesebb dokumentuma:

A művelet és annak különböző fázisai során végrehajtandó feladatok, kampányok szinkronizálására szolgál, naprakész információkat biztosít ezek végrehajtásának állapotáról.

Időbeni fázisokra és szakterületekre van osztva, így könnyen követhető, hogy:

- ki
- mikor
- mit csinál, és ezek a tevékenységek hogyan viszonyulnak egymáshoz, átfedések időben és kampányokban stb.

Segítségével könnyen tervezhető a különböző területek egymást támogató hatása, és megakadályozhatóak az egymással ellentétes tevékenységek. Könnyen elképzelhető, hogy koordináció nélkül a különböző szakterületek nemhogy segítenék egymást, hanem „egymás ellen” tevékenykednének.

Példaként véve: az EW olyan frekvenciát zavar, amit a PSYOPS üzenetek terjesztésére akar használni, vagy egy adótornyot akar valaki fizikailag megsemmisíteni miközben az EW felderítést végez az ugyanarról a toronyról sugárzott frekvencián.

Az egyes területek hatékonyságának növelése érdekében egy erős központi koordináló szerepkör került kialakításra. Ezt a feladatot az INFO OPS szakemberek végzik az INFO OPS koordinációs testületen (IOCB) keresztül. Az INFOOPS főnök, mint a pók a hálójában, egy nagyon érzékeny, szerteágazó információs háló középpontjában elhelyezkedve, minden a szervezet környezetéből érkező külső impulzust azonnal érzékelve az arra a legmegfelelőbb választ adva tud reagálni.

Elsődleges cél a koordinált kommunikáció és az egységes üzenetek megjelenítése a hadszíntér teljes spektrumán. Ugyanazt az üzenetet kell(ene) megfogalmazni Brüsszelben, Budapesten és Pol-e Khumriban is. További feladatként jelentkezik, hogy centralizált tervezéssel, illetve koordinációval fokozni kell az egyes képességek összegzett hatásfokát.

A különböző célcsoportok befolyásolására az ISAF műveletben és a magyar PRT-ban alapvetően a következő képességek, funkciók kerültek bevonásra:

- Lélektani műveletek
- Megjelenés, viselkedés, arculat
- Kulcsfontosságú személyek kezelése
- Civil-katonai együttműködés
- Tömegtájékoztató

Megjelenés, viselkedés, arculat:

Fontos hogy a szervezet minden tette, minden megnyilvánulása ugyanazt az egységes

képet sugallja. A hitelesség fenntartása elsődleges feladat. A második vonalas megközelítés, mely szerint a helyi szervezeteket helyezük az előtérbe és a Szövetség inkább mint támogató, sem mint az adott projekt gazdája jelenik meg, szintén egy új típusú megközelítést kíván meg a végrehajtottól. Ennek keretében a PRT a helyi kormányzati szervekkel rendszeresen tart sajtótájékoztatót, a parancsnok a helyi vezetőkkel közösen jelenik meg a helyi médiában.

Posture (póz, tartás):

Az a mód, ahogyan a műveleti terület katonai szereplői, erők tevékenykednek. A feladat végrehajtása során a szervezet minden szintjén lévőknek folyamatosan szem előtt kell tartaniuk, hogy ha kapcsolatba kerülnek bárkivel a szervezeten kívül, akkor ő képviseli a saját szervezetét, a nemzetét, a Szövetséget. Erre a feladatra már a felkészülés időszakában hangsúlyt fektetünk, tudatosan kell felkészíteni az állomány tagjait arra, hogy a tetteik alapján a partnerben barátságos vagy inkább ellenséges kép alakul ki rólunk.

Tömegtájékoztató:

A műveleti feladatok végrehajtása során folyamatosan számolni kell a média jelenlétével. A velünk kapcsolatos híreket pillanatok alatt képes eljuttatni a helyi és nemzetközi közvéleményhez, kihasználva jelentős véleményformáló, befolyásoló hatását.

A média természetére jellemző, hogy ha nem kap hírt, akkor keres magának ezzel téve eleget a közvélemény információ igényének. Ebből következik, hogy számolnunk kell vele, ki kell szolgálni az információs igényeit, ezzel is csökkentve annak az esélyét, hogy számunkra negatív, valótlán szenzáció lásson napvilágot a rendelkezésükre álló, esetenként részleges információk alapján.

Lélektani műveletek:

A PSYOPS rendelkezik azzal az eszközzel, amely lehetővé teszi a számunk-

ra fontos üzenetek eljuttatását a végrehajtás szempontjából fontos csoportok részére, ezzel próbálva hatást gyakorolni, számunkra előnyös módon befolyásolni azok tevékenységét. A PSYOPS tevékenység fő jellemzője, hogy az üzeneteinket a folyamat teljes szakaszán kontrollálni tudjuk. A médiának átadott információt sokszor „ízekre szedik”, más környezetbe helyezik, lerövidítik és nem feltétlenül a számunkra fontos részeket emelik ki. A NATO lélektani műveletek alapszabálya, hogy mindenképpen igazat kell mondani. Az viszont már más kérdés, hogy a műveletek céljainak érdekében a valóság részleteinek kibontása fokozatosan történik.

A gyakorlatban ez úgy realizálódik, hogy Baghlan tartományban, a PRT felelősségi területén, a helyi médiát a PRT a PSYOPS szakemberein keresztül támogatja. A televízió és a rádió csatornák támogatásán keresztül műsoridőt bérlünk, amiben például a „kérdézd a parancsnokot” interaktív műsor kerül sugárzásra. A nyomtatott sajtó támogatásának keretében például az ETEHAD újság csak a PRT támogatásával tud megjelenni, a sajtóban bérelt hasábkokon például rendszeres a magyar oldal az újságokban. A helyi médiával kialakított jó munkakapcsolat, mintegy szimbiózis, mivel a támogatásunk nélkül nem volnának életképesek, viszont így mi hozzájutunk annak lehetőségéhez, hogy helyi tömegkommunikációs csatornákat tudjunk igénybe venni, hogy elérjük a célcsoportjainkat. Ezekon kívül alkalmazunk óriásplakátokat, különböző szóróanyagokat (röplapokat, plakátokat), a személyes kommunikációt.

Kulcsfontosságú személyek kezelése:

A PRT rendelkezik kapcsolati mátrixszal, ami tartalmazza a szervezet kulcsbeosztásait és a szinteknek megfelelő partnereket (a tartományban lévő összes közösséget számításkell venni úm.:

- a helyi államigazgatás, közigazgatás vezetői (tartományi, járási kormányzó; minisztériális szervek vezetői; fegyveres szervek vezetői (ANA, ANP, NDS)),
- Tradicionális társadalmi vezetők, véleményformálók (Shura vezetők, tagok, Mullah)
- Nemzetközi szervezetek képviselői (pl.: USAID, UNAMA)

A találkozó előtt a CIMIC szakemberek megfelelő háttér információt állítanak össze a tárgyaláshoz, a PSYOPS szakemberek pedig a tárgyaló féltől és a témától függően előkészítik az érintett csoport részére eljuttatni kívánt fő üzeneteket. A találkozóról feljegyzést készül, amiről az előljáró parancsnokság felé is jelentést kell készíteni. Egy nagyon centralizált ellenőrzés alatt tartott folyamatról van szó, mind a találkozók megtervezését, mind a végrehajtást jelenteni kell.

Civil-katonai együttműködés:

A CIMIC tevékenység a műveletek szerkesztésének része. Az előkészítés időszakában fontos kiinduló tervezési információkat nyújt az érintett terület átfogó CIMIC értékelése. Fontos feladat a civil szereplőkkel való kapcsolat kialakítása és fenntartása. A kinetikus műveletek szüneteiben alkalmazott ún. Hearts and Minds projektek az egész feladatrendszernek, csak egy szűk szeletét jelentik. A projektek nem öncélúak, a műveletek részét képezik, annak érdekében, hogy ne keletkezzen vákuum egy kinetikus művelet után egy adott területen.

Biztonság és fejlesztés, újjáépítés egységét folyamatosan fenn kell tartanunk. A CIMIC rövidtávon támogatja a parancsnok küldetését, hosszú távon hozzájárul az adott terület fenntartható fejlődéséhez, ami azzal jár hogy azt át kell adni a helyiek részére.

„Új média”, közösségi média:

Az úgynevezett új média, ugyan nincs megemlítve a doktrínában ennél fogva a tervekben sem alkalmazzuk az afganisztá-

ni műveletekben, de azt gondolom, hogy mindenképpen említést érdemel ebben az összefüggésben is. Egyrészt az ellenállók igen jól alkalmazzák a saját információs műveleteikben. Gondoljunk csak azokra a videókra, amelyeket a különböző IED merényletekről töltenek fel különböző videó megosztó portálokra. Ezek jól mutatják az ellenállók információs képességeit, és az az elképzelést, amivel a saját „információs” műveleteiket támogatják kinetikus eszközökkel. Másrészt a közösségi média oldalak új dimenziót nyitottak az információ-áramlásban és a befolyásolásban egyaránt. A 2011 év elején ezelőtt lezajlott egyiptomi eseményeket találóan „Facebook” forradalomnak nevezik.

Összességében megállapíthatjuk, hogy a szövetség parancsnokságain és műveleteiben a nem kinetikus képességek integrációja az elmúlt évek tapasztalatai alapján egy szükségszerű, de nem öncélú folyamat. A képességek integrációja, szoros koordinációja a műveletek különböző fázisaiban, egyértelműen a modernkori parancsnok küldetésének sikere érdekében történik. Napjaink katonai műveleteit a TV képernyők előtt követik az egész világon, ennek köszönhetően egy har-

cászati szintű, lokális esemény rövid időn belül globális, stratégiai problémává válhat. A bemutatott elvek, koncepciók és képességek hatékony alkalmazásával ez a hatás csökkenthető, kialakítható, és fenntartható az a hiteles kép, ami a katonai feladatok célkitűzéseinek elérése érdekében szükséges.

Végezetül az tudom jelenteni, hogy az Összhaderőnemi Parancsnokság vezetése ezt a folyamatot időben felismerve, a fentiekben vázolt célok elérése érdekében, megkezdte az Információs Műveletek hazai koncepciójának kidolgozását. Véleményem szerint a Szövetség tapasztalatait fel kell használnunk a saját munkánk során, legyen szó ország védelmi feladatokról, vagy NATO műveletekről egyaránt.

SOLYMOSI FERENC MK. ALEZREDES - DR. RÉVÉSZ GYULA MK. EZREDES: NEMZETI TÁMOGATÁS A MEGALAKÍTÓ SZEMSZÖGÉBŐL

„A Magyar Honvédség egyre szélesedő afganisztáni szerepvállalása indokolttá tette, hogy egy újabb kontingens, a közel negyven katonából álló MH Nemzeti Támogató Elem (a továbbiakban: NTE) települjön az ázsiai országba. Az NTE a közelmúltban fejezte be a misszió előtti felkészülést, a katonák május 18-án záró gyakorlaton adtak számot tudásukból.” Ezekkel a szavakkal olvashattunk legelőször cikket 2010. május 18-án a Magyar Honvédség hivatalos honlapján, majd nem sokkal később június 4-én a Magyar Honvédség NTE Afganisztán kitelepült rendeltetési helyére Mazar-e Sharifba.

De vajon szükséges volt megvárni az „egyre növekvő” szerepvállalást? Vajon hol volt az a határ, amikor már nem lehetett asztal alá söpörni a problémát és egyszerűen a

PRT logisztikájára hárítani az afganisztáni szerepvállalás minden logisztikai biztosítási feladatait?

A Magyar Honvédség afganisztáni szerepvállalása a kabuli egészségügyi csoport, majd a könnyű gyalogszázad kitelepítésével kezdődött. Napjainkra kiteljesedett a baghlani Tartományi Újjáépítési Csoport (MH PRT), a kabuli Törzstiszti Csoport (TTCS), a logisztikai kiképző iskola (CSS), légi kiképző csoport (AMT), az ISAF HQ és más vezetési struktúrában vállalt egyéni beosztásokkal, az ISAF északi régió központjában (ISAF RC N) vállalt egyéni beosztásokkal, a műszaki iskolában való részvétellel, a dandár OMLT-ben, valamint más állandó, vagy ciklikus beosztásokkal Heratban, Kunduzban, végül de nem utolsó sorban a Khilagayban települő összekötő és tanácsadó csoporttal (OMLT). A szerepvállalás folyton változik, hiszen sokszor térben és időben eltolódik, újabb felajánlások születnek (pl. Mi-17 AMT), járnak le, majd újból szerveződnek (pl. Kabul KIA vezető nemzet).

A tapasztalat igazolta, nem könnyű feladat egyáltalán tudni, átlátni éppen az adott napon hányan és hol teljesítenek szolgálatot Afganisztánban? Hányan hagyták el a szolgálati helyüket szabadsághoz történő légi szállításhoz, hol ki mikor vált? Ki van éppen itthon szabadságon, ki hosszabbít, vagy éppen ki kéri külszolgálati vezénylesének megszüntetését? És ekkor még csak adminisztratív feladatokat említettünk, a felsorolt mozgások bizony anyag és eszközmozgásokat, szállás, étkezés és mosatási igényeket, majd később a

számlák megjelenését is magukkal vonzzák.

Az MH NTE Afganisztán felállításáig a felsorolt szervezetek közül csupán a MH PRT-nak volt olyan adminisztratív és logisztikai ereje, aki képes volt nem csak nyilvántartani, de nem kis kihívásokkal küszködve ellátni a sok- a PRT létszámához képest- elaprózott szervezeti elemeket. Ebben a feladatban ugyan segítségére volt a PRT-nak a Nemzeti Logisztikai Elem, amely egyéni beosztású szervezeti elemként 7 fővel próbálta a PRT logisztikai részlegvezető szakmai alárendeltségében megoldani az Afganisztánba érkező és onnan távozó személyek, kontingensek utaztatási és felszerelési, szállásbiztosítási feladatait.

A logisztikai ellátás szempontjából gyakorlatilag egyetlen katona logisztikai ellátásával épp annyi tervezési, szervezési és végrehajtási probléma van, mint egy szakasz erejű szervezet ellátásával. A PRT logisztikai szakállományának oly nagymértékű leterhelést okozott a kis szervezetek ellátása, amely már elvonta a figyelmet és energiát az alaprendeltetésből adódó saját feladatai logisztikai biztosításától.

Gyakorlati példa: előfordult, hogy PRT-nak egy időben három kisebb-nagyobb konvoja volt kinn Afganisztán útjain. Volt eset, amikor a logisztikai részlegvezető riasztást követően az operatív csoport részeként a műveleti központban (OPS) tervezett műszaki mentést, a logisztikai részleg többi tagja pedig a háttér munkát végezte a műszaki mentő csapat felkészítésére, amikor Kunduzból mindössze 30 db. kiképzési lőszer igény miatt telefonált egyéni beosztásban szolgálatot teljesítő katona, mivel az ottani törzs tagjaként szeretne kimenni lögyakorlatra. Ilyen és ehhez hasonló példák miatt nem csoda hát, hogy a PRT logisztikai szervezete bármekkora erőfeszítéseket is tett az afganisztáni hadszíntéren szolgálatot teljesítő szervezetekért, mégis csak hátrébb szorultak a problémáik megoldásával. Ez csak egy példa, de felme-

rülnek a „szétszórt” elemeknél a szállás, étkezés, mosatás költségeinek kiegyenlítési gondjai, a szabadsággal kapcsolatos szállítási feladatok, az esetleges ruházati csereigények, és még sorolhatnánk mennyi szervezési probléma jelentkezik az egyes katonák, kis kontingensek ellátásával kapcsolatban.

Talán az utolsó csepp a pohárban az OMLT kitelepülése volt, amelynek a logisztikai ellátása mind a létszámából, mind a hadianyagok mennyisége tekintetében minden addigi ellátási gondot felülmúlt. Ekkor már a PRT logisztikai részlege nem volt képes a saját és ellátásra kötelezett szervezetek logisztikai támogatását kielégíteni. Az anyagok nyilvántartása, kiszállítása, a váltáskor végrehajtandó leltározási feladatok végrehajtása mind-mind a PRT tevékenységének logisztikai biztosításától vette el az energiát.

Mindezidáig nem beszéltünk a műveleti területen alkalmazott beszerzési eljárások, a központosított közbeszerzések alkalmazása, az import beszerzésnek minősülő vásárlások túlbürokratizált előírásai által a logisztikai szakállományra nehezedő problémáiról, amelynek enyhítését valamennyi PRT parancsnok kezdeményezte, eddig mindhiába.

A Magyar Honvédségnek a balkáni hadszíntér közúton történő ellátási tapasztalatai, valamint az iraki szállító zászlóalj rövid ideig tartó fennállása talán nem adtak megfelelő tapasztalatot arra, hogy egy Afganisztán szintű, azon belül is ily szerteágazó szerepvállalást nem lehet a PRT logisztikára ráterhelni.

A Nemzeti Támogató Elem létrehozása ilyen szempontból 2010-ben nem időszzerű, hanem életmentőnek bizonyult elsősorban a PRT szempontjából. Logisztikai szempontból logikusnak tűnik, hogy a műveleti területre (főleg olyan területen, ahol a szövetségesek már működő táborokat, infrastruktúrákat üzemeltetnek) elsőként logisztikai elemet kell kitelepíteni, és a misszió(k) befejeztével utoljára célszerű kivonni, amikor már minden anyag hazaszállításra, illetve

szabályozott keretek között hátrahagyásra, átadásra került.

Véleményem szerint a Nemzeti Támogató Elem létrehozása az előző logikából kiindulva megkésett. Abban az esetben, ha ez az elem elsőként került volna kiküldésre, valamennyi, a műveleti területre kikergetett anyag átment volna az NTE „kezen” nyilvántartása egyszerűbb, áttekinthetőbb lett volna a logisztika számára. Az NTE készenlétének eléréseig nem csak a puszta nyilvántartás átvétele okozott kihívást, de a váltások hosszú során kialakult logisztikai beidegződések megváltoztatásával is szembe kellett néznie.

Egy ilyen erős logisztikai szervezetet „logisztikai agyat”, mint az NTE kár lett volna csak abból a célból kiküldeni, hogy a PRT parancsnokának válláról levegye a kisebb kontingensek, egyéni beosztásúak ellátásával kapcsolatos terheket.

A Nemzeti Támogató Elem kiküldése szemléletváltással is járt mind a műveleti területen szolgálók, mind a honi területen afganisztáni szerepvállalással kapcsolatban dolgozók részére.

Az MH NTE készenlétének elérése óta minden a logisztikai területtel (beleértve a költségvetési gazdálkodással, ellátással, javítással, alkatrészbeszerzéssel, szolgáltatás vásárlással) kapcsolatos tevékenység egy kézben összpontosult. Az információáramlás bizonyítottan egyszerűbb lett a műveleti terület és a honi terület között. Alaplatannak bizonyultak az első kételyek is, melyek a PRT parancsnokokban, azok logisztikai szakállományában merültek fel, féltvén a beszerzési szuverenitásuk elvesztését, hiszen az NTE nem öncélúan működik, hanem kizárólag a műveleti területen felmerülő igények kielégítése az alaprendeltetése.

Már az NTE első váltásánál bebizonyosodott, hogy sem az igények továbbítása, sem a saját beszerzések, sem a nyilvántartások naprakészsége nem szenved csorbát.

Összességében az NTE létjogosultságát nem a logisztikai szakterületen dolgozóknak,

vagy az NTE-ben szolgálatot teljesítőknak kell bizonyítaniuk, hanem mindazon hazai és afganisztáni szervezeteknek, akik az NTE működésén keresztül végzik a napi adminisztratív és ellátási feladataikat.

Az hogy az NTE felállításával minden ellátási gond megoldásra került Afganisztánban, csak illúzió. A szervezet képes arra, hogy szaktudásával, rendelkezésre álló kapacitásával, a kölcsönös logisztikai segítségnyújtás alapjaiban, valamint a technikai egyezményekben foglaltak kihasználásával végrehajtsa az ellátásra kötelezett magyar kontingensek és katonák ellátását.

Az NTE hatékonyságát, nemzetközi elismertségét tovább lehet javítani. A hatékonyságot mindenképpen a központosított közbeszerzések alá tartozó termékek missziókra vonatkozó felülvizsgálatával, a műveleti területen feleslegessé vált anyagok helyszíni selejtítésének újraszabályozásával, a selejt anyagok kinti értékesítésével, vagy eladásával, valamint a helyi szokásokhoz és kultúrához igazodó beszerzési szabályok módosításával lehet javítani.

A központosított közbeszerzések miatt kijelenthetjük, hogy mi Magyarok használjuk a világ legdrágább géppapírját, amiből megszámlálhatatlan mennyiséget fogyasztunk el. Gondoljunk csak bele, mennyi hazai, stratégiai, valamint műveleti területen történő közúti, vagy légi szállítással kerül a felhasználóhoz az A4-es géppapír. Megjegyzem, hogy Afganisztánban a szállítóeszköz költségeihez még a géppapírt kísérő biztosító erők (FP) költségeit is számítsuk hozzá. A papír csak egy tétel a megszámlálhatatlan központosított közbeszerzés alá tartozó termékeknek, amelyek műveleti területre juttatása indokolatlanul magas költséggel jár.

Felülvizsgálatra érett, a használhatatlan alkatrészek hazaszállításának kérdése. Ismét gyakorlatban előfordult példa, hogy rendkívüli műszaki meghibásodást (RMH) szenvedett BTR motort kellett hazaszállítani, amely

súlya kb. 800 kg. Ennek az alkatrésznek a hazaszállítási költségei a géppapír példánál leírt szállítási számvetésekkel megegyezik.

A hazai beszerzési eljárások ráerőltetése idegen kultúrára, mint már bizonyítottuk, nem lehetetlen. A PRT-k logisztikai szakállománya az évek során megtanította az afgánokat magyar jogszabályoknak megfelelő pályázati anyagok benyújtására. Ez az eljárás bizonyítottan magasabb költséget eredményezett még a legalacsonyabb ár kiválasztásakor is, mint a helyi kultúrához igazodó kialakított ár. Mindehhez párosul a piackutatás lehetetlensége. A PRT első váltása alapvetően a Hollandoktól átvett vállalkozókat foglalkoztatta, az évek során nagyon kevés új, megbízható, minőségi munkát végző vállalkozót sikerült felkutatni az internet, a média és a sajtó hiányában. Az új vállalkozóknak kevés, vagy egyáltalán nincs referenciájuk, így megmarad az kevés bevált vállalkozó, akik kihasználják a helyzetüket és egyre magasabb árakat rögzítenek a pályázatokban, holott a náluk megszokott alkuval az árak egyharmada megtakarítható lenne.

Talán első olvasatra eretnek gondolatnak tűnik, de az NTE bővítése megfontolandó, akár létszámnövekedés nélkül is. Több oldalról megfontolásra javaslandó, hogy a PRT logisztikáját be lehetne-e integrálni az NTE szervezetébe. Ebben az esetben a PRT logisztikájában még csak a gondolat szintjén sem merülne fel a szakmai előljáróság kérdése az NTE parancsnok irányába. Ilyen szervezet most is működik a Magyar Honvédségben, lásd HM KPH GTPER az alakulatoknál. A parancsnoktól jelenleg is független szervezetek, mégis a parancsnokok valamennyi szakmailag kifogásolhatatlan döntésének végrehajtó szervezetei.

A PRT logisztikájának az NTE-be integrálásával a logisztikai hatás és jogkörök szakmai és szolgálati alárendeltségben egyszerűsödhetnek. Ésszerűen átgondolt keretek erejéig az NTE parancsnoka a PRT logiszi-

kai vezetője részére átruházott jogkörrel kötelezettségvállalást tudna leadni.

A Horvát hadsereg szerepvállalására jellemző a több táborban elhelyezett viszonylag kis létszámú kontingensek, elsősorban MP, EOD, valamint egészségügyi szervezetek. A Horvát NTE központja Kabulban települ, de valamennyi táborban működik kihelyezett részlegük, ahol ellátandó katonák tartózkodnak (ez alól éppen PeK kivétel, ahol 5 fő teljesít szolgálatot).

Az NTE nemzetközi tekintélyét pedig olyan képesség kialakítása növelné, amely logisztikai jellegű és a Szövetségeseknél és hiányos képesség. Sajnos a kölcsönös logisztikai segítségnyújtás a Magyarok részéről enyhén kifejezve is egyoldalú. Meg kellene vizsgálni olyan képességek kialakítását, amivel a kölcsönös segítségnyújtás valóban kölcsönössé tehető. Ilyen lehetne a légi szállítási képesség szállító helikopter(ek)el, páncélozott konténerszállító eszköz, vagy páncélozott műszaki mentő gépjármű alkalmazása. Ezen képességet elsősorban a magyar kontingensek érdekében kellene kiküldeni, szabad kapacitását pedig a Szövetségesek részére felajánlani.

Szintén konkrét példa, az Északi Régió területén belül a német logisztikai zászlóalj (Ger. log.spt.bn.) került kijelölésre műszaki mentő készenléti szolgálatra. A szolgálat 6 órás készenléti, második szolgálata, amennyiben az első kirendelésre került 24 órás készenléttel áll fel. Ennek egyik oka a műszaki mentő kapacitás hiánya. Sem a műszaki mentő, sem a konténerszállító kapacitás nem igényel FP létszámnövekedést, hiszen ezen eszközök FP biztosítását a Szövetségi rendszerben az igénylő is tudja biztosítani.

Össességében megállapítható, hogy az MH NTE Afganisztán felállítására szükséges volt, a hatékonyságának növelése szervezéssel, esetleg anyagi ráfordítással hazai és nemzetközi viszonylatban is növelhető.

FA ÁRPÁD HONVÉD TISZTJELÖLT – NAGY IMRE HONVÉD TISZTJELÖLT: A SZOVJET-OROSZ VÁROSI HADVISELÉS FEJLŐDÉSE AZ ÖTNAPOS HÁBORÚ TÜKRÉBEN (2. RÉSZ)

AZ OROSZ-GRÚZ FEGYVERES KONFLIKTUS JELLEMZŐI: DÉL- OSZÉZIA FÖLDRAJZI ADOTTSÁGAI A KONFLIKTUS SZEMPONTJÁBÓL

A háború kitörésének leírása előtt mindenféleképpen érdemes vetnünk egy pillantást a térképen Dél-Oszétiára és foglalkozni a terület földrajzi adottságaival. A szeparatista köztársaság Grúzia északi határán helyezkedik el, körülbelül 3900 km² a területe. Legnagyobb részét 1,000 m-es magasság feletti hegység borítja, ami jelentősen csökkenti a reguláris csapatok manőverezőképességét, ugyanakkor, mint az elmúlt évtizedek grúz-oszét összetűzéseiből is látszik, a terep aszimmetrikus hadviselésre kiválóan alkalmas. A régió fővárosa Csinvali, Dél-Oszétia déli határának szomszédságában helyezkedik el. A mindössze 30 ezer fő körüli lakossággal rendelkező kisvárosban állomásoztak az Egyesített Békefenntartó Erők (JPKF) csapatai. Ez egy 500 fős orosz zászlóaljat jelentett,¹ valamint egy észak-oszét és egy grúz zászlóaljat. Ez utóbbi tisztjei augusztus 7-én délután magyarázat nélkül elhagyták a JPKF vezetési pontját.²

A főváros körül több grúz nemzetiségű település található, amelyek megkönnyítették a grúzoknak offenzívájuk megindítása után a város körüli magaslatok elfoglalását. Csinvalitól délre található Gori városa, ahol több mint 12,000 fős kontingenst vont össze a grúz hadsereg, ezzel is egyértelműen jelezve a majdani támadás főerőkifejtésének irányát. Ez a csoportosítás tartalmazta a grúzok négy lövészdandárából kettőt (3. és 4.), az önálló tüzérdandárakat és az egyébként is Goriban állomásozó önálló harckocsi dandárt, valamint az Irakban tartózkodó 1. dandár otthon hagyott nehézfegyverzetét.³ Tehát több mint a grúz szárazföldi erőik felét.

A Kaukázus oszétiai része közel átjárhatatlan a reguláris hadoszlopok számára. Mindössze egy megfelelő útvonal van, a Roki-alagút, amin áthalad a Gorit, Csinvalit és Észak-Oszétiát összekötő Transzkaukázus Autópálya, így ez az útvonal ideális felvonulási útvonalat biztosított az orosz csapatoknak az oszétiai műveletekben. Az autópályán található a Didi Gupta híd, ahol van egy jelentős útelágazás is. Az út áthalad Javan is, Dél-Oszétia második legnagyobb városán, amit a szeparatisták megerősítettek arra az esetre, ha a grúzok egy támadás esetén túljutnának Csinvalin. Valóban a háború napjaiban is itt koncentrálódott az oszét egységek nagy része.

1 BLANDY C. W., *Povocation, Deception, Entrapment: The Russo Georgian Five Day War*, 2009, p. 7.

2 TAGLIAVINI, Heidi: *International Independent Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia*, Vol. III., 2009, p. 506.

3 <http://www.webcitation.org/5fm4fGQ5j> 2010-01-17

3. ábra Dél-Oszétia térképe (IIFFMCG II.-ben lévő térkép nyomán)

A GRÚZOK ELKÉPZELÉSEI

A grúzok terve is az imént megállapított tényeken alapult: először menetből, könnyű egységeik bevetésével, a tüzérség támogatásával elfoglalni Csinvalit, majd továbbhaladni a Didi Gupta hidig. Valamilyen módon pedig blokkolni az áthaladást a Roki-alagúton mielőtt az oroszoknak esélyük lenne elegendő szárazföldi egységet átdobni a beavatkozáshoz. Erre a grúzok végül diverzáns egység bevetésével

tettek kísérletet, ám az átjáró felrobbantását orosz speciális egységek megakadályozták.⁴ A terv módfeletti gyorsaságot és precizitást igényelt volna, valamint a Roki-alagút sikeres elzárását, ezek közül egyiket sem sikerült megoldani.

A grúz kormányzat magabiztosságát a háborút megelőző években történt hadseregfejlesztésre, fegyvervásárlásokra és az amerikaiaktól kapott kiképzésre alapozta. Az Egyesült Államok, Izrael, és több Grúziával szimpatizáló kelet-európai állam is jelentős fegyver és lőszerüzleteket bonyolított a kaukázusi országgal. Csehországból például DANA 152mm-es önjáró lövegek, Ukrajnából a háború alatt igen jól szereplő (3 orosz Szu-25ös lelovása) Buk-11M típusú légvédelmi rakétarendszerek érkeztek.⁵

Bíztak még a grúzok fejlettebb információs műveleti és kommunikációs képességeikben, ehhez segítették hozzá őket az Izraeltől vásárolt, Hermes típusú pilóta nélküli felderítő

4 <http://en.rian.ru/analysis/20080820/116170190.html> 2010-01-22

5 <http://www.cast.ru/eng/?id=328> 2010-01-28

tő repülőgépek (UAV).⁶ A háború kitörésekor is több amerikai katonai tanácsadó tartózkodott az országban.⁷ 2008-ban a GDP 8%-át a védelmi büdzsére fordították, Mikhail Barabanov a „Moscow Defence Brief”-ben megjelent cikkében Grúziát a nyugati típusú hadseregreform „kirakatbábujának” nevezi. Vitathatatlan, hogy a grúz hadsereg rengeteget fejlődött az utóbbi években, még 2004-hez viszonyítva is, és ebből a háborúból is sokat tanulhattak, de még mindig nem voltak elég felkészültek az oroszok elleni küzdelemre. Ezen kívül Szaakasvili még abban bízott, hogy a háborúban, ha korlátozott eredményeket is ér csak el, WASHINGTON politikai nyomására az oroszok átengedik neki az elszakadó régiókat, ám ebben a számításában is csalódnia kellett.

A KONFLIKTUS KITÖRÉSÉNEK KÖRÜLMÉNYEI

2008 nyarán megszorodtak a grúz és oszét fegyveresek közötti összecsapások Dél-Oszétia területén. Az oszét szeparatisták a grúz külügyminisztérium szerint, augusztus 2-án és 6-án éjjel nagy kaliberű aknavetőkkel vettek tűz alá grúz ellenőrzés alatt álló falvakat.⁸ Az oszétok szerint grúz mesterlövészek Csinvaliban, az oszét fővárosban felállított ellenőrző pontokra lőttek ezekben a napokban valamint a grúzok is lőtték Csinvalit a nyár folyamán gránát- és aknavetőikkel a közeli faluból, Nikoziból.⁹

A grúz és orosz erők egyaránt megtartották a háború „főpróbáját”, az oroszok a Kaukázus északi oldalán a „Kavkaz 2008”, a grúzok, pedig az „Immediate Response” gyakorlatot. Az orosz 58. hadsereg egyes elemei, valamint néhány kiválasztott alakulat hajtott végre több kisebb feladatot alegység kötelékekben a háttár mentén, így a hadsereg vezetése kevésbé tudott gyakorolni. A gyakorlaton résztvevő csapatok többsége részt vett az ötnapos háborúban is. A legtöbb feladat célja „bandita-csoportok” izolálása és felszámolása volt.¹⁰ Az oroszok tehát inkább arra számítottak, hogy a grúz központi vezetés által támogatott milíciákat kell majd rövidesen felszámolniuk Dél-Oszétiában. A grúz-amerikai gyakorlaton a később Csinvaliba is bevonuló 4. dandár egységei vettek részt. Tehát mindkét fél készült a háborúra, azt azonban nem mondhatjuk el, hogy fel is lettek volna rá készülve.

Az összecsapások augusztus 7-én folytatódtak, Szaakasvili elnök este a grúz televízióban egyoldalú tűzszünetet jelentett be, ám mivel a grúzok szerint ezután sem maradt abba a szeparatisták aknavetőtüze, ezért 23:40-kor megkezdték a Csinvali és környéke elleni tüzérségi támadást. Ez, mint később kiderült a város ellen másnap hajnalban intézett roham tüzérségi előkészítése volt, amiben a grúzok Grad típusú sorozatvetőket és csöves tüzérséget is, a 152mm-es önjáró lövegeket, valamint feltehetően 120mm-es aknavetőket bevetettek.¹¹ A grúz tüzérség vélhetően pontos adatokkal rendelkezett a városon belül található kiemelt fontosságú célpontokról,

6 TAGLIAVINI, Heidi: International Independent Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia, Vol. II., 2009, p. 200.

7 <http://www.spiegel.de/international/world/0,1518,574812,00.html> 2010-01-15

8 http://www.mfa.gov.ge/index.php?lang_id=ENG&sec_id=461&info_id=7347 2010-01-20

9 TAGLIAVINI, Heidi: International Independent

Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia, Vol. III., 2009, p. 506.

10 BLANDY C. W., Provocation, Deception, Entrapment: The Russo Georgian Five Day War, 2009, 4-6. pp.

11 TAGLIAVINI, Heidi: International Independent Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia, Vol. III., 2009, p. 506.

elsősorban a JPKF központjáról, valamint részletes műholdas térképeik voltak a térségről, amelyek elkészítéséhez valószínűleg az Egyesült Államok biztosította a technikai hátteret.¹² Valószínűleg az USA segítségének tudható be az is, hogy miután az oroszok megkezdtek az ellencsapást, Grúziát a GPS rendszerben 48 óráig „levették a térképről”, míg az oroszok saját GLONASS navigációs rendszere nem működött megfelelően.¹³ Az orosz fél ekkor szenvedte első veszteségeit a konfliktus során. A békefenntartók megtámadása egyértelmű okot adott az 58. hadsereg mozgósítására.

A grúzok előzetes terveiből is egyértelműen látszott, hogy Dél-Oszétia lerohanása során mindenféleképpen szembe fognak kerülni a városokban folytatott műveletekkel. Amennyiben Csinvaliban a ténylegesnél kisebb ellenállással is találkoztak volna és terveiknek megfelelően kisszámú egységgel menetből el tudták volna foglalni a várost, akkor is ostrommal kellett volna bevenniük Java megerősített városát, ahova valószínűleg az oszétok maguk is a védelem fő bástyáját szánták.

A GRÚZ TÁMADÁS CSINVALI VÁROSA ELLEN

A Didi Liakhvi folyó völgyében fekvő Csinvalit a grúz tűzéréség kiválóan tűz alatt tudta tartani a környező magaslatokról. Reggel 6 óra körül grúz speciális belügyi egységek hatoltak be dél-nyugati irányból Csinvali „Sanghai” néven ismert külvárosába török gyártmányú Cobra PSZH-vel, valamint a szárazföldi erők harckocsijainak támogatásával.

A fővárostól délre, Zemo Nikozi település környékén összpontosított csoportosítás 810 fő rendőri egységet, valamint 70 Cobrat tartalmazott.¹⁴

A négykerekű, gumikerekes szállítójármű a gyors reagálású illetve speciális rendőri egységek járműve Grúziában. A vezetőkön kívül nyolcfős deszantot tud szállítani. A gyors és jó manőverező képességű jármű súlyához képest viszonylag jó páncélvédettséggel is rendelkezik,¹⁵ ugyanakkor városi műveltekben, amikor az ellenfél várhatóan széleskörűen alkalmaz kézi páncéltörő eszközöket, illetve páncéltörő csoportokat, akkor sem célszerű a kumulatív töltetek hatásának kiténni a deszantot. Annak inkább a tűztámogatás feladatát ellátó harckocsik, harcjárművek, harckocsi-támogató járművek (pl. BMP-T) mellett kell feladatait ellátnia, azaz kézi fegyverek tüzével lefogni a járművek fegyverzetének holttereit, behatolni épületekbe és megtisztítani azokat. A Csinvaliban bevetett 12,7 mm-es nehézgéppuskák véleményünk szerint nem voltak elegendők a helységr harc hatékony támogatásához. Menetből tervezett rohamra még csak-csak megfelelőek voltak, de ostrom esetén semmiféleképpen nem. Bevetettek 40 mm-es automata gránátvetőkkel felszerelt változatokat is,¹⁶ ezek mind a tűztámogatáshoz, mind pedig az egységek ködösítéséhez hatékonyan járultak hozzá.

A behatoló grúz erők ellenállásba ütköztek a városban tartózkodó orosz békefenntartók részéről. Ennek következtében a grúzok kénytelenek voltak további erősítést valamint

12 TAGLIAVINI, Heidi: International Independent Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia, Vol. II., 2009, p. 193.

13 <http://www.carlisle.army.mil/usawc/parameters/09spring/mcdermott.pdf> 2010-01-30

14 TAGLIAVINI, Heidi: International Independent Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia, Vol. III., 2009, p. 122.

15 http://www.otokar.com/en/products/product_detail.aspx?urun=44 2010-01-30

16 TAGLIAVINI, Heidi: International Independent Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia, Vol. III., 2009, p. 121.

harckocsi támogatást kérni az előrenyomulás folytatásához. Az erősítés, ami a belügyi erők tartálékából illetve egy harckocsi zászlóaljából állt, 11 óra körül érkezett meg Csinvaliba.¹⁷ Mindeközben az irreguláris dél-oszét erők a város lakóházaiból folytatták harcukat a betörő speciális erők ellen kézfegyverekkel, kézi páncéltörő eszközeikkel valamint távcöves puskáikkal.

A dél-oszétok körülbelül 3,000 fős milícia jellegű fegyveres erejüket zászlóaljakra szervezték. Ezek a 150-250 fő körüli létszámmal rendelkező egységek harcjárművekkel (BMP), aknavetőkkel, önjáró lövegekkel, önjáró légvédelmi ütegekkel (Zsu-23), ágyúkkal és nehéz páncéltörő gránátvetőkkel (SPG) rendelkeztek. Ezekből általában maximum 2-3 eszköz volt megtalálható a zászlóaljokban, nagyjából egyenletes eloszlásban. Csinvaliban, a 4., 5. és 6. zászlóalj egy része állomásozott, ezek összesen 8 aknavetővel, 6 tarakkal, 4 Zsu-23 légvédelmi üteggel, 1 Grad sorozatvetővel és több SPG-vel rendelkeztek. Ezen felül a 6. zászlóalj központjában, a „Zagorno” épületben volt egy önálló üteg is a maga 5 db 120mm-es aknavetőjével. Ezen kívül Csinvaliban állomásozott még egy körülbelül 60 fős műszaki század, akiknek jelentős szerep juthatott a városban hirtelen adódó erősítési, zártelepítési feladatokban, valamint egy légvédelmi rakéta üteg Zsu-23-kal, Iгла és Sztrela eszközökkel (kb. 20 db), Metis és Fagot irányított páncéltörő rakéttal. Valamint egy önálló felderítő zászlóalj, 4 BMP-2-vel, 2-2 BTR és BRDM járművel.¹⁸ A felsorolást azért tartottuk szükségesnek, hogy bemutassuk, hogy az oszét szeparatisták sem voltak híján nehézfegyvereknek, de vitathatatlan, hogy nagyrészt könnyűfegyverzetű erőkről volt szó, akiket a grúzok nehézfegyverek számában és erejében jóval felülmúltak.

Csinvali a Liakhvi folyó jobb partján terül el, bár egyértelműen nem lehet rámondani, hogy kifejezetten sakktabla típusú település lenne, tény, hogy a város nagy részét egymást derékszögben metsző utcák alkotják. A város a folyó partján található centrumában, ahol a közigazgatás fontosabb épületei is megtalálhatóak, szabálytalanabb, kanyargós utcák is vannak. A város déli területén található „Sanghai” negyedben összpontosul a legtöbb többemeletes lakóház, de Csinvali zömében alacsonyabb épületekből áll. A városhoz észak felől szorosan kapcsolódnak falusias jellegű települések, amiket zömében kissebbségi grúzok laknak, ilyen pl. Tamarasheni vagy Kurta. A városban nincsenek jelentősebb felszín alatti hálózatok (pl. metróalagutak). Csinvali nem rendelkezik különösen jó erősítési lehetőségekkel, illetve a városról a harcok után készült képeken se lehet látni rögtönzött erősítéseknél többet.

A grúzok ezzel elkövették első nagy hibájukat a gyorsaságra alapozott műveletükben. Mindössze 5-6 órányi harccal számoltak Csinvali bevételénél, hogy tartsák magukat az ütemtervhez. A helységgarccal kapcsolatos valamennyi tapasztalat azt mondja, hogy a lakott települések bevétele időrabló az előrenyomuló csapatoknak. A gyengébb vagy pillanatnyilag rosszabb helyzetben lévő ellenfél, ha városi harcra tudja őket kényszeríteni jelentősen lelassíthatja, megtörheti a támadások ütemét. A csupán könnyű fegyverezettel rendelkező békefenntartókat és oszétokat mind erőben, mind eszközökben felülmúlták a grúzoknak, így talán célszerű lett volna a Csinvaliban található erőket izolálni és folytatni az előrenyomulást Dél-Oszétia belsejébe. A grúzok emellett nem számítottak a harcias oszétok ilyen heves ellenállására.

A városban ezután is folytatódtak a súlyos harcok, aminek eredményképpen, mint ahogy az több a csata után készült fotón is látható, az orosz-oszét erőknek több grúz tankot is

17 U. o.

18 U.o., 124-127. pp.

sikerült megsemmisíteniük, annak ellenére, hogy a grúz T-72-esek első generációs reaktív páncélzattal (ERA) is rendelkeztek. A grúzok beszámolóí szerint a védők megerősített állásokat alakítottak ki a város épületeiben. A nap folyamán, a város ellen indított támadással párhuzamosan hajtottak végre műveleteket a szárnyakon a grúzok egységei. A balszárnyon operáló 4. dandár feladata a Dzari-mellékút elfoglalása volt, amit az oszét szeparatisták tartottak kezükben. Az út fontos lett volna a Gupta híd felé történő előrenyomulás biztosításához. A 3. dandár a jobbszárnyon foglalta el a Csinvalit övező magaslatokat.¹⁹ Ezzel a város még hatékonyabb tüzérségi lefogatását, körbevételét, valamint szintén az előrenyomulás biztonságát folytatását biztosították.

2. kép Kilőtt T-72 Csinvaliban

Délután 14:30 körül a grúz erők kezükben tartották Csinvali nagy részét az északi külvárosok és a centrum egy részének kivételével. A támadók a város északi részében továbbra is kemény ellenállással találkoztak. Az orosz légierő 4. hadserege ekkor már megkezdte a városban lévő grúz erők támadását. Ennek,

valamint a város környékének a szeparatisták által kézben tartott részeiről érkező tüzérségi csapások hatására a grúzok kénytelenek voltak visszavonulni a város déli részébe, ahol az éjszaka folyamán újrendezték a soraikat.²⁰

A dél-oszétok is rendelkeztek nehézfegyverekkel, úgy, mint Akacija 152mm-es és Gvozyika 122mm-es önjáró lövegekkel, D-30-as ágyútarakkal, aknavetőkkel és Grad sorozatvetőkkel,²¹ de ezek nagy része Java környékén került összpontosításra. A város tüzérségi és légi bombázásakor mindkét fél használt kazettás bombákat, amelyek jelentős pusztítást vittek véghez a város épületeiben.²²

AZ OROSZ CSAPATOK HARCBALÉPÉSE

Ennek következtében a Gupta híd terepszakaszát nem érték el és az átkelőhelyet lebombázni sem sikerült. Az oroszok reakciójának gyorsaságát valamennyi a háborúról írt tanulmány kiemeli és dicséri. A hivatalos orosz források szerint az első alakulatok augusztus 8-án 14:30-kor lépték át a Roki-alagutat.

Az oroszok elsőként harcbalépő erői a 19. gépesített hadosztály 135., 503. és 693. lövészedredéből kijelölt zászlóalj méretű kötelékek voltak.²³ Ezek kihasználva azt, hogy a grúzok offenzívája megragadt Csinvali körzetében, előrenyomultak a Transzkaukázus autópálya mentén. A megsérült Gupta hidat az orosz és oszét egységek gyorsan kija-

19 TAGLIAVINI, Heidi: International Independent Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia, Vol. II., 2009, p. 209.

20 TAGLIAVINI, Heidi: International Independent Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia, Vol. III., 2009, p. 121.

21 <http://www.rg.ru/2008/08/09/arsenal.html> 2010-01-30

22 <http://www.spiegel.de/international/world/0,1518,574812,00.html> 2010-01-15

23 <http://www.webcitation.org/5fm4fGQ5j> 2010-01-17

vították és áthaladtak, így érkeztek meg a Csinvalitól északra található területre, ahol a 693. ezred csapatai találkozóharcot vívtak egy grúz zászlóaljjal, ami egy harcokcsi századdal volt megerősítve. Az előretörő egységek megtisztították Kvernet, Tbeti és Dzari (itt található a már említett fontos mellékút) járásokat Csinvalitól nyugatra. Este 10 órára Java és Csinvali közötti részen hoztak létre egy összefegyvernemi csoportosítást az oroszok a 693-asokból, valamint az önálló 141. harcokcsi zászlóaljából, 239. felderítő zászlóaljából és a 292. önjáró tüzérezredből. A 135. ezred állománya pedig megérkezett Csinvali északi külvárosába, ahol beásták magukat.²⁴

Mindeközben az éjszaka folyamán átcsoportosításokat hajtottak végre a grúzok is, a 4. dandár egységei a balszárnyról behatoltak a városba, helyüket a Senakiból (Abháziától délre található város) érkező 2. dandár vette át.²⁵ Az orosz csapatok zöme 9-én érkezett meg Csinvaliba és környékére. A város megtartása érdekében a grúzok több ellenlökést is indítottak. 8-án a grúz erők, szignifikánsan nagyobb harcokcsi és tüzérségi támogatással rendelkeztek az irreguláris oszét erökhöz és a békefenntartókhoz képest. Ez aszimmetrikus harcot jelentett a város birtoklásáért, 9-ére viszont mindkét fél erősítéseket kapott, így az erőviszonyok kezdtek kiegyenlítetté válni, ami szimmetrikussá tette a küzdelmet. Emellett persze továbbra is jelentkeztek aszimmetrikus elemek mindkét fél részéről. A 8-ai küzdelmeket azonban semmiféleképpen sem lehet nem konvencionálisnak mondani (ez nem tévesztendő össze az aszimmetrikussal), hiszen akkor nem alakultak volna ki hosszú

tűzpárbajok, gondoljunk csak a JPKF lakatanyákért kialakuló elhúzó küzdelmekre. Grúz reguláris csapatok több lesállást hajtottak végre a Csinvaliba érkező hadoszlopokon. Egy ilyen akció közben sérült meg az 58. hadsereg parancsnoka Krulyov altábornagy is.²⁶ Az oszétok helikopteres akciókkal szintén zavarták a grúzok utánpótlási vonalait.

Augusztus 9-én 13:00-tól két órán keresztül intenzív küzdelem folyt Csinvali centrumában az orosz-oszét és grúz csapatok között. A grúz erők nagyjából a város déli részét birtokolták, az oroszok pedig az északit, de a felek által ellenőrzött terület határai dinamikusan változtak. 17:00 környékén újabb orosz erősítések érkeztek a városba. Az éjszaka folyamán a nyomás alatt lévő grúz csapatok fokozatos és fegyelmezett visszavonulásba kezdtek a várostól délre található területek felé.²⁷

Az oroszok szintén harcokcsikkal támogatták egységeiket Csinvaliban. Az orosz T-62-esek illetve T-72-esek szintén fel voltak szerelve reaktív páncélzattal, bár ezekben a Rossziszkaja Gazeta nevű lap szerint nem volt meg a szükséges robbanóanyag. Nem voltak felszerelve éjjellátókkal sem, ami nagyban rontotta bevetetőségüket.²⁸ Az oroszok harcokcsijai nem voltak jó állapotban, a Csinvali felé tartó hadoszlopok többet is maguk mögött hagytak, mert lerobbantak. A T-72-es legfejlettebb orosz változata a T-72BM sem képes ellenállni a grúzok irányított páncéltörő

24 TAGLIAVINI, Heidi: International Independent Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia, Vol. III., 2009, p. 342.

25 TAGLIAVINI, Heidi: International Independent Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia, Vol. II., 2009, p. 210.

26 <http://www.webcitation.org/5fm4fGQ5j> 2010-01-17

27 TAGLIAVINI, Heidi: International Independent Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia, Vol. III., 2009, p. 121.

28 <http://en.rian.ru/analysis/20080909/116657490.html> 2010-01-22

rakétáinak.²⁹ A Dél-Oszétiában bevetett orosz föderációs csapatokat körülbelül 150 T-62 és T-72 támogatta, a konfliktus későbbi napjaiban bevetettek T-80 és T-90 harckocsikat is,³⁰ de ezek már nem vettek részt az érdemi harci eseményekben. A grúz fél szintén többségében szovjet időkből származó harckocsikat (T-72 változatok, T-55) és harcjárműveket vetett be, a saját készleteik mellett ezeket főleg Ukrajnából szerezték be a háború előtti években.³¹ Mind az orosz mind a grúz gépesített lövész egységek BMP-1 és BMP-2 harcjárművekkel ill. BTR-80 páncélozott szállító járművekkel voltak felszerelve.³²

Habár a grúz haderő sok nyugati kézfegyverrel is rendelkezett, az amerikaiaktól több mint 4,000 M4-et kaptak, vásároltak,³³ a harcok szintén inkább a szovjet kézfegyverek dominanciáját hozták. A grúzok Csinvaliba behatoló speciális erői is Kalasnyikov gépkarabélyokkal, ennek 5,45-ös (AKS-74) és 7,62-es (AKM) változatával, SZVD távcsöves puskákkal valamint RPG-7 kézi páncéltö-

rő eszközökkel voltak fölszerelve.³⁴ A grúzok rendelkeztek magyar gyártmányú AMD-65 gépkarabélyokkal is.³⁵

Az ellenlökés során az orosz csapatok igyekeztek csak a nagyobb grúz reguláris egységekkel felvenni a harcot, míg a kisebb falvakban helyi milíciák, irreguláris erők (oszétok és grúzok) egymással küzdöttek.³⁶

Augusztus 9-én éjszaka és 10-én reggel tovább folytatódott a föderációs csapatok átkelése a Roki-alagúton. Az orosz egységek még hajnalban elfoglalták a Liakhvi völgyét. A nap folyamán a grúz erők még jelentős erőfeszítéseket tettek Csinvali visszafoglalásáért, egy alkalommal még ideiglenes visszavonulásra is kényszerítették az orosz-oszét erőket. Az utóbbiak a grúzokhoz hasonlóan nagy hangsúlyt fektettek a Csinvalit körülvevő magaslatok birtoklására. Előbb saját tüzérségükkel lefoglalták a grúzok tüzelőállásait, majd pedig sorra elfoglalták a magaslatokat. Így 10-én estére a grúzokat teljesen kiszorították Csinvaliból, és elfoglalták a várostól keletre található kulcsfontosságú Prisi magaslatot.³⁷

Ekkor Dél-Oszétia területén már, több mint hat, ezredek megerősítésével képzett harccsoport tartózkodott tízezer fős összlétszámmal. Ezek a 19. gépesített hadosztály már említett, elsőként bevetett ezredei (135., 503., 693.), valamint a Csecsenföldről mozgósított 42. gépesített hadosztály, 70. és 71. ezrede voltak. A bevetett ejtőernyős egységek elméletileg

29 <http://www.carlisle.army.mil/usawc/parameters/09spring/mcdermott.pdf> 2010-01-30

30 http://www.aviationweek.com/aw/generic/story_generic.jsp?channel=awst&id=news/aw081808p2.xml 2010-01-31

31 http://disarmament.un.org/UN_REGISTER.nsf/5cb8afbbb6536a298525647d00612b14/437bc746a4891bbb8525749d0058bdcc?OpenDocument 2010-01-30

32 http://www.armyrecognition.com/georgia/georgia_army_georgian_land_ground_forces_military_equipment_armoured_vehicles_pictures_information_d.html 2010-01-31

33 http://disarmament.un.org/UN_REGISTER.nsf/5cb8afbbb6536a298525647d00612b14/437bc746a4891bbb8525749d0058bdcc?OpenDocument 2010-01-30

34 TAGLIAVINI, Heidi: International Independent Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia, Vol. III., 2009, p. 121.

35 [http://www.kalasnyikov.hu/index.php?page= cikkek&proba=1&story=64](http://www.kalasnyikov.hu/index.php?page=cikkek&proba=1&story=64) 2010-01-31

36 <http://en.rian.ru/analysis/20080909/116657490.html> 2010-01-22

37 <http://www.webcitation.org/5fm4fGQ5j> 2010-01-17

az Oroszországi Föderáció fegyveres erőinek stratégiai tartalékában szerepelnek,³⁸ tehát az elit egységeknek számítanak. Ezek voltak a 76. pszkovi légiroham hadosztály, 104. és 234. ezrede, az önálló, 45. felderítő ejtőernyős ezred a moszkvai katonai körzetből, a 10. és 22. különleges rendeltetésű dandár és a 98. ivanovoi légimobil hadosztály elemei.³⁹

A GRU alárendeltségébe tartozó két csecsen zászlóalj (Zapad és Voszto) közül a Voszto állományából két század is részt vett a csinvali harcokban. Bár a bevetésük pontos időpontját nem lehet ismerni, annyi biztos, hogy előrevetett egységként használták őket, és súlyos veszteségeket szenvedtek. Ezt egy névtelen Voszto harcos nyilatkozatából ismerjük, aki szerint egységüket „csak az érkező erősítés mentette meg a pusztulástól” és, hogy az ő csapatának is csak fele élte túl az oszétiai kalandot. A csecsenek részt vettek Csinvali végleges elfoglalása után is a környékbeli grúz falvak megtisztításában és a Gori városa felé történő előrenyomulásban is, de oda már nem vonultak be.⁴⁰

A későbbiekben az oroszok bevetették még Dél-Oszétiában a 7. novorosszijszki rohamhadosztály elemeit, a 33. hegyi dandárt, a 114. rakétadandárt (asztrahányi katonai körzet) és a volgográdi önálló légvédelmi rakétadandárt.⁴¹

AZ OROSZ CSAPATOK BEVONULÁSA GORIBA

Az orosz csapatok benyomultak a Kis-Liakhvi völgyébe is, ahol elfoglalták az ott lévő többségében grúz nemzetiségűek által lakott településeket, mint például a már említett Nikozit és Ergnetit. Augusztus 11-én 11:00-ra elfoglalták a völgy legjelentősebb települését Erdevit, és ezzel hatalmukba kerítették az egész völgyet.⁴² Majd tovább folytatták az előrenyomulásukat Gori felé, immár Dél-Oszétián kívüli grúziai területekre.

Gori kb. 50 ezer fős városa 25 km-re, délre terül el Dél-Oszétiától és kb. 60 km-re van a grúz fővárostól, Tbiliszitől.⁴³ A grúz erők még az előrenyomuló orosz egységek érkezése előtt elhagyták a várost. Elsőként a 70. és 693. gépesített lövészezred, kiegészülve a pszkovi rohamhadosztály két ezredharccsoportjával érte el Gori északi peremkerületeit augusztus 12-én dél körül.⁴⁴ A városnak jelentős szerepe volt a Dél-Oszétia elleni támadás előkészítésében, itt vonták össze a grúzok támadó csoportosításukat és később egy mozgósított, tartalékos Nemzeti Gárda dandárt akartak itt felállítani (5. dandár). De a tartalékok érkezése szervezetlen volt, így végül nem sikerült kiállítani az egységet.⁴⁵

38 http://www.aviationweek.com/aw/generic/story_generic.jsp?channel=awst&id=news/aw081808p2.xml 2010-01-31

39 <http://www.webcitation.org/5fm4fGQ5j> 2010-01-17

40 [http://www.jamestown.org/programs/ncw/single/?tx_ttnews\[tt_news\]=5119&tx_ttnews\[backPid\]=169&no_cache=1](http://www.jamestown.org/programs/ncw/single/?tx_ttnews[tt_news]=5119&tx_ttnews[backPid]=169&no_cache=1) 2010-01-31

41 TAGLIAVINI, Heidi: International Independent Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia, Vol. II., 2009, p. 214.

42 TAGLIAVINI, Heidi: International Independent Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia, Vol. III., 2009, 32-33. pp.

43 <http://209.85.135.132/search?q=cache:vRE9C5wXUYcJ:www.reuters.com/article/idUSLB392248+russians+Gori&cd=5&hl=hu&ct=clnk&gl=hu&client=firefox-a> 2010-02-01

44 TAGLIAVINI, Heidi: International Independent Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia, Vol. III., 2009, p. 345.

45 <http://www.webcitation.org/5jZjEpcOy> 2010-02-01

A város katonai létesítményeit többször is bombázta az orosz légierő a megsejtesítés előtti napokban, 12-én 09:30-tól 10:55-ig pedig folyamatosan az egész várost.⁴⁶ A grúzok szerint az oroszok bevetettek egy SS-26 Iskander rakétát is, ami dél körül robbant a város főterén. A grúzok szerint ekkor már nem tartózkodtak egységeik a városban. Ezzel nagyjából egy időben a Baku-Supsa olajvezetékre is kilöttek egyet, a több mint 500 km-es hatótávolságú rakétából.⁴⁷ Stratégiai fontosságú célokat az oroszok komolyabb Dél-Oszétiából történő kimozdulás nélkül is tudtak pusztítani rakétáikkal.⁴⁸ A ballisztikus rakéták alkalmazása városok ellen persze egy igen kényes kérdés az előforduló járulékos civil áldozatok száma miatt, a Goriban életét veszítő holland operatőr halála is nagy nemzetközi felháborodást keltett.

A grúz haderő Gori elhagyásával egyértelművé tette, hogy a háborúban egyetlen fennmaradt céljuk a főváros megvédése. A 3. és 4. dandárt visszavonták a főváros felé vezető úton elhelyezkedő város Mtskheta védelmére.⁴⁹ Az orosz csapok Gorinál elvágták a Grúziát átszelő kelet-nyugati irányú autópályát, ezzel gyakorlatilag kettévágták az országot és elfoglaltak egy jelentős vasúti csomópontot is. Az oroszok a város elfoglalása után működésképtelenné tették a TV átjátszó tornyot, aminek következtében az állomás körzetében nem lehetett fogni a grúz köztelevíziót.⁵⁰

46 <http://www.mod.gov.ge/2008/bombing/bombing-E.html?l=E&m=1> 2010-01-25

47 <http://georgiaupdate.gov.ge/doc/10006919/Iskander%2017.11.pdf> 2010-02-01

48 http://www.aviationweek.com/aw/generic/story_generic.jsp?channel=awst&id=news/aw081808p2.xml 2010-01-31

49 TAGLIAVINI, Heidi: International Independent Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia, Vol. II., 2009, p. 211.

50 http://www.mfa.gov.ge/index.php?lang_

A VÁROS VÉDELMEK LEHETŐSÉGEI

A felsoroltakból láthatjuk a város stratégiai jelentőségét, amit a grúzok talán túl könnyen hagytak ott az oroszoknak. A város védelmének műszaki előkészítését a grúzoknak bőven lett volna idejük megtenni a konfliktus előtti időszakban, egy olyan csapdát készíthettek volna elő a városban ahol jó ideig leköthették volna az oroszok erőinek zömét, ha azok tovább nyomultak volna a fővárosig. A város megközelítési útvonalait lövészárkokból és műszaki zárrendszerekből álló első gyűrűvel zárhatták volna le. Csinvali felől a folyó jobb partján haladva először ipar negyedekkel, a bal partján haladva pedig emeletes házakból álló lakóövezettel illetve helyenként szabálytalan elhelyezkedésű kertes házas részekkel találkozhattak volna az orosz csapatok, itt építhették volna ki a második védelmi gyűrűt. A külvárosokban gyakori lakótelepek tartós védelem szempontjából nem előnyösek, mivel könnyen rombolható főleg panel épületekből állnak, melyek között széles, egyenes utak és nyílt területek (parkok, játszóterek) találhatók.⁵¹ Viszont a halogató harcokkal a támadót jelentős mértékben lehet lassítani ilyen részeken is.

Ezeket a részeken a grúzok bevetettek volna valamilyen irányított páncéltörő rakétával és egy géppuskással felszerelt kis létszámú (3-5 fő) mobil páncéltörő csoportokat (ATGM csop.). Előre kialakíthattak volna a külvárosban tüzelőállásokat nehéz páncéltörő eszközöknek, illetve hátrasiklás nélküli fegyverek épületekből történő használatához (sugár-tunnelek kiépítése). Harckocsik elleni robbanó (akna) és nem robbanó műszaki

id=ENG&sec_id=461&info_id=7347 2010-01-20

51 STEFANCSIK Ferenc: A helységharcról, 1. rész, 2006, p. 68.

5. ábra A védelmi vonalak lehetséges elhelyezése Gori körül
(alapkép forrása: Goggle Earth)

zárakat telepíthettek volna, így a lövészeket támogató harcokcsik egy részétől meg tudtak volna szabadulni.

A harmadik védelmi gyűrű magában a városban épült volna ki, melyet védelmi szektorokra oszthattak volna fel.⁵² A város belseje felé haladva ahol többségében egyenes utcákkal találkozhatunk erődített pontokat, géppuskafészeket, barikádokat és egyéb nem robbanó műszaki zárakat alakíthattak volna ki, nem is beszélve az egyes állások közötti rejtett útvonalak kiépítéséről. A védelemben bevonandó épületek kiválasztásánál figyelembe kell venni elhelyezkedésüket valamint szerkezetüket (védelmi képességük

és műszaki megerősítésük lehetősége). Ki kell jelölni azokat az épületeket melyek a védelem szempontjából kulcsfontosságúak és elvesztésük vagy megtartásuk döntően meghatározza a harcselekmények alakulását. Ezeket az objektumokat kell a legjobban megerősíteni, valamint robbanó és nem robbanó műszaki zárral körbe venni.⁵³ Harcászati szempontból különösen fontosak a sarokházak mivel belőlük több utcát lehet nagy mélységben tűz alatt tartani.⁵⁴

Előre kiépíthették volna a vezetékes távbeszélő híradó hálózatot is, melyet hatékonyan kiegészíthet a vezetékes telefonhálózat. Előnyük hogy zavarhatatlan kommunikációt biztosítanak. Rádió adó-vevők

hatótávolsága lecsökken, ezért előtérbe kerül a különböző hatótávú, kisebb rádió adó-vevők alkalmazása.⁵⁵ A város központja felé mindenféleképpen csak hidakon keresztül lehet, eljutni ezek aláaknázása szintén lassíthatna volna az oroszok előrenyomulását. A város főterén és futball stadionjában lehettek volna a tűzértség állásai, valamint helikopter leszállóhelyek. A logisztikai ellátás központját a várdomb környékén lehetett volna be-

53 STEFANCSIK Ferenc: A helységharcról, 1. rész, 2006, p. 69.

54 U.o., p. 70.

52 KOSZTIN, A. F.: A városban folytatott támadás néhány sajátossága, 1987,4-5. pp.

55 ZICHERMAN István: A csecsen háború, 2004, p. 76.

6. ábra A védelem kialakításának lehetőségei Gori belvárosában (Szerkesztették: a szerzők)

rendezni a központi elhelyezkedése miatt.⁵⁶ A város történelmi központja kanyargós, szűk utcákból áll, központban a várral, ahová az oroszok gépesített egységeinek nagyon kockázatos lett volna behatolni, mert itt könnyen rajtuk üthettek volna.

Bár ez már a civil lakosság életébe történő mélyebb beleszólással járt volna, valamivel ezek után egyes harcászati szempontból várhatóan fontos épület belsejét is előkészíthették volna. Ehhez az épületekben az ablak és ajtónyílásokat homokzsákokkal-törmelékkel el kell torlaszolni, az épületharc megvívására a lépcsőfordulók és emeletek korlátjai mögött homokzsákok felhasználásával tüzelő állásokat lehet kialakítani.⁵⁷ Az épületek belsejében fedezékeket lehet kiépíteni a tüzérség grá-

nátjai által szétvetett téglá és beton darabok pusztító hatása ellen. A harcok kezdete előtt el kell zárni a gázvezetékeket és ki kell kapcsolni a villanyt, valamint szükséges a tűzvédelmi rendszabályok fokozott betartása.

Az oroszok nem folytatták az előrenyomulást, Dimitri Medvegyev augusztus 12-én 15:00-kor bejelentette a műveletek felfüggesztését.⁵⁸ A katonai aktivitás nem állt le teljesen az oroszok Dél-Oszétia és Grúzia között biztonsági elválasztó zónát alakítottak ki, ahol a jövőben is békefenntartó erőket fognak állomásoztatni.

Amennyiben folytatták volna a támadást, a Tbiliszi felé vezető út egyértelműen Kaszpi és Mtskheta városán vitt volna keresztül. Az előbbi cementgyárával jelentős ipari csomópont, vasúti hídjá miatt pedig Grúzia közlekedésében jelentős. A gyárat és a hidat is

56 RUSZIN Romulusz: Légiroham műveletek tervezésének sajátosságai beépített területen, 2010, p. 26.

57 STEFANCIK Ferenc: A helységgharcról, 1. rész, 2006, p. 69,

58 TAGLIAVINI, Heidi: International Independent Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia, Vol. II., 2009, p. 219.

egyaránt bombázták. A grúzok Mtskheta történelmi városában akarták berendezni védelmüket. A saját állításuk szerint európai módon háborúzó grúzoktól elég ellentmondásos lépés lett volna a várost mintegy „kulturális pajzst” maguk elé állítani. Mindenesetre a hegyekkel övezett, az Aragvi és Mtkvari folyók találkozásánál fekvő város valóban jó védelmi lehetőségekkel kecsegtetett. Többségében szűk utcái, szabálytalan szerkezete a védőknek kedvezett volna.

Itt ásta be magát az Irakból, augusztus 11-én az amerikaiak által C-17-ekkel hazaszállított 1. dandár is.⁵⁹ Ez az egység a grúz fegyveres erők elit dandárjának számít, de moráljuk a hazahíváskor különösen alacsony volt.⁶⁰ Csinvalihoz hasonlóan Mtskhekánál is kulcsfontosságú lett volna a várost körülvevő magaslatok birtoklása, különösen egy az Aragvi folyóval szemben álló magaslaté. Ha az oroszok időben, például légiroham alakulatok bevetésével elfoglalják a magaslatot és megsemmisítik az itt lévő grúz állásokat, gyakorlatilag megszerezték volna a város kulcsát.

A városok fontossága a modern kor háborúiban különösen jól látszik az Ötnapos háború példáján, Csinvali után is a grúz hadvezetés legjobb esélye egy a fővárosig, más városok sorára épített védelem lett volna az oroszok és szövetségeseik ellen.

A SZEMBENÁLLÓ FELEK TEVÉKENYSÉGÉNEK ÉRTÉKELÉSE

A grúz hadsereg visszavonulása során hátrahagyta nehézfegyverzetének jó részét, az oroszok több mint 150 tételnyi katonai felsze-

relést koboztak el, közte 65 tankot, amelyek többségét a dél-oszét és az abház fegyveres erőknek adták. Ezen felül több mint 1728 kézfegyvert is zsákmányoltak, közte 764 M4-et. A grúz hadsereg anyagi veszteségei 250 millió dollárra rúgtak.⁶¹

A katonai embervesztésegekről szóló adatok az egyes forrásokban különbözőek. Az EU-nak írt jelentés szerint a grúzok 171 fő katonát és rendőrt vesztek, 13 személy eltűnt és 1200-an sebesültek meg. Az oroszok 67 halottat és 3 eltűntet valamint 283 sebesültet ismertek el.⁶² Ezzel szemben a grúz Koba Liklikadze és az orosz Mikhail Barabanov cikke egyaránt 270 grúz egyenruhás haláláról számol be, Barabanov szerint 71 orosz katona halt meg. De van olyan grúz állítás is, mely szerint 400 orosz katonát öltek meg, tehát biztos választ találni ilyen kevéssel a konfliktus után nagyon nehéz.

Az oroszok gyors reakciója az Ötnapos háborúban mindenféleképpen elismerésre méltó. A grúzok azzal próbáltak „védekezni”, hogy az oroszok elsöprő többséggel mértek nem arányos mértékű ellencsapást. Még olyan elképesztő állításokat is tettek, hogy Csinvaliban 80 ezer oroszral néztek szembe, holott ennyi egységet egyszerűen el sem férne ekkora térben.⁶³ Az oroszok a konfliktus során 30 ezer főnél több egységet nem vethettek be. Ez a grúz fegyveres erők számához: 24870 fő plusz tartalékosok, nem túl sok, távolról sem meríti ki az általánosan megadott támadáshoz célszerű minimális erőfölény 3:1-es arányát. Mint már mondtuk a grúzok készültek a háborúra, de még nem voltak rá felkészülve, ez

61 <http://www.webcitation.org/5jZjEpcOy> 2010-02-01

59 TAGLIAVINI, Heidi: International Independent Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia, Vol. III., 2009, p. 344.

62 TAGLIAVINI, Heidi: International Independent Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia, Vol. II., 2009, p. 223.

60 <http://www.webcitation.org/5fm4fGQ5j> 2010-01-17

63 <http://www.webcitation.org/5jZjEpcOy> 2010-02-01

bebizonyosodott Csinvaliban is, ahol a grúzok speciális erői se tudták megmutatni, hogy fel lennének készülve a kemény város harcra. Véleményünk szerint a grúz vezetés katonai szempontból rossz stratégiai döntéseket hozott a visszavonulás során is (pl. Gori feladása). A nehézfegyverzetük tekintélyes részét elvesztették a grúzok a háború során, ennek ellenére mégsem mondható rossz döntésnek a beszerzésük, mivel ezek (önjáró lövegek, sorozatvetők) okozták a legnagyobb pusztítást az ellenfeleiknek.⁶⁴

Az orosz hadsereg a grozniji tapasztalatoknál lényegesen felkészültebb képet mutatott, a legtöbb bevetett alakulat szerződéses légénységi állományú tagokból állt, és nem sorkatonákból. Külön kiemelhető a különböző ejtőernyős egységek teljesítménye, így a jövőben az oroszoknak ezekre az egységekre még nagyobb hangsúlyt kell helyezniük, különösen ahhoz, hogy megfelelő stratégiai szállító kapacitást tudjanak nekik biztosítani. Ennek ellenére súlyos gyengeségek is megmutatkoztak. Ezek elsősorban a modern eszközök, fegyverek hiányát jelentették. Rossz volt a légierő és a szárazföldi csapatok közötti együttműködés. A légierő valószínűsíthető veszteségeinek (6 repülő) felét baráti tűz okozta,⁶⁵ ami a barát-ellenesség felismerő (IFF) rendszerek alkalmazásának súlyos hiányosságait mutatja. A közvetlen légi támogatás pedig ingen fontos a modern helység harcban, ahol a harcérintkezés távolsága igen kicsi, így a légítámogatásnak pontosnak és precíznek kéne lennie ilyen helyzetekben.

A kommunikációs és vezetési rendszerek (C4I rendszerek) tekintetében szintén súlyos hiányosságok mutatkoztak. Ezek széleskörű alkalmazása nélkülözhetetlen lesz a jövő háborúinak megvívásához és a hálózat alapú haderő kifejlesztéséhez. A precíziós lőszer és fegyverek használata sem volt jellemző az oroszokra, mert ehhez hiányzott a megfelelő műholdas és navigációs háttér.⁶⁶ Az 58. hadsereg parancsnoka kénytelen volt egy újságírótól kölcsönvenni műholdas telefont, hogy kommunikálni tudjon a csapatokkal.⁶⁷ A távközlési rendszerek ilyen mértékű hiányosságaival aligha lehet korszerű hadseregről beszélni. A modern fegyverek rendszeresítése az elméletileg elitnek számító csapatoknál szintén nem volt jellemző, az egyetlen poszt-szovjet technika, amit bevetettek az Iszkander volt.

Az orosz csapatok tehát dinamikus fellépésük és szárazföldi manővereik révén győzelmet arattak a grúz haderő fölött a 2008. augusztusi háborúban. Oroszország a háborúban csak korlátozott célok elérését tűzte ki maga elé, a Dél-Oszétiával szemben fennálló grúz katonai fenyegetés semlegesítése, Grúzia fő közlekedési útvonalaának megbénítása, így nem döntő vereséget mértek a kaukázusi országra. A látványos előretörés mellett azonban számos hiányosság volt fedezhető, elsősorban a csapatok vezetésében és a fejlett kommunikációs rendszerek alkalmazásában. A légierő gyenge teljesítményt mutatott, és rendkívül alacsony színvonalú volt a légierő és a szárazföldi csapatok közötti együttműködés. Mivel a hadtudomány jelenlegi állása szerint, a jövő fegyveres konfliktusaiban nagy jelentőségű lesz a különböző vezetési és kommunikációs rendszerek, precíziós fegyve-

64 <http://www.webcitation.org/5fm4fGQ5j> 2010-01-17

65 [http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews\[swords\]=8fd5893941d69d0be3f378576261ae3e&tx_ttnews\[tt_news\]=35951&tx_ttnews\[backPid\]=7&cHash=48f0195b29](http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews[swords]=8fd5893941d69d0be3f378576261ae3e&tx_ttnews[tt_news]=35951&tx_ttnews[backPid]=7&cHash=48f0195b29) 2010-01-28

66 <http://www.carlisle.army.mil/usawc/parameters/09spring/mcdermott.pdf> 2010-01-30

67 U. o.

rek alkalmazása, az orosz haderőnek ezeken a területeken még nagymértékű fejlődésre van szüksége, ha eredményesen akarja megvívni ezeket a háborúkat.

A SZÁRAZFÖLDI HADITECHNIKA ÉS A HARCÁSZAT FEJLŐDÉSÉNEK JELLEMZŐI A MODERN VÁROSHARCBAN

Az előző fejezetekben bemutatott tények bizonyították, hogy a világ haderőinek a XXI. században is fel kell készülniük a városi környezetben folytatott harctevékenységekre. A speciális körülmények közötti műveletek követelményeihez a katonai vezetésnek megoldásokat kell találnia a megfelelő felszerelést, az állomány felkészítését és a harcászati eljárások kidolgozását illetően.

Ennek megfelelően a reguláris hadseregeknek át kell alakítaniuk haditechnikai eszközeiket. Az egyik megoldás speciális járművek és fegyverek rendszerbe állítása, ami első benyomásra igen drága megoldásnak tűnik, de figyelembe véve hogy a jövő fegyveres konfliktusainak fő színtere urbanizált terület lesz, az ilyen eszközök használata túlsúlyba is kerülhet, ami indokolttá és kifizetődővé tenné rendszeresítésüket. Köztes megoldás lehet a hagyományos harcjárművek, harceszközök városarca történő módosítása.

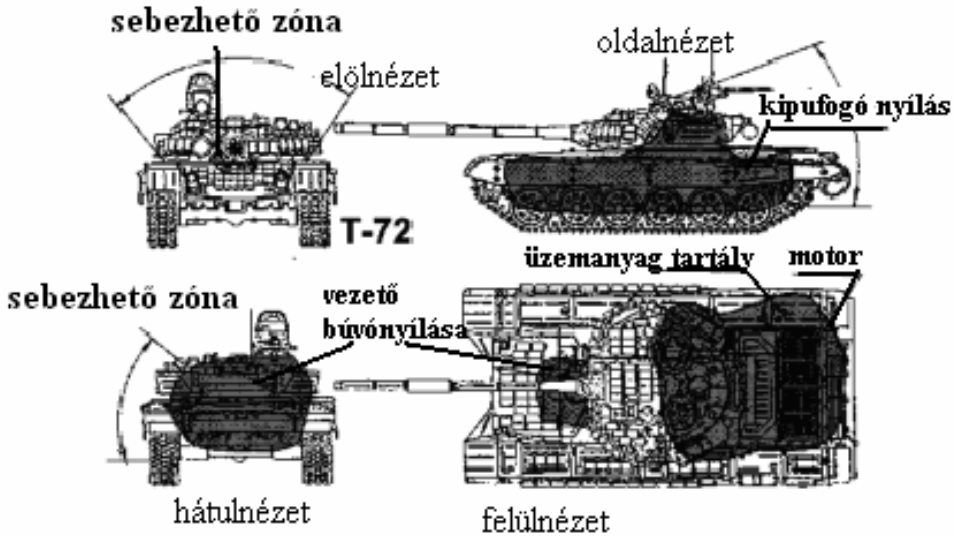
Az orosz vezetést vitathatatlan győzelmük ellenére több kritika is érte a bevetett technikai eszközök modernségével kapcsolatban. Mint már említettük többségében szerződéses állományú egységeiket vetették be, ráadásul a térség geostratégiai helyzetéből adódóan fegyveres konfliktusok kiemelt kockázatát hordozza magában. Mindez jogossá teszi azt a kérdést, hogy miért nem történt lényegi változás az alakulatok felszereltségében. Ezt kizárólag a katonai szükségszerűség szempontjait figyelembe véve vizsgáljuk, a politikai háttérével nem kívánunk foglalkozni.

Az ötnapos napos háború során bevetett technika jó része elmarad a jelenleg legkorszerűbbnek mondható harceszközök szintjétől. Az orosz hadvezetés nem volt képes integrálni 20-25 éves haditechnikai eszközeit a hálózatalapú hadviselésbe, ellentétben például az USA hadseregével, amely 1991-es Öböl-háború technológiáját alkalmazta modern hadvezetési elvek szerint a 2003-as iraki hádjáratban.

Például az oroszok a T-72-k helyett alkalmazhatták volna a modernebb T-80, vagy T-90 harckocsikat, viszont tény, hogy ezek a típusok se gyakoroltak volna döntő hatást a városarc sikeresebb megvívásában. Ugyanis a páncélosok városi környezetben történő alkalmazásának egyik fő tényezője a páncél védettsége. A T-80, a T-90 és a T-72 torony- és testhomlok páncélzata réteges kialakítású, mely a T-72 testhomlok páncélján kívül védelmet nyújt az RPG-7 PG-7V lövedéke ellen.⁶⁸ Bár ennek a jelentősége elhanyagolható mivel a fent felsorolt típusok és a T-62-k is felszerelhetők reaktív pótpáncélzattal (Kontakt és Kaktusz típusok), mely közel azonos páncélvédettséget biztosít nekik a leggyakoribb fenyegetés, az irányítatlan páncéltörő rakéták (RPG-7 lövedéke) ellen. Ugyanakkor a reaktív páncélzat sem nyújt megfelelő védelmet a nagy átütő képességű irányított páncéltörő rakéták és a tandem robbanófejű páncéltörő lövedékek ellen. Ilyen eszközt Grúzia is rendszeresített, ez az izraeli gyártmányú Spike család, de az oroszok harmadik ATGM (irányított páncéltörő rakéta) generációs Kornet rendszere (1000-1200 mm-es páncéltűrő képesség) is rendelkezik ezekkel a tulajdonságokkal.⁶⁹

68 PÉTER Zsolt: T-72-es harckocsi a Magyar Honvédségben II. rész, 2003, p. 80.

69 <http://www.kbptula.ru/eng/atgw/kornet.htm> 2010-02-10 és <http://www.army-technology.com/projects/kornet/> 2010-02-10

8. ábra Páncéltörő rakéták becsapódási helyeinek megoszlása T-72 harcocsin

A reaktív páncélzat kisméretű „téglát” a városi harc jellegzetességeit figyelembe véve nemcsak az előlről érkező fenyegetés kivédése céljából, hanem oldalról és felülről támadó páncéltörő eszközök becsapódására is számítva a páncéltest oldalán, a torony oldalán és tetején is rögzítették. Az első csecsen háborúban kilőtt páncélosokat a fentebb említett reaktív páncéllal el nem látott helyeken érték a páncéltörő lövedék becsapódások 90%-a. A járművekre háromtól hatig terjedő számú páncéltörő rakétát lőtték ki.⁷⁰

A harci tapasztalatok alapján a sebezhető helyeket rács páncéllal fedték le. A védelmet növeli a láncfalp kötényzése és keménygumi „függönyök” alkalmazása. A reaktív páncélt meg lehet bontani: akár gépágyú lövedék, puskagránát vagy kézigránát robbanása is felrobbant több ilyen „téglát” ami célponttá teszi a „csupasz” területet a kumulatív lövedékek számára.

További hátránya az is, hogy a modulok robbanása a kíséző gyalogság repesz sérüléseit okozhatja. Ha reaktív tulajdonsággal nem rendelkező előtét páncéltatot szereplünk fel, a robbanó töltet hiánya miatt nem jelentkezik a fenti probléma, viszont azonos védelmi képesség eléréséhez nagyobb távolságot kell hagyni a páncélzat és az előtét lemez-rács között. Az általa védett felület kisebb lesz, mivel nem tudja úgy követni a páncél körvonalait, ahogy a reaktív „téglák”. A modern aktív páncéltatok (pl. Aréna, Drozd 2) bár képesek 300°-os hatékony védelmet biztosítani,⁷¹ a városharcban való alkalmazásuk több okból problémás. A kíséző lövészek még inkább veszélyeztetettek mivel az eszköz megsemmisítési sugara (20-30 m)⁷² miatt szinte veszélyessé teszi a fedező lövészekkel való együttes mozgását és harcát.

70 <http://www.globalsecurity.org/military/library/report/1997/rusav.htm> 2010-03-23

71 Tóth Gergely: Harcjárművek reaktív páncéltatai és aktív védelme II. rész, 2005, p. 29.

72 U.o.

A beépített területen folytatott harc egyik sajátossága, miszerint a páncéltörő eszközök bevetésének távolsága is igen lerövidül, a rendszernek a közelről kilőtt lövedékeket (25-30m szükséges a rakéták élesítéséhez, ennél kevesebb nem lehet a távolság) is meg kell tudnia semmisíteni. A XX. század második felében és napjainkban is az RPG-7 számít a leggyakoribb, legelterjedtebb páncéltörő fegyvernek, bár városban történő alkalmazását nehezíti, mint ahogy már említettük, sugártunnelt⁷³ kell kialakítani épületből történő használatához. Vitathatatlan előnye azonban egyszerűsége, megbízhatósága és kis tömege, ami nagy mozgásszabadságot biztosít a páncéltörő tűzcsoporthoz. A modern kézi páncéltörő gránátvetők már teljesítik azt a követelményt, hogy épületből is lehessen alkalmazni, anélkül hogy súlyos sérülésnek tenné ki magát a kezelő személyzet illetve az épület műszaki előkészítése nélkül. Ezáltal harcászati alkalmazhatóságuk nagymértékben növekszik városi környezetben.

Valószínűleg az orosz mérnökök azért nem tették lehetővé reaktív páncéltörő felszerelését gyalogsági harcjárműveken és páncélozott szállító harcjárműveken, mivel a deszantját nem szándékozták sérüléseknek kitenni. Ezért fejlesztettek ki például a BMP-2-re utólag felszerelhető, a képen is látható (4. kép), előtét lemez és rács páncéltörő. Számunkra nem tisztázott okok miatt az Ötnapos háborúban bevetett gépesített egységek nem kaptak az említett előtét páncél elemekből. Az USA 2004-ben szerzett be nagy mennyiségben előtét páncéltörő, amelyekkel majd minden páncélozott típusát felszerelte.

4. kép Rácspáncéltörővel felszerelt BMP-2 harcjármű

A harckocsik helyégharcban történő alkalmazásának szükségességét szintén bizonyítják azok a nyugati fejlesztések, melyek a harckocsik városi túlélését növelik. Ilyen, utólag bármikor felszerelhető készletekkel látták el az amerikaiak az M-1 (Abrams) tankokat. A TUSK (Tank Urban Survival Kit) tartalmaz körkörös reaktív pót- vagy előtét páncéltörő, külső kamerákat, belülről vezérelhető géppuskákat és a lövészekkel való kapcsolattartást elősegítő, a harckocsi far részére szerelt telefont. Hasonló kezdeményezés a Leopárd-2 PSO és a LeClerc harckocsi típusok AZUR nevű programja, az izraeli Merkava 4 fejlesztésébe is belekerült ilyen jellegű modifikációs csomag.⁷⁴ A különböző külső és panorámakamerák nagyban emelik a páncélos személyzetének tájékozódó képességét és valós idejű információt biztosítanak a pillanatnyi körülményekről anélkül, hogy bármelyik harckocsizó közvetlen veszélynek tenné ki magát. Az ilyen csomagok egyben a hálózat alapú hadvezetésbe történő bekapcsolódáshoz is kedvező lehetőséget nyújtanak.

A harckocsizó fegyvernem szerepe is

73 A kézi páncéltörő eszközökből az épületből történő lövés során távozó gázok szabad eltávozásához szükséges tér. Lehetővé teszi az épületből történő használatot.

74 <http://www.defenseindustrydaily.com/street-fighters-m1-abrams-tusk-tank-conversions-updated-02546> 2010-02-11

megváltozik az urbanizálódott környezetben, aminek fő oka, hogy beépített területen a harckocsik elvesztik legnagyobb előnyüket a jó manőverező képességet és lehetőségüket a gyors előretörésre. A siker mélységben történő kifejlesztése helyett feladatuk elsősorban közvetlen tűztámogatás biztosítása a rohamcsoportok állományának, területek izolálása, egyes irányok, utak elzárása.⁷⁵ A harckocsi képes biztosítani a helység harcban szükséges nagy tűzerőt, amit épületrészek és bunkerek rombolásához, megerősített állások felszámolásához használhat fel a rohamcsoport parancsnoka. Védelemben szintén ezt a tulajdonságát lehet kihasználni a tankoknak, földszinteken kialakított tüzelőállásokból megerősíthetik a védelem tűzrendszerét, vagy az ellenlökésre kijelölt kötelékben kaphatnak helyet, szintén támogató eszközként. Ezen felül a tankok páncélteste fedezéket is nyújthat a támogató gyalogságnak, illetve tolólapal felszerelve műszaki támogatásban is részt vehet.

A harckocsikat a városok szélesebb utcáiban és a sugárutakon, a támadás fő irányában érdemes bevetni, a kisebb utcákban több hátrányos tulajdonságuk is kidomborodhat. Az egyik, hogy a hosszú lövegsöveget nem lehet körbefordítani a szűk utcákban. Az orosz T-72 több mint hat méter hosszú,⁷⁶ ennél fogva minimum 14-15 m szélességű utca szükséges neki, hogy körbefordítsa a tornyát. Mivel a helység harcban a pontosság helyett a tűzerő (és a lövedékek áttütőképessége) kerül előtérbe, rövidebb lövegsövek alkalmazásával enyhíteni lehetne ezen a problémán. Ehhez persze, hogy a cső rövidítésével a megfelelő áttütőképesség is megmaradjon a lövedéket

hajtó gázok nyomását kell megnövelni, ez új vagy módosított lőszer típusok rendszeresítését irányozza elő. A szűkebb utcákban a tank körüli holtteret növeli az is, hogy a lövegsöveget 15-20°-nál nem lehet nagyobb mértékben emelni, ezzel már a löveg nem tudja tűz alatt tartani a felsőbb emeleteket. A probléma megoldása lehet belülről irányítható, nagy szögben emelhető géppuskák alkalmazása. Új típusok kifejlesztésénél pedig a hegyi lövegekhez hasonló tulajdonsággal rendelkező csöves tűzeszközök alkalmazása tűnik célszerűnek a nagyobb emelkedési szög és a rövidebb cső miatt.

5. kép Grúz gyalogság szállítása deszantként harckocsin

Városi környezetben a harckocsik a lövészalegységeket támogatva maguk is védelemre szorulnak, így jó esetben kölcsönös egymásrautaltság és együttműködés alakul ki a harckocsik és a gyalogság között. A harckocsik így deszantok szállításában is részt vesznek. Az Ötnapos háborúból származó képeken látható, hogy a harckocsik a roham megindulási terepszakaszáig páncéltestükön szállítják a deszantot.

Ez több szempontból is előnyös mivel így nagyfokú mobilitást lehet biztosítani a harcjárművekkel fel nem szerelt roham-légideszant csoportoknak és a könnyű jármű-

75 BRIDGES, Frank-EVANS, Michael R.: *Though Bows and Iron Blades: Modifying the M1 for Urban Battle* 2003, p. 12.

76 <http://warfare.ru/?linkid=2382&catid=314> 2010-02-14

vekkal felszerelt tengerészgyalagosoknak. Mint a csinvali város harcok leírásánál és csecsenföldi példákön keresztül is láhattuk, ezeket az alakulatokat előszeretettel bevetik a helység harcban magas kiképzettségük és moráljuk miatt. Ezeknek az egységeknek a kiképzésébe ennél fogva fokozottan bele kell építeni a helység harcra vonatkozó ismereteket és a harc kocsikkal történő raj és szakasz szintű együttműködést beépített területen. Ehhez olyan kialakítású páncéltestre van szükség, amelyen viszonylag kényelmesen lehet szállítani fél- vagy egy rajt. Az orosz fejlesztésű páncélosok kialakítása lehetségessé teszi a fentebb említett képesség kialakítását, ellenében a nyugati gyártmányú harc kocsikkal melyek tornyának hosszan hátrafelé nyúló löszertároló rekesze ezt lehetetlenné teszi.

A másik lehetőség hogy a deszantot a harc kocsin belül helyezzük el, erre példa az ukrán fejlesztésű BMT-72 és a BTMP-84, melyeket a T-72 és a modern T-84 típusok alvázának meghosszabbításával alakítottak ki.⁷⁷ A torony mögött 5 fő lövésznek alakítottak ki deszantteret, akiknek a tető páncélon alakítottak ki búvónyílásokat. A jármű páncélzata az eredeti típusé. Ennek a megoldásnak előnye az előző megoldáshoz képest, hogy egyes veszélyforrásoknak pl. mesterlövész tűz, kézi fegyverek tüze kevésbé vannak kitéve, amíg a deszanttérben tartózkodnak. Közvetlen harc érintkezésben a harc kocsi támogatásához persze járműből szállnak a gyalogosok. Ugyanakkor harc kocsi-elleni aknáknak, páncéltörő rakéták ellen például hátrányos ez a megoldás, ugyanis egy kumulatív töltet az egész deszantot elpusztíthatja. A kettő kombinációja jó megoldás lehet, a raj fele a deszanttérben utazik egészen egy adott objektum megrohamozásáig, átfésüléséig, míg a raj másik fele harc kocsiról deszanttol

a megindulási terepszakasznál és támogatja a tankot, valamint hagyományos harc kocsikkal vegyes harcrendben alkalmazni. Habár ezek a járművek nem orosz fejlesztésűek a térség fegyveres konfliktusaiban a közeljövőben megjelenhetnek.

Az ellenséges gépesített egységek tüzészközeinek és löszereinek hatásossága csökken a beépített területeken az ott uralkodó speciális viszonyok között, mivel ezeket páncéltörésre (HEAT, HESH gránát stb.) és nyílt területen elhelyezkedő élőerő ellen tervezték (pillanatgyújtós repeszgránátok). A harc kocsik és harc járművek lövegeihez illetve gépágyúhoz jelenleg rendszeresített löszerek hatásossága jelentősen növelhető. Ha a lövedék az épület falain történő behatolás után robban, akkor nagyobb pusztítóerővel rendelkezik, ezt késleltetett gyújtó alkalmazásával lehet elérni. Az orosz 2A46 típusú 125mm-es sima csövű harc kocsi ágyúhoz rendszeresített repeszromboló löszerek gyújtójának állításával repesz, repesz-romboló és romboló hatás érhető el.⁷⁸ A tüzérségi lövegek és aknavetők esetében, szintén szükséges romboló gyújtóállású gránátok használata helység harcban. A magas szögcsoporttal tüzelő ágyútarackok, tarackágyúk pillanatgyújtós gránátjai legnagyobb eséllyel az épületek fődémszerkezetén robbannak anélkül, hogy jelentősebb kárt okoznának az objektumot védő erőknél és eszközökben.

Különösen, ha a védő fél kevés idő alatt készül fel a védelemre, (pl. a gyúlékony anyagok nem kerülnek biztos helyre) lehetnek hatásosak a gyújtólövedékek. Például Groznij ostromakor az orosz tüzérség által kilőtt lövedékek 4/5-e ilyen foszfortöltetű gránát volt.⁷⁹ Ezek az eszközök jelentősen kisebb kárt

77 <http://www.morozov.com.ua/eng/body/btmp.php?menu=m1.php> 2010-02-15

78 PÉTER Zsolt: T-72-es harc kocsi a Magyar Honvédségben II. rész, 2003, p. 27.

79 <http://www.globalsecurity.org/military/systems/munitions/wp.htm> 2010-03-25

okoznak az épületek vázszerkezetében, így a későbbiekben a támadó fél felhasználhatja az ellenség ellenlökésének elhárítására védelmi támpontként. A gyalogság hasonló hatású eszközei a vállról indítható termobarikus rakéták (RPO), lángszórók és ezek járművekre szerelt változatai, lángkézigránátok és lánggránátok.

Az új orosz fejlesztésű BMO-T típusú harcjárművet kifejezetten a rohamcsoportok támogatására tervezték. A T-55 alváza épített felépítmény egy vegyvédelmi raj befogadására képes, aminek feladata az épületek rombolása vagy megtisztítása (a közvetlen harcászati feladattól függően) termobarikus gránátvetők, reaktív lángvetők alkalmazásával. Az RPO típusú kézi romboló gránátvető rendszeresített töltetei között találhatóak foszfor, gyújtó és termobarikus fejjel rendelkező rakéták.⁸⁰

A GYHJ-k és a PSZH-k alkalmazhatóságát is jelentősen befolyásolja a városi környezet. A beépített területeken gyakran a harckocsik páncélvédettsége is kevésnek bizonyul, így ezek a járművek még inkább fokozott veszélynek vannak kitéve, és sokkal több tűzeszköz, még akár kézfegyverek (lőfegyverek, kumulatív gránátok, kézigránátok) is veszélyesek lehetnek rájuk. Ennek ellenére mégsem hagyható ki bevetésük, mivel az adott település, vagy településrész elfoglalására kijelölt kötelék nem nélkülözhet semmilyen nemű rendelkezésre álló, viszonylag nagy tüzérvél rendelkező eszközt. Jelentősebb szerepet menetből történő támadáskor kaphatnak, ilyenkor kevésbé domborodik ki gyengébb védettségük.

Sőt, a városok menetből történő elfoglalásához célszerű lenne könnyű-légideszant harcjárművekkel, szállító járművekkel és könnyű harckocsikkal felszerelt légideszant

harccsoport bevetése előrevetett osztagként. Ezek a várostól 20-30 km-es távolságban landolnának, természetesen a terep adottságait figyelembe véve és ezután a lehető leggyorsabban harc előtti alakzatban behatolnának az adott városba. Mivel a Szovjetunió kontinentális stratégiai célok elérésére készült, emiatt a légideszant alakulatok fejlesztése prioritást élvezett, így az orosz haderőnek megvannak a megfelelő fejlettségű eszközei és légiszállító kapacitása ilyen műveletek végrehajtására. Úgy, mint a BMD harcjármű család tagjai, a BMD-3 és BMD-4 már képes arra, hogy 3 fős legénységével és 7, illetve 5 fős deszantjával a belsejében kerüljön ledobásra.⁸¹ Ez a tulajdonság alkalmassá teszi a köteléket a külön ledobásból adódó nagy idővesztés kiküszöbölésére és ez által a meglepetés nagyobb kihasználására. Ezeknek a járműveknek kis tömegükhöz képest jónak számító páncélvédettségük van, amely alkalmassá teszi a belül tartózkodó személyek védelmét repeszek és kézi fegyverek ellen.

Ezek a járművek rendelkeznek a városi műveletekben minimumnak számító 30mm-es gépágyúval, sőt a BMD-4 emellett egy 100mm-es ágyúval is rendelkezik, ami igazán nagy tüzérvét biztosít ezeknek az eszközöknek. A nehezebb BMD-4 hátránya, hogy egy IL-76-os szállító gép csak kettőt képes szállítani, míg BMD-3-ból hármat, sőt ez utóbbinak a deszantja is nagyobb. Mindkét típus felszerelhető plusz oldalra néző géppuskákkal, 30mm-es AGS automata gránátvetőkkel és irányított páncéltörő rakétával (Konkursz).⁸² Ezeket vegyes harcrendben lehet alkalmazni BTR-D szállító járművekkel, amelyek bár nincsenek ilyen jól felfegyverezve, 12 főt tudnak

80 <http://world.guns.ru/grenade/gl46-e.htm> 2010-02-22

81 <http://www.army-guide.com/eng/product1024.html> 2010-02-17

82 http://www.military-today.com/apc/bmd_4.htm és http://www.military-today.com/apc/bmd_3.htm 2010-02-17

szállítani,⁸³ valamint szintén a BMD bázisán kialakított önjáró aknavetőkkel. A BTR-D-t a BMD-1 tornyának kiserelésével és plusz egy futógörgő felszerelésével alakították ki az afgán háború idején,⁸⁴ így érték el a nagyméretű deszantter kialakítását. A közvetlen tűztámogatást szolgálhatják a szintén deszanttolható Szprut könnyű harckocsik a maguk 125 mm-es lövegeivel.

Az ilyen műveletek a terep különösen gondos felderítését igénylik, valamint a szárazföldön második lépcsőben támadó gépesített alakulatokat és tartalékokat. Az első lépcső feladata a későbbiekben a ledobott alkalmi harci kötelék szárnyainak biztosítása lesz. Ezt gépesített lövész és harckocsi csapatokra épülő manővererőkkel kell elvégezni. A BMD család járművei és a BTR-D az orosz haderő által Dél-Oszétiában bevett 76. és 98. légiroham hadosztály szervezetén belül is megtalálható,⁸⁵ ami arra utal, hogy az oroszok is komolyan számolnak a jövőben ehhez hasonló műveletek kivitelezésével. A BMD család 1-es változatát már Afganisztánban is a támadó csapatok ékeiben vetették be, tehát ez sem számítana újdonságnak.⁸⁶ Bár a rendszeresített eszközök aránya arra utal, hogy a jóval kisebb számú BMD-3-at és még inkább a nagyobb tűzerjú BMD-4-et inkább csak tűztámogatásra használnák.

Város menetből történő elfoglalásakor fontos, hogy a GYHJ-k és PSZH-k lönyílásokkal rendelkezzenek, lehetővé téve, hogy a deszant gyalogság egyéni lövészfegyvereit be-

lülről használhassa. Az Ötnapos háború során Chinvali ellen indított támadás első hullámában alkalmazott Cobra típusú PSZH-k is ilyen tulajdonsággal rendelkeztek. Viszont utólag felszerelt előtét páncél nem teszi lehetővé a lönyílások hatékony kialakítását, ezért szükségessé válnak a páncéltestre szerelt belülről irányítható géppuskák vagy automata gránátvetők.

A városi környezetben a minden oldalról várható fenyegetés miatt szükségessé válik a harcjármű környezetének lehető legnagyobb szögtartományban való figyelése. A nagyméretű páncélűvegek biztosítják a széles figyelési területet, miközben kumulatív töltetekkel szembeni ellenálló képességük nagy, mivel a több rétegű üveglapok közt terjednek szét a nagynyomású gázok. Ilyen például a szerb fejlesztésű Lazar PSZH.⁸⁷ A megoldás hátránya a magas előállítási költség és a gyártás során keletkező selejt magas aránya.

Másik megoldás, hogy páncéltest tetejére szerelt kamerák pásztázzák a környező terepet, mint a Merkava IV modernizációjánál tapasztalható.⁸⁸ Az ilyen kamerák természetesen egyéb eljárásokkal, mint a páncélűvegek, periszkópok vegyesen is alkalmazhatóak, mivel így lehet a legmegbízhatóbbá tenni a minden egyes holttérré kiterjedő figyelést, elősegítve ezzel a harckocsi vagy harcjármű azonnali reakcióját a környezetében beállt változásokra. Amennyiben ezeknek a megoldásoknak az alkalmazhatósága ideiglenesen vagy hosszú távra csökken, (pl. ködösítés vagy a kamerák károsodása) egyéb szenzorok alkalmazása is szükségessé válhat. Ilyen lehet például ultrahangos érzékelő, mely képes a falak mögött rejtőzködő ellenség felderítésére is, ennek hátránya a kis hatósugár. Emel-

83 http://www.military-today.com/apc/btr_d.htm 2010-02-17

84 FARKAS Tibor: Szovjet légideszantlövegek II. rész, 2007, p. 54.

85 <http://warfare.ru/?linkid=2241&catid=239> 2010-02-17

86 FARKAS Tibor: Szovjet légideszantlövegek II. rész, 2007, p. 52.

87 <http://www.military-today.com/apc/lazar.htm> 2010-02-17

88 ESHEL, David: The Merkava Mk 4 – Israel's newest MBT enters service, 2003, 46-47. pp.

lett infra- és hőkamerák, valamint éjjellátó készülékek alkalmazása is célszerű. Mint már említettük, az Ötnapos háborúban hiányzott a harckocsik felszereléséből az éjjellátó készülék, ami jelentősen korlátozta az éjszaka végrehajtott műveletek megvalósítását.

Az épületek falainak áttörésére minimum szükséges 25mm-es géppágyú vagy gránátvető és az irányítatlan páncéltörő gránátok, nehézgéppuskák, géppágyúk lövedékeinek ellenálló körkörös előtét páncélzat miatt a harcjármű tömege nagymértékben megnövekszik, akár a 30t feletti tömeget is elérheti. A tömeg növekedését elkerülendő új anyagok felhasználása kerül előtérbe, mint az alumínium, titán, műanyag és kerámia.⁸⁹ A növekvő páncélvédetség és a növekvő fegyver ürméreték versenyfutása a harcjárművek tömegének a közeljövőben történő további emelkedésére engednek következtetni, persze új anyagok felfedezése megfordíthatja ezt a tendenciát. A nagyobb védetséget nyújtó járművekben a harcterületen is tovább tartózkodhatnak benn a lövészek, ugyanakkor csökken az egy eszköz által szállított deszant száma is. Ez a kislegységek harcászati feladatainak és kiépzésének átalakítását vonhatja maga után.

A GYHJ-k és PSZH-k géppágyúinak és géppuskáinak előnye a nagyobb átmérőjű lövegekkel szemben, hogy az emelkedési szögük jóval nagyobb. A BMP-2 30mm-es, 2A42 géppágyúja például 70°-os szögben emelhető,⁹⁰ ezzel könnyen le tudja fogni a környező épületek felsőbb emeleit is.

A város harcra specializált járművekkel szemben támasztott alapvető követelmények tehát, a nagy páncélvédetség, nagy tüzérő és romboló képesség, valamint a jármű körüli lehető legkisebb holttér, mind a megfigyelés

mind a tűzvezetés szempontjából. Mindezek a tényezők, helységek ostrommal történő bevételekor felerősödnek. Néhány előzőekben említett harceszköz, mint a vegyvédelmi harcjármű BMO-T, hogy a páncélvédetség problémáját azzal oldották meg, hogy harckocsi vázra építettek rá különböző feladatok elvégzésére alkalmas tornyokat. Ez a megoldás alkalmas a már elavultnak számító harckocsi típusok alvázainak hasznosítására.

A harckocsi alvázat nem csak specializált járműveknél, hanem nehéz PSZH-ként és harckocsi támogató-páncélvadász járműként is fel lehet használni. Az azonos vázra épített járműcsalád javítási és alkatrész ellátási szempontok szerint is előnyös. A csecsen háborúk tapasztalatai alapján, amelyek a fentebb említett követelményeket szem előtt tartva fejlesztették ki orosz mérnökök a BTR-T, T-55-s alvázára épített nehéz PSZH-t. Ez ötfős deszant szállítására képes a kétfős személyzet mellett, ami a 600 mm-es ekvivalens páncélzattal (600 mm vastag homogén acél páncélnak megfelelő vastagság) és a beépített reaktív védelemmel jelentősen megnöveli a túlélőképességüket.⁹¹ A harcjárművekhez képest a hagyományos aknák és rögtönzött robbanószerkezetek elleni védelme is nagyobb ezeknek a járműveknek, ezért is alkalmasabban a műszakilag előkészített helységekből vívott harcra. Ugyanakkor a tandem robbanófejes és nagy átütőképességű egyéb páncéltörő rakéták ellen, mint ahogy azt már a harckocsi esetében is megjegyeztük, ez sem jelent elegendő védelmet. A deszantolás végrehajtásának szempontjából pedig kényelmetlen a búvónyílások elhelyezése.

A harckocsi támogató harcjármű-harckocsivadász BMP-T modellt szintén orosz tervezőirodák fejlesztették ki. Ezt először T-72-es alvázára építették, ugyanakkor minden

89 http://www.military-today.com/apc/gpv_captain.htm 2010-03-23

90 <http://www.army-guide.com/eng/product119.html> 2010-02-22

91 GEIBEL, Adam: The BTR-T: New Use for Old Tank Hulls, 2000, p. 17.

ilyen jármű esetében fel lehet használni akár melyik harckocsi típust, így még akár a modern T-90-ét is. Ez utóbbi két típusnak vitathatatlan előnye (a T-80-al együtt), hogy már az alvázpáncélzatuk is rétegelt. Újabb típusok felhasználása azért is lenne célszerűbb, mert ezek akár nyílt terepen végrehajtott műveletekben is tarthatnák a lépést a modern harckocsikkal, míg a T-55 a futóműveivel jelentősen lelassítaná az előrehaladást.⁹² A BMP-T homlokpáncélzatát is beépített ERA fedi, míg a jármű farát ráncspáncéllal védik.⁹³

6. kép BMP-T típusú harckocsi támogató harcjármű

Mindkét jármű tornyára moduláris rendszerben, jól variálható módon lehet fegyverzetet felszerelni, ezek a platformok irányított páncéltörő rakétákat, mint a BTR-T platformokon használt Konkursz vagy a BMP-T esetében használt Ataka,⁹⁴ vagy Kornet rendszer (4-4 rakéta). Telepítenek az egyes platformokra AGS gránátvetőket, akár kettőt

is, mint a BMP-T esetében. Belülről irányítható géppuskákat, légvédelmi géppuskákat (12,7 mm NSV). A fő fegyverük a város harcban minimumnak számító 30 mm-es 2A42 gépágyú (a BMP-T esetében kettő), illetve a BTR-T-t 2A38 ikergépágyúval is el lehet látni.⁹⁵

A jármű konkrét feladatától függően kapja meg a szükséges fegyverzetet. Ez a BTR-T illetve bármilyen jövőbeli vagy már megtervezett rá hasonlító jármű esetében a deszant gyalogság szállítását, valamint a járműből való szállás után azok támogatását jelenti. A BMP-T feladata a harckocsik támogatása, és az ellenséges páncélosok lefogása. A nagy tűzerejű harceszköz egyszerre több célt is le tud küzdeni, ezzel jelentős terhet vehet le a gyalogság válláról.

A harckocsi alváza épített járműveket a harckocsikkal kombinált alakzatban érdemes bevetni. A közepes szélességű utakon alkalmazható rombusz alakzatban elől, egy harckocsi haladna, illetve a rombusz szemben lévő sarkában is. A másik két helyet harckocsi támogatók foglalnék el. A földszintet a harckocsi az emeletet a BMP-T-k fogják le, így lehetne biztosítani a figyelési sáv megfelelő megosztását. A nehéz szállító járművek pedig mögéjük felzárkózva haladnának vagy a legszélesebb sugárutak esetében 2 rombusz párhuzamos alkalmazása mellett középen egyes oszlopban is haladhatnának. Az Ötnapos háborúban tudomásunk szerint nem vetettek be ilyen járműveket, mivel ezt a városi harcterületek műszaki előkészítettsége nem követelte meg, valamint mert a kijelölt alakulatok nem voltak felszerelve ilyen eszközökkel.

Az elavult harckocsi alvázak felhasználása persze nem csak az oroszoknak jutott

92 U.o., p. 18.

93 <http://warfare.ru/?lang=&catid=245&linkid=1785> 2010-02-23

94 <http://www.airwar.ru/weapon/aat/ataka.html> 2010-02-23

95 <http://www.enemyforces.net/apc/btr.htm> 2010-02-10 és <http://warfare.ru/?lang=&catid=245&linkid=1785> 2010-02-23

eszébe, az izraeliek szintén a T-55 bázisára építették meg az Azcharit nehéz PSZH-t és a brit Centurion vázára a Nagmachon, illetve Nakpadon műszaki járműveket, melyeket aknataposó trállal felszerelve konvencionális háborúban robbanó műszaki zárakon való átjáró nyitásra tervezték. A libanoni, gázai övezetben és Ciszjordániában folytatott műveletek döntő hányada beépített területeken folyt ahol nyilvánvalóvá vált az M113-as gyenge páncélzata. Ennek következtében lehetőleg a fent említett műszaki járműveket vetik be nehéz PSZH-ként a sűrűn beépített térségekben.

A koncepció életképességét bizonyítja a Merkava alváz felhasználásával gyártott Namera és Namera nehéz PSZH-k, melyekbe a korábbi tapasztalatok alapján ergonómikus belső teret alakítottak ki, melybe még egy WC is helyet kapott, mivel korábban megesezt, hogy huszonnégy órán keresztül nem hagyhatták el a harcjárművet a katonák és a személyzet. Ezen kívül egy háború esetén Iránnal vagy Szíriával, ABV szennyezett területeken való működéshez szükséges védelem növelése volt a cél. Ez is bizonyítja az ilyen járművek létjogosultságát és növeli annak a valószínűségét, hogy a közeljövő konfliktusaiban részt fognak venni.

Városi környezetben vívott védelem esetében szilárd peremvonalról nem beszélhetünk, mivel a harcterület igen tagolt. Megnövekszik a kis létszámú diverzáns, felderítő alegységek alkalmazásának lehetősége, ezért tüzerűtegek és harcálláspontok közvetlen biztosításához lövész alegységek szükségesek, valamint fel kell készíteni az állományt közelharc megvívására.⁹⁶ A lövészek harci felszerelésének tömege megnövekszik, ez abból adódik, hogy helységharcban a lőszerből kettő, háromszorosa, a kézigránátokból minimum háromszorosa fogy a nyílt terepen folyó harc-

hoz viszonyítva.⁹⁷ Ezért fokozott figyelmet kell fordítani a fizikai kondíció fejlesztésére, és akadálypálya gyakorlatokra.

A vizuális megfigyelés korlátozott volta miatt sűrűbb felderítő hálózat szükséges és olyan más körülmények közt hatékony felderítési módszerek, mint a rádió lehallgatás, zavarás és a mozgó célfelderítő lokátorok használata erősen korlátozott. Megnövekszik az olyan „ódivatú” módszerek jelentősége, mint a figyelő őrsők alkalmazása.⁹⁸ A felgyorsult urbanizáció miatt a települések folyamatosan változnak, ezért a támadó félnek az offenzíva megindítása előtt légi vagy műhold felvételeket érdemes készítenie.

Az ellenség erői több dimenzióban helyezkednek el, mind a védő mind a támadó fél felhasználhatja a földalatti létesítményeket (metró alagutak, csatornahálózat) csapatmozgások, utánpótlás szállítására és a diverzáns-mélyeségi felderítő alegységek kijuttatására az ellenség hátába. A járatokat, alagutakat rombolni kell robbanó töltetekkel és késleltetett gyújtóállású 500, 1000, 1500 kg-os betonromboló légi bombákkal. Szükséges a fent említett járatok felszíni nyílásainak biztosítása, folyamatos figyelése. Épületek és földalatti járatok átvizsgálására az állomány veszteségeinek mérséklésére robotokat érdemes bevetni.⁹⁹

Az épületek közt tovább maradnak meg a füstképző anyagok, könny- és altató gázfelhők. Hue-ban 1968-ban könnygáz sorozatvetőket vetettek be a nagy épületek elfoglalásának előkészítésére. Ezek jótékony hatást fejthetnek ki a saját csapatok rejtésében a rohamok során, ugyanakkor a hosszabb megmaradási idő miatt számolni kell gátló (saját erőkre negatív) hatásukkal is.

97 U.o., 57.

98 U.o., p. 36.

96 STEFANCSIK Ferenc: A helységharcról, 2. rész, 2006, p. 54.

99 GÁCSEK Zoltán: Robotok az harcmezőn, 2004, p. 46.

Elmondhatjuk, hogy a professzionális haderők hacsaközkeiket a városi hadviselés követelményei alapján modernizálják, illetve fejlesztenek ki új, specifikus járműveket és fegyvereket. A harcszabályzatok esetében pedig bővítésére lenne szükség, hogy a fegyveres erő megfeleljen a modern követelményeknek.

ÖSSZEGZÉS

A tanulmány megírása során arra a megállapításra jutottunk, hogy a XX. század második felében, valamint napjainkban megnövekedett az urbanizált környezetben megvívott műveletek gyakorisága és jelentősége, valamint, hogy ezek a tendenciák a közeljövőben is folytatódni fognak. Elsősorban az Oroszország részvételével vívott kaukázusi háborúkat vettük górcső alá, a csecsen háborúkat és a 2008. augusztusi Ötnapos háborút, amelyek időben közel eső és feldolgozható példát nyújtottak. Ugyanakkor összehasonlításként, illetve hasonló vagy éppen eltérő, de követendő példákat is igyekeztünk hozni más hadseregek városi műveleteiből (elsősorban: USA, Izrael). Főként a konvencionális helységgharcot szerettük volna bemutatni, illetve erről levonni további következtetéseinket, az alkalmazott felszerelés, járművek és a katonák kiképzésének specifikumait illetően.

A kaukázusi térség biztonságpolitikai és geostratégiai helyzetét elemezve arra a következtetésre jutottunk, hogy az uralkodó instabilitás és az ütköző nagyhatalmi érdekek miatt a közeljövőben is előfordulhatnak a háborús küszöböt átlépő intenzitású konfliktusok a régióban. Ezekben a konfliktusokban a térség földrajzi adottságából és az előbb említett nemzetközi tendenciákból adódóan rengeteg olyan helyzet fordulhat elő, hogy reguláris csapatok különleges körülmények között, erdős-hegyes vagy beépített területen kényszerülnek a harc megvívására. A specifikusan fejlesztett eszközök bevetési próbájára így ezekben a háborúkban kerülhet majd sor,

amivel a gyakorlati tapasztalatok alapján fejlődő modern hadművészet elsősorban „frontvonalává” léphetnek elő.

A cikk előző részében elemeztük egy város bevételeinek lehetőségeit és a helységgharc specifikumait, illetve bemutattuk az általunk is legalkalmasabbnak tartott rohamharcászatot. A harmadik fejezetben elsősorban ezeknek a témáknak a gyakorlatban való jelentkezését igyekeztünk bemutatni a szovjet/ orosz haderő városi környezetben vívott műveletein keresztül.

Az orosz-grúz fegyveres konfliktus harcászati tapasztalataival kapcsolatban megállapítottuk, hogy az új évezredben is jelentős szerepet fognak kapni a szárazföldi csapatok a helységek tényleges bevételeiben. A hadműveletek lefolyásával kapcsolatban kiemeltük az orosz 58. hadsereg és a hozzárendelt erők dinamikus fellépését, ugyanakkor negatívumként a sokszor elavult technikai eszközök alkalmazását. Az orosz haderő jelenlegi szintjén nem képes arra, hogy a nehéz városi műveletekhez is szükséges hálózat alapú hadvezetésre áttérjenek, ehhez sokszor még a legalapvetőbb eszközeik is hiányoznak. A grúz hadsereg ellenállási lehetőségeit is elemeztük a városok védelemre való előkészítésének lehetőségein keresztül.

Az utolsó fejezetben a kiemelt problémákra kerestünk megoldási alternatívákat. Hangsúlyoztuk a nehézfegyverek helységgharcban alkalmazásának fontosságát, természetesen a gyalogosokkal történő megfelelő együttműködés mellett. Főleg már létező haditechnikai eszközökre, fejlesztésekre épülő új harc eljárásokat ajánlottunk a városok menetből illetve ostrommal történő bevételehez. A speciális feladatok megoldására alkalmas eszközök követelményeit és hatékonyabbá tételük lehetőségeit vizsgáltuk.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

Lásd: Sereg Szemle/2011. 1.

MÉHES LÉNÁRD – HENNEL SÁNDOR – HEGEDŰS ERNŐ: PILÓTA NÉLKÜLI LÉGI JÁRMŰVEKHEZ KÖTŐDŐ SZAKTEVÉKENYSÉGEK A MH LOGISZTIKAI ELLÁTÓ KÖZPONTNÁL

BEVEZETŐ GONDOLATOK

A vezető nagyhatalmak haditechnikai eszközparkjának és haderőszervezetének fejlődését nyomon követve egyértelműen kijelenthető, hogy a hadviselésben egyre nagyobb szerepet fog játszani a robottechnika. E terület napjainkban legdinamikusabban fejlődő részterülete a pilóta nélküli repülőgépek alkalmazása, amelyre a világ vezető haderőinek esetében a harcászati és a hadművelati szinten is sor kerül. A Magyar Honvédség haditechnikai eszközparkjában jelenleg egy szakasz-századszintű felhasználásra alkalmas *könnyű felderítő UAV*, illetve egy *pilóta nélküli célrepülőgép* (továbbiakban: TUAV Target Unmanned Air Vehicle) feladatait ellátó típus képviseli ezt a repülőeszköz kategóriát. Emellett a HM FLÜ Technológiai Igazgatóságnál fejlesztés alatt áll egy egység - magasabbegység szintű felderítésre alkalmas UAV, de figyelemreméltóak más korábbi fejlesztések eredményei is.

A Magyar Honvédség Logisztikai Ellátó Központ logisztikai tevékenységének egyik összetett területét képezi a *pilóta nélküli repülőgépek* (továbbiakban: UAV- Unmanned Air Vehicle) üzemeltetéséhez szükséges szolgáltatások (alkatrészek és javítási munkálatok, illetve kezelőállomány kiképzése és vizsgáztatása) beszerzésével, az eszközök és pótalkatrészek raktározásával és nyilvántartásával kapcsolatos szaktevé-

kenységek. A már alkalmazásba vett UAV eszközök üzemeltetéséhez hordozójármű, leszállásbiztosító-rendszerek (ejtőernyő, légszák), érvényes hatósági engedélyek (légter-, szakszolgálati- és légialkalmassági engedély) és kiképzett üzemeltető állomány, illetve földi kiszolgáló eszközök (tűzelőanyag töltő, akkumulátortöltő), továbbá különféle javítókészletek és anyagok is szükségesek. A felsorolt anyagok és szolgáltatások beszerzése folyamatos feladatot biztosít a Magyar Honvédség Logisztikai Ellátó Központ számára. A MH LEK kiképzéstechnikai és elektronikai szakállománya már napjainkban is egyre összetettebb szaktevékenységet végez UAV eszközökhöz kötődő beszerzések területén. A fejlődés számos további szakterület - páncélos- és gépjármű-technikai, illetve repülőműszaki - bevonásával járhat együtt. Célunk, hogy megvizsgáljuk az UAV repülőeszközök fejlesztésének fő irányait, egyúttal felvázolva az MH logisztikai szervezeteire váró lehetséges jövőbeni feladatokat is.

AZ UAV ESZKÖZÖK KATONAI ÉS POLGÁRI ALKALMAZÁSÁNAK ELŐZMÉNYEI

Az UAV eszközök legjelentősebb *katonai alkalmazója* napjainkban az Egyesült Államok hadereje, amely a pilóta nélküli repülőeszközöket a hadművelati szinten, illetve a *csapásmérő* kategóriában is alkalmazza.

A General Atomics gyártotta **PREDATOR RQ-1L hadművelleti UAV** repülőeszköz volt az első, amely 1995-ben bevetésre került a Balkánon, de nagyon hatékony művelleti eszköznek bizonyult Afganisztánban és Irakban is. (Ezek az eszközök állomásoztak hazánkban is, a taszári repülőtéren települve a balkáni háború időszakában.) Ugyanakkor az amerikai haderő számos, a *középkategóriába* tartozó *felderítő* feladatrendszerű UAV-t is rendszerben tart, de jelentős fejlődést mutató terület a *miniatűr UAV-k* felhasználása is. Ezeket akár *egy katonára is képes magával vinni* (pl. a Honeywell MAV).

Szállítási feladatok ellátására is alkalmaz *pilóta nélküli logisztikai légijárműveket* (LUAV - Logistics Unmanned Aerial Vehicle) az amerikai haderő. Az ilyen eszközök alkalmazása az ellenség vonalai mögött tevékenykedő kis létszámú különleges művelleti alegységek ellátása esetben lehet fontos a robbanóanyaggal, élelemmel vagy gyógyszerrel történő feltűnés nélküli ellátás megszervezése során¹. A kis méretű UAV lokátorral és vizuálisan is nehezen felderíthető, azaz a szállítási feladat titokban hajtható végre vele. A kijuttatott hasznos tömeg elérheti a 20-40 kg-t is. Ilyen eszköz a **Fire Scout helikopter LUAV**². Ez az eszköz egyaránt alkalmazható fedélzeti fegyverek hordozására, valamint utánpótlás szállítására a mélységben tevékenykedő csoportok részére. A maximális hasznos terhelhetőség

jelenleg 350 kg. A LUAV egyik legjelentősebb előnye az, hogy a fedélzeten nem ül személyzet, így *nem veszélyeztetik a hajózók életét és a személyzet, az életmentő és a létfenntartó rendszerek helyére hasznos teher kerülhet*.

Ugyanakkor gazdasági előnyei miatt még egy olyan nagy felhasználó, mint az amerikai haderő sem engedheti meg a kettős, katonai-polgári felhasználás kiaknázásának elmulasztását, így a rendszerben álló UAV eszközeinek közel 20%-a *polgári felhasználású* rendszer. Az USA Vám- és Határvédelmi Hivatala több UAV modellt is kipróbált, majd a mexikói határvidék megfigyelésére egy flottányi fegyverzet nélküli, MQ-9 Reaper (korábban a Predator-B néven ismert) típusú UAV-t vásárolt. A Hivatal képviselői úgy nyilatkoztak, hogy 6 hónapnyi szolgálat alatt a Reaperrel végzett megfigyelés eredményeképp közel 2000 fő illegális bevándorlót tartóztattak le, valamint 4 tonna marihuánát foglaltak le a hatóságok. 2006. május 18-án a Szövetségi Légügyi Hivatal (Federal Aviation Administration – FAA) hivatalosan engedélyezte az M/RQ-1 és M/RQ-9 (mind a Predator család tagjai) típusú légijárművek civil légtérben történő repülését, katasztrófák túlélőinek felkutatása céljából. A Predator digitális zoomos infrakamerája képes az emberi test által kibocsátott hőt 10000 láb (~3050 méter) magasságból érzékelni, így a repülőgép ideális kutató-mentő eszköz. Természetesen a polgári és rendvédelmi felhasználás lehetőségei a fent felsorolt *határrendészeti és katasztrófavédelmi* példáknál jóval szélesebb körűek, hiszen az UAV-k részt vehetnek:

- erdőtüzek felderítésében és oltásában;
- kiemelten fontos rendezvények és személyek biztosításában;
- térképészeti munkáknál;
- kőolaj és földgáz– valamint elektromos hálózatok távmegfigyelésében;

1 Hegedűs Ernő: *Légideszant műveleteknél alkalmazott pilóta nélküli és rohamdeszant repülő eszközök konstrukciós jellemzői*. A ZMNE BJKMK Repülőműszaki Intézet „Pilóta nélküli repülőgépek katonai alkalmazhatósága” című konferencia előadása, Szolnok, 2007. április 20.

2 *A Fire Scout forgószárnyas UAV eszköz csatlakozik a hadsereghez*. Aviation Week & Space Technology 2003. október, 66. o.

- vegyi szennyezések és sugárzó anyagok felmérésére ipari katasztrófák esetén³;
- szárazföldi és vízi forgalomellenőrzésben;
- permetezésben a mezőgazdaságban.

Széleskörű felhasználásuk egyrészt azzal magyarázható, hogy **feladataikat lényegesen olcsóbban képesek végrehajtani, mint a pilóta által vezetett légi járművek**, másrészt az ember számára veszélyes feladatok végrehajtásában korlátozások nélkül tevékenykedhetnek. Kelet-európai viszonyok között egy *közepes szállító helikopter* óránkénti repülési költsége hozzávetőleg 1,2 - 2 000 000.- Ft, aminél a 2-10 személyes *könnyű repülőgép* kategória egy nagyságrenddel olcsóbb (120-200 000.- Ft), míg a *merevszárnyú UAV* üzemeltetési költsége - 60-90.000.- Ft óránként – ennek az összegnek is mindössze a fele⁴.

A JOGSZABÁLYI HÁTTÉR ÁLTAL BIZTOSÍTOTT ALKALMAZÁSI LEHETŐSÉGEK ÉS KORLÁTOK

A pilóta nélküli légi járművek alkalmazásának jogi szabályozása napjainkra már nem előzmények nélküli terület⁵. A Nemzetközi Polgári Repülési Szervezet (továbbiakban: ICAO - International Civil Aviation Organization) már kidolgozott ajánlásokkal rendelkezik UAV eszközök üzemeltetésére, melyet már a legtöbb tagállam, köztük Ma-

gyarország is, elfogadott⁶. A magyar jogszabályi háttér alapját az 1995. évi XCVII., a légiközlekedésről szóló törvény képezi. Ennek 2007. I. 28-tól hatályos változata a 6. § (5) pontban kimondja, hogy: „A légiközlekedési hatóság, az állami célú légi közlekedéssel összefüggő feladatok tekintetében a katonai **légügyi hatóság engedélyével repülhet** a magyar légtérben az a légi jármű, amely **vezető nélküli repülésre alkalmas**, továbbá a jogszabályban meghatározott repülőmodell, illetve repülőeszköz⁷”. Azonban a jelenlegi jogszabályokból az következik, hogy a vezető nélküli légi járművel történő repülés **csak a kijelölt, zárt légtérben, engedéllyel történhet**, amely mint egy inkubátor, védi használóját a többiekkel való találkozástól. Az elkülönítés ugyanakkor védi a légtér többi, a *látva repülési szabályok* (továbbiakban: VFR - Visual Flight Rules) alkalmazóit a nem szokványos méretű, különleges manőverekre képes, a látva repülés szabályait nem ismerő légi járműtől. Ez a szabályzás a jelenlegi technikai színvonalat igyekszik követni. Azonban a jövőben ezek az eszközök ki fognak lépni „celláikból” és útvonalat fognak repülni országok és kontinensek között. Napjainkban ez a lehetőség főként az olyan, nehéz UAV kategóriába tartozó (pl.: Predator) pilóta nélküli repülőeszközöknél használható ki, amelyek a repülési útvonaluk beazonosítására al-

3 Jakab László: *Pilótánélküli repülőeszközök alkalmazása légi ABV felderítésre*. Repüléstudományi Közlemények, 2004. évi XVI. évf. Különszám.

4 Méhes Lénárd: *Kis- és közepes hatótávolságú pilóta nélküli légijárművek gyártása és üzemeltetése Magyarországon*. MH ÖHP pályázati anyag, 2010.

5 Palik Máttyás: *Pilóta nélküli repülés, légi közlekedésbiztonság*. „Repüléstudományi Konferencia 2008 - 70 éves a légierő” című konferencia kiadványa, 2008. április 11.

6 2150/2005/Ek rendelet. (*A rugalmas légtér-felhasználásra vonatkozó közös szabályok megállapításáról.*), továbbá 1971. évi. 25. törvényerejű rendelet. (*Egyezmény a nemzetközi polgári repülésről.*) illetve 4/1998.(I.16. Kormányrendelet. (*A magyar légtér igénybevételéről*), a 9/2004. (II. 12.) GKM-HM-KvVM együttes kiegészítő rendelettel.) és 26/2007. (III. 1.) GKM-HM-KvVM együttes rendelet. (*A magyar légtér légi közlekedés céljára történő kijelöléséről.*)

7 1995. évi XCVII. törvény (*A légiközlekedésről*) 2007. I. 28-tól hatályos változat, 6. § (5) pont

kalmas fedélzeti válaszadóval (transponder) rendelkeznek.

Ugyanakkor az kis és közepes kategóriába tartozó UAV eszközök hatótávolsága és maximális repülési magassága messze túlmutat a zárt légterek adta repülési lehetőségeken. Ezzel szembesült hazánkban a Nemzeti Közlekedési Hatóság Műszaki Osztálya, amikor a mini UAV kategóriába tartozó SKYLARK I-LE felderítő- és a közepes UAV kategóriába sorolható METEOR-3MA célrepülőgépeket *légijárművé minősítette*. Figyelembe véve például a METEOR-3MA eszköz alábbiakban részletesen ismertetett fizikai jellemzőit (feszítáv: 5 m, tömeg: 25 kg) és repülési tulajdonságait (maximális sebesség: 250 km/h, hatótáv: 80-100 km) mindenképpen szükséges volt a fenti döntést meghozni a légi forgalomban résztvevők és a földfelszínen lévő személyek és eszközök biztonsága érdekében.

A hazai *UAV géppark béke időszakban történő repülése* alapvetően két oldalról közelíthető meg. Az egyik és napjainkban a legmegnyugtatóbb módszer, ha az UAV eseti vagy veszélyes légtérben repül. A jelenlegi gyakorlat alapján az MH tulajdonában lévő UAV-k többségében a lőterek és gyakorlóterek fölött hajtanak végre gyakorló repüléseket, mert ott már eleve veszélyes légtér van kijelölve, amit gyakorlatok előtt csak „aktiválni” kell. Jelenleg UAV-ink műszeres repülési szabályok alapján (továbbiakban: IFR - Instrument Flight Rules) repülnek, ami nem elégti ki a 0-1200 m magasságig terjedő „G” osztályú *nem ellenőrzött légtér* (26/2007. (III.3.) GKM-HM-KvVM együttes rendelet 1. számú mellékletében) használatának szabályait. Ugyanis ebben a légtérben a vizuális tájékozódás a megengedett, és a VFR használható. A hatályos jogszabályok alapján, az UAV felszállása előtt 10 ill. 15 munkanappal meg kell igényelni a veszélyes, vagy eseti légteret. Így biztosítható az a szükséges

elkülönítés, ami garantálja a balesetmentes üzemeltetést. Felvetődik a kérdés, mi van abban az esetben, ha katasztrófa vagy vegyi támadás történik egy adott területen? A jövőben ennek kiküszöbölésére mindenképpen a transponderrel felszerelt UAV eszközök fejlesztése a kívánatos. Jelenleg ugyanis a légi irányítás nem látja UAV-k mindenkori pozíció adatait. Ezért az ellenőrzött légtér (ahol légiforgalmi irányítás működik) csak abban az esetben használható a jelenlegi szabályzás értelmében, *ha az irányítás és a légijármű vezetője között rádiókapcsolat van, illetve fel van szerelve transponderrel (másodlagos válaszjeladóval)*. Tekintettel arra, hogy a kisebb kategóriába tartozó UAV repülőgépek hasznos terei már eleve tele vannak különböző frekvenciákon üzemelő adókkal, vevőkkel, valamint teherbírásuk is korlátozott, kizárt, hogy azok fedélzetére pluszban még bármilyen – akár sárkányrepülőkön alkalmazott – mini transponder kerüljön telepítésre. Az ilyen típusú fejlesztés csak a nagyobb kategóriánál lehetséges, mert egy transponder súlya minimálisan egy-másfél kilogramm. Bár beépítésük kompromisszumokkal jár a súly és szerkezeti kialakítás terén, de jelentős hasznot hajthat a többi géptől való elkülönítésnél a TCAS (Traffic Alert Collision Avoidance System - összeütközésre figyelmeztető rendszer) használatával.

MAGYARORSZÁGON ÜZEMELTETETT ÉS GYÁRTOTT UAV ESZKÖZÖK ÉS FELADATRENDSZERÜK

Az elmúlt két évtizedben rendkívüli mértékben fejlődött az *elektronikai* és a *kompozit anyagok* gyártási technológiája. E technológia hozzáférhetősége az UAV-k alapját képező kisméretű repülőgépmoделlek területén napjainkra olyannyira leegyszerűsödött, hogy ilyen eszközök a polgári életben is olcsón be-

szerezhetők. Az UAV sárkányszerkezete fajlagosan nagyon könnyű a kompozit anyagoknak köszönhetően, tömegükhöz képest nagy terheléseket képesek elviselni, továbbá javítási költségük is alacsony. A gyártási technológia fejlettsége, az építési információk elérhetősége (pl.: Internet) és a Magyarországon meglévő modellező és sárkány-, illetve kisrepülőgép-gyártó tapasztalat, illetve a polgári és katonai repülőeszköz-javító képességek alapján a sárkányszerkezet kifejleszthető, megépíthető és üzemeltethető. Hasonlóképpen magas fokon fejlett a beépíthető *hajtóművek* köre, amely a villamos motoroktól kezdve a dugattyús erőforrásokon keresztül a gázturbinás hajtóművekig terjed. Napjainkban egy katonai alkalmazásban lévő légi jármű fő értéke – egyúttal a műszaki fejlesztés központi elemét képező szerkezeti elem - a benne található *elektronikai berendezések* (távközlési eszköz, robotpilóta, felderítő eszköz) és a működtetéshez szükséges programok. A külföldről beszerezhető felderítő UAV-k beszerzési ára hozzávetőleg 6-7.000.000 Ft/db, amely tartalmazza a földi kiszolgáló és irányító berendezéseket is.

A nagyhatalmak által alkalmazott mini- és kisméretű UAV-k sárkányszerkezete hazai viszonyok között is gazdaságosan megvalósítható. Ezzel szemben a vezérlő elektronika gyártásához további fejlesztések szükségesek. Jelenleg egy hazai építésű UAV elektronikai rendszereit (robotpilóta, video, rádió, szervó) gazdaságosabban külföldről beszerezni. Az elektronikai rendszerek gyártásának hazai megvalósítására jelenleg is folynak kísérletek, a sikerhez azonban hazai felvevőpiac is szükséges. Az alábbiakban a Magyarországon alkalmazott, illetve fejlesztett három UAV típust, illetve típuscsaládot ismertetjük, amelyek közül kettő már hazai gyártású.

A Skylark-1LE mini UAV

A ELBIT System Ltd. által gyártott Skylark I-LE komplex felderítő rendszer, amely képes

kis hatótávolságú, kis magasságú repüléssel történő optikai felderítés végrehajtására. Segítségével valós idejű információ szerezhető az adott körzet, objektum környékén lévő elemekről, azok mozgásáról nappal és éjszaka egyaránt. Képes jól kiértékelhető, valós idejű képeket továbbítani a földi kiszolgáló egység felé olyan területről, amelyről hagyományos felderítő eljárással felderítési adatokat csak nehezen, vagy egyáltalán nem lehetne biztosítani.

Skylark mini UAV felfújott állapotú leszállórendszerrel

A mini UAV szárny fesztávolsága 2,9 méter, hossza 1,45 méter. Teljes tömege a hasznos teherrel együtt 6,3 kg, ezáltal – egy változatként - kézből is indítható. Gumikötetes indítással is startolhat, amihez 100 méter hosszú, 40 méter széles területet igényel. Földetéréskor egy légszákrendszer csökkenti a felütődés mértékét. A leszállás 50 méter sugarú körön belül oldható meg: az eszköz 70 méter magasságból, túlhúzásos áteséssel éri el a leszállószót. A 750 watt teljesítményű elektromos motor 65 km/h utazósebesség mellett 15 km hatótávolságot biztosít a 90 km/h maximális sebességű repülőeszköznek. Az akkumulátoros-elektromotoros meghajtás előnye a rendkívül halk üzem, hátránya a -20 °C alatt fellépő kapacitás-csökkenés. A Skylark előnye a nagyfokú automatizáltság és a könnyű összeszerelhetőség. Az eszköz már bizonyította alkalmazhatóságát az afganisztáni misszióban. A Skylark UAV beszerzésére külföldi forrásból kerül sor, azonban meg kell

említeni, hogy – lévén szó a könnyű kategóriába tartozó egyszerű szerkezetű eszközről – *ittthon is gyártható lene hasonlító pilóta nélküli repülőgép*. Ilyen – jelenleg még csak a fejlesztésre irányuló – törekvések mutatkoznak is a hazai Bonn Hungary Electronics Ltd.-nél. (A BHE által fejlesztett, BXAP-13 mini UAV típusjelzésű eszköz főbb paraméterei: 3,15 méteres feszávolság, 1,2 Kw teljesítményű elektromotor, 7,5 kg össztömeg, 3 kg hasznos tömeg, 1 óra üzemidő, kézi, illetve gumiköteles katapultindítás, 140 km/h maximális sebesség⁸.) Ugyanakkor ennek az *elektromos meghajtású mini UAV kategóriának* a tárgyalásakor mindenképpen ki kell térni az alacsony hőmérséklet problémájára. Az e gépeknél alkalmazott (többségében lítium polimer) akkumulátorok – még a legalkalmasabb cellakonstrukciók esetén is – csak csökkentett teljesítmény leadására képesek fagypont alatt, ami a hatótávolság és a működési idő rovására megy. E probléma kismértékben korlátozza az elektromos UAV-k alkalmazhatósági körét.

A METEOR könnyű és közepes UAV célrepülőgép-család

Magyarországon a '80-as évek elején merült fel rádióvezérlésű repülőgép modellek alkalmazása a légvédelmi egységek gyakorlati képzéséhez, a célkövetési és éleslövészeti gyakorlatok kiszolgálására. Ekkor került ki fejlesztésre a METEOR-1, majd a METEOR-2 típusú célrepülőgép. Ezek az eszközök még RC modellek voltak korlátozott hatótávval az üzemanyag és a rádióirányítás tekintetében.

A MISTRAL rakétakomplexum beszerzésekor azonban új célanyagra volt szükség, mely lehetőséget adott az új fegyverzettel felszerelt egységek kiképzésére. Ez volt a

METEOR-3 könnyű célrepülőgép, amely már programozott útvonalon haladt. Az 1,7 méter feszávolságú, 10 kg szerkezeti tömegű eszköz képes volt 1 db Luneberg-lencse és 4 db piropatron – összességében mintegy 3 kg hasznos teher - hordozására. A 3,2 LE teljesítményű kompresszió-gyújtásos egyhengeres, léghűtéses MOKI motorral meghajtott repülő eszköz sebessége 150 km/h, maximális működési ideje 1,1 óra volt. A megnövekedett tömegű és méretű repülőeszköz indítását – a rendelkezésre álló felszállóhely függvényében - már főként csörlő ráségítéssel végezték.

METEOR-3 könnyű UAV

Annak ellenére, hogy a robotpilótával felszerelt változata a METEOR-3R sikeres lövészetben vett részt Lengyelországban, további fejlesztésre volt szükség. 2009-ben került beszerzésre a **METEOR-3MA közepes célrepülőgép**. A METEOR-3MA rendeltetése, hogy biztosítsa a Magyar Honvédség légvédelmi alakulatainak felkészülését, a célkövetések és célfelderítések gyakorlását, illetve az éleslövészeteket. A szárny feszávolsága 5 m. Az alkalmazott 180 N tolóerejű, H-Fém Kft által gyártott egyáramú gázturbinás hajtómű 250 km/h maximális sebesség elérését teszi lehetővé. Teljes tömege hasznos teherrel 25 kg. A hasznos teher 4 kg (4 db piropatron, 1 db luneberg-lencse, 1,2 l gázolaj a füstképzéshez).

8 *A BXAP-13 UAV műszaki paraméterei*. BHE UAV family. www.bhe-mw.eu/bxuav.pdf (2011.01.18.)

METEOR-3MA közepes célrepülő TUAV

A METEOR-3MA-nál alkalmazott gáz-turbinás hajtómű nemcsak a célrepülőgéptől megkívánt nagy sebességet biztosítja, de – a fűvocsövön kiáramló gázok magas hőmérséklete következtében – lehetővé teszi az e feladat során megkívánt hőkép folyamatos generálását is. Az UAV sárkányszerkezetének kialakítása – a vitorlázó repülőgép jellegű szárny- és törzsszerkezet és az ebből fakadó magas siklószám – lehetővé teszi, hogy az eszköz a hajtómű meghibásodásból vagy üzemanyag-kifogyásból fakadó leállását követően vitorlázó repüléssel biztonságosan földet érhesen. Ugyanakkor a futómű jelenlegi kialakítása az üzemeltető személyzet bizonyos begyakorlottságát feltételezi a hagyományos startmóddal indított repülőgép felszállása során.

A Szojka nehéz kategóriájú UAV

A Szojka-III többcélú pilóta nélküli repülőgép komplexumot a Cseh Köztársaság és a Magyar Köztársaság közötti hadiipari kooperáció keretében fejlesztették ki. A feladatok jellegének megfelelően a Szojka-III/TV alapváltozatából több modifikáció is kidolgozásra került. Az alapváltozat rendeltetése a terep szektoros vagy körkörös felderítése TV-kamera segítségével és a kamera valós idejű képének továbbítása a fedélzetről a földi irányítóállomásra. A továbbfejlesztett

változatok: sugárfelderítő, rádiolokációs felderítő és zavaró, rádiófelderítő és zavaró, illetve infrakamerás vizuális felderítő változat.

A SZOJKA nehéz felderítő UAV

A felsőszárnyas Szojka UAV fesztávolsága 3,8 m, teljes tömege 145 kg, ezen belül a hasznos teher 20 kg. A dugattyús hajtómű teljesítménye változattól függően 22 - 31 kW. Repülési ideje maximum 3,5 óra. Repülési távolsága maximum 3000 m-es magasságon 100 km. Maximális sebessége 220 km/h. A nagy tömegű UAV indítása rakétás gyorsítással, katapultról történik, leszálláskor fékernyőt nyitva ér földet. A rakéta tolóereje 10 kN, a gyorsítási úthossz a katapult-sínen 12 méter⁹. Ismert azonban a típus egy variánsának útszakaszról, merev futómű segítségével megvalósított üzemeltetése is. Jelenleg zajlik a tömeg-teljesítmény viszonyokat javító Wankel-motoros variáns fejlesztése. Megállapítható, hogy a 70-es évek technológiai- és szerkezeti anyag kultúráját tükröző, többségében fém szerkezetű Szojka tömege – a hasznos terheléshez képest – túlzottan nagy. *Napjaink kompozit technológiájával ugyan*

9 Hajdú Ferenc – Sárhidai Gyula: *A Magyar Királyi Honvéd Haditechnikai Intézettől a HM Technológiai Hivatalig*. HM Technológiai Hivatal, Budapest, 2005. 188-192. o.

ezt a konstrukciót már 70-90 kg tömegből is meg lehet valósítani, így az indító sínről végzett starthoz már nem lenne szükség rakétára, csak sűrített levegős vagy gumiköteles rásegítésre.

AZ UAV-K FEL- ÉS LESZÁLLÁSÁNAK PROBLÉMÁI ÉS ALKALMAZOTT RENDSZEREI

Általában a merevszárnyú repülőgépeknél a legsarkalatosabb feladat a fel- és leszállás megfelelő végrehajtása. A merevszárnyú UAV-k alkalmazásának leginkább problematikus pontja szintén a le- és felszállás biztonságos megoldása. Az *UAV-k össztömeg szerinti felosztása és osztályozása* csoportosítás azért fontos, mert – amint ez a fenti típusismertetés alapján is felmérhető - ez a paraméter nagyban kötődik a startmódhoz, illetve befolyásolja a *felszállási-leszállási zóna előkészítését*. Figyelmebe véve a jogi szabályozást, valamint a *modellszövetség* besorolási kategóriáját, az alábbi besorolást alkalmazzuk¹⁰:

- **mini UAV – 10kg-ig:** ez az a súly, amit még képes az üzemeltető katona *kézből indítani*.
- **könnyű UAV – 10-25 kg:** ekkor még nem szükséges előkészített talaj a le- és felszállás végrehajtásához, de körültekintő módon kell kijelölni a starthelyet és a felszállási úthossz csökkentéshez gumikötelet vagy csörlőt alkalmazhatnak.
- **közepes tömegű UAV – 25-100 kg:** az üzemeltetési tapasztalatok alapján ez az a kategória aminek a technikai kiszolgálása kézi erővel még megoldható, de az indítás és a leszállás már előkészített talajú pályát, vagy katapultrendszerrel és ejtőernyőt igényel.

- **nagy tömegű, nehéz UAV – 100 kg felett:** az indítás esetenként katapultrendszerrel, illetve gyakran futómű alkalmazásával, betonról történik.

Az *indítási-leszállási folyamat megoldottsága* UAV méretkategóriánként eltérő. A mini UAV kategória még inkább a repülőgépmo-dellekhez sorolható, kézi indítása-leszállása is megoldott, kiforrott. A könnyű és közepes kategória tömege és mérete azonban már olyan nagy, hogy a start és a leszállás nehezen megoldható, így az ilyen típusoknak gyakran kell csörlővel vagy katapultról felszállni és ejtőernyővel leszállni. A hadművelati nehéz UAV kategóriát már döntő többségében út-szakasról vagy repülőtérről üzemeltetik, hiszen itt a katapultrendszer tömege és mérete is jelentősnek mondható.

A hazánkban üzemeltetett mini kategóriájú Skylark UAV előnye, hogy kis mérete és kézi indítása, illetve a légszákos földet érés miatt nem igényel kiépített repülőteret. Ez részben igaz a közepes Meteor-3MA típusra is, bár az élettartamát nagyságrendekkel növeli egy karbantartott füves vagy egy betonos felszálló pálya használata. Olyan nagyobb, közepes UAV esetén, mint a Szojka, már különböző bonyolult starteljárásokat (gyorsítórakétás katapult) dolgoztak ki a felszállás végrehajtására, míg a leszállás biztonságos végrehajtása érdekében működőképesnek bizonyult az ejtőernyős leszállás.

A *hadművelati területen alkalmazott kis- és közepes UAV-k* tervezésekor fontos követelmény az *egyszerűség*, mind az üzemeltetésben, mind pedig a sárkányszerkezet és a vezérlő berendezések javíthatóságában. *Olyan fel- és leszálló rendszer kialakítása szükséges, ami alkalmazható bármilyen talajviszony esetén.* A UAV vezérlése kiküszöböli az emberi hibákat és a zavaró környezeti tényezőket (pl. oldalszél) felszállásnál, azaz *automatizált*. Hadművelati területen jó megoldásnak tűnik a Szojka tesztelésénél

10 Távirányítású repülőmodellek repítésének biztonsági szabályzata. In.: *A Magyar Modellező Szövetség Alapszabálya*. Budapest, 2004.

alkalmazott katapult berendezés, amelyet egy teherautóra szereltek. A katapultindítású Szojkánál a leszálláshoz alkalmazott ejtőernyő összességében biztosítja a *megkövetelt automatizált fel és leszállást. A biztonságos leszállás megoldása még automatizált rendszerek esetében is rendkívül nehéz terület. Az automata irányítás és a kézi vezérlés egyaránt nehéz feltételeket teremt az időjárás elemeivel szemben. A kis géptömeg miatt érzékeny szerkezet a minimális széllelkések esetén is géptöréshez vezethetnek.*

Kilövő berendezés utánfutóra telepítve

Azonban békeidőszakban költségkímélőbb megoldás egy elkülönített útszakasz használata, vagy füves terület kijelölése, amelyet alkalmassá kell tenni az UAV üzemeltetésére. Az utánfutó katapult rendszer beszerzési ára ugyanis eléri a 20 millió Ft-ot, emellett biztosítani kell az utánfutó és a rakétás kilövő berendezés fenntartási költségét. Ezzel szemben a füves repülőter kialakítása és fenntartása nagyságrenddel kisebb költséget jelent az üzemeltetőnek. Viszont az eddigi üzemeltetési tapasztalatok alapján bebizonyosodott, hogy rendkívül nehéz olyan le- és felszálló területet kijelölni ahol minden körülmény közelít a megfelelőhöz. Egy 70m x 70m-es terület esetén az alábbi feladatokkal számolhatunk: terület megtisztítása (cserjeirtás és fűkaszás), vagy a föld elterítése és tömörítése kis munkagéppel.

A felszállás és leszállás eseteiben azt a minimális sebességet keressük, amellyel a repü-

lőgép még repülni képes. A repülésdinamika alapösszefüggései alapján ismerjük a felhajtóerő keletkezésének képletét.

$$m \times g = G = F_y = c_y \times \frac{\rho}{2} \times v^2 \times A$$

ahol az :

- m – a repülőgép tömege
- g – a nehézségi gyorsulás
- G – a repülőgép súlya
- F_y – a felhajtóerő
- c_y – a felhajtóerő-tényező (szárnyra jellemző, mértékegység nélküli érték)
- ρ – a levegő sűrűsége
- v – a levegőhöz viszonyított sebesség
- A – a szárny felülete

A g és ρ értékeket nem tudjuk változtatni, és a c_y maximális értéke is szoros határok között mozog. (A szárny kialakítására jellemző érték). A képletből jó látszik, hogy a repülőgép súlya, a sebesség és a szárnyfelület érzékeny hármast alkot. Adott méretkategóriájú repülő eszköznél, ha a minimális sebességet csökkenteni akarjuk, vagy a gép súlyát kell csökkenteni - ami a hasznos terhelés rovására megy - vagy a szárny felületet kell növelni, amely viszont a repülőgép maximális sebességét csökkenti. A maximális sebesség megtartásához a motor teljesítmény növelése nagyobb súlyt és üzemanyag fogyasztást eredményez, amely megint a hasznos terhelhetőséget csökkenti le.

Mindezzel összefüggésben a napjainkban alkalmazott UAV-k mérete és szerkezeti tömege egyre nő. Egy korszerű UAV konstrukció fő feladata továbbra is a jó minőségű és hatékony felderítés - olyan adatok megszerzése, amelyekre később biztosan támaszkodhatunk. Ennek érdekében egyre több, pontosabb, jobb hatásfokú berendezést építenek a repülőgépekre. Az állókép mellett valós időben sugárzott mozgóképekhez, a képminőség megtartására speciális rezgéscsillapító és mozgó, célköve-

tő hordozókereteket, valamint kódolt közvetítő egységeket szükséges beépíteni. A nagyfelbontású, erősen zoom-olt képek mellett éjjellátóval készült felvételeket, hőkamerás képeket, visszaigazolt célkoordinátákat (lézerezrel megjelölve) és radioaktív sugárzásra vonatkozó adatokat, esetlegesen kis területű (rádió, GPS, telefon) zavarásokat is elvárunk ma már ezektől az egységektől. (A fejlesztési lehetőségek háttérében mindig meghúzódik a fegyverzet telepítésének az igénye is.) *Ez a minőségi bővítés jelentős többlet súllyal jár, amely az egyszerű rendszer – és így a mini és részben a könnyű kategóriás UAV - alkalmazásának lehetőségét egyre inkább beszűkíti.*

A szerkezeti tömeg függvényében többféle megvalósított és elméleti lehetőséget adó rendszert ismerünk az UAV-k indítására – amelyekhez minden esetben egy-egy jellegzetes fel-és leszállást biztosító rendszer is tartozik.

Méret szerint haladva a kézi indítás az első, ahol a repüléshez szükséges sebességet az indító személy fizikai ereje adja. Ennek a rendszernek a legnagyobb előnye az egyszerűsége, hiszen nem kíván futóművet, indító berendezéseket, ezáltal jelentős súly és költség takarítható meg. Ez a módszer jellemzően mini UAV-k indítására alkalmas. Könnyű UAV-k felszállása a vitorlázó repülésből ismert csőrlő alkalmazásával, illetve gumikötéllal csúzli-szerű kilövással oldható meg. Földtéréskor egy légszákrendszer, vagy az amerikai haditengerészetnél használatos két oszlop közé kifeszített elkapó háló csökkenti valamelyest a felütődés mértékét. Belátható azonban, hogy ezeknél a könnyedén indítható mini és könnyű UAV rendszereknél éppen az utóbbi tényező – a gyakran sérülésekkel járó leszállási technika – okoz problémát, csökkentve a kategória gyakorlati alkalmazhatóságát.

A közepes UAV kategóriában legelterjedtebb indítási módozat a katapult rendszerű

kilövés. A repüléshez szükséges sebesség elérése ennél a kategóriánál már nem oldható meg emberi erővel, energiatárolás nélkül. A katapult fő szerkezeti eleme a sín, amely megvezeti a repülőgépet az indítás közben. A kilövéshez szükséges energiát különböző módon érhetik el. Elektromos meghajtásnál az energiaforrás könnyen elérhető akár a szállítójármű, akár az UAV saját energia rendszerét használva. Az elektromos energiát közvetlenül használhatják a villanymotor működésével a gép gyorsítására. Felhasználható még a villanymotor ereje gumiköteges vagy rugós energiatároláson keresztül, illetve lineáris motor felhasználásával, mint az a modern repülőgép hordozó katapultrendszerében is működik. A gyorsítás hidraulikus rendszer energiatárolása segítségével is megoldható. A kilövés energiatárolása történhet pneumatikusan is, ahol az összesűrített levegőt egy dugattyúra engedve gyorsítja fel a repülőgépet. A működéshez a kitáguló gáz lehet összenyomott levegő, kémiai reakció útján expandáló közeg - ebből lesz a *startrakéta* - és lehet fizikai változás eredménye, például a túlhevített gőz. Ezekben az esetekben a rakétatest csak a gyorsítás idejéig van a gépen, utána a repülés során elszakad a géptől. Gázturbinás hajtóművel rendelkező UAV-knél elméletileg utánégetés alkalmazása sem kizárt (megfelelő színvonalú hajtómű-szabályozás, stabil üzemű hajtómű és alkalmas szívócsatorna, illetve gázvezető rendszer esetén). A katapultindítású közepes UAV-knél a leszálláshoz alkalmazott ejtőernyő összességében biztosítja ugyan az automatizált fel és leszállást, azonban hasznos térfogatot és tömeget vesz el, növelve a szerkezeti tömeget és a bonyolultságot.

Ezek a reaktív gyorsítási eljárások jól láthatóan csak egy bizonyos méretig használhatók ésszerűen. Bizonyos méret és szerkezeti tömeg felett már a katapultrendszer tömege és mérete is túlzottan nagyknak mondható, ezért

a nehéz UAV kategóriát már döntő többségében útszakaszról vagy repülőtérről üzemeltetik. A nagy kategória esetén ezért a legelterjedtebb saját futómű alkalmazása. A nagyobb súly miatt az indítás történhet még hordozó eszközről, ami lehet a *hordozó jármű*, *földön maradó futómű*, de akár *repülőgép* vagy helikopter is. Ez a kategória már főként hadászati feladatokra szánt, így a hatótávolsága jóval nagyobb, ezáltal a mögöttes területen elhelyezkedő indítási környezet is lehetővé teszi a repülőtéri alkalmazást.

A fel- és leszálló berendezéseknél mindenképpen meg kell említeni a *helikopter UAV-okat*. A fel- és leszállás problematikájában kézenfekvő megoldásnak tűnik, de mégis a robotrepülőgép fejlesztés zsákutcájának látszik. A helyből felszállás jelentős teljesítmény többletet és stabilizáló rendszert igényel, amely megint a súlyt növeli. *A merevszárnyú gépekhez képest a hasznos terhelhetősége az ötöde is lehet, a hatósugara a többletfogyasztás miatt szintén lényegesen gyengébb.* Az ezredforduló után gyártott 2-2,5 méter rotorátmérőjű, 8-10 kW teljesítményű gázturbinával szerelt *könnyű helikopter UAV-k* mindössze 3-10 kg hasznos teher szállítására képesek, miközben hatótávolságuk – a rendkívül csekélynek mondható 36-40 km/h maximális sebesség mellett, terheléstől függően – csak 15-30 km. Valóban kedvező paramétereket csak közepes kategóriában és felette produkálnak a helikopter UAV-k. Felhasználási környezetük katonai szempontból általában kizárólag speciális területekre szűkül – ugyanakkor tengerentúli példák alapján szerepet kaphatnak a mezőgazdaságban (permetezés). Az Egyesült Államok hadereje már több, esetenként teherszállító feladatokra rendszeresített nehéz helikopter UAV-t is rendszeresített. Magyar vonatkozásban megemlítendő, hogy 2007-ben a HM Technológiai Hivatal már folytatott könnyű UAV helikopter fejlesztést, ami alapot biztosíthat a további hazai tevékenységhez.

5. A LEHETSÉGES HAZAI UAV FEJLESZTÉSI IRÁNYOK

A Magyar Honvédségben a legismertebb UAV felhasználási mód a harcászati felderítés, ennek végrehajtására alkalmas a kis hatótávolságú UAV. A 2009-ben beszerzésre került SKYLARK I-LE felderítőgép már bizonyította képességeit az afganisztáni misszióban. *Az eszköz nagy előnye, hogy esetében a repülési folyamatok automatizáltak, nem szükséges a pilóta állandó beavatkozása.* A felderítőgép beszerzésekor az egyik fő követelmény volt, hogy a katona egyéni felszerelésének részeként, az előre kijelölt útvonalon repülve, valós időben biztosítson képi információt 1-5 km-es körzetből.

Figyelembe véve az UAV-k technikai fejlődésének főbb jellegzetességeit, kijelenthető hogy *a további igények egy olyan eszköz alkalmazását is sürgetik, amely képes 4-5 órán keresztül a légtérben tartózkodni, célrepülőgépként, illetve felderítő eszközként is funkcionál és képes fegyveres kíséretet biztosítani egy konvoj számára.* Ehhez már egy megfelelően nagy sebességre képes (120-180 km/h) UAV-re és egy olyan gépkocsira van szükség, ahol a jármű haladása közben is elvégezhetőek az irányítási feladatok. A személyzet 1 fő gépkocsivezetőből, 1 fő felderítőből és 1 fő irányítóból állna. A feladat sikeres végrehajtása a felderítő és az irányító magas szintű

Gépjárműről indítható UAV

együttműködésén alapul. A konvoj folyamatos haladása miatt, a lehető leggyorsabban fel kell deríteni a következő 3-5 km-es útszakaszt és beazonosítani az esetleges ellenséges tevékenységet.

A MH keretein belüli alegység felállítása esetén célszerű megkeresni azt a katonai szervezetet, amely rendelkezik megfelelő szaktudással és képes biztonságosan üzemeltetni az UAV-t. Jelenleg ilyen eszközt az MH 5. Bocskai István Lövészdandár üzemeltet önállóan, de a javítási feladatokat nem képes végrehajtani. Az MH LEK által fenntartott TUAV, csak szolgáltatási szerződéssel (vásárolt szolgáltatás) képes a feladat végrehajtására. Megjegyzendő azonban, hogy az MH LÉJŰ szakemberei képesek lehetnek kis- és középjavítások végrehajtására. (A megfelelő állomány kiválasztásával és kiképzésével valószínűleg a reptetési feladatok is nagy biztonsággal elvégezhetőek lennének. Az UAV beszerzése során megvásárolt szerszámkészlettel szinte az összes javítás végrehajtható, tehát nagyobb beruházásra nem kell számítani.) A Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem robotika területén elért kutatási eredményeinek a gyakorlatban történő bizonyítása érdekében alakult meg korábban a H-AEROBOT konzorcium hat alapító taggal. (A ZMNE Elektronikai hadviselés tanszéke, az Aerotarget Bt., a Sósballon Kft., a Hungarian Aircraft Kft., a HM Technológiai Hivatal és a HM EI Rt.) A konzorcium és a körülöttük kialakult kutatócsoport fő célja, az elméleti kutatásokon túl a gyakorlati kutatás-fejlesztés lett. Minden kutatócsoport saját költségvetéséből (önerő, állami támogatás, pályázattal elnyert EU támogatás) próbál egy használható eszközt kialakítani, és ugyanazokkal a problémákkal megküzdeni. A jövőben a résztvevő szervezetek kutató-fejlesztő tevékenységét, illetve üzemeltetési tapasztalatait összegezve nagyobb hatásfokú tevékenység feltételezhető ezen a területen.

ÖSSZEGZÉS ÉS KÖVETKEZTETÉSEK

E cikk terjedelmi korlátai között áttekintést adtunk a már alkalmazásban lévő UAV eszközökről, megvizsgálni törekedtünk a pilótanélküli repülőeszközök fontosabb fejlesztési irányait, felszállási mód és szerkezeti tömeg szerint csoportosítható főbb kategóriáit és az ezekre jellemző szerkezeti és üzemeltetési megoldásokat. Feltételezésünk szerint a költségek minimalizálása és a hatékony üzemeltetés érdekében a következő megoldás tűnik a legalkalmasabbnak a Magyar Honvédség számára:

- nem kizárt, hogy középtávon hazai forrásból is lehetővé válik a Skylark UAV feladatrendszerének megfelelő *könnyű felderítő pilótanélküli repülőeszköz* beszerzése;
- az eddigi fejlesztések (Szojka, Meteor) tapasztalatait felhasználva célszerű lehet hazai szaktudásra és munkaerőre alapozva kifejleszteni és gyártani egy olyan *modulrendszerű UAV-t*, ami *több feladatra is alkalmas* (felderítés, szállítás, esetleg csapásmérés), majd gazdaságosabb lenne az eszköz MH szintű javításának megszervezése;
- a kifejlesztendő eszköz többfeladatúsága akkor valósulna meg leginkább, ha méretét tekintve a *közepes kategóriába* tartozna;
- a létrehozandó közepes UAV indítási-leszállítási rendszerét – a Szojkához hasonlóan – elsősorban *automatizált indító-sínes-ajtóernyős kivitelben* lenne célszerű elkészíteni, annak érdekében, hogy a hadművelleti területen egyszerűsödjön a kezelőszemélyzet munkája és gyorsuljon az indítási folyamat, de emellett célszerű lenne *fenntartani a futóműves start* lehetőségét is (hátszági üzemeltetésre – pl. katasztrófavédelem, rendvédelem, mezőgazdaság);
- a hazai gyártást gazdaságosságát nagymértékben fokozhatja, ha egyúttal a *rendőrség, a tűzoltóság és a katasztrófavédelem napjainkra már megfogalmazott UAV*

igényét is kielégítik az új típussal, részben vagy egészében közös alapra helyezve az üzemeltetést, javítást és vizsgáztatást is;

- időszerű lenne folytatni a hazai kutatás-fejlesztést a *katonai és rendvédelmi célú helikopter UAV-k* területén is, mivel ezek hosszú távon akár a mezőgazdaságban is szerephez juthatnak.

Összességében megállapítható tehát, hogy a különböző kategóriájú (mini, könnyű, közepes, nehéz) és különböző működési elvű (merev- és forgó szárnyú) UAV-k mindegyike megtalálható a Magyar Honvédségnél, az alkalmazás, vagy a fejlesztés szintjén. Ez biztosíthatja egy esetleges jövőbeni fejlesztés eredményességét. Az UAV-k gyors és dinamikus terjedése a beszerzésükkel és üzemeltetésükkel kapcsolatos feladatok megfelelő színvonalú ellátása érdekében a továbbiakban mindenképpen az MH és HM szintű *logisztikai, kutatási és oktatási területek szoros együttműködését kívánja meg*. E rövid írásunk reményeink szerint szintén ennek a célnak a magvalósítását szolgálta – még ha csak a problémafelvetés szintjén is.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Hegedűs Ernő: Légideszant műveleteknél alkalmazott pilóta nélküli és rohamdeszant repülő eszközök konstrukciós jellemzői. A ZMNE BJKMK Repülőműszaki Intézet „Pilóta nélküli repülőgépek katonai alkalmazhatósága” című konferencia előadása, Szolnok, 2007. április 20.
2. A Fire Scout forgószárnyas UAV eszköz csatlakozik a hadsereghez. Aviation Week & Space Technology 2003. Október, 66. o.
3. Jakab László: Pilótánélküli repülőeszközök alkalmazása légi ABV felderítésre. Repüléstudományi Közlemények, 2004. évi XVI. évf. Különszám.
4. Méhes Lénárd: Kis- és közepes hatótávolságú pilóta nélküli légi járművek gyártása

és üzemeltetése Magyarországon. MH ÖHP pályázati anyag, 2010.

5. Palik Máttyás: Pilóta nélküli repülés, légi közlekedésbiztonság. „Repüléstudományi Konferencia 2008 - 70 éves a légierő” című konferencia kiadványa, 2008. április 11.
6. 2150/2005/Ek rendelet. (A rugalmas légterfelhasználásra vonatkozó közös szabályok megállapításáról.), továbbá 1971. évi. 25. törvényerejű rendelet. (Egyezmény a nemzetközi polgári repülésről.) illetve 4/1998.(I.16. Kormányrendelet. (A magyar légtér igénybeviteléről, a 9/2004. (II. 12.) GKM-HM-KvVM együttes kiegészítő rendelettel.) és 26/2007. (III. 1.) GKM-HM-KvVM együttes rendelet. (A magyar légtér légi közlekedés céljára történő kijelöléséről.)
7. 1995. évi XCVII. törvény (A légiközlekedésről) 2007. I. 28-tól hatályos változat, 6. § (5) pont
8. A BXAP-13 UAV műszaki paramétereit. BHE UAV family. www.bhe-mw.eu/bxuav.pdf (2011.01.18.)
9. Hajdú Ferenc – Sárhidai Gyula: A Magyar Királyi Honvéd Haditechnikai Intézet a HM Technológiai Hivatalig. HM Technológiai Hivatal, Budapest, 2005. 188-192. o.
10. Távirányítású repülőmodellek repítésének biztonsági szabályzata. In.: *A Magyar Modellező Szövetség Alapszabálya*. Budapest, 2004.

VIDOVENYECZ PÁL MK. SZÁZADOS: A KATONAI SZERVEZETEK SZEMÉLYI ÁLLOMÁNYÁNAK FLUKTUÁCIÓS¹ HATÁSAINAK ELEMZÉSE

Számos írás látott napvilágot ezen témakör gyökereinek felkutatására, amely a Magyar Honvédség személyi állományának kiáramlásának valódi okát hivatott felderíteni. Véleményem szerint a fluktuáció deszifrózó² algoritmusa mindeztidáig nem ismert. Miért is oly nehéz e probléma valós gyökerét megtalálni, ehhez szolgáltat újabb adalékot az általam értelmezni kívánt fluktuációval kapcsolatos hatások elemzése.

A hatásokat kiváltó tényezők mindenki számára ismerősek lehetnek, mivel ezek a Honvédség specifikumai, amik a folyamatosan változó környezet következtében hosszútávon nehezen meghatározhatóak. Éppen

ezért a tények, és számok közlése nem képeznek egyértelmű jelzést arra vonatkozóan, hogy egy specifikum milyen hatással van a fluktuációra. A kérdéskörrel komplex módon kell foglalkozni, mely során a problémák kiindulópontját kell elsőként azonosítani, ami értekezésem elsődleges célja.

Elsőként a Magyar Honvédség összetételének helyzetére kívánok kitérni, mely időről időre sarkalatos problémát jelent a folyamatosan változó megújuló feladatrendszer okozta hatások miatt. A Magyar Honvédség létszáma, annak ellenére folyamatosan változik, hogy hatalmas erőfeszítések történtek annak érdekében, hogy a keretszámok törvényileg rögzítettek legyenek³. A Honvédség tárcalétszáma a jelenleg hatályos határozat ellenére sem mondható véglegesnek. Így belátható, hogy a Honvédség input⁴ adatainak változtatása a személyi állomány fluktuációjának egyik fő komponense, a változás mértékének csökkentése garancia lehet kiáramlás féken tartására. Ezen változások nem kívánt hatásainak elkerülése érdekében, létezik egy köztes megoldás: a virtuálisan bővülő⁵ keretlétszám. Itt a meglévő erőkből létrehozott új szervezetekre gondolok, ahol a feladat teljesülése után visszaáll a régi rend, mely nem teszi szükségessé az input adatok tényleges megváltoztatását. Az ilyen irányú megközelítésnek azért

1 Ingadozás, hullámváz, lebegés

2 A második világháború során Reinold Weber német kódfejtő feltörte az amerikai TELWA titkosítást, és deszifrózó gépet épített az M-209-es üzenetek kibogozására.

3 Honvédség részletes bontású létszámáról szóló 106/2007. (XII. 6.) OGY határozat

4 A mindenköri rögzített létszám adatok

5 HKR, KFR, KOCS stb

több következménye is létezik: a legfontosabb az emberi tényező, mivel semmi sem szab gátat, hogy a katonáknak egyszerre egy időben csak egy beosztása legyen, mely szintén egy fluktuációs tényező lehet. Ezen komponens ugyanakkor pozitív hozzáadékkal is kecsegtet, mivel a Honvédség személyi állománya már már multifunkcionálissá vált. A több „szerepkörre” történő szakosodás a Magyar Honvédség egyik ismérve, bár megkérdőjelezhető, a mögöttes tudás amely olykor igen felületes.

Eppen ezért az egyensúly fenntartását szolgálhatná, a hjt.-ban rejlő Unikum „az állományba való visszavétel”⁶ szélesebb körű alkalmazása. Azonban nagy hangsúlyt fektetve arra, hogy a Honvédségnek nem kimonodottan tanácsadókra, hanem leginkább bevethető erőkre van szüksége. További gyógyír lehet, hogy a honvédség afelé is irányul, hogy az alsóvezetés szintjein mutatkozó rajparancsnoki, és szakaszparancsnoki feltöltetlen beosztásokat, saját soraiból termelje ki lehetőséget teremtve a legénységi, tiszthelyettesi állománynak a képességei, ambíciói szerinti beosztások, rendfokozatok elérésére. Ezen előrelépési lehetőség a Magyar Honvédség hierarchikus szervezetéből kifolyólag, nagy jelentőséggel bír, mivel az egyes beosztásokba, és rendfokozatokba történő kinevezés esetén nagyon fontos, hogy a meghatározott feltételek teljesülése esetén, bárki a rendszerben levőknek elérhetővé váljanak. Megakadályozva ezzel egy esetleges morális válság kialakulását, mely szintén egy fluktuációs hatás kiinduló pontja lehet.

Visszatérve a virtuális bővülésre, ugyanakkor be kell látni hogy ezen alapkőre épített rendszer mindaddig működőképes maradhat, amíg a létrehozott szervezetek nem egyszerre kerülnek igénybevételre, melyek akár a Ma-

gyar Honvédség működőképességét is veszélyeztethetik.

A másik oldalról megközelítve a problémát a Magyar Honvédség az egyik legnagyobb foglalkoztatást végző szervezet, mégis a civil lakosságból kevesen gondolnák, hogy e jelentős szívóhatással rendelkező szervezethez való csatlakozás, olykor végelethatalan várakozások árán valósulhat csak meg. A nem deklarált folyamatosan változó környezet rendszertelen hatásai bizonytalanná teszik a Honvédség kötelékébe csatlakozni kívánókat, akik javarésze nem áldozhat hosszú hónapokat egy esetleges munka megszerzésére, mivel életkörülményei, ezt nem teszik lehetővé. Ezért hát el kell gondolkodni azon, hogyan vagyunk képesek a lehető legrövidebb időn belül, egy előzetesen meghatározott felvételi rendszert kialakítani az újonnan csatlakozók számára.

Jelen pillanatban a beáramlás útjai kétirányúak: a katonai tanintézetek, vagy a Hadkiégszító parancsnokságok útján valósulnak meg. Az első esetben általában elkötelezett fiatal generáció honvédségi munkaerőhöz való csatlakozásáról beszélünk, míg a másik esetben túlnyomórészt a hétköznapi élet viszontagságaitól menekülni vágyó, a Honvédségben a magas társadalmi elismertséget átélni kívánó munkaerőről beszélhetünk, melyet

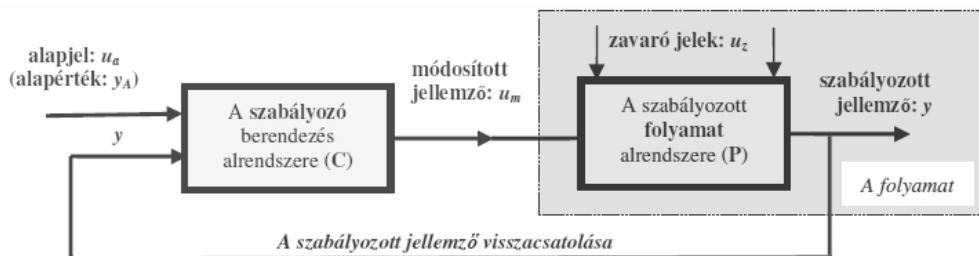
6 2001. évi XCV. Törvény a Magyar Honvédség hivatásos és szerződéses állományú katonáinak jogállásáról (a továbbiakban hjt.) 69. §-a

egyértelműen reprezentatív kutatással lehetne alátámasztani, de a személyes tapasztalataim ezen csoportosítások valós létezésére engednek következtetni. Így belátható, amelyet a hatalmas, kontraszt különbség is indokol, hogy szükségszerű egy harmadik belépési lehetőség létrehozása, mely a tátongó úrt kitölteni hivatott. Ezen lehetőséget azok számára tenném elérhetővé akik már rendelkeznek munkahellyel, de az ország védelme iránt kelő lojalitást érznek, ugyanakkor speciálisan a Honvédség számára hasznos ismeretekkel rendelkeznek. Őket véleményem szerint a honvédség erre szakosodott „fejvadászai” útján kellene felkutatni, és felajánlani részükre az együttműködés lehetőségét, mely a tartalékos rendszer újbóli visszaállításával részben megoldódni látszik. Egyébiránt a Honvédségbe történő belépés szintén egy fluktuációs tényező. Igen könnyen megingatható mindazok bizalma akik, még csak a Honvédséggel való ismerkedési fázisban tartanak, így az egyenlőtlenség érzésének sugallata a kételkedés gondolatának meleg ágya lehet.

A következő általam vázolt fluktuációs hatásnak szintén emberi tényezői vannak mely egyrészt az üres betöltetlen beosztások, másrészt a beosztásukból tanfolyamra, külszolgálatra, vezényelt állomány okozta problémák, harmadrészt a honvédségből történő kiválás során megürlt helyek okozta vákuum idéz elő. Ezen tényezők kezelhetősége csak első ránézésre könnyű feladat, ugyanis az üres beosztásokat is szükségszerű személyhez kötni, melyért jelen pillanatban semmilyen javadalmazás nem jár, ugyanis a megbízás útján csak a eredendően betöltött beosztásokat lehet megbízási díjjal honorálni. A vezényelt állománycsoport eredeti beosztásainak ellátását fentebb már vázoltam, az egyidejű helytállás nem kivitelezhető. Így a külszolgálatba, nyelvtanfolyamra vezényelt állomány hátrahagyott beosztásának ellátását akkor lehetne ellátni a leghatékonyabban, ha a őket mentesítenénk

eredeti beosztásuk alól, teret adva ezzel a műveleti tartalékos állománynak, ahol is határozott idejű szerződés útján lehetőség lenne az úr betöltésére. Ezen rendszer elemei jelenleg is léteznek, de véleményem szerint nem összehangoltak. A helyettesítő személy kiválasztása, felkészítése mellett, nem elhanyagolható kérdés a helyettesítés egzakt időintervallumának meghatározhatósága. Tovább folytatva a gondolatmenetet a harmadik emberi tényezőjű hatás a honvédségből történő időelőtti kiválás szintén fluktuációt idéz elő, melyek egy része hasznos. Ugyanis egyes katonák előmenetele egyszerűen megoldódik. Ugyanakkor időelőtti kiválással arra akartam célozni, hogy az adott katonára idejekorán nyugdíjba vonult, vagy leszerelt. Mellyel akarva akaratlanul a többi hasonló korú, és szolgálati idővel rendelkező állománycsoportnak állít direktívát, így magával rántja a tapasztalatokkal már bőven rendelkező vezető egyéniségeket, ami szükségszerűtlen kiáramlását okozz. A kiáramlás féken tartására a leszerelés, nyugdíjba vonulás feltételeinek szigorítása, csak felületi kezelést jelent, mivel a bent maradás kondícióinak javítása sokkal eredményesebb lehet ezen probléma megoldására.

További fluktuációs tényező a személyügyi év sajátosságai, és egy évben egy időpontban történő személyügyi mozgás lehetőségének előnyben részesítése, mellyel magukat a rendszerben lévőket hozzuk hátrányosabb helyzetbe az újonnan belépőkkel szemben, akiknek nincs még időkorlátja, nem cipelik a vállukon az előző személyügyi év teljesítményértékelésének jótékony, de mind inkább gátló hatásait. Meg kellene fontolni, hogy a jelenlegi rendszer valóban elérte a hozzá fűzött reményeket, és valóban objektív előmeneteli rendszer alapjait teremtette-e meg. Ha és amennyiben nem akkor mindenképpen elgondolkodtató, hogy hogyan tudjuk a lehető legegyszerűbbé, és kiszámíthatóbbá tenni az előmeneteli rendszert. Ehhez kapcsolódik, to-

Az „egyhurkos” szabályozás hatásvázlata

vább, hogy a kiszámítható előmenetel alapja a megszilárdult állománytáblák hosszú távú alkalmazása, mely szintén nem megoldott, ugyanis ha valóban összevetjük a hasonló feladatokat megoldó alegységeket Honvédség szerte meglepő eredményre juthatunk, melyet mindenképpen egységesíteni szükséges ahhoz, hogy a szemmel látható hiányosságok okozta hatások további torzító állománytábla eltéréseket már ne eredményezzenek. Nem beszélve arról, hogy a toborzó irodák input adatai, szintén ezen állománytáblákon alapulnak, így akinek a jelentkezéskor még felajánlott beosztása volt a felvételi procedúra végére már egy teljesen más helyzet miatt nem tud a Honvédséghez csatlakozni. Az állománytáblák kialakítása véleményem szerint akkor mondható sikeresnek, ha az figyelembe veszi a előmeneteli rendszer törvényi háttérét⁷, és alternatívákat kínál az élethosszig tartó pályán tartásra, amely aligha elképzelhető egy helyőrségben figyelembe véve a Honvédség jelenlegi centralizált csoportosításait. A helyőrségváltás szintén egy fluktuációs hatás. Magyarországon alapvetően a köztudatban a saját lakás megszerzését követő letelepedés a bevett gyakorlat, melynek szemléleti okai vannak, de aki katonai pályára lép, át kell állítani gondolkodását, mely jelen pillanatban a tradícióval ellentétes. De mindemellett a

röghöz kötöttséget tovább súlyosbítja a frekvenciált helyőrségekben tapasztalható szolgálati lakások erősen korlátozott száma, illetve a gyerekek óvodai, iskolai elhelyezéseinek, továbbá feleségek, férjek munkába állásának problémarendszere. Így hát kellő megértést kell tanúsítani mindazokkal, akik nem képesek az átállásra, részükre direktívákat kellene kidolgozni. Erre egy jó példa lehet a közigazgatásban való további foglalkoztatás lehetősége, melynek alapfeltétele, gondolati szinten már létező Nemzetvédelmi Egyetem, Rendőrtiszti Főiskola, és a Corvinus Egyetem közigazgatási karának egyesülésével⁸, biztosítottá válhatna. Amely várhatóan nem csak egyirányú vándorlást eredményezne.

A másik fontos fluktuációs tényezőt egy nagyon egyszerű ok vált ki nevezetesen a munkába járás lehetősége, biztosítottága. Ezen probléma gazdasági okokra vezethető vissza, mely az idő előre haladottával várhatóan pozitív irányba fog változni, de mindaddig kétszer is meg kell gondolni, amikor egy kihasználatlannak titulált járatot megszüntetünk, elvágvva ezzel a jelenlegi, és a későbbi ezen agglomerációba tartozó katonák munkába járását.

Visszakanyarodva az előmenetelre a pályán való maradás jelen pillanatban hosszútávon nem látszik biztosítva, gondolok arra,

7 Hjt. 78. §-a

8 <http://www.nepszava.hu/articles/article.php?id=314825#null>

hogy a katonáknak nincs alternatívája mi is történhet vele az elkövetkezendő 5, esetleg 10 évben, amennyiben a munkáját eredményesen végzi. Ezen mindenképp változtatni kellene mivel a bizonytalanság érzete az egyik legfőbb fluktuációs tényező.

A felsorolás tovább bővíthető, de lényegében belátható, hogy bármilyen kis a rendszerbe bevitt változtatás kiindulópontja lehet egy tömeges fluktuációnak, melynek ismeretében a legfőbb kérdés, hogy hogyan lehet ezt kordában tartani. Véleményem szerint a szabályozástechnikai ismeretek alkalmazása alkalmas lehet a fluktuáció kezelésére. Mely elsősre nehezen emészthetőnek tűnhet, de az alapfogalmak tisztasága, és behelyettesítését követően mindenki számára magyarázattal szolgál.

A szabályozó berendezés meglátásom szerint a Magyar Honvédség döntést hozó testülete, míg a szabályozott folyamat a személyi állomány reakciója. Az alapjelnek megfele-

lertethető az újonnan fellépő hatás, melyet a döntést hozó testület ratifikál, bizonyos kompromisszumokat kötve. A személyi állományra gyakorolt hatást a döntést hozó testületen kívül, egyéb a médiából beszivárgó zavaró hatások teszik teljesé, melynek során megkapjuk a reakciót, amely visszacsatolással szolgálhat a törvényhozó testületnek, lehetőséget teremtve ezzel a fluktuáció kordában tartására.

Ezen blokkvázlattal⁹ zárnam értekezésemet, melynek matematikai formulája - lásd hivatkozás - az írásom elején közölt desiffráló algoritmust keresése szempontjából kulcsfontosságú, amely a személyi állomány fluktuációs hatásainak hatékony kezelését hivatott dekódolni.

9 http://www.ikma.bme.hu/szabalyozastechnika_1-6.pdf

TAMÁSI BÉLA MK. EZREDES: A KATASZTRÓFAVÉDELMI SZERVEK HATÓSÁGI ÉS SZAKHATÓSÁGI TEVÉKENYSÉGÉT BEFOLYÁSOLÓ VÁLTOZÁSOK, A JOGSZABÁLYOK DEREGULÁCIÓJA TÜKRÉBEN

BEVEZETÉS

Magyarországnak az Európai Unió csatlakozásával összefüggésben kötelezően eleget kellett tennie az uniós feladatoknak és meg kellett felelnie a velünk szemben támasztott jogharmonizációs elvárásoknak. Az Unió csatlakozás, a változó kormányzati struktúra, az időközben szerzett hazai és uniós tapasztalatok és a technikai fejlődés természetesen számos jogszabály módosítását, illetve új jogszabályok kidolgozását tették szükségessé.

Az elmúlt négy év során végrehajtásra került a jogi túlszabályozottság mértékének csökkentése, vagyis deregulációja.¹ Ennek célja volt egyrészt, hogy a miniszteri rendeleti szinten meghatározott szakhatósági közreműködési kötelezettségek kormányrendeleti szinten legyenek meghatározva, másrészt szükséges volt a szakhatósági közreműködések átfogó felülvizsgálata.

Dolgozatomban az Országos Katasztrófavédelmi Főigazgatóság (a továbbiakban: OKF) elsősorban a hatósági és szakhatósági tevékenység felülvizsgálatára irányuló jogszabályainak felülvizsgálatán keresztül a katasztrófavédelemben bevont szervek tevékenységét befolyásoló változások kerülnek feldolgozásra. Néhány jogszabály törlésre, a nagyobb hányada módosításra került, azon-

ban van olyan is amelynek módosítása jelen pillanatban van folyamatban.

Az OKF a hatályos joganyagban szereplő szakhatósági közreműködések felülvizsgálatát, valamint ügyforgalmi statisztikákkal és más adatokkal alátámasztott módon javaslatokat tett az indokolt szakhatósági közreműködés további fenntartására. A felülvizsgálat célja a feleslegesen megjelenő szakhatósági közreműködésekre vonatkozó szabályok hatályon kívül helyezése volt.

Azokat a jogköröket, ahol nem volt egyértelmű jogi szabályozás a szakhatóság vizsgálati tárgyára, illetve hivatkozásra, vagy egyáltalán nincs érvényben lévő anyagi-jogi szabályozás rá vonatkozóan, hatályon kívül kellett helyezni. Ugyanis a jogszabályi előírásokkal nem kellően alátámasztott, kikötéseket tartalmazó állásfoglalások egy esetleges bírósági felülvizsgálat során nem állják meg a helyüket.

INDOKOLATLAN SZAKHATÓSÁGI ELJÁRÁSOK MEGSZŪNTETÉSE

Az elvárásnak megfelelően az OKF a tűzvédelmi és katasztrófavédelmi jogkörök tekintetében a felülvizsgálatot elvégezte, és javaslatot tett az olyan indokolatlan szakhatósági eljárások megszüntetésére, amelyekre hiányoznak a konkrét jogszabályi követelmények. Példaként említem a vízi létesítmények és a vasúti építmények vonatkozásában azo-

¹ Megkötések, szabályok megszüntetése, vagy enyhítése

kat a tűzvédelmi műszaki követelményeket, előírásokat, melyeket vonatkozó jogszabályok nem támasztanak alá. Ezen eljárásokban szakhatóságként közreműködni a továbbiakban az OKF nem kívánt. Elegendő, ha az eljáró hatóság a kiadott határozatok megkülönböztetésével ad tájékoztatást részükre.

2006. december 12-én megjelent az a belső piaci szolgáltatásokról szóló Európai Parlamenti és Tanácsi Irányelv² (a továbbiakban: Irányelv), mely a szolgáltatás szabad áramlásának biztosítása érdekében célul tűzte ki azon akadályok lebontását, valamint a tagállami szinten megjelenő műszaki szabályok hatályon kívül helyezését, amelyek az említett elv érvényesülését akadályozták, gátolták.

Az Irányelv rendelkezéseinek figyelembe vételével történt meg a közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól szóló 2004. évi CXL. törvény, (továbbiakban: a Ket.) módosítása³. Ezzel párhuzamosan megkezdődött a módosított Ket. rendelkezéseinek figyelembe vételével az egyéb törvények, majd azok végrehajtási rendeleteinek harmonizálására irányuló jogalkotói tevékenység. Ennek kapcsán több jogszabály módosítása, előkészítése került végrehajtásra a tűzvédelem területét érintően.

A TÖRVÉNYEKBEN, RENDELETEKBEN VÉGREHAJTOTT VÁLTOZTATÁSOK

A tűzvédelmi törvény és a hatósági tevékenységről szóló kormányrendelet változásai

Elfogadásra került a módosított, a tűz elleni védekezésről, a műszaki mentésről és a tűzoltóságról szóló (a továbbiakban: tűz-

védelmi) törvény⁴. A tűzvédelmi törvény módosítása az egyes szolgáltatások vonatkozásában indokoltan fenntartott engedélyezési rendszerek szabályozására irányult.

Az Irányelv bevezetésével összefüggésben megjelent a tűzvédelmi hatósági feladatokat ellátó szervezetekről és a tűzvédelmi hatósági tevékenység részletes szabályairól szóló Kormányrendelet⁵, mely rögzíti a tűzvédelemmel foglalkozó szervezetek hatósági, szakhatósági feladataival összefüggő hatásköröket. A tűzvédelmi törvény az irányelvre tekintettel, a törvényben megjelölt szolgáltatások vonatkozásában egységesen előírja a bejelentési kötelezettséget. Így e szolgáltatások vonatkozásában a változás lényege az, hogy a regisztrációt a bejelentés jogintézménye váltja fel.

Fontos feladat volt továbbá az Országos Katasztrófavédelmi Főigazgatóság Repülőtéri Katasztrófavédelmi Igazgatósága (a továbbiakban: RKI) hatósági és szakhatósági jogkörének helyreállítása. A korábban lezajlott deregulációs változtatások indokoltá tették az RKI-val kapcsolatos jogkörök pótlását, pontosítását, továbbá hatósági jogkör telepítését. A tűzoltóságokhoz azon hatósági jogkörök kerültek, melyek megítélése, elbírálása speciális tűzvédelmi ismeretek nélkül nem végezhető, nem látható el. A Budapest Ferihegy Nemzetközi Repülőtér, valamint a polgári repülőterek speciális műszaki kialakítására szakértelemmel rendelkező hatóságnak kell eljárni.

A Kormányrendelet tartalmazza továbbá a nemzeti szabványokban nem szabályozott, beépített automatikus oltóberendezések létesítési és használatbavételi ügyeiben a ha-

2 2006/123/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv

3 A közigazgatási hatóság eljárás és szolgáltatás szabályairól szóló 2004. évi CXL. törvény (Ket.) 2009. október 1-jén hatályba lépett módosítása

4 2009. évi LVI. törvény, a tűz elleni védekezésről, a műszaki mentésről és a tűzoltóságról

5 A tűzvédelmi hatósági feladatokat ellátó szervezetekről és a tűzvédelmi hatósági tevékenység részletes szabályairól szóló 261/2009. (XI. 26.) Kormányrendelet

tásköri szabályok pontosítását. E területen nem állnak rendelkezésre műszaki szabályok, szabványok. Az engedélyezési eljárás során a műszaki feltételek megfelelőségének elbírálását az oltóberendezés forgalomba hozatali engedély mellékletét képező dokumentáció alapján kell elbírálni, azonban azokat a hivatalos önkormányzati tűzoltóságoknak átadni nem lehet, mivel azok üzleti titoknak minősülnek. A dokumentáció hiányában az oltóberendezések létesítése felelősségteljesen nem végezhető el, ezért volt szükséges a hatáskör OKF-hez történő telepítése.

A szolgáltatási tevékenységek szabályozásának változása

A vállalkozások működésének megkönnyítése, a szolgáltatási tevékenység megkezdése és folytatása tekintetében az állami beavatkozásnak szükséges mértékre szorítására és egyben a tevékenységek megfelelő ellenőrzésének biztosítására, továbbá a belső piaci szolgáltatásokról szóló Irányelv átültetésére tekintettel 2009. október 1-én hatályba lépett a szolgáltatási tevékenység megkezdésének és folytatásának általános szabályairól szóló törvény⁶.

A tűzvédelmi törvényben előírt bejelentés módosítása

Az Irányelvvel összefüggésben és párhuzamosan a tűzvédelmi törvény is módosult, az Országos Tűzvédelmi Szabályzatban előírt regisztrációt 2009. október 1-től a tűzvédelmi törvényben előírt bejelentés váltotta fel. A következő szolgáltatási tevékenységek csak a felügyeletet ellátó hatósághoz tett bejelentést követően végezhetőek:

- tűzoltó készülékek karbantartása és felülvizsgálata,
- tűzoltó technika felülvizsgálata, javítása,
- beépített tűzjelző berendezés vagy tűzoltó berendezés tervezése, kivitelezése, karbantartása, javítása, telepítése, felülvizsgálata,
- tűzátjelzés fogadása, tűzjelző vagy tűzoltó központok, valamint tűzjelző és tűzoltó központok távfelügyelete,
- tűzvédelmi szakvizsgával összefüggő oktatásszervezés,
- tűzvédelmi szakvizsgáztatás.

A felügyeletet ellátó hatóság az a)-d) pontokban az OKF. Az e) és f) pontokon belül a lakóhely, illetve székhely szerinti Megyei Katasztrófavédelmi Igazgatóság, Budapesten a Fővárosi Tűzoltóparancsnokság a felügyeletet ellátó hatóság.

Azok a szolgáltatók, akik 2009. október 1. előtt érvényes regisztrációval rendelkeztek, bejelentettnek minősülnek, azaz tevékenységüket folytathatják, csak adatváltozás estében kell bejelentést tenniük. A bejelentésre kötelezett tevékenységek közül a beépített tűzjelző vagy tűzoltó berendezés tervezése korábban nem volt regisztrációhoz kötött, ezért a tervezési szolgáltatást végzőknek a tevékenységük megkezdése előtt az ilyen irányú szándékukat a hatósághoz be kell jelenteniük.

Az EGT⁷-államban letelepedett, ott jogszerűen szolgáltatási tevékenységet folytató

6 A szolgáltatási tevékenység megkezdésének és folytatásának általános szabályairól szóló 2009. évi LXXVI. Törvény

7 Európai Gazdasági Térség

szolgáltatónak Magyarországon, mint határon átnyúló szolgáltatás nyújtásához nincs szükség engedélyezésre, a szolgáltatási tevékenység megkezdésének a bejelentésére, a d) és e) pontban megnevezett tevékenységet kivételével.

A Szolgáltatási tevékenység és a Belső Piaci Információs Rendszer

A belső piaci szolgáltatások szabad áramlásának biztosítása és a tagállamok illetékes hatóságai együttműködésének elősegítése érdekében létrehozásra került a Belső Piaci Információs Rendszer (IMI⁸).

A Szolgáltatási tevékenységről szóló törvény előírta az IMI rendszer létrehozását és használatát. Ennek célja a belső és nemzetközi jogsegély, az EGT tagállamok hatóságai közötti információcsere. Az IMI egy, az Interneten keresztül elérhető webes alkalmazás, amely minden tagállam nyelvén rendelkezésre áll, a kapcsolattartás alapvetően előre definiált kérdések szerint történik. Ehhez a rendszerhez az OKF 2009. végén csatlakozott.

Tűzvédelmi szakvizsga és az oktatás szabályainak módosulása

A tűzvédelmi szakvizsgára kötelezett foglalkozási ágakról, munkakörökről, a tűzvédelmi szakvizsgával összefüggő oktatásszervezésről és a tűzvédelmi szakvizsga részletes szabályairól szóló rendelet⁹ meghatározza azokat a foglalkozási ágakat, munkaköröket, amelyekben csak tűzvédelmi szakvizsgával rendelkező személy foglalkoztatható. A tűzvédelmi hatóságok (OKF, Megyei Katasztrófavédelmi Igazgatóságok, hivatásos önkormányzati tűzoltóságok) ellenőrzik a jogszabályok tűzvédelmi előírásainak betartását, és kérhetik az adott

foglalkozási ágnak vagy munkakörnek megfelelő érvényes tűzvédelmi szakvizsga bizonyítvány bemutatását. Amennyiben a tűzvédelmi szakvizsgához kötött tevékenységet szakvizsga nélkül végzik tűzvédelmi bírság szabható ki. Ez a szabályozás vonatkozik a Magyarországon tevékenységet végző külföldi szolgáltatóra is, azaz neki is be kell tartania a hazai tűzvédelmi előírásokat, egyedül a bejelentési eljárás lefolytatása alól mentesül.

A tűzvédelmi szakvizsgával összefüggő oktatásszervezés és a tűzvédelmi szakvizsgáztatás vonatkozásában a regisztrációs kötelezettséget a tűzvédelmi hatósághoz történő bejelentés és ahhoz kapcsolódó nyilvántartásba vétel váltotta fel.

Az oktatásszervező köteles a tűzvédelmi hatóságnak bejelenteni a tevékenység végzését, és bejelentéséhez egyidejűleg mellékelnie kell az oktatási tematikát. A bejelentés alapján a tűzvédelmi hatóság az oktatásszervezőt nyilvántartásba veszi. A 2009. október 01. előtt regisztrált oktatásszervezők és vizsgázatók tevékenységüket jogfolytonosan végezhetik, ismételt bejelentést csak az adataikban bekövetkezett változás esetén kell tenniük.

Szakmailag indokolt volt annak a rendelkezésnek a törlése, hogy egy hónapon belül nem lehet a szakvizsgát megismételni.

Tűzvédelmi technika alkalmazhatóságának módosítása

Módosításra került a tűzoltási, műszaki mentési és az ezekhez kapcsolódó tűzvédelmi technika alkalmazhatóságának részletes szabályairól szóló rendelet¹⁰. A szabályozás az egyértelműség érdekében átfogalmazásra, pontosításra került. Törlésre kerültek a rendeletből azon részek, amelyek más jogszabályokban már szabályozva vannak.

8 Internal Market Information System

9 A tűzvédelmi szakvizsgára kötelezett foglalkozási ágakról, munkakörökről, a tűzvédelmi szakvizsgával összefüggő oktatásszervezésről és a tűzvédelmi szakvizsga részletes szabályairól szóló 27/2009. (X. 29.) ÖM rendelet.

10 A tűzoltási, műszaki mentési és az ezekhez kapcsolódó tűzvédelmi technika alkalmazhatóságának részletes szabályairól szóló a 15/2010. (V. 12.) ÖM rendelet

Könnyítést jelent a rendeletben, hogy az eddigiektől eltérően megteremti annak lehetőségét, hogy az egyes tűzvédelmi technikák esetében a készenlétkben tartó saját maga végezze, vagy végeztesse el az ellenőrzést a felülvizsgálat helyett, elsősorban a rendszerszítésre nem kötelezett kisgépek, szakfelszerelések, kéziszerszámok esetében.

A készenlétkben tartó által elvégezhető (egyszerűsített) ellenőrzés bevezetésével a használók biztonsága nem sérül, de jelentős költségmegtakarítást eredményez. Az ellenőrzések elvégzése ugyanis speciális, a tűzvédelmi technikához kapcsolódó szakismeretet, szaktudást nem követel, azonban nem helyettesíti a gépekre, berendezésekre vonatkozó egyéb jogszabály által meghatározott biztonságossági, munkavédelmi, felülvizsgálatokat.

Több tűzvédelmi technika esetében a felülvizsgálati ciklusidők, többek között a legnagyobb számban lévő járműkategória, a gépjárműfecskendő ciklusideje egyről két évre növekedett. A gyakorlati tapasztalatok és a szakmai szervezetek véleménye alapján a kétszeresére megnövelt ciklusidők a biztonságot nem csökkentik, azonban jelentős költségmegtakarítással járnak, és a felülvizsgálatok miatti készenléti idő kiesés is a felére csökken.

A rendelet szerint tehát egyes tűzvédelmi technikák ellenőrzését az üzemben tartó elvégezheti, vagy elvégeztetheti olyan szolgáltatóval, amelyik nincs bejelentve az OKF-nél. Ez azonban nem jelenti azt, hogy ez a rendelet felmenti az üzemeltetőt a technikák üzemeltetésére, felülvizsgálatára vonatkozó egyéb rendeletek és szabványok előírásai alól.

A tűzvédelmi szakértői tevékenység módosítása

Módosításra került a tűzvédelmi szakértői tevékenység szabályairól szóló rendelet is¹¹. Az Irányelv szerint a szolgáltató részé-

re megadott szakértői igazolvány engedély nem lehet korlátozott időtartamú, kivéve, ha az engedély korlátozott időtartamát a közérdeken alapuló kényszerítő indok támasztja alá.

Az európai uniós jogszabályokkal összhangban van az a rendelkezés, amely a tűzvédelmi szakértői igazolvány vonatkozásában – 5 éves – kiegészítő vizsga letételéhez kötött időtartamot határoz meg. Szakmailag nem indokolt az, hogy a kiegészítő vizsgán a szakértők olyan ismeretekről is számot adjanak, amelyből már eredményes vizsgát tettek, ezért a módosítás szerint a kiegészítő vizsga tárgyát a szakértői igazolvány kiadása vagy utolsó meghosszabbítása után hatályba lépett vagy módosított jogszabályok és megjelent szabványok képezik.

A tűzvizsgálatra vonatkozó módosítások

Rendelet¹² módosította a tüzesetek vizsgálatára vonatkozó szabályokról szóló 12/2007. (IV. 25.) ÖTM rendeletet. A tűzvizsgálatot a tüzeset keletkezési helye szerint illetékes hatóságnak kell elvégezni. Ezekon túlmenően ismételten meghatározza a tűzvizsgálati eljárás lefolytatásának hivatali eseteit. Kihangsúlyozza, hogy a Magyar Honvédség létesítményeiben, ingatlanaiban, járműveiben keletkezett tüzesetek vizsgálatában a tűzvédelmi hatóság az érintettek felkérésére szakértőként működik közre. A tűzvizsgálat lefolytatását végző hatóság vezetőjének személyi feltételei mellett ismereti a tűzvizsgálati értékelés tartalmát és az összefoglaló jelentés rendjét.

Meghatározza a tüzeseti helyszíni szemléről szóló jegyzőkönyv és a tűzvizsgálatról szóló összefoglaló jelentést megküldésének rendjét.

11 A tűzvédelmi szakértői tevékenység szabályairól szóló 6/2007. (III. 13.) ÖTM rendelet

12 A belügyminiszter 4/2010. (XI. 25.) BM rendelete egyes miniszteri rendeletek módosításáról

AZ OTSZ FELÜLVIZSGÁLATÁRÓL, A VÁRHATÓ VÁLTOZÁSOKRÓL

Folyamatban van jelenleg a számos műszaki előírást tartalmazó Országos Tűzvédelmi Szabályzat¹³ (a továbbiakban: OTSZ), módosítása, tekintettel az európai joggyakorlatra, mely azt mutatja, hogy a tisztán műszaki jellegű előírások szabványokban kerülnek meghatározásra, a kötelező érvényű, norma jellegű követelményrendszereket pedig jogszabályok tartalmazzák.

A tervezett OTSZ megalkotásához célkitűzés, hogy egyrészt a tűzvédelmi érdekek érvényesítése mellett egy új jogszabály javítson a műszaki követelményrendszer általános használhatóságán, rugalmasságán, nagyobb teret engedve a tervezői szabadságnak a biztonság megtartása mellett. Másrészt, hogy a jelenleg hatályos jogszabály bevezetésétől eltelt időszak szakmai tapasztalatai a tervezetbe beépítésre kerüljenek.

A tűzoltótechnikai eszközök címet viselő fejezetekben meghatározott, műszaki, tűzvédelmi jelentőséggel nem bíró előírások, illetve a valós műszaki gyakorlattal szemben indokolatlan terhet jelentető műszaki követelmények törlésre kerülnek. Az új OTSZ kiegészül a szabványok hatálya alá nem tartozó, tűzoltásra alkalmas eszközökre /tűzoltóspray/ vonatkozó fejezettel is.

A Magyar Mérnöki Kamara Elektrotechnikai Tagozata és a Magyar Elektrotechnikai Egyesület szakmailag együttesen támogatták az OTSZ villámvédelmet érintő részeinek átdolgozását. A jelenleg hatályos OTSZ villámvédelemre vonatkozó szabályozása elmentmond a már honosított európai szabványkövetelményeknek, ami 2009. 02. 01-től, a nemzeti szabvány visszavonásával lehetetlen helyzetet teremtett a szakterületen, ezért a fe-

jezet eddigi rendelkezései törlésre kerülnek. A tervezett szabályozás a kockázatelemzésen alapuló biztonságot tekinti kiindulási alapnak, mely alapján a villámcsapás elleni védelmi intézkedések tervezhetők.

Ez a felfogás teljes egészében ellentmond az eddigi szabályozásnak, de a biztonság oldaláról közelítve hatékonyabb eredményre vezet. A tervezett szabályozás külön figyelmet szentel azoknak az épületeknek a villámvédelmére, melyek rendeltetésükből adódóan nagyobb kockázati tényezővel bírnak.

Az elmúlt években az olaj és gázipari szakterületen is jelentős változások következtek be a szabályozási háttérben. A tervezet elkészítése során törlésre vagy átalakításra kerülnek azok a szabályok, amelyek nem tűzvédelmi követelményt támasztottak.

Az építmények tűzvédelmével kapcsolatban pontosításra kerül a tervezési alapelvekben megfogalmazott szándék, annak érdekében, hogy egyértelműen beazonosítható legyen az az eljárási kör, amelyben tűzvédelmi szakértő bevonása szükséges. Az építmények általános tűzvédelmi követelményei fejezet átdolgozása eredményeként a fejezetben megfogalmazott műszaki követelményrendszer egyszerűbb, egyértelműbb lesz. Szerkezetében és tartalmában is újak az épületszerkezetek tűzállósági fokozatának megfelelő követelményeket tartalmazó táblázatok, valamint azok alkalmazását segítő előírások. A mechanikai hatásra vonatkozó követelmények törlésre kerülnek a teherhordó falak tekintetében annak érdekében, hogy a könnyűszerkezetes épületek ne szoruljanak ki az alkalmazási körből.

A panelprogram kapcsán a középmagas épületek homlokzati hőszigetelő rendszereinek esetében a legnagyobb problémát jelentő 8 cm-es vastagsági korlát törlésre kerül a megfelelő tűzvédelmet biztosító norma rögzítésével, mely norma megalkotásánál konszenzus született az érintett építőanyag-gyár-

13 9/2008. (II. 22.) ÖTM rendelettel közzé tett Országos Tűzvédelmi Szabályzat

tók között a megfelelő biztonság megtartása mellett.

Pontosításra kerülnek az épületgépészeti vezetékek beépítésére vonatkozó szabályok, a gyakorlati alkalmazás segítése érdekében. Ezzel párhuzamosan a villamos berendezések és világítások követelményeit tartalmazó részek kiegészítésre kerülnek a tűzvédelmi célú berendezések működését biztosító kábelek tekintetében.

A tervezet kiegészült a gyakrabban alkalmazott épületszerkezetek tűzállósági határértékei és éghetőségi csoportjait tartalmazó táblázatokkal az OTSZ könnyebb alkalmazhatósága érdekében.

A tűzoltó készülékek használati jelölésére vonatkozó pontok, táblázatok, képek törlését indokolja, hogy a tűzoltó készülékeken honosított szabvány írja elő a feltüntetendő feliratokat, jelöléseket, piktogramokat, külön jogi szabályozás ezért nem szükséges.

A dolgozat fő részében felsorolt jelentősebb változtatások egyértelműen pozitív irányba mutatnak a megelőző tűzvédelem szabályozásában. A változtatások elmaradása a szabályozás „műszaki öregedését” vonta

volna maga után, ami hosszú távon komoly akadályokat gördítene a műszaki megújulás, fejlődés elé, illetve feleslegesen növelné a tűzvédelemre fordított anyagi terheket.

A jogszabályoknak a folyamatosan változó környezethez való állandó igazításával, aktualizálásával elérendő cél a modern kor kihívásainak való megfelelés, az állampolgárok és az ország tűzbiztonságának növelése, a biztonságos élet- és munkakörülmények megteremtése, az Európai Unió tagságunkból eredő kötelezettségek maradéktalan teljesítése.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Dr Hoffmann Imre. A *hatósági* és megelőzési *tevékenységet* végzők tevékenységéről, aktuális feladatairól. www.vedelem.hu/letoltes/tanulmany/tan154.pdf

Dr Hoffmann Imre: Jogszabályváltozások, valamint a szabványosítás hatása az Országos Tűzvédelmi Szabályzatra.

http://www.vedelem.hu/files/UserFiles/File/konf2010/nk_hajduszoboszlo/ea_hoffman.pdf

KÁDÁR KRISZTA: A SZOVJET KATONAI OBJEKTUMOK KIALAKÍTÁSA, ELHAGYÁSA ÉS ÚJRAHASZNOSÍTÁSA HAZÁNKBAN

ELŐSZÓ

A barnamezők, vagyis felhagyott ipari, közlekedési, katonai területek - különösen a városokban - növekvő száma, kiterjedése és ezek tartós újrahaznosítása a világ fejlett országaiban dilemmák elé állítja a városfejlesztési szakembereket. A városok terjeszkedése, a városok reneszánsza, a reurbanizáció újabb és újabb területek beépítését vonja maga után, miközben a fenntarthatóság alapelvei a takarékosagot, a zöldterületek megkímélését helyezik előtérbe, és a barnamezős fejlesztéseket támogatják. A gazdaság növekedéséhez szükség van új beruházásokra, és a befektető elvárja, hogy befektetése minél kevesebb költséggel valósuljon meg és a beruházása minél hamarabb megtérüljön. A zöld- és barnamezős beruházások költség-különbözetét a befektetők egyedül nem képesek, nem hajlandók megfizetni: a kívánatos barnamezős területhasznosítás mértékét csak uniós, nemzeti és regionális összefogással, eszközökkel érhetjük el.

A katonai használatú területek átalakulását, illetve a köztudatba kerülését lassítja, hogy az Európai Unió és helyenként a magyar terület- és városfejlesztési dokumentumok a barnamezők fogalmát szűken értelmezik, ebbe a kategóriába többnyire a volt ipari és bányászati hasznosítású, városi területeket értik bele, míg a volt katonai objektumokat, illetve a közlekedés által felhagyott területeket általában nem veszik számításba. Az EU a volt ipari (bányászati) és a volt katonai használatú barnamezők újrahaznosítását is eltérő kezdeményezések-

kel, programokkal támogatja, ám jellemzően hazánk a katonai területek konverziójára szánt forrásokból nem részesülhetett.

Hazánkban az MTA meghatározása szerint a barnamezőknek három fő csoportja különböztethető meg, ezek mind elhelyezkedés, mind infrastruktúra, szennyezettség és tulajdonosi kör szerint különböznek egymástól, amely későbbi hasznosításukat is befolyásolja. Jelenleg nem áll rendelkezésünkre olyan adatbázis, amely a volt barnamezők számára, állapotáról, kiterjedéséről tartalmazna naprakész információkat, így a probléma valós súlya a fejlesztési szakemberek előtt is ismeretlen. Fokozottan igaz ez hazánk esetében a volt szovjet és magyar katonai objektumokra, amelyek számbavételét a nehezen hozzáférhető, korábban titkos katonai információk is akadályozzák.

Tanulmányomban a barnamezők speciális szegmensét, a volt szovjet objektumokat veszem nagyító alá. Megvizsgálom a szovjet megszállás és csapatkivonás körülményeit, a kiürítés és az elszámolás visszasságait, az átadott objektumok körét és típusait, az objektumok átadás előtti és utáni állapotát, az okozott környezeti károkat és végül a hasznosítási lehetőségeket, arra keresve a választ, hogy hogyan lehetne ezeket az objektumokat sikeresen visszavezetni a városi szövetbe.

1944-1991. SZOVJET KATONAI JELENLÉT MAGYARORSZÁGON

Szovjet csapatok a II. világháborúban, 1944-ben, és az 1950-es évek derekán száll-

ták meg az országot, és 47 év után, 1991-ben távoztak. A megszállás körülményeiről már születtek monográfiák, de a kialakított (elfoglalt) objektumok adott városba történő telepítésének katonapolitikai indokairól rendkívül kevés információ áll rendelkezésre. Ennek oka, hogy a rendszerváltozást, csapatkivonást követően ugyan megkezdődött az iratok feldolgozása, a rendelkezésre álló dokumentumok jórészt a magyar haderőről, annak átalakításáról szólnak, és ezek lelhetőek fel a Hadtörténelmi Intézetben és Levéltárban.

A levéltár munkatársainak tájékoztatása szerint az intézet szinte kizárólag a mindenkori magyar hadseregre vonatkozóan őriz iratokat, így a hazánkban egykor állomásozott szovjet csapatokra vonatkozó elsődleges forrásokkal nem rendelkezik. Az egykori Magyar Néphadsereg iratainak egy része szintén nem került még a levéltár őrizetébe, jelenleg csak az 1979-ig terjedő időszak irataival rendelkeznek. A szovjet csapatokról ezekben az iratokban igen kevés információ található, a szovjet megszállások során kialakított, elfoglalt objektumokra vonatkozó háttér-információk nagy része jelenleg Moszkvában található, és kutatásuk igen körülményes.

Az 1990-1991 során felhagyott és a magyar szerveknek átadott egykori szovjet katonai objektumokról átfogó és az egész országra kiterjedő összegzés nem született még. A csapatkivonással, az azt megelőző eseményekkel, megszállással foglalkozik Homor György (2009) *Szovjet csapatkivonás térségünkben* című műve, amely a csapatkivonás háttéréről, lefolyásáról Győr-Moson-Sopron, Komárom-Esztergom és Veszprém megyékkel kapcsolatban tartalmaz értékes információkat. A volt magyarországi szovjet objektumokkal kapcsolatban az interneten is találhatóak listák, gyűjtések, amelyek többnyire magánemberek jóvoltából kerültek a világhálóra, ám ezek megbízhatósága, teljessége, eredete bizonytalan.

A SZOVJET CSAPATOK BENYOMULÁSA MAGYARORSZÁGRA

A szovjetek 1944 szeptemberében léptek be az ország területére, majd a tiszántúli, fővárosi és dunántúli hadművelettel az egész országot elfoglalták. 1945 áprilisában Magyarbük került hazánkban utolsóként a szovjet csapatok kezére.

A szövetséges hatalmak megállapodása teremtette meg 1945 után a szovjet csapatok magyarországi tartózkodásának hátterét, de ezt az 1947-ben megkötött szovjet-magyar békeszerződés alapvetően módosította. 1947-től (vagyis a szovjet-magyar békeszerződés aláírásától) 1955-ig, az itt állomásozó haderő úti- és vasúti biztosítást látott el, négy hadosztálynyi erővel (Horváth M. 2003).

A Békeszerződés szerint a szovjetek mindaddig tetszőleges összetételű és számú csapatokat állomásoztathatnak országunkban, amíg Ausztriában megszálló csapatok vannak, illetve amíg Ausztria vissza nem nyeri függetlenségét. A szerződés értelmében az ország területén csak olyan egységek maradnak a jövőben, amelyek az ausztriai zónával kapcsolatos közlekedési vonalak fenntartásához szükségesek. Pataki (1995) így ír: „... a fenti feladatra elég lett volna néhány egység néhány ezer fővel. A valóságban azonban ennél nagyobb létszámú katonaság állomásozott hazánkban, és e kontingens nagyságának megfelelően különböző intézmények, parancsnokságok, lő- és gyakorlóterek voltak a szovjetek használatában, távol az Ausztria felé vezető közlekedési vonalaktól”.

1955-ben Moszkvában Ausztria kötelezte magát a svájci típusú semlegességre, amennyiben a Szovjetunió 1955. év végéig kivonja csapatait az országból. Ekkor Ausztriában 60-70 ezer főnyi megszálló katonaság tartózkodott. A megszálló hatalmak 1955 májusában írták alá a független Ausztriáról szóló szer-

ződést (Osztrák Államszerződés), amelyet követően 1955 végéig a szovjet csapatokat ki kellett volna vonni mind nyugati szomszédunk területéről, mind hazánkból, de a törvényi feltételek hiánya ellenére a magyar állami vezetők hozzájárultak a csapatok további itt-tartózkodásához (Homor 2009, 24).

1948-ban négy egyezményt írt alá a magyar kormány és a szovjet fél a szovjetek hazánkban történő állomásozásukkal kapcsolatban. Az egyezmények igen hátrányosak voltak hazánk számára: a szovjet alakulatok a szolgáltatások (áram, víz stb.) díjából 50-70%-os kedvezményben részesültek, teljes adó- és vámmentességet kaptak. Az igénybevett objektumokért elvileg bérleti díjat kellett volna fizetniük, azonban nem fizettek, sőt, magyar hitelből végezték el a felújítást és karbantartást is. Az általuk használt objektumok listája szigorúan titkos okmány volt, a pontos összeállítást a magyarok nem ismerték (Pataki 1995, 128).

1955-ben újabb csapatok érkeztek hazánkba, amelyet Homor „második szovjet bevonulás”-ként aposztrofál. Hazánkba érkezett egy légi hadsereg és egy új gépesített lövész-hadosztály, amelyet 1955 őszén Különleges Hadtestté vontak össze, szovjet vezérkari alárendeltségben (Csendes 2000). Ezzel egy időben a szovjet csapatok elhagyták Ausztria területét és a csapatok egy része bevonult hazánkba, amely újabb létszámnövekedéssel járt. A szovjet csapatok feladata a szocialista rend fenntartása és helyreállítása volt. Ehhez szükség volt egy terv elkészítésére is, amely a „Hullám” fedőnevet kapta.

1956-ban a „Hullám” nevű terv tette lehetővé a csapatok karhatalmi célú alkalmazását. A szovjet csapatok bevonásáról 1956. október 23-án született döntés, Gerő Ernő és Hruscsov telefonbeszélgetése alapján. A szovjet beavatkozás alapvető oka az volt, hogy ketyek merültek fel a Magyar Néphadsereg megbízhatóságával kapcsolatban. Ezen és a

következő napon a magyar helyőrségekből, laktanyákból indultak el szovjet csapatok a fővárosba, és foglaltak el minden fontosabb objektumot.

A magyar területeken működő hadosztályok mellett Romániából és Szovjetunióból hazánkba rendelt hadosztályokat is bevetettek a forradalom leverése céljából. Még 23-án a Románia területén állomásozó hadosztály részére elrendelték a fokozott harcckészültséget, és feladatukul szabták, hogy vegyenek részt Budapesten az „ellenforradalom” elfojtásában. A hadosztály 25-én 7500 fővel gyülekezett Budapesttől délre. Ugyancsak 23-án harci riadót rendeltek el a Kárpáti Katonai Körzetben (Szovjetunió) állomásozó gárdahadosztályok részére, hogy gyülekezzenek Szolnok-Abony térségében, amelyre 24-én került sor. Szovjet források szerint a bevetett öt hadosztály állományába 31 500 fő tartozott. Október 25-én Budapesten három hadosztály tevékenykedett, 20 000 fővel (Horváth M. 2003).

A szovjet katonai vezetés azonban ezeket az erőket is kevésnek találta a kialakult helyzet miatt, ezért újabb hadosztályok bevetéséről döntött. Október 26-án egy gépesített és egy lövész hadosztály kapott arra parancsot, hogy Beregszászon keresztül hatoljon be magyar területre. A katonai vezetés a csapatok számának növelésén túl azokat át is csoportosította, egy részüket a Dunántúlra irányította. 27-én újabb gépesített gárdahadosztály indult meg Munkácsról hazánkba, és ezzel egyidejűleg elrendelték több, a Szovjetunió területén állomásozó hadosztálynak a harcckészültséget. Ezen csapatok egy része már aznap elkezdte menetét a kijelölt körzetekbe.

1 A helyőrség az adott településen állomásozó csapatok összességét jelenti, azonban rendszerint nagyobb terület, mint az adott település, a határai nem egyeznek meg a település közigazgatási határaival. Egy helyőrséghez akár több település is tartozhat. (Homor 2009, 149)

Október 28-án, amikor győzött a forradalom, döntés született a szovjet csapatok kivonásáról. A kivonás október 30-31-én megindult, két ütemben. Ennek ellenére a Szovjetunióban folytatódott a szovjet csapatok mozgása Magyarország irányába, és 30-án két ejtőernyős-deszant ezred ért földet a veszprémi repülőtéren.

A szovjet kormány 30-án úgy nyilatkozott, hogy kész tárgyalni a Magyar Népköztársaság kormányával a szovjet csapatok magyarországi tartózkodásáról. Hruscsov egy nappal később azonban úgy nyilatkozott: a csapatkivonás a gyengeség jele lenne, és felbátorítaná az amerikai, angol és francia imperialistákat. A szovjet csapatok tehát folytatták benyomulásukat az országba. Nagy Imre a szovjet csapatok bevonulását ellenezte és kérte a szovjet vezetést a csapatok haladéktalan kivonására. Megbízására a Külügyminisztérium jegyzéket juttatott el a szovjet nagykövetségre, melyben a Magyar Népköztársaság felmondja a Varsói Szerződést. A magyar vezetés ezzel egyidejűleg segítséget kért az ENSZ-től is.

November első napjaiban Konyev marsall közölte, hogy a Varsói Szerződés politikai vezetése döntött a magyarok számára nyújtandó katonai „segítségéről”, az ellenforradalmi erők szétzúzását a szovjet csapatokra bízta. A hadművelet neve a „Forgószél” nevet kapta. Cél volt az ország teljes katonai megszállása, és az osztrák határ védelme. November 4-én a szovjetek megindították a hadműveletet, melynek során 17 szovjet hadosztály 60 ezer katonát vonultatott fel. Horváth (2003) számításai szerint, október 23-tól, tehát a forradalom kitörésétől kezdve összesen 21 szovjet katonai alakulat vett részt a hadműveletekben, és ebből mindössze öt tartózkodott korábban is magyar területeken.

A szovjet csapatok magyarországi tartózkodását kétoldalú egyezményrel szabá-

lyozták 1957-ben². Az egyezmény az ideiglenes magyarországi tartózkodást a NATO agresszivitásával, Nyugat-Németország újrafegyverkezésével, a szocialista államokra leselkedő veszélyekkel indokolja. 1958-ban a Magyar Népköztársaság területén ideiglenesen tartózkodó szovjet csapatok létszáma és diszlokációja tárgyában újabb kétoldalú egyezmény született, amely hatálytalanította az 1948-as egyezményeket. Az egyezmény szigorúan titkos volt³.

A szovjet alakulatok nem csak épületeket, hanem jelentős területű erdőket és legelőket is igénybevettek itt-tartózkodásuk során (gyakorló- és lőterek céljára), amelyek vagy a Magyar Néphadsereg tulajdonában álltak, vagy bérelték azokat. 1955-ben 15 400 kh-nyi legelőt, kaszálót, szántót sajtóítottak ki szovjet kezdeményezés alapján. (Pataki 1995, 130).

A szovjet csapatok létszámáról, elhelyezéséről a Szovjetunió nem adott információkat semelyik kormánynak sem. Az évek során történtek szovjet csapatmozgások az országban, de létszámnövekedéssel ezek nem jártak. A második világháborút követő időszakról a teljes csapatkivonásig több, korábban elfoglalt objektumot kicserélt a szovjet és magyar hadsereg: a világháború befejezése után az elfoglalt objektumok nagy részéből távoztak

2 1957. évi 54. törvényerejű rendelet a Magyar Népköztársaság Kormánya és a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségének Kormánya között a Magyar Népköztársaság területén ideiglenesen tartózkodó szovjet csapatok jogi helyzete tárgyában Budapesten 1957. május 27-én aláírt egyezmény kihirdetéséről

3 Egyezmény a Magyar Népköztársaság Kormánya és a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségének kormánya között a Magyar Népköztársaság területén ideiglenesen tartózkodó szovjet csapatok által igénybe vett (...) szolgáltatások (...) tárgyában. Budapest, 1958. április 1.

a szovjet csapatok, és helyükre magyar csapatok költöztek. 1956 után azonban nagyszámú magyar alakulatot számoltak fel, amelyek helyére szovjet alakulatokat szállásoltak be.

A SZOVJET CSAPATKIVONÁSOK

A Szovjetunió a rendszerváltást megelőzően Kelet-Közép-Európában mintegy 545 ezer főt állomásoztatott, ebből 49 700 főt Magyarországon (Vajda P. 1990). 1989-ben megkezdődtek a Varsói Szerződés és a NATO között a tárgyalások a hagyományos haderőről: az amerikaiak indítványozták, hogy Európa középső részén az USA és a Szovjetunió egyenként csak 195 000 főnyi haderőt állomásoztasson. Nem sokkal később Gorbacsov bejelentette a Kelet-Európában állomásozó szovjet csapatok egyoldalú csökkentését. A Honvédelmi Minisztérium év elején tájékoztatta az MTI-t arról, hogy befejeződtek az előkészületek, és immár konkrétá vált a Magyarországon állomásozó szovjet Déli Hadseregcsoporthoz tartozó kivonási ütemterve. Ezt megelőzően a szovjetek hivatalosan tájékoztatták a magyar vezetést a kivonás üteméről (Napló 1989a).

A konkrét csapatkivonást, vagyis a katonákkal és eszközökkel megrakott szerelvények távozását hazánkból megelőzte a hagyományos fegyveres erők részleges csökkentése. Az első kivonási hullámban a szovjetek az ország területéről 22 egységet vontak ki (egy páncélos hadosztályt, egy deszant rohamzászlóaljat, egy vegyvédelmi zászlóaljat, egy katonai tisztképző iskolát, és más egységeket.) A hadseregcsoporthoz tartozó létszáma ennek következtében 10 ezer fővel csökkent, valamint elhagyta az országot még 4 ezer polgári személy. Az első hullámban követően a magyar állam tulajdonába került 11 helyőrség és számos laktanya. Burlakov vezérezredes tájékoztatása szerint a laktanyák összterülete 950 hektár, ezen kívül 850-900 lakás, 19 laktanya,

13 étkezdé, 200 zöldségtároló, raktár és egyéb terület. Ebből mintegy 400 objektumot a Déli Hadseregcsoporthoz tartozó épített (Napló 1989b).

A teljes csapatkivonásról a tárgyalások megkezdését 1989-ben a Honvédelmi Bizottság javasolta a parlamentnek. A végső határidőt 1991. június 30-ban határozták meg.

A teljes csapatkivonás kezdete 1990. március 12-éhez kötődik, ekkor Hajmáskérről indult a veszprémi harcokcsí-erred. Az utolsó szovjet katona, Silov altábornagy személyében 1991. június 16-án hagyta el az országot a záhonyi Tisza-hídon.

Homor (2009) szerint az országból 100 380 szovjet állampolgár távozott, ezen belül 44 668 katona. 94 helyőrség ürült ki, amelyekben összesen 328 ingatlant használtak a szovjetek.

AZ OBJEKTUMOKKAL KAPCSOLATOS ELSZÁMOLÁSOK

A felszabaduló épületek jelentős része a Magyar Állam tulajdonában volt, de egyes létesítményeket a szovjetek, szovjet anyagi hozzájárulásból építettek fel a kivonulást megelőző 44 év során. Ezek sorsáról, hasznosításukról a szovjet és magyar vezetés kezdett tárgyalásokat. A szovjetek az általuk épített ingatlanokért tekintélyes összegeket követeltek (50 milliárd forint értékben), de a magyarok az elszámolás során nullszaldót szerettek volna elérni.

A csapatkivonás során a szovjetek a kezdeti időszakban az ingatlanok egyenkénti elszámolását követelték, amelyre a magyar fél nem mutatott hajlandóságot, a magyarok az egyszeri végelszámoláshoz ragaszkodtak. A kivonás befejeztével, 1991 júniusában még nem született meg a két fél közti megállapodás az elszámolásról, így Silov altábornagy azzal távozott: rövidesen visszatér a pénzügyi kérdések rendezése végett.

Az anyagi elszámolás nehézsége többnyire a nem megfelelő jogszabályi környezetből, a jogi kérdések rendezetlenségéből adódott, hiszen sem a korábbi egyezmények, sem a csapatkivonásról szóló egyezmény sem szabályozta az elszámolások mikéntjét, feltételeit, kötelezettségeket. A magyarok ragaszkodtak a környezetben okozott károk felszámításához: a szakemberek a környezeti károk, tájrombolás, szennyezések mértékét 60 milliárd forintba becsülték (Kollega Tarsoly 1996). Ezen felül a magyarok az állagmegóvás elmulasztása miatti károkat is számszerűsíteni szerették volna.

Az 1991. március 12-i kormányzóvivői tájékoztató (Napló 1991) ismertették a magyar felmérések adatait. Eszerint a 13 ezer lakásból több mint 6 ezer szabálytalanul létesült, nem szabványosak, műszaki állapotuk miatt nem hasznosíthatóak. Az illetékesek az átvett 3700 lakásból 2400-at soroltak ebbe a kategóriába. A szovjetek 50 milliárdos követelésén belül 40 milliárdos értéket képviselt az engedély nélkül épített ingatlanok köre.

1991 áprilisában a felek elfogadtak egy közös értékbecslő metodikát, de ezek után sem sikerült az álláspontokat egymáshoz közelíteni. A tárgyalások Silov visszatérése után júni-

usban eredmény nélkül fejeződtek be, majd az elszámolások kérdését diplomáciai útra terelték. Július végén kormány-előterjesztés készült a szovjet és magyar követelésekről.

A 3 milliárdos magyar követelés-többletről a magyarok készek voltak lemondani. Mivel azonban a szovjetek a magyar követeléseket – még ebben a csökkentett összegben sem – voltak hajlandóak elfogadni, a magyarok újra 30 milliárdos aktívumot követeltek, a környezeti károk maximumát, most már kormányközi tárgyalások útján.

1991 decemberében Gorbacsovot Jelcin váltotta. Antall József a tárgyalások során felajánlotta, hogy lemondunk a 30 milliárdos követelésről, amennyiben a szovjet fél is lemond igényeiről. Jelcin elfogadta a javaslatot, így az elszámolások nullszaldósan zárultak.

AZ ÁTADÁS ÉS ŐRZÉS

A kivonást megelőzően a Honvédelmi Minisztérium a megüresedett objektumok átvételére, őrzésére, bizonyos szintű állagmegóvására és hasznosítására vagyonszerzési szervezeteket hozott létre: 1990-ben döntés született arról, hogy a Pénzügyminisztérium keretében létrehozott PM Zárolt Állami

Szovjet-magyar követelések

Szovjet követelések		Magyar követelések	
Saját pénzeszközből épített ingatlanoknak a magyarok által nem vitatott értéke	53,4 mrd Ft	A bérelt épületek elmaradt állagmegóvása	14,3 mrd Ft
Ebből a nem hasznosítható épületek levonandó értéke	29,4 mrd Ft	Természeti, környezetvédelmi, műemléki károk értéke	12,7 mrd Ft
Követelés:	24,0 mrd Ft	Követelés:	27,0 mrd Ft

(Forrás: Homor 2009, 143)

Vagyont Kezelő és Hasznosító Intézménye (ZÁVKHI) feladata lesz a szovjet objektumok átvétele. 1991-ben a ZÁVKHI átalakult Kincstári Vagyonkezelő Szervezetté (KVSZ), ugyanekkor a KVSZ és a Group 4 holland biztonsági szervezet megalakította a Group 4 Hungária Biztonsági Szolgáltató Kft-t. Ez a kft folytatta a szovjetektől átvett objektumok őrzését. A KVSZ vagyonához tartoztak a szovjet ingatlanok, de azok őrzés-védelmét a Group 4 látta el.

Az átvételt minden esetben megelőzte az értékbecslés, amely során az objektum jellemzőit egy orosz-magyar nyelvű formanyomtatványra vezették rá a felek képviselői. Az objektum állapotát százalékosan vették fel, vagyis a kitűnő állapothoz képest az átadás előtt hány százalékos értékű volt az ingatlan. Problémát okozott, hogy az értékbecslés és a tényleges átadás közt sokszor hetek teltek el, így sok esetben a százalékos érték az átadás-kor már nem felelt meg a korábban rögzítettnek: ezekből az ingatlanokból a mozdítható, eladható tárgyakat a szovjetek a kiürítéskor értékesítették (Homor 2009, 98).

A KATONAI TERÜLETEK KÖRNYEZETÉRE JELLEMZŐ KÁROK, AZ ÁTADOTT OBJEKTUMOK ÉS TERÜLETEK ÁLLAPOTA

Egyes források az országunkban állomásozó szovjet csapatok által okozott (többnyire a talajt és vizeket érintő) károsodások mértékét 60 milliárd Ft-ra becsülik (Kollega Tarsoly 1996). A katonai objektumokban a biztonsági és technológiai előírások mellőzése, hiányos betartása jelentős károkat okozott: a szovjet katonai alakulatok elhelyezési körleteiben a talajba helyezett üzemanyagtartályok meghibásodása, az átfajtási veszteségek, továbbá a vegyi anyagok, a hulladékok elrejtése, vagy szakszerűtlen lerakása súlyos környezet-

szennyezéssel jártak (VITUKI 2005).

A volt szovjet katonai létesítmények területén a jellemző szennyező anyagok és szennyező tevékenységek az alábbiak:

- a szénhidrogén származékok (döntően kerozin, gázolaj és fűtőolaj) a repülőterek, üzemanyag tárolók, javítóműhelyek területén okoztak talaj- és talajvíz szennyezettséget. Így 2,7-3,0 millió m³ talaj és 1,0-1,2 millió m³ felszín alatti vízkészlet szennyeződött el és ezeken a területeken 5500-6000 m³ szabadfázisú szénhidrogén volt kimutatható,
- a szennyvizek, iszapok kezelés nélküli elszikkasztása és a rossz hatásfokú szennyvíztisztítás talaj és talajvízszennyezést okozott,
- egyes nehézfém szennyezések a lőtereken, a gépkocsijavító műhelyeknél és a raktártelepeken maradtak,
- a kommunális és veszélyes hulladékok mennyisége 200-220 ezer m³-re tehető, összetétele a következő: építési hulladék 70-80 %, kommunális hulladék 20-30 %, veszélyes hulladék 1-5 %,
- nagyarányú volt a védett természeti értékek pusztulása,
- tájrombolást okoztak (taposás, bombagödörök).

Ezen kívül nem elhanyagolható az a környezeti kár sem, amelyet a katonai területeken elásott, szétszórt lőszer, fegyverek jelentenek. A szovjet hadsereg a Magyar Honvédség előtt ismeretlen számú és típusú aknákat tárolt Magyarországon területén (Csapody 2000).

A fentiek alapján a legsürgetőbb feladat a tűzszerész átvizsgálás volt az erdőkből, gyakorló- és lőtereken, személtelpeken. A szovjet csapatok által használt területek (épületek, katonai bázisok, lő- és gyakorlóterek) aknamentesítését a Magyar Honvédség műszaki csapatai (pl. Szeged, Szentes, Baja, Ercsi településeken), és az ÁPV Rt. – utóbbi polgári cégek igénybevételével – végezte. A szovjet

csapatoktól átvett lakott épületeket tűzseré-
szeti szempontból mindenhol átvizsgálták, a
zöld területeket 20 centiméter mélységig. A
lőterek úthálózatát – 2-3 m szélességben –
aknátlanították. A szovjet hadsereg által hasz-
nált területeken több ezer darab aknát találtak.
Szovjet eredetű aknaszennyezést állapítot-
tak meg Kunmadaras, Veszprém, Orgovány,
Debrecen, Komárom lő- és gyakorlóterein,
illetve bázisain (Csapody 2000).

A tűzserézek után a MH alakulatai vegy-
védelmi vizsgálatokat végeztek az objektu-
mokban. Az objektumok területén az átvételt
végzők gyakran találtak friss földdel leterített
szeméthalmokat. A lőszeresek utáni kutatás
nem merült ki az átadott laktanyákban, gya-
korlótereken, ugyanis a szovjetek, az objektu-
mok átadása előtt számos esetben éles lőszert
borítottak le teherautókról szemételepekre,
vagy egyszerűen az út szélére. A vegyvéd-
elmi alakulatokhoz is bejelentések érkeztek
arról, hogy mérgező, azonosíthatatlan vegyi
anyagok, kórházi fiolák, laborfelszerelések,
veszélyes hulladékok fekszenek az objektu-
mokon kívüli, részeken, a lakóövezetek te-
rületén, a szemételepeken, az erdőszéleken,
völgyekben.

A vegyi anyagok ártalmatlanítását a kár-
tevő-mentesítés, azt pedig a talajfertőtlení-
tés követte. Kezdetben egy amerikai cég,
a Martech kezdte el a talajok felmérését a
munkálatokhoz, a Környezetvédelmi Mi-
nisztérium megbízásából. Vizsgálataik során
megállapították, hogy egyes területeken (pl.
az orgoványi lőtérén) súlyos környezetkáro-
sítások történtek, szakszerűtlenül végrehaj-
tott robbantások nyomait találták, amelyek
következményeként a felrobbantott lőszeres
maradványait szétszórták. Nagy mennyiség-
ben találtak élesített tűzserézi lőszereseket és
más robbanótesteket is. A lőterek célterülete-
in és annak közelében több esetben erdőtüzek
is keletkeztek, és e tüzek következtében a fák
tömegesen pusztultak el.

Gondot okozott a szakembereknek, hogy
az évtizedeken keresztül keletkezett szemét,
veszélyes hulladék, víztisztítók szennyvíz-
iszapja, fáradt olaj nem volt a helyszínen
fellelhető, és az sem derült ki sok esetben,
hogy a szovjetek hová szállították azt meg-
semmisítésre, illetve hol szabadultak meg a
veszélyes anyagoktól. Homor (2009, 104)
beszámol arról, hogy a szovjetek engedély
nélkül szállítottak égő szemetet kommunális
lerakókba, éles lőszerrel együtt. Egyes lak-
tanyákból a szemetet a kerítésen túl döntötték
le teherautókról. A szennyvíziszap sorsáról
a magyar hatóságok nem tudtak kideríteni
szinte semmit: a szovjetek olyan szerződés-
ekre hivatkoztak a megsemmisítést végző
magyar cégek és a szovjet fél közt, amelyeket
soha nem kötöttek meg, így feltehető, hogy
az iszapot egyszerűen kiengedték a környező
földekre, kutakba.

Sármelléken 1962 óta állomásozott egy
szovjet repülőezred. Ezen a helyen kiterjedt
kerozinszennyezést találtak a magyar ható-
ságok, amelyek akkor kezdtek vizsgálni,
amikor a településen lakók az ásott kutakból
kerozinnal szennyezett vizet húztak fel. A
vizsgálatok során kiderült, hogy 900 ezer kg
szénhidrogén került a talajba a tartályok szí-
várgása miatt, kivonuláskor pedig a szovjetek
a maradék üzemanyagot kiöntötték. Hasonló
szennyeződésekről számoltak be a szakértők
a tököli és kunmadarasi repterek környékén
is.

A Martech cég elnökének tájékoztatása
szerint legalább 60 ezer liter gázolajat öntöt-
tek ki a szovjetek az ország különböző hely-
őrségeiben⁴.

Az Országos Környezeti Kármentesítési
Program (OKKP 2002) segítségével a volt ipa-

4 Varga Mihály felszólalása alapján (Fidesz),
1990. július 10. Parlamenti Napló. ([http://
www.parlament.hu/naplo34/0220072.html](http://www.parlament.hu/naplo34/0220072.html))
(2010. január 27.)

ri, katonai objektumok hatékony kármentesítése elkezdődhetett. A kormány 2205/1996.(VII. 24.) határozatával fogadta el ezt, a Nemzeti Környezetvédelmi Program "F" függelékét alkotó programot. Az OKKP kiindulópontjának a kormány 1991. évi rövid és középtávú intézkedési terve tekinthető, amelyben már megjelent a felhalmozott környezetszennyezések felmérésének, feltárásának és megszüntetésének feladata. Ugyanitt szerepel célként a kiürített szovjet laktanyák és gyakorlóterek környezetszennyezéseinek megszüntetése is.

A kivonuló szovjet csapatok által hátrahagyott környezeti károk felmérése és a környezeti károk becslése még a szovjet csapatok teljes kivonulása előtt elkezdődött (VITUKI 2005). A szakértők a legsúlyosabbnak a szénhidrogének talaj- és vízszennyezését ítélték, továbbá igen súlyosnak volt tekinthető a laktanyák területén felhalmozott kommunális és üzemeltetési, építési hulladék mennyisége.

A volt szovjet ingatlanokról 1990 óta több felmérés és környezeti állapotvizsgálat is készült. Az elvégzett kárfelszámolási munkák és a tervezett monitoring rendszerek kiépítésével a tulajdonviszonyok figyelembevételével készült az ÁPV Rt. felelősségi körébe tartozó ingatlanokon a kármentesítési kötelezettségek összeállítása. (Az ÁPV Rt. felelősségi körébe tartozó volt szovjet laktanyák közül, néhány kivételével az ingatlanok teljes körére elkészült a környezeti állapotfelvétel.)

Az OKKP „ÁPV Rt.: Volt Szovjet Ingatlan Alprogramja” eredményeként 2004-ig a felmért területek közül 9 területen történt tényfeltárás, 25 területen műszaki beavatkozás, 3 területen monitoring. Az okozott károk összesítése alapján 66 milliárd forintra volt tehető a szovjetek által okozott környezeti- és természeti károk összege. 340 helységben 171 helyőrséget, hater ezer épületet és 46 ezer hektárnyi területet ítélték szennyezettnek, amelyek felmérését a Magyar Állam 131 millió forintból végezte el.

AZ ÁTADOTT ÉPÜLETEK ÁLLAGA

Az 1957-es szovjet-magyar egyezményről szóló törvényerejű rendelet rögzíti, hogy „a szovjet csapatok állomáshelyén épületek, repülőterek (...) építéséhez (...) az illetékes magyar szervek engedélyre szüktessék. Ugyanilyen engedély szükséges a szovjet csapatok állomáshelyén kívül (...) állandó jellegű építmények létesítéséhez is.”⁵ A szovjetek a fent idézett rendelet előírásait gyakran figyelmen kívül hagyták, amikor engedély nélkül, a magyar szabványoktól eltérő, a magyar előírásoknak semmilyen szempontból nem megfelelő épületeket húztak fel. Ilyen épület az ún. „kijevi” típusú többszintes lakóház is, amely kijevi házgyári panel-elemekből épült. Ezekbe többnyire a sorkatonákat, illetve családjait szállásolták el. („Kijevi ház” épült például Szolnokon, Kecskeméten és Esztergomban is). Ezen épületeket – más, szovjet építésű ingatlanokhoz hasonlóan - bontani szükséges, mivel felújításuk, szabványosításuk nem lehetséges.

Mind a korábbi magyar építésű, mind a szovjet épületek az átvétel idején általában véve igen rossz állapotúak voltak: a helyiségekben szemét, lom, hiányzó ajtók, ablakok, befalazott nyílászárók, a víztelenítés hiánya miatt elfagyott vezetékek. Az ingatlanok már használatuk során számottevő károkat szenvedtek el, de ehhez hozzáadódtak azok a károk is, amelyeket a szovjetek közvetlenül a távozásuk előtt okoztak: a mozdítható, értékesíthető elemek leszakítása, kiásása, egyes épületek, tárgyak felégetése.

5 1957. évi 54. törvényerejű rendelet a Magyar Népköztársaság Kormánya és a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségének Kormánya között a Magyar Népköztársaság területén ideiglenesen tartózkodó szovjet csapatok jogi helyzete tárgyában Budapesten 1957. május 27-én aláírt egyezmény kihirdetéséről, 12. cikk.

A szovjetek a korábbi műemlék-jellegű épületekben is jelentős károkat okoztak. Ennek egyik eklatáns példája az esztergomi volt papi szeminárium, jelenleg Szent Adalbert Képzési, Lelkiségi és Konferenciaközpont. Az ingatlant a szovjet katonai használat alatt betonelemekből épített kerítéssel vették körül, szigorúan őrizték, gyakorlatilag megközelíthetetlen volt, és a körbezárt épület szinte kettéválasztotta a várost. A katonai jelenlét alatt az épületekben jelentős károk keletkeztek a nem megfelelő használat, a karbantartás hiánya, valamint a rendszertelen, átgondolatlan átalakítások miatt. A károk olyan jelentőségek voltak, hogy az épületegyüttes renoválásához 2006-ban mintegy 3,5 milliárd forintra volt szükség (Kádár 2008).

A VOLT SZOVJET KATONAI OBJEKTUMOK KÖRE

A felhagyott szovjet objektumok köréről kevés megbízható forrás áll rendelkezésre. Csapody Tamás szerint (2000) Magyarország 104 településén, 288 objektumban állomásoztak szovjetek, mintegy 55 ezer fő katona és kb. 50 ezer fő polgári személy. A VITUKI Kht. által készített, Országos Környezeti Kármentesítési Program tájékoztató összefoglalása szerint (2005) 171 volt szovjet objektum található az országban. Homor György (2009) művében megemlíti, hogy 1991-ben 100 380 szovjet állampolgár hagyta el hazánkat, ezen belül 44 668 katona. 94 helyőrség ürült ki, amelyekben összesen 328 ingatlant használtak a szovjetek.

Ezen túlmenően több kormányhatározat rendelkezik a volt szovjet ingatlanok (ingatlanrészek) térítésmentes önkormányzati tulajdonba adásáról, illetve hasznosításáról (1023/1991., 1032/1991., 1024/1997). Az említett jogszabályok mellékletei felsorolják a tulajdonba adható, hasznosítható - régi, magyar pénzeszközökből épített - ingatlanokat,

objektumokként és helyrajzi számok szerint. Tekintve, hogy a felsorolt ingatlanok nem képezik a volt szovjet ingatlanok teljes körét (hiányoznak a szovjet építésű objektumok, illetve azok, amelyeket a Kormány nem adott térítésmentesen tulajdonba), a jogszabályok alapján csak hiányos összesítés készíthető.

Az ingatlanok közül kb. 80-90 található megyeszékhelyeken, amely az összes objektum 28-30 %-a. A megyeszékhelyek közül a fővárosban és Kecskeméten található a legtöbb objektum. Egerben, Tatabányán és Salgótarjánban nem volt szovjet használatú ingatlan.

A SZOVJET INGATLANOK TÍPUSAI

A helyőrség alatt általában egy településen túlnyúló, annak közigazgatási határaival nem egyező bázist értett a katonai szakzsargon. A 2004-es új honvédelmi törvény⁶ az alábbiak szerint definiálja a helyőrséget: „*A helyőrség olyan kijelölt település, amelynek közigazgatási területén katonai szervezet kerül elhelyezésre. A helyőrséghez tartoznak a település közigazgatási területén kívül eső kiképzőbázisok, lő- és gyakorlóterek, raktárak és más katonai objektumok (utalt ingatlanok), továbbá azok megközelítési útvonalai is. Egy helyőrségbe több katonai szervezet is települhet*”.

Az átadandó ingatlanokkal kapcsolatos korábban idézett jogszabályok az alábbi ingatlan-típusokat különböztetik meg: raktár, reptér, üzemanyag-bázis, lőszerraktár, élelmezési raktár, rádióállomás, lőtér, gyakorlótér, laktanya, gyalogsági laktanya: (katonai szálló, tisztiszálló, parancsnoki épület), rádiótechnikai állomás, irodaépület, üzemépület, legénységi épület, helyőrségi klub, gyengélkedő, könyvtár, iskola, óvoda, kórház, tornaterem, étkezdé, sportpálya, gépjármű-tároló, javítóműhely, irányadó állomás.

6 2004 évi CV. törvény a honvédelemről és a Magyar Honvédségről, 90.§ (2)

Az objektumok céljuk, használatuk szerint nagy változatosságot mutatnak: legtöbbjük lakáscélra épült, ezt követik a kiképzést, gyakorlat, hadi tevékenységet szolgáló területek, majd a tárolás, szerelés színhelyei, végül az oktatást, szórakozást, egészségügyi ellátást szolgáló épületek. Érdekes „színfolt” a szolnoki objektumok némelyikénél megtalált sertéshizlaldák épülete, amelyeket a szovjetek építettek és használtak.

AZ INGATLANOK TULAJDONJOGA

A részleges csapatcsökkentés során a kiürült létesítményeket a települési tanácsok (önkormányzatok), a Magyar Néphadsereg, vagy a korábbi tulajdonos kapta meg. Ezek nagy részét kifosztották, az értékesíthető vagyontárgyakat eladták.

A teljes csapatkivonás után már fosztogatás, rongálás nem fordult elő, mivel az ingatlanokat az ZÁVKHI őrséggel felügyelte. A ZÁVKHI (majd Group 4) feladata az őrzésen, állapotfelmérésen, kisebb javításokon túlmenően az is volt, hogy minden érdeklődőt, esetleges vevőt, bérlőt tájékoztassanak az objektumról, bemutassák nekik azt. 1991-ben az összes szovjet ingatlan kezelői joga a Kincstári Vagyongazdálkodási Szervezetre (KVSZ) szállt⁷.

Még ez évben döntés született arról, hogy számos településen, településenként több, korábbi, magyar építésű objektumot (lakások, egyéb célú épületek, kórházak, laktanyák stb.) térítésmentesen adnak át az önkormányzatoknak, kórházaknak, a katolikus egyháznak, minisztériumoknak, önkormányzati társulásoknak⁸. 1993-1996-ig újabb épületek

belügyminisztériumi, budapesti természetvédelmi igazgatósági, illetve felsőoktatási intézmények kezelésébe kerüléséről születtek kormányhatározatok⁹.

1996-ban a KVSZ nevében átalakult Kincstári Vagyoni Igazgatósággá (KVI). Az állami vagyon kezelésével kapcsolatban fontos jogszabályok születtek a rendszerváltás után. 1990-ben létrejött az Állami Vagyonügynökség (ÁVÜ)¹⁰, amely később átalakult Állami Vagyonkezelő Rt-vé (ÁV Rt.) és 1992-től Állami Privatizációs és Vagyonkezelő Rt-vé, majd Zrt-vé (ÁPV Rt., Zrt.)

1997-ben, az 1998. évi költségvetésről szóló CXLVI. törvény 7. §-a rendelkezik arról, hogy a Kormány az ÁPV Rt. vagyonkezelésében lévő, nem értékesíthető ingatlanokat, valamint a volt szovjet laktanyákat illetően

---

ingatlanok hasznosításáról, 1032/1991 (VII. 9.) Korm. határozat a szovjet csapatkivonás kapcsán megüresedett egyes ingatlanok hasznosításáról, 1055/1991. (XI. 26.) Korm. határozat a szovjet csapatkivonás kapcsán megüresedett Debrecen, Sámsoni úti „Esze Tamás” laktanya hasznosításáról, 1058/1991. (XII. 4.) Korm. határozat a szovjet csapatkivonás kapcsán megüresedett egyes ingatlanok hasznosításáról

9 2072/1994. (VII. 13.) Korm. határozat a szovjet csapatkivonás kapcsán megüresedett - Esztergom város közigazgatási területéhez tartozó - egyes természetvédelmi oltalomra tervezett ingatlanok kezelői jogának térítésmentes átadásáról, 1020/1994. (III. 18.) Korm. határozat a felsőoktatási intézmények kezelésébe került volt szovjet laktanyák hasznosításának feltételeiről, 1002/1994. (I. 7.) Korm. határozat a Kincstári Vagyonkezelő Szervezet kezelésében lévő Szolnok, Városmajor utcai volt szovjet laktanya 8. számú légénységi épületének és a hozzá tartozó telekrésznek a Belügyminisztérium kezelésébe átadásáról

10 1990. évi VII. törvény az Állami Vagyonügynökségről és a hozzá tartozó vagyon kezeléséről és hasznosításáról

7 53/1991. (III. 31.) Korm. rendelet a szovjet csapatok kivonása során felszabaduló ingatlanok jogi helyzetével összefüggő egyes kérdésekről

8 1023/1991. (V. 25.) Korm. határozat a szovjet csapatkivonás kapcsán megüresedett egyes in-

- foglalkoztatáspolitikai, szociálpolitikai, ifjúsáspolitikai, iparfejlesztési célok megvalósításának elősegítésére - eseti döntéssel térítésmentesen adhatja át a helyi önkormányzati tulajdonába.

A kivonás után több ingatlan a Honvédelmi Minisztérium kezelésébe került. Ezek egy részének a kezelői jogát a HM 1991 végéig a magyar haderőcsökkentés, és a feleslegessé vált volt szovjet ingatlanok hasznosítása céljából az önkormányzatok részére adta át térítésmentesen. Az átadás során a mezőgazdaság több mint 20 ezer hektár hasznosítható területre jutott. A KVI, az ÁPV Zrt., valamint a Nemzeti Földalapkezelő Szervezet az állami vagyonról szóló 2007. évi CVI. törvény alapján 2008. január 1-jétől megszűnt, általános jogutódjuk a Magyar Nemzeti Vagyonkezelő (MNV) Zrt. lett. Az állami vagyon feletti tulajdonosi jogok és kötelezettségek összességét a Magyar Állam nevében a Nemzeti Vagyongazdálkodási Tanács gyakorolja, feladatait az MNV Zrt. útján, annak ügyvezető szerveként látja el.

AZ INGATLANOK HASZNOSÍTÁSA

Ha megvizsgáljuk hasznosíthatóság szempontjából az objektumokat, azok három nagy csoportra oszthatóak.

Az első csoportba tartoznak a tiszti és sor-katonai lakások, nős és nőtlen szállók, lakás-célú épületek, valamint azok a szolgáltató egységek, amelyek a katonák családjainak kényelmét, ellátását szolgálták – rendelő, iskola, óvoda, étkezdé, büfé, klub, bolt, strand, tornaterem, könyvtár, vendégház. Ide soroljuk a parancsnoki, irodai épületeket is. Ezek az épületek – bár állapotuk elhanyagolt volt a kiürítést követően – nem jelentősen szennyezettek, és átépítéssel viszonylag könnyen hasznosíthatóak lakócélra, kulturális, oktatási célokra.

A második csoportba a kiképző-, műszaki és raktárépületeket soroljuk: rádiótechnikai adóház, híradó állomás, lőszerraktár, élelmi-

szerraktár, gépjármű tároló, gépjármű javító, istállók, üzemanyag-telepek, tüzelőállások, lokátor állomások, kiképzőbázisok. Ezek egy részét a szovjetek nem a magyar szabványoknak megfelelően létesítették, így soknál csak a bontás utáni terület-hasznosítás jöhet szóba – az épületeké nem. Másrészt az épületek kialakítása sem teszi lehetővé a szokásos, legtöbb esetben igényelt lakó-, kereskedelmi célú hasznosítást (pl. irodacélra). Ezek az építmények gyártásra, illetve raktározásra lehetnek alkalmasak, az efféle használat azonban kevésbé elterjedt.

A harmadik csoportba tartoznak a nagy kiterjedésű lőterek, gyakorlóterek, harckocsi gyakorlóterek, bombázó lőterek, utász-hídverő-árkász táborok, repterek, bunkerek, reptéri bevezetők. Ezek a területek a legkevésbé kelendők az ingatlanpiacon, tekintve, hogy beépítettségi fokuk alacsony, nem közművesítettek és általában a várostól messzebb, külterületen helyezkednek el. Jóllehet, a lőszermentesítés minden volt katonai területen megtörtént, a felsorolt ingatlanok feltehetően azóta is terheltek üzemanyag- (vagy más vegyi anyag) szennyezettségtől, valamint jellemző, hogy illegális építési, és egyéb hulladékot helyeznek el a területeken (Kádár 2008).

A hasznosítást 1992-ben kormányrendelettel szabályozták¹¹. Eszerint a hasznosítás a KVSZ feladata volt, hasznosítás alatt pedig az ingatlan értékesítését, térítésmentes átadását, bérbeadását, megterhelését és gazdasági társaságba történő bevitelét érti a jogszabály. Értékesítés vagy bérlet esetén az önkormányzatokat elővásárlási és előbérleti jog illette meg, de a jogszabály kiköti, hogy a KVSZ által hasznosított ingatlan esetében a környezeti kár elhárítása, az újrahasznosítási és térképe-

11 81/1992. (V. 14.) Korm. rendelet a szovjet csapatkivonás során megüresedett ingatlanok hasznosításáról

zési kötelezettség az új tulajdonost (kezelőt) terheli.

A hasznosítással kapcsolatos elgondolások legtöbb esetben lakások kialakítására vonatkoztak. Általában nagy volt az érdeklődés művelődési-kulturális célokat szolgáló épületek kialakítására, középületek létesítésére, közszolgálati szervek elhelyezésére. Szintén sokan kerestek kereskedelmi célokra hasznosítható ingatlanokat. A legkisebb érdeklődés a beépítetlen vagy alig beépített földterületek iránt jelentkezett, különösen a lőterek iránt (Homor 2009).

A szovjet objektumoknak mintegy 5%-a került Magyar Honvédségi tulajdonba, használatba, egy része pedig kevéssel kiürítésük után magántulajdonba került – ezek főként a könnyen eladható, kisebb ráfordítással használatba vehető, viszonylag jó állapotú épületek, illetve gazdaságilag hasznosítható területek voltak. A ROP (Regionális Operatív Program) 2.2. programból megvalósult laktanya-újrahasznosítások (MTA RKK 2007) és egy barnamezős beruházásokról szóló felmérés alapján (MTA RKK 2006, Kádár 2010) ez idáig többségében kulturális-, oktatási-, közigazgatási és lakáscélú beruházások történtek egyes megyeszékhelyi laktanyák épületeiben, területén.

A volt szovjet használatú épületek, területek egyes esetekben csak igen lassan, a hiányzó nemzeti illetve lokális források miatt gyakran EU-s támogatással valósultak meg. A nyugati gyakor-

Hasznosítatlan szovjet katonai ingatlanok jellemzői típusok szerint

Jellemző →	Közművek	Vegyianyag és építési főrmelék szennyezettség	Órzás	Kommunális hulladékok	Fekvés	Infrastruktúra kiépítettség ¹	Rendezetlenség, elhanyagoltság foka	Beruházási-hasznosíthatósági lehetőségek ²	Beruházás költségei ³
Típus ↓									
1. (laktanyák, irodák, szolgáltató helyiségek)	Vannak	Nincs	Van	Elenyésző	Centrális, vagy belterületi	Jó	Közepes	Átlagos	Közepes
2. (képező, műszaki és raktár épületek)	Változó mértékben	Van, de nem nagyfokú. A szennyezettség ismert.	Van	Elenyésző	Belterületi	Jó-elegéses	Közepes	Kevés	Közepes
3. (lőterek, gyakorlóterek, repterek)	Nincsenek	Többnyire van, és lehetnek feltáratlan szennyeződések is.	Nincs	Illegális lerakás – nagy mennyiségben	Külterületi	Rossz	Nagy	Elenyésző	Lehet alacsony ⁴ vagy magas ⁵

(Saját szerkesztés, 2010.)

¹ Járda, utak, közvilágítás

² Más (nem bamaövezeti) belterületi ingatlanhoz viszonyítva

³ Más (nem bamaövezeti) belterületi ingatlanhoz viszonyítva, átalakítás, felújítás esetén

⁴ Bontási, átépítési költségek nincsenek, a terület nyomott áron megszerezhető

⁵ Egyes esetekben a költségeket megemeli a közművesítés, infrastruktúra-kiépítés, tereprendezés, tisztítás

lathoz képest kisebb százalékban kerültek az objektumok magántulajdonba – aminek egyik oka, hogy a forráshiányos kelet-európai önkormányzatok, városok nem tudják a területeket oly mértékben rehabilitálni, hogy azok a magánbefektetők érdeklődését is felkeltsék a területek iránt. Az épületek eladhatóságát kezdetben rontotta az is, hogy a csapatkivonások során egy időben kerültek nagy mennyiségben az ingatlanpiacra, ráadásul a piacgazdaság kiépülésének hajnalán, így sem megfelelő kereslet, sem tőke, sem igény nem mutatkozott irántuk.

ÖSSZEFOGLALÁS

A szovjetek hazánkat két „ütemben” szállták meg, közvetlen a II. világháborút követően és az 1956-os forradalom letörése céljából, mindkét időszakban több tízezres katonai és polgári személyzettel. A szovjetek magyarországi tartózkodása kezdetben a korábbi magyar laktanyák, helyőrségek használatbavételével valósult meg, azonban fokozatosan megkezdték bázisaik kiépítését, korábbi katonai, városi és mezőgazdasági területek katonai célra történő átalakításával. Itt-tartózkodásuk 47 éve alatt egyes objektumokat kiürítettek, és átadtak-visszaadtak magyar használatba, míg sok esetben újabb területeket foglaltak el, csapataikat állandóan mozgásban tartva Magyarország területén. Az objektumokat nagyszámú célra használták, gyakorlóterek, laktanyák, óvodák, tisztiklubok, harckocsi-javítóműhelyek egyaránt megtalálhatóak köztük. Közös bennük, hogy a csapatkivonásokat követően kiderült: ezen épületek állaga kritikus, a területek szinte minden esetben súlyosan károsodtak a katonai használat során, jó néhány épületet nem a magyar szabványoknak megfelelően építettek fel, így azok – bár „ingyenesen”, az okozott károk fejében kerültek az állam tulajdonába - a barnamezők körét gyarapították hazánkban. A kiürítést követően az

állam, majd a tulajdonos önkormányzatok szembesültek azzal, hogy ezeket a területeket csak alapos tűzszereszeti, illetve környezeti átvizsgálás, kármentesítés után lehet hasznosítani, illetve értékesíteni, és akkor is nehezen, hiszen ingatlanpiaci besorolásuk más, zöldmezős, illetve rendezett városi területeken álló ingatlanokhoz képest kedvezőtlenebb. A területek egy részén spontán átalakulás ment végbe, a kiürítést követően röviddel új tulajdonos vagy bérlő hasznosította, de ez csak az esetek elenyésző részére jellemző. Sok ingatlan a mai napig őrzés alatt áll, hasznosítása ideiglenesen sem történt meg.

Hasonló gondot okoz napjainkban a felhagyott – és folyamatosan megüresedő – volt magyar használatú katonai ingatlanok hasznosítása is. Bár ezzel kapcsolatban sem bocsátott rendelkezésre hivatalos információt a HM ingatlangazdálkodással kapcsolatos szervezete, az tudjuk, hogy a rendszerváltást követő többlépcsős haderő-átalakítás során legalább 1000-1100 honvédségi ingatlan szabadult fel. Ezen ingatlanok környezeti állapota kedvezőbb, mint a volt szovjet ingatlanoké, így értékesítésük, újrahasznosításuk kevesebb problémával járna, ha a dömpingszerűen piacra kerülő ingatlanok száma nem nehezítené meg a mielőbbi hasznosításukat.

A városok nem kielégítő szerepvállalásának trendje megfordulhat még, amennyiben, a későbbiekben, a fejlődés magasabb fokán – nagyobb helyi és állami bevételekkel rendelkezve - a városi önkormányzatok jelentősebb százalékban tudják forrásaikat terület-rehabilitációra fordítani, illetve nagyobb igény mutatkozik a paragon heverő városi területek iránt. 2014-től előreláthatólag kevesebb uniós forrás jut majd városrehabilitációra, így nagyobb támogatást élveznek majd azok a konstrukciók, amelyek az önkormányzatok és a magántőke együttműködésére alapozva előrelépést hozhatnak a városi katonai objektumok hasznosításában.

IRODALOMJEGYZÉK

Csapody Tamás (2000): *Landmines in Hungary. A gyalogsági aknák Magyarországon. Országjelentés a Landmine Monitor részére.* MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest.

Csendes László (2000): *Hadsereg-történet 1945-1998.* Új Honvédségi Szemle, Különkiadás, Budapest.

Hadtörténelmi Levéltár (2006): *A dolgozó népet szolgálom! Forráskiadvány a Magyar Néphadsereg Hadtörténelmi Levéltárban őrzött irataiból, 1957-1972.* TONYO-GRÁF Nyomdai és Grafikai Stúdió, Budapest.

Homor György (2009): *Szovjet csapatkivonás térségünkéből.* Jókai Mór Városi Könyvtár Kötészeti és Sokszorosító Műhelye, Pápa.

Horváth Miklós (2003): *1956 hadikronikája.* „A szovjet csapatok Magyarországon való tartózkodásának nemzetközi háttere”. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Kádár Kriszta (2008): *Szovjet katonai objektumok rehabilitációja.* PTE KTK Regionális Politikai és Gazdaságtani Doktori Iskola Évkönyve, Pécs.

Kádár Kriszta (2010): *Szovjet katonai objektumok újrahaznosítása a városrehabilitáció során, a megyeszékhelyeken.* Abszolutóriumú dolgozat, PTE KTK, Pécs.

Kollega Tarsoly István főszerkesztő (1997): *Magyarország a XX. században.* „Népesség és társadalom. Környezetvédelmi feladatok”. Babits Kiadó, Szekszárd.

MTA RKK (2006): *Zöldmezős és barnamezős beruházások a magyar nagyvárosokban.* Az Országos Területfejlesztési Hivatal megbízásából. Szerk.: Dr. Győri Róbert, Budapest.

MTA RKK KÉTI (2007): *Regionális Fejlesztési Operatív Program (ROP 2.2.): A városi területek rehabilitációját célzó intézkedések értékelése. Zárótanulmány.* Témavezető: Dr. Barta Györgyi, Budapest.

Országos Környezeti Kármentesítési Program (OKKP) tájékoztatója (2002) Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium. <http://www.kvvm.hu/szakmai/karmentes/kiadvanyok/okkptajekoztato2002/index.htm> (2010. január 27.)

Pataki István (1995): *Egyezmények a szovjet csapatok magyarországi tartózkodásáról.* Múltunk – Politikatörténeti folyóirat. XL. Évf. 1995/3. szám, Budapest.

Vajda Péter (1990): *195 000... Kivonulás Európából.* Magyar Honvéd, 1. évf. 1. szám.

Veszprém Megyei Napló (Napló 1989a): *Szovjet csapatkivonási ütemterv.* XLV. Évf. 22. szám. 1989. január 26.

Veszprém Megyei Napló (Napló 1989b): *Megkezdődött a csapatkivonások gyakorlati előkészítése.* XLV. Évf. 27. szám. 1989. február 1.

Veszprém Megyei Napló (Napló 1991): *Az erősebb joga - nem előjog.* XLVII. Évf. 69. szám. 1991. március 23.

VITUKI Környezetvédelmi és Vízgazdálkodási Kutató Intézet Kht: (2005) *Az Országos Környezeti Kármentesítési Program Alprogramjai.* „Tájékoztató összefoglalás az 1997 és 2004. közt elvégzett feladatokról” <http://www.kvvm.hu/szakmai/karmentes/alprogram/alprogramok.pdf>. (2010. 01.15)

DR. TÓTH GERGELY FŐHADNAGY: NEMHALÁLOS FEGYVEREK – MAGYAR SZABÁLYOZÁS, LEHETSÉGES IRÁNYOK

Magyarországon a nemhalálos fegyverek alkalmazása a 2006-ban kirobbant zavargásokig soha nem került a figyelem középpontjába, ennek megfelelően nem is alakulhatott ki érdemi nyilvános vita rendszeresítésükről, használatukról. Ennek ellenére ezek az eszközök régóta megtalálhatók mind a rendvédelmi szervek (Rendőrség, Büntetésvégrehajtás, Vám- és Pénzügyőrség), mind a Magyar Honvédség eszköztárában. A következőkben röviden áttekintem a jogi szabályozást és – a lehetséges mértékig – a gyakorlati alkalmazást, a tanulmány második felében pedig felvázolok néhány fejlődési irányt, amelyet célszerű lenne megfontolni.

A 2006-os, és azt követő események kapcsán egyébként érdekes tény, hogy a vita mindössze egyetlen eszközre, az úgynevezett gumilövedékre¹ fókuszált, és ennek kapcsán is csak nem megfelelő használatból eredő sérülésekre koncentrált, a helyett, hogy a nemhalálos fegyvereket az erő(szak) alkalmazásának teljes skáláján szemlélte volna, és ebben próbálta volna elhelyezni. Hogy mennyire rendszerszintű szemléletre van szükség, arra jó példa az alábbi, az Egyesült Államokban történt három eset, amely felhívta a rendfenntartó erők figyelmét a nemhalálos fegyverek kérdésére:

1991-ben Los Angelesben Rodney King letartóztatása és rendőrök általi megverése –

majd a rendőrök felmentése – kapcsán súlyos faji zavargások robbantak ki.² Kevésbé ismert tény, de a verés előzményeként Kinget kétszer is sokkolták Taserrel³. A rendőrök szerint ez azért kellett, hogy ne legyen szükség lőfegyver használatára. A rendőrség kritikusai szerint ugyanakkor ez is bizonyította, hogy a Taser és más nemhalálos fegyverek remek eszközök a kínzáshoz is, illetve indokolatlan használatuk súlyos etikai kérdéseket vet fel. A zavargások kirobbanása után pedig, amikor a Nemzeti Gárda egységeit is bevetették a rend helyreállítására, kiderült, hogy nemhalálos fegyverek (és kiképzés) híján lehetőségeik sokkal korlátozottabbak, mint a rendőrségnek.

1992 augusztusában Idahóban, Ruby Ridge-nél egy családi túsdráma mesterlövészek általi véres befejeződése szintén felvetette a kérdést, hogy nemhalálos fegyverekkel nem lehetett-e volna áldozatok nélkül lezárni az ügyet. Az FBI⁴ egyébként ez után az eset után módosította a halálos erő alkalmazására vonatkozó belső szabályzókat.⁵

2 David Whitman: The Untold Story of The LA Riot; http://www.usnews.com/usnews/news/articles/930531/archive_015229.htm

3 Elektromos sokkoló

4 FBI – Federal Bureau of Investigation, Szövetségi Nyomzóiroda. Az Amerikai Egyesült Államok szövetségi szintű nyomozószerve

5 Department of Justice Report Regarding Internal Investigation of Shootings at Ruby Ridge, Idaho, during Arrest of Randy Weaver;; <http://www.byington.org/Carl/ruby/ruby1.htm>

1 Engedély nélkül használtak gumilövedéket a rendőrök; <http://www.origo.hu/itthon/20070705-tasz-jogtalanul-hasznavalt-gumilovedeket-osszel-a-rendorseg.html>

A leginkább ismert, és talán legnagyobb visszhangot kiváltó eset viszont kétségtelenül az 1993 tavaszán a texasi Waco-ban lezajlott incidens volt, ahol a Dávid Követői (Branch Davidian) szekta és előbb az ATF⁶, majd az FBI összecsapása 76 halottat hagyott maga után, akik közül több, mint 20-an a szektatagok gyermekei voltak. A több, mint két és fél hónapig tartó „ostrom” alatt több nemhalálos eszközt is megpróbáltak alkalmazni az FBI ügynökei. A védők kifárasztására éjszaka erős fényekkel világították meg az épületeket, valamint hangos, kellemetlen zenéket és zajokat játszottak folyamatosan. Állítólag egy orosz tudós is segített nekik, akinek a segítségével a telefonbeszélgetések folyamán tudatküszöb alatti üzeneteket próbáltak eljuttatni a szekta vezetőihez. Végül az ostrom legvégén nagy mennyiségben alkalmaztak CS könnygázt, amelyet többféle módok is igyekeztek az épületbe juttatni: egyrészt páncélos műszaki járművekkel (M728 CEV) lyukakat ütöttek a falba, és ezen keresztül, csővezetéken fújták be a gázt, másrészt használtak rendőrségi és katonai könnygázgránátokat is. Az alkalmazott technikák jórészt sikertelenek voltak: a kifárasztás nem sikerült, a vezetők elszántak maradtak, a CS ellen pedig gázálarcokkal védekeztek, illetve alapos a gyanú, hogy a nagy mennyiségű CS hozzájárult a tűz terjedéséhez, valamint ahhoz, hogy a bent lévők nem tudtak kimenekülni.⁷

Ami a fenti három ügy nemhalálos fegyverek szempontjából történő megítélését illeti, az a mai napig nem egyértelmű, és érveket szorgáltat mind a pártolók, mind az ellenzők

táborának: Az eszközök ellenzői szerint bizonyítják, hogy a nemhalálos fegyver nem panacea⁸, nem képes megoldani minden problémát (sőt, egyes szélsőséges vélemények szerint inkább csak újakat terem),⁹ az új eszközök pártolói viszont épp ellenkezőleg, azt állítják, hogy ezek az esetek mind arra bizonyítékok, hogy tovább kell lépni a fejlesztés útján, mivel hatékonyabb eszközökkel ezek a múltbéli esetek is megoldhatóak lettek volna kisebb áldozatokkal.¹⁰

A kritikusoknak annyiban igaza van, hogy nem szerencsés az a túlzottan technológiai fókusz, amivel a legtöbb, ezekben a programokban érdekelt személy közelít a problémához. Sok esetben hatékonyabb lenne a már meglévő eszközök alkalmazására vonatkozó doktrína pontosabb, a tapasztalatokat is figyelembe vevő kidolgozása, valamint az azt alkalmazó személyi állomány jobb kiképzése.

Úgy vélem, Magyarországon nem kellene megvárni, amíg hasonló, tragikus események miatt újból a figyelem középpontjába kerül a nemhalálos fegyverek kérdése, hanem egyrészt meg kellene vizsgálni a jelenleg szóba jöhető technológiákat és eszközöket, másrészt az igényeket, és hogy ezek mennyiben elégíthetők ki a rendelkezésre álló technológiákkal. Végezetül a jogi szabályozást ehhez kellene igazítani. A feladatok, másrészt pedig a rendelkezésre álló technológia változása miatt ugyanis a jelenlegi szabályozás több ponton elavult, és a fejlődés gátját képezi. Természe-

6 ATF (BATF) – Bureau of Alcohol, Tobacco and Firearms, Alcohol- és Dohánytermék, illetve Lőfegyverek forgalmazásával foglalkozó iroda. Szövetségi rendőri szerv az Amerikai Egyesült Államokban.

7 Waco Siege; http://en.wikipedia.org/wiki/Waco_Siege

8 Varázsszer, minden bajban használható eszköz

9 What's To Negotiate? http://www.publicaction.com/SkyWriter/WacoMuseum/war/page/w_p.html

10 Philip B Heymann: Lessons of Waco: Proposed Changes in Federal Law Enforcement; http://en.wikisource.org/wiki/Lessons_of_Waco:_Proposed_changes_in_Federal_Law_Enforcement

tesen nem maradhat el a fentiek aprópénzre váltása, ahogy az amerikai példák mutatták, a kiképzés és az jogszerű alkalmazás szabályainak elsajátítása legalább olyan fontos, mint a megfelelő eszközök beszerzése.¹¹

A JELENLEGI HELYZET

Jelenleg Magyarországon – mint a legtöbb más országban – nincsen egységes szabályozás a nemhalálos fegyverek alkalmazásával kapcsolatban. Egyes ágazati, különböző államhatalmi szervek működését szabályozó jogszabályok azok, amelyek ilyen eszközök rendszeresítésének, használatának a feltételeit megteremtik. Ezek a következők:

- A Rendőrség vonatkozásában a rendőrségről szóló, 1994. évi XXXIV. tv., valamint a Rendőrség Szolgálati Szabályzata, amely a 62/2007. (XII.23.) IRM rendeletben került kiadásra.
- A Magyar Honvédség vonatkozásában, mint a 2004. évi CV. tv. (Hvt.), mind a 24/2005. HM rendelettel kiadott Szolgálati Szabályzat tartalmaz szabályokat.
- A Büntetésvégrehajtás (BV) vonatkozásában a BV szervezetéről szóló 1995. évi CVII. tv. szabályoz, érdekes módon a Büntetésvégrehajtás Szolgálati Szabályzatáról szóló 21/1997. (VII.8.) IM rendelet nem tartalmaz semmilyen részletszabályt e tekintetben.
- A Vám- és Pénzügyőrség tekintetében a 2004. évi XIX. tv. tartalmazza a releváns rendelkezéseket.
- A természetvédelmi őrségek, Fegyveres Biztonsági Őrségek, vonatkozásában a 9/2000. (V.19.) KöM rendelet, valamint a 27/1998. (VI.10.) BM rendelet tartalmazza a szabályozást.

Megvizsgálva a részletszabályokat, több jellegzetesség is szembetűnik. Először is, a jog sehol sem használja a nemhalálos fegyver (vagy ehhez hasonló) fogalmát, mindenütt kényszerítő eszközről beszél. Ez egyfelől érthető abból a szempontból, hogy ezen eszközök célja általában tényleg az, hogy a célszemélyt valamilyen viselkedésre rákényszerítsen, vagy valamilyen viselkedéstől eltántorítson. Olyan szempontból ugyanakkor vitatható a terminológia, hogy (és ez a nemhalálos fegyver fogalmánál is gond) azt a látszatot kelti, mintha ezek az eszközök teljesen alkalmatlanok lennének halálos vagy akár súlyos sérülés okozására. A nemhalálos fegyver fogalmában legalább a fegyver szó indikálja azt, hogy valójában milyen eszközökről van szó.

Az alábbi táblázat a részletszabályok teljes kimerítésének igénye nélkül áttekinti, hogy milyen eszközöket engedélyez a jogszabály jelenleg.*

Fontos hangsúlyozni, hogy egy esetben sem kerül pontosan leírásra az alkalmazandó eszköz, mindössze az eszköz kategóriája van generikusan meghatározva, pontos definíció nélkül. Ez viszonylagos flexibilitást ad a tekintetben, hogy pontosan mit szerez be és mit alkalmaz az adott szerv. Természetesen, alacsonyabb szintű jogszabályokban (belső utasítások, szabályzatok) lehetséges mind az eszközök, mint az alkalmazás módjának pontosabb meghatározása.

Szintén célszerű megjegyezni, hogy a löfegyverhasználat is sok esetben a kényszerítő eszközök címszó alatt található – ez annyiban nem szerencsés, hogy a löfegyverek alapvetően a célszemély megsemmisítését szolgálják, ezért használatuk során is inkább az önvédelemből, vagy pedig más fontos, védendő értékből kellene kiindulni, nem pedig a célszemély kényszerítésének az igényéből.

11 Charlie Rossiter: Non-lethal weapons training; http://www.ehow.com/about_6385473_non_lethal-weapons-training.html

	Rendőrség	MH	BV	Vám- és Pénzügyőrség	Egyéb (természetvédelmi őr, FBŐ, stb.)
Testi kényszer	x (terhest és kiskorút is)	x	x (terhest, kényszergyógykezeltet is)	x (terhest és kiskorút is)	x (önkormányzati is)
Vegyí eszköz	rendszeresített	x	x	rendszeresített, vagy más alkalmas	x (önkormányzati is)
Gumibot	kardlap/más eszköz is lehet (ne fejre, derékra, gyomorra, hasra irányuljon)	x (kerülni kell, hogy az ütés a fejre, derékra, gyomorra, hasra)	x	-	-
Bilincs	x (terhes és kiskorú ellen is) – más eszközzel is	x (ne sérüljön, fagytól véd.)	x (terhesen is)	x (terhes és kiskorú ellen is)	x (tilos vékony huzallal) FBŐ-nél lábat is lehet
Szolgálati kutya	~ testi kényszer, + póráz/szájkosár nélkül (speciális feltételek)	~ testi kényszer, + póráz/szájkosár nélkül (speciális feltételek)	~ testi kényszer, + póráz/szájkosár nélkül (speciális feltételek)	~ testi kényszer, + póráz/szájkosár nélkül (speciális feltételek)	x ~ testi kényszer (nem lehet póráz ÉS szájkosár nélkül) FBŐ-nél nincsenek részletes szabályok
Elektromos sokkoló	x	-	-	rendszeresített, vagy más alkalmas	x
Vízugár/víz-ágyú	x(közvetlen veszélyben)	-	x	-	-
Pirotechnikai eszköz, riasztólövés	x (közvetlen veszélyben)	-	x	-	-
Ingerlő vegyi eszköz	x (közvetlen veszélyben)	-	x	-	-
Útzár	x (bármilyen eszköz lehet), csak EÁP részeként, megjelölve	-	-	x	-
Gumilövedék	x (közvetlen veszélyben)	-	-	-	-
Elfogó háló	x (közvetlen veszélyben)	-	-	-	-

* x=lehetséges a használata

LEHETSÉGES ÚJ KIHÍVÁSOK (SCENARIÓK AZ ALKALMAZÁSRA)

Bár 2006-ban kezdődött és általában a nemzeti ünnepek kapcsán megjelenő rendbontások úgy tűnik, mára gyakorlatilag elhaltak, nem zárható ki, hogy kisebb, szélsőséges csoportok politikai eseményekre a jövőben ismét hasonló válaszokat adjanak. Ennek megfelelően mindenképpen számolni kell demonstráló tömeggel, amelyben egy maximum 2-300 fős „kemény mag” és akár több ezer, alapvetően passzív személy van jelen, akik ugyanakkor (akár szándékosan, akár az események alakulása folytán) „elő pajzsként” funkcionálnak az erőszakos cselekmények elkövetőinek.

Ilyen esetben nyilvánvalóan kétféle eszközökre van szükség – az egyik a tényleges erőszakos cselekmények elkövetőivel szembeni, célzott, aktív fellépésre (harcképtelenné tétel, kiemelés, megjelölés) szolgál, míg a másik a tömeg viselkedésének és mozgásának befolyásolására. Fontos szempont, hogy az aktív fellépés lehetőleg ne veszélyeztesse a tömeg passzív elemeit, „ártatlak áldozatokat” generálva.

Egy másik lehetséges scenario egy, vagy kisebb erőszakos bűnöző csoport elfogása lehet. Ebben az esetben az elsődleges cél a lőfegyverhasználat elkerülése, és így a lehetőség szerinti, személyi sérülés nélküli elfogás. Ebben az esetben – szemben az első scenarioval – alapvetően célzott, aktív fel-

lépésre alkalmas eszközökre van szükség. Természetesen ezen a területen lehet átfedés az ott alkalmazott eszközökkel. A legtöbb más scenario tulajdonképpen ennek egyfajta „alváltozata” abban a tekintetben, hogy mindössze a szituáció (terroristák túszoikat ejtenek, rabok fellázadnak a börtönben, stb.) körülményei változhatnak. A legfontosabb eltérés e között az alváltozatok között két síkon valósulhat meg:

- egyrészt, hogy milyen intenzitású a jogsértők által alkalmazott/tervezett erőszak;
- másrészt, hogy mennyiben áll fenn a veszélye vértlen áldozatoknak.

A fenti két szempont alapján válhat szükségessé különböző eszközök alkalmazása az ilyen jellegű műveletekben.

A Magyar Honvédség által végrehajtott békeműveletekben lényegében szintén a fenti két szituáció variációival kell számolni. Az első esetben egy, a helyi lakosságból álló, erőszakos tömeg keletkezéséről lehet szó, a második eset pedig átvezet a terrorizmus elleni küzdelem által generált kihívások néme-lyikéről. Tekintettel a honvédség jelenlegi és potenciális alkalmazási helyzeteire, célszerű a nemhalálos fegyverek teljes spektrumát számba venni.¹²

A JOGI SZABÁLYOZÁS TOVÁBBFEJLESZTÉSÉNEK LEHETSÉGES IRÁNYAI

Mindenképpen célszerű lenne egységesíteni a különböző szervezeteknél bevezetett szabályozást. Ez véleményem szerint nem feltétlenül azt jelenti, hogy szükség lenne egy külön jogszabályra, amely a nemhalálos fegyvereket szabályozza, majd ebből a listából válogatnának az egyes ágazati jogsza-

12 Joseph M. Suhajda: Non-Lethal Weapons for Military Operations Other Than War; <http://www.usafa.af.mil/wing/34edg/airman/suhajd-1.htm>

bályok. Ez abból a szempontból nem lenne praktikus, hogy az alkalmazóknak nehezebb lenne megismerni a szabályozást, mert azt a hivatkozott jogszabályból ismerhetné csak meg; ugyanakkor egyszerűbb lenne a szabályok módosítása, mert csak egy helyen kellene azt megtenni, és automatikusan hatással lenne minden területen.

A szabályozás egységesítése abból a szempontból is szerencsés lenne, hogy pillanatnyilag például a bilincselés szabályai szervezenként eltérnek (lehet-e lábat is bilincselni, lehet-e tárgyhoz bilincselni, stb.), ennek sem szakmai, sem jogpolitikai indoka véleményem szerint nincs.

A fentiekben utaltam rá, hogy a jogszabályok nem definiálják pontosan, mit értenek egy-egy eszköz alatt: ennek megfelelően tág tér nyílik különböző eszközök beszerzésére és rendszeresítésére: elsősorban az űtőfegyverek, a kémiai ingerlő anyagok, valamint az

elektrosokkolók esetén nyílik tág tér az új fejlesztések rendszerbe emelésére.

Az űtőfegyverek esetében mindenképpen kívánatos, hogy minél többféle álljon rendelkezésre, ezek ugyanis erősen feladatfüggőek lehetnek: mind a fegyverek mérete, mint az anyaga tág határok között mozoghat és célszerű, ha a feladatnak megfelelően lehet kiválasztani a legoptimálisabb típust.

Amit viszont célszerű lenne – elkerülendő a 2006 őszén a teleszkópos bot (vipera) kapcsán kiobbant vitát – az az, hogy új típusú eszközt csak úgy lehessen rendszeresíteni, hogy az előbb átesik egy minősítésen, valamint kidolgozásra kerülnek alkalmazásának szabályai is. E minősítések alapján elképzelhető lenne egy olyan lista elkészítése is, amelyet például az amerikai fegyveres erők használnak katonai rendeltetésű kiegészítő eszközök kapcsán (pl. fegyver-tartozékok).

Az elvégzett tesztek alapján létezik egy lista, az abban szereplő eszközök az állomány által is szabadon beszerezhetőek és használhatóak. Így egyrészt nem korlátozná a flexibilitást a hivatalos beszerzések elmaradása/lassúsága, másrészt az a (jogos) vád sem érhetné az alkalmazó testületeket, hogy „illegális” eszközöket használ, amelyek nem felelnek meg a jogszabályok előírásainak.

Hasonló a helyzet a vegyi ingerlő anyagok, valamint az elektromos sokkolók (elsősorban a Taser¹³) esetében is. A jelenlegi jogi szabályozás elvileg nagyon tág keretek között engedi ezek beszerzését, tehát a magasabb szintű, fent ismertetett szabályzók módosítására véleményem szerint nem lenne szükség. Természetesen a kiképzés itt sem maradhat el.

A Taser esetében valószínű, hogy az újabb generációs változatok (shotgunból kilőhető, valamint területvédő töltet) rendszeresítés előtt már szükséges lenne jogszabályok módosítása is, hiszen ezek már „jóindulattal” sem férnek be az elektromos sokkoló köznapi értelmezésébe.

A rendőrség és a BV nagyobb tömeg ellen felhasználható eszközei (vízágyú, vegyi ingerlő eszköz, pirotechnikai eszköz) szabályozása véleményem szerint nem igényli a módosítást, az kellőképpen flexibilis és egyben szabályozott ahhoz, hogy egyrészt képes legyen befogadni a technikai fejlesztéseket, másrészt viszont biztosítsa az eszközök alkalmazásának ellenőrzött voltát.

A terület, ahol véleményem szerint leginkább el kellene gondolkodni új technikai elveken (elsősorban irányított energia¹⁴) működő nemhalálos fegyverek rendszeresítésén,

az a Magyar Honvédség eszköztára.¹⁵ Külföldi alkalmazás során ugyanis könnyen adódhatnak olyan helyzetek, ahol az itthon tapasztalhatónál lényegesen veszélyesebb és agresszívabb tömeggel vagy egyénekkal szemben kell fellépni, és ilyenkor a jelenleg rendszeresített, viszonylag kis számú – és elsősorban a haza objektumok védelmére „optimalizált” eszköz elégtelennek bizonyulhat. Ilyen esetben pedig célszerű, ha további lépcsőfokok állnak rendelkezésre az erő eszkalációjában, mielőtt éles lőszerrel leadott lövére kerül a sor.

A másik ok, ami miatt az irányított energiájú fegyverek ilyen környezetben könnyebben megjelenhetnek, az az, hogy más, a műveletekben részt vevő nemzetek már használják őket, így az eszköz bevezetésével kapcsolatos vita és ellenézés már könnyen lehet, hogy a múlté. Hazai alkalmazás esetén ezeket nem lehetne „megspórolni”, így az eszközök által kiváltott negatív visszhang könnyen lehet, hogy negálná az általa nyújtott taktikai előnyt.

Összefoglalva a fentieket, úgy vélem, egyrészt szükség lenne a honvédség nemhalálos eszköztárának felülvizsgálatára és az új technikai lehetőségek figyelembe vételével való kiterjesztésére, másfelől, a belső rendfenntartó erők esetében, három területek (ütőfegyverek, vegyi ingerlő fegyverek, elektrosokkolók) a lehetőségek számbavételére, és új eszközök alkalmazásának a lehetővé tételére.

13 Információ: <http://www.taser.com/>

14 Non-Lethal and Directed Energy Weapons, <http://www.datafilter.com/mc/nonlethalWeapons.html>

15 RTO Technical Report, TR-SAS-040: Non-Lethal Weapons and Future Peace Enforcement Operations p. 3-9. <http://www.rta.nato.int/Main.asp?topic=sas.htm#>

RADA PÉTER: A DEMOKRATIKUS FEJLŐDÉS RUBIK KOCKÁJA

Bizonyára nem lennének képesek arra, hogy elsőre megnevezzük a 21. század egyetlen legfontosabb biztonsági kihívását. A médiában esetenként megjelenő, szenzációhajhász híradások a világ különböző pontjain zajló szomorú eseményekről azt a képzetet keltethetik, hogy a nemzetközi terrorizmus hatásai a Közel-Keleten, a tömegpusztító fegyverek terjedése a volt szovjet köztársaságokban, a nemzetközi bűnszervezetek tevékenysége például Mexikóban mind elszigetelt események, amelyeknek nincsen hatással Magyarországra fejlődésére. A felsorolt jelenségek gyökere, hasonlóan más 21. századi kihívásokhoz a fejlődési feltételek megváltozásában gyökereznek. Mint ahogyan a 2008 őszi kirobbant világgazdasági válság miatt is sajnos tapasztalhattuk, hogy a globalizált világunkban az ország „félresiklott fejlődése” következményekkel jár a többi ország számára. Bizonyossá vált, hogy országok hajlamosak „megbukni”, és az „államkudarc” egy olyan fejlődési csapdát jelent, amelyből az abba került országok nem képesek maguktól kijutni. Következésképpen azt is mondhatjuk, hogy a 21. század végső kihívása az államkudarcok komplex konstellációja a nemzetközi rendszerben, amely teret enged az „új típusú kihívásoknak” és az ország határain túlnyúló negatív túlszordulási hatások miatt veszélyt jelent gyakorlatilag a világ minden országa számára közvetlen, vagy közvetett módon.

Azonban, még ha fel is ismerjük, hogy az államkudarcok problémáját kezelni kell, minden nemzetközi beavatkozás és művelet mögött politikai döntés húzódik meg. Éppen ezért, hasonlóan más területekhez, a politikai

döntés meghozatalának folyamatában résztvevőknek világos cselekvési utasítást kell adni, amelyet követhetnek. Elég csak néhány példát említeni. Ha a politikai döntéshozók szintjét vizsgáljuk, hét évvel az iraki és kilenc évvel az afganisztáni beavatkozás kezdete után, egyfajta politikai apátiát tapasztalhatunk, különösen Európában. Mindez a politikusok álláspontját nézve érthető, de mindenképpen helytelen hozzáállás. Ugyanis világos, hogy egy politikus, ha az államkudarcok és az államépítés összetett problémájával találkozik, akkor azt érzi, hogy a túlzott komplexitás miatt a problémákat nem lehet megoldani. Azaz, nincs értelme, hogy időt, pénzt és főleg emberi életeket áldozzunk a nem működő államok megsegítésére. Másrészt viszont el kell ismerni, hogy a politikusok egyfajta morális kötelességtudattól vezérelve mégis úgy dönthetnek, hogy beavatkozásra van szükség, hogy megsegítsük a nem emberi körülmények között élőket, illetve megérthetik, hogy a nem kezelt államkudarcok végső soron a saját országaikra nézve is biztonsági fenyegetést jelenthetnek. Következésképpen szükséges, hogy megalkossunk egy olyan modellt, amely világosan meghatározza, hogy miért is kell foglalkoznunk az államkudarcok problémáival. A modellnek figyelembe kell vennie a történelem során végbement államépítési kísérleteket, és magába kell foglalnia az eddigi javaslatokat, hogy megválaszolhassuk, pontosan mit is lehet tenni. Továbbá, a modellnek képesnek kell lennie, hogy egy sémán belül kezelje a probléma komplexitását, a különböző dimenziókat, és az egymásnak feszülő erőket.

A következő tanulmány éppen ezt a modellt igyekszik felvázolni. A kiindulópont annak a felületes megállapításnak a cáfolata, hogy a 21. században a nem működő államok sohasem lesznek képesek sem működőképes állami struktúrákat, sem pedig egy demokratikus intézményrendszert létrehozni és működtetni, ezért nem is érdemes kísérletezni. Az új modell a Rubik kocka megoldási módszerét analógiaként használja, és ahogyan az 1970-es években, amikor Rubik Ernő feltalálta a híres „bűvös kockát” szintén lehetetlennek tartották megoldani. A Rubik kocka analógia azért használható ebben a témakörben, mert képes bemutatni hat különböző dimenzió (a kocka oldalai: biztonság, intézmények, gazdaság, társadalom, belső fejlődési feltételek, külső hatások) hogyan képes egymással összefüggésben fejlődni, miközben minden egyes lépés egy dimenzióban hatással van az összes többi dimenzióra. Ugyanakkor a Rubik kocka modellje nem egy mindent felülíró tökéletes terv, de bizonyítja, hogy a különböző dimenziók egyszerre számítanak, és meghatározott fejlődési stádiumok érintésével megy végbe az államépítési folyamat. A modell végső soron az eddig megalkotott modellek és elméletek összefoglalását is szolgálja azért, hogy azokat leegyszerűsíti és rávilágít az összefüggésekre, miközben segítséget jelent a döntéshozók számára is.

DEFINIÓKERESÉS ÉS A NEMZETKÖZI RENDSZER VÁLTOZÁSA A 21. SZÁZADBAN

A bipoláris szembenállás vége után, a gyengén teljesítő államok elveszítették nagyvonalú donorjaikat, és a Thomas Hobbes által vizionált anarchia valósággá vált ezen államokon belül. Mindeközben a poszt-modern világban a demokrácia végső győzelmét ünnepezték. A szakadék, amely a premodern államokat elválasztotta a poszt-modern világtól

következésképpen folyamatosan nőtt. Az államkudarccokból fakadó látens kihívások manifesztálódása csak idő kérdése volt. A New York-i terrortámadások és az afganisztáni intervenció után a nemzetközi politika egy új rendszerváltást élt meg és alapvetően alakult át felfogásunk a gyengén működő államokkal kapcsolatban. Habár számos megoldási javaslat létezik az államkudarccok megoldására, a többségük nem hatékony. A nem működő államokban rendre van szükség, amely az egész nemzetközi közösség érdekévé vált. Ma világos, hogy az elhanyagolt államkudarc súlyosabb következményekkel jár, mint a beavatkozás esetleges nem várt költségeinek az összege. A legnagyobb probléma viszont továbbra is az, hogy a nemzetközi szakirodalomban nem léteznek általánosan elfogadott definíciók, következésképpen megfelelő politikai ajánlások sem. (Call 2008, Fukuyama 2004, Rotberg 2003, Zartman 1995)

Az államkudarc egy humanitárius és biztonsági csapda, amelyből az érintett államok nem képesek önmaguktól szabadulni. Az 1990-es évek kezdetén, a véres polgárháborúk, éhínségek és emberi jogok megsértése formájában megszorodott események különös figyelmet kaptak a nyugati médiában, ami azt is eredményezte, hogy az érdeklődés a nem működő államokra terelődött. A szakértőknek és a politikusoknak azonban hamarosan rá kellett eszmélniük, hogy sem a nemzetközi szervezetek, sem pedig a létező politikai eszközök nem képesek kezelni az államkudarccokat. (Helman et al 1993)

Minden fontos nemzetközi szervezet, vezető kutatóintézet és kutatói csoport igyekezett definiálni az államkudarccokat, ami inkább az egymással versenyző nézetek számát növelte meg. A problémakör összetettsége és a megszámlálhatatlan független változó és feltétel lehetetlenné tették egy általános definíció megalkotását. Annak ellenére, hogy léteznek hasznos útmutatók a jelenség

konceptualizálására, mint az Államkudarcok Munkacsoport (State Failure Task Force), a Fund For Peace, vagy a Robert Rotberg féle munkacsoport által elvégzett kutatások, még mindig szükséges, hogy a megfelelő definíciót tovább keressük. Jóllehet már a korai munkák is felhívták a figyelmet az államkudarcok beláthatatlan következményeire, a definíció 2001-ig elsősorban humanitárius indíttatású volt. A terrortámadások hatására viszont a tanulmányok egy újabb hulláma már a biztonságiasított államkudarc definíciót használta.

Az újra megfogalmazott definíció egyben indokot is jelent a külső beavatkozásra. Ugyanis, egy nem működő állam önmagában is nemzetközi probléma, mert a negatív következmények országhatárokat nem ismerve átterjednek a szomszédos országokra, regionális és rosszabb esetben nemzetközi instabilitást teremtve. A szuverén államok világában a szuverenitás megvéd más állam beavatkozásától, de a „kooperatív szuverenitás” (Marton 2008) azt jelenti, hogy a szuverenitás nem feltétlenül és nem minden körülmények között az állam sajátja. A világ területe a világon élő emberek közjára, és az államok feladata, hogy az adott területen ezt a közjót megvédjék az emberek részére, illetve megvédjék magukat az embereket is. A territorialitás ebben az értelemben nem jogot, hanem kötelességet jelent a szuverén terület kontrollálására. Államkudarc akkor következik be, ha az állam nem képes gyakorolni ezt a kontrollt a terület felett, azaz nem képes kiszolgálni az embereket, ami hosszabb távon nem csak a területen élő emberek számára jelent veszélyt.

A „kooperatív szuverenitás” értelmében, a külső szereplők érdekeltté és felelőssé válnak, hogy a szuverén terület feletti kontrollt visszaállítsák. Az államépítés ebben az értelemben éppen ennek a kontrollnak, illetve a képességnek a megteremtését jelenti. Jóllehet az államépítéshez kapcsolódó különböző feladatok nem mindig világosak, és úgy tűnik,

mintha azok esetenként folyamatosan változnának, mégis azonosítani lehet közös vonásokat, ami alapján általában lehet jellemezni a folyamatot. Általános felismerés, hogy az alternatív megoldási kísérletek, mint az állami határok újrarajzolása, vagy a kormányzat nélküli területek megőrzése nem életképes megoldások a jelenleg nemzetközi rendszer keretei között. Definíció szerint a nem működő államok nem képesek, hogy saját erejükből fenntartható fejlődési pályára álljanak, ezért a nemzetközi szereplők aktív részvétele elengedhetlenné válik. Olyan esetek, amelyek azt bizonyítanák, hogy egy ország a gyenge állami struktúra ellenére mégis fejlődni képes csak időleges kivételek. A globalizáció miatt minden állam, és ez alól a nem működő államok sem kivételek, a politikai, gazdasági és társadalmi lét minden elemére kiterjedően összekapcsolódtak. Észben tartva, hogy egy gyenge, vagy nem működő állam nem képes a belső kihívásoknak sem megfelelni, nem valószínű, hogy az egyre növekvő nemzetközi nyomás ne roppantaná össze. Összefoglalva, mindez azt jelenti, hogy a nemzetközi beavatkozás valamilyen formája elkerülhetetlen, és tekintve, hogy a gyenge államiség egyben azt is jelenti, hogy az állam elveszítette az erőszak alkalmazásának monopóliumát az általa kontrollált szuverén területen, a nemzetközi beavatkozásnak katonai eleme is kell, hogy legyen. Azonban azt feltételezni, hogy minden humanitárius probléma kialakulását nemzetközi beavatkozás fog követni, ma még túlzottan naiv elvárás. Azonban minden olyan eset, amely biztonsági kockázatot hordoz, bizonyára nagyobb eséllyel éri el a beavatkozáshoz szükséges elhatározás küszöbét. Emiatt különösen fontos, hogy megértsük, hogy a humanitárius és biztonsági problémák egymástól nem választhatóak el, sőt egymásból következnek.

A kihívások összetettsége és a nem világos feltételek miatt számos egymástól eltérő

definíció alakult ki az államépítést tekintve. Mindezt a terminológia használatának kiforratlansága is jól tükrözi. A folyamatot szokták jelölni nemzetépítésként, konfliktus utáni rendezésként és békeépítésként is. Minden kétséget kizáróan ezek a kifejezések szinonimák, de mind más fókuszot jelentenek. Véleményünk szerint az államépítés az a kifejezés, amely segítségével leginkább jellemezni lehet azt az összetett folyamatot, amely az államkudarckok problémájára megoldást jelenthet. Kifejezés azért is helytálló, mert a probléma az állam kudarcából fakadt, azaz az államot kell helyrehozni.

Számos olyan tanulmány jelent meg (lásd Jennings 2003, Dobbins 2007), amely a múltbeli államépítési tapasztalatokat analógiának igyekszik használni jelenbeli események értékelésénél. Az mindenképpen igaz, hogy a történelmi példák rámutatnak az államépítés összetettségére, de azt is észben kell tartanunk, hogy ezek a példák nem lehetnek egyszerűen másolandó tervek. Másrésztől viszont elfogadható, hogy az államépítésről alkotott logikai keretek és modellek történelmi példák segítségével igyekeznek tökéletesíteni a javaslatokat. Valójában a példák szükségesek is, mert segítenek megérteni, hogy az államépítés egy olyan folyamat, amelyet látens és manifesztálódott faktorok összefüggése befolyásol. Ha a jelenlegi elméleti vitákat nézzük, akkor is jobban el tudunk igazodni a múltbeli sikeres faktorok vizsgálatával. A hidegháború után a modern államiság létezése is megkérdőjeleződött, de ma már világos, hogy az állam még jó darabig a nemzetközi politika központi eleme lesz, illetve az állam a nemzeti fejlődés végső kerete. Addig, amíg az államok feladata, hogy kontrollt gyakoroljanak a rendelkezésükre bocsátott szuverén terület felett, addig az állam kudarca veszélyt jelent a területen élőkre, és a többi államra is.

Ideális esetben modern nemzetállam megteremtése lenne kívánatos, de a nemzetál-

lamok hosszú és véres háborúk után jöttek létre, ami nem lehet ma már eszköz. Ma már nehéz elképzelni, hogy vesztfáliai értelemben modern állam tudna létrejönni, mert sem egy létező nemzet nem lesz képes államot alapítani, sem pedig egy létező állam nem fog tudni nemzetet kialakítani. Az államnélküli területek kolonizálása a 19. század során megmutatta, hogy mesterségesen létrehozott államalakulatok inkább csak konzerválták a konfliktusokat, semmint megoldották volna a nem működő államok problémáját. Érthetően a legnagyobb lökést az államépítés szakirodalmának az afganisztáni és az iraki gyakorlat elemzései adták.

A RUBIK KOCKA MODELLJE

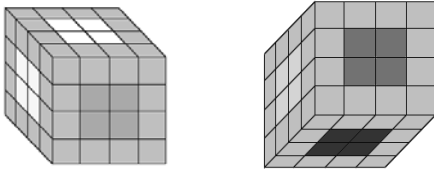
Az államépítés egy folyamatos, dinamikus fejlődés, különböző szakaszok, azaz fejlődési állomások érintésével. Azaz, esetleges visszaesések nem feltétlenül a folyamat sikertelenségét jelzik. A Rubik kocka segítségével felállított modell egyfajta válasz, hogy sem a szakaszos fejlődés, sem pedig a folyamatos fejlődés híveinek nincsen igazuk. A valóságban az államépítés egy olyan dinamikus folyamat, amely célját csak bizonyos szakaszok érintésével lehet elérni. A Rubik kocka analógiája egy olyan komplex séma, amelyben a szakaszok az államépítés időbeli logikáját és dinamikáját jelölik, míg a dimenziók a folyamatos fejlődést mutatják. Az államépítés egyben a hatalom tranzícióját is jelenti, amely kezdetben a külső erők kezében van, de a folyamat során a helyiek folyamatosan erősödnek.

Az alapvető szükségletek

Az államépítés első szakaszának a célja, hogy kielégítse azokat az alapvető szükségleteket, amelyeket az emberek túlélése és az ország fejlődése miatt szükségesek. Azaz a Rubik kocka központi elemeit kell a helyükre rakni minden dimenzióban. Szükség van egy

államra, amely legalább minimális mértékben képes arra, hogy a fejlődés eredményeit megtartsa, és azok ne csak időlegesek legyenek. Ezzel párhuzamosan a külső szereplők jelenléte rendkívül fontos, mert egy nem működő állam definíció szerint nem képes önmagától fejlődni. Az első szakasz során a felelősség elsősorban a nemzetközi szereplőkön és a nemzetközi közösségen nyugszik. A külső szereplők szemszögéből az első szakasz célja, hogy egy olyan környezetet teremtsen, amely már reményt ad arra, hogy a jövőben elhagyhassák az országot.

*A Rubik kocka központi elemei.
Forrás: Hardwick n.d.*

Annak ellenére, hogy minden dimenzió és faktor megfelelő együttállására van szükség, hogy azt lehessen mondani, hogy az első szakasz sikeres volt, a biztonsági, a külső és a belső dimenziók ebben a szakaszban közvetlenebb kapcsolatban vannak. A biztonság a jövőbeli fejlődés záloga, de eltérően a létező normatív modellek állításaitól, semmiképpen sem élvez abszolút prioritást a többi dimenzióval szemben. Másrésztől, ahogyan a Rubik kocka analógia is mutatja a többi dimenziót sem szabad túlhangsúlyozni. A dimenziók fejlődése kölcsönösen befolyásolja egymást. Pozitív változás egy dimenzióban hasonló eredményt indukál a többi dimenzióban, míg egy negatív eredmény negatívan befolyásolja a többi dimenzió fejlődését.

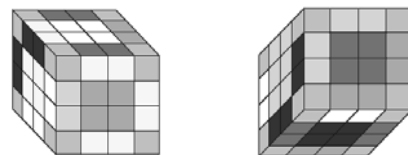
A biztonságot csak akkor lehet fenntartani, ha a helyi képesség létezik, vagy, ha a hiányosságokat a nemzetközi szereplők képesek kiegé-

szíteni. A belső képességek, azaz a dimenzió ugyanakkor függ az intézményi, gazdasági és társadalmi dimenzióktól, vagyis ezek a dimenziók áttételesen befolyásolják, hogy mennyi külső erőre van szükség, és végső soron a biztonsági dimenzió fejlődését is meghatározzák.

Az első szakasz csak az első lépése az államépítésnek és a mérhető siker-indikátora következképpen nem a tartós béke, vagy a tökéletesen működő állam. Az első szakasz célja, hogy megteremtődjenek a jövőbeli fenntartható fejlődés feltételei és mind a hat dimenzióknak párhuzamosan és folyamatosan fejlődniük kell. A szakasz során a külső erők még talán nagyobb erőfeszítéseket tesznek, mert a végső felelőse a fejlődésnek, – köszönhetően, hogy az állam nem képes kontrollálni a szuverén területét – a nemzetközi közösség.

Átmeneti hatóság

A szakaszos fejlődés logikája alapján, a második szakaszhoz hozzá kell járulnia az első eredményeihez. Miután a fejlődés alapjait minden dimenzióban lefektették, a külső szereplőknek fel kell készítenie a helyeket a hatalom folyamatos tranzíciójára. A végső felelősség még mindig a külső szereplőkön nyugszik, de nagy figyelmet kell szentelni annak, hogy ez a hatalom nem tarthat hosszú ideig, és a helyi szereplőknek nem szabad a gyámsági struktúrában szocializálódniuk. A szakasz célja ezért a megfelelő helyi szereplők megtalálása és kijelölése, a Rubik kocka analógiája alapján mindez azt jelenti, hogy meg kell találni azokat a kis kockákat, amelyek a széleken, azaz dimenziók határán helyezkednek el.

*A szélek elhelyezkedése a Rubik kockán.
Forrás: Hardwick n.d.*

Nem az a fontos, hogy a helyi szereplők tökéletes teljesítményt nyújtsanak, hanem, hogy legalább részesei legyenek a folyamatnak, érdekeltté kell őket tenni, hogy kockázatot vállaljanak a fejlődés miatt. A szakasz legfőbb célja, hogy a konfliktus újraéledését el lehessen kerülni. Továbbá szükséges a joguralom megerősítése egy erős átmeneti hatóság felállítása segítségével, az alapvető közjavakat a központi hatóságnak képesnek kell lennie biztosítani, és a csoportok közötti ellentétek csökkentését is meg kell tervezni. Mindezt úgy kell elérni, hogy a külső és belső erőfeszítések, azaz egyfajta új-gyámság és a belső átmeneti kormány erőfeszítései összhangba és egyensúlyba kerüljenek. Az átmeneti hatóságnak semmi esetre sem szabad megmaradnia egy külső szereplők által működtetett, nem koherens intézmények gyűjteményeként.

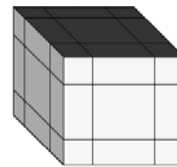
Az első szakaszhoz hasonlóan bizonyos dimenziók közvetlenebb kapcsolatban állnak egymással. A biztonsági, a külső és az intézményi dimenziók, ha lehet még szinkronizáltabb fejlődést igényelnek. Hasonlóképpen a gazdasági, a társadalmi és a belső dimenziók is közeli kapcsolatban vannak. Ezek a csoportosítások könnyen megérthetőek, ha arra gondolunk, hogy a szakasz legfontosabb célja, hogy elkerüljük a fegyveres konfliktus újbóli kialakulását, miközben a helyi szereplőknek kell a fejlődés motorjává válnia. A külső szereplőknek a jelenléte azonban még mindig kulcs a jövőbeli fejlődéshez, mert még mindig ők a biztonság záloga, és az átmeneti intézmények formáját is elsősorban a külső szereplők alakítják ki. A helyi szereplők pedig abban az esetben válhatnak a fejlődés szerves irányítójává, ha a gazdaság és a társadalom fejlődése egy olyan helyzetet teremt, amelyben a fejlődés sikerének „profitja” magasabb, mint a motiváció a konfliktus újbóli kiébredésére.

A háború megnyerése még nem jelent automatikusan békét. A helyi szereplőknek a

fejlődés érdekében a külső erőkkel közösen kell megtenni a szükséges erőfeszítéseket, még akkor is, ha mindez lelassítja a folyamatot és időlegesen a minőség rovására megy. A szakasz csak akkor lehet sikeres, ha az eredeti konfliktus okai megszűntek, vagy az okok gyengébb motivációt jelentenek, mint a fejlődés. A külső szereplők nem lehetnek jelen örökre, hogy a biztonságot garantálják. A siker mutatója e szakasz során a helyi szereplők megnövekedett képessége, hogy a jövőben a fejlődés terhére viselni tudják.

Megerősödő helyi szereplők

Az államépítés harmadik szakasza egy olyan környezetben kezdődik, ahol a külső szereplők már megteremtették az alapot arra, hogy a helyi szereplők képesek legyenek a hatalom súlyát és felelősségét fokozatosan átvenni. Továbbá cél, hogy a kialakított környezet megfelelő legyen arra, hogy a helyi szereplők folytathassák a fejlődést, anélkül, hogy a jövőben a külső szereplőknek jelentős mértékben be kelljen avatkozniuk a belső folyamatokba. Ha a Rubik kocka megoldási módszertanát vesszük újra alapul, a szakasz végén egy olyan állapotot kell elérni, amikor az $N \times N$ -es kockát 3×3 -as kockaként lehet megoldani, ami jóval rövidebb és egyszerűbb algoritmust jelent.

A Rubik kocka megfelelő összeállítása a szakasz végén. Forrás: Hardwick n.d.

A legfontosabb cél minden dimenzióban, hogy a helyi szereplők növekvő mértékben tulajdonosai legyenek a fejlődés eredményeinek. Ezt jelenti a biztonsági dimenzióban, hogy a helyi részvételen keresztül az biz-

tonsági szektor intézményeinek legitimitása növekedni fog, miközben mindez az egész intézményrendszert megerősíti. Az intézményi dimenzióban viszont az jelenti a kihívást, hogy a külső-belső hatalommegosztás keretében hogyan kaphatnak a helyiek minél erősebb szerepet a fejlődésben. Hasonlóképpen a gazdasági dimenzióban a helyi kezdeményezéseknek fokozatosan több teret kell adni, még akkor is, ha a külső szereplők által működtetett folyamat hatékonyabb lenne. A társadalmi dimenzió esetében nem szabad megelégedni azzal, ha a társadalmi ellenségeskedést kontrollálni lehet, hanem fejleszteni kell a civil társadalmat is. A civil társadalom a kulcs, hogy a társadalom minden, addig alulreprezentált csoportja is képviselve legyen a fejlődés folyamatában és a politikai döntésekben. Azonban a külső és belső szereplők közötti viszony még mindig összetett, mert amíg a külső szereplőknek immár a belső problémák helyett a regionális kihívások kezelésében kell segíteniük, addig a helyieknek elsősorban a belső problémák megoldására kellene koncentrálniuk. Mindez azért is fontos, mert a helyi társadalom csak akkor fogja legitimnek elfogadni az államépítési műveletet, ha a helyi szereplők meghatározóak a folyamat során. A külső szereplőknek pedig a hatalom transzfer praktikusán azt is jelenti, hogy tervezhetnek a kivonulással.

Technikai szempontból a hatalom átadásának folyamata azt is jelenti, hogy esély van a kormányzás hatékonyságának növelésére, mert a döntéseket helyiek segítségével, a megfelelő helyi szinten hozzák meg, ahol a vonatkozó tudás és tapasztalat a legmegfelelőbb. A kormányzás minősége és hatékonysága ugyanakkor nem csak az intézményi és belső dimenziókban fontos, mert a társadalom bevonása a fejlődésbe és a kollektív érdekek kiszolgálása egyaránt fontos mindenhol. Az – az a „jó kormányzás” itt azt jelenti, hogy a he-

lyiek is részt vesznek a döntéshozatali folyamatokban. A külső intézményépítés korlátai már korábban is ismertek voltak, de téves lenne azt feltételezni, hogy a helyiek képesek minden problémát megoldani, ugyanis a társadalmi törésvonalak továbbra is jelen lesznek. A kulcs megtalálni a külső és belső hatalomtulajdonlás megfelelő egyensúlyát, de a szakasz során a nagyobb felelősséget már a helyieknek kell viselniük. Összefoglalva a cél nem az, hogy kikapcsoljuk a külső jelenlétet és felelősséget, hanem hogy a helyi szereplők képesek legyenek elviselni a rájuk nehezedő nyomást, és önállóan képesek legyenek folytatni az államépítést.

Fenntartható nemzeti fejlődés

Az utolsó szakasz során a demokratikus struktúráknak minden dimenzióban dominánsá kell válniuk. A demokrácia továbbá a dimenziók egymáshoz fűződő kapcsolatában is megfigyelhető kell, hogy legyen. A kapcsolat logikája, hogy ebben a szakaszban egyik dimenzió sem kötődik erősebben egy másikhoz, és egyik dimenzió sem fontosabb. Habár azt gondolhatnánk, hogy az intézményi dimenzió nagy hangsúlyt kell, hogy kapjon, mivel a demokratikus struktúrák kialakulásának alapvetően intézményi jellemzői vannak. Ebben az esetben azonban ugyanabba a hibába esnénk, mint a legtöbb feltételes segélyprogram, vagy például a Nemzetközi Valutaalap és a Világbank feltételekhez kötött programjai, amelyek az intézményrendszer befolyásolásától és átalakításától azt várják, hogy az állami működés minden dimenzióját képesek átalakítani. Ebből a szempontból is, a Rubik kockát analógiaként használó modellnek a legnagyobb előnye, hogy több dimenzió egymásra hatását képes vizsgálni egy modell keretein belül. Hasonlóképpen a modell segít megérteni, hogy egy dimenzió, bármilyen összetett is legyen csupán, egy szelete az államépítés teljes komplexitásának.

A Rubik kocka felépítése az utolsó szakasz előtt. Forrás: Hardwick n.d.

Az utolsó szakasz célja, hogy annyira megerősítse az államot, hogy az a későbbiekben képes legyen fenntartani a fejlődés eredményeit a saját maga által generált erőforrások segítségével. A kihívást ebben az esetben az jelenti, hogy már a szakasz kezdete előtt is úgy tűnhet, hogy a helyzet megérett a külföldi szereplők távozására, viszont mint korábban említettük, elképzelhetőek időleges visszaesések, ami miatt a külföldi erőknél is marad szerepük. A Rubik kocka analógiája mutatja, hogy a fejlődés nem statikus és nem is lineáris, ezért nem meglepő, hogy az állam dinamikus fejlődése nem mindig pozitív irányba halad. Az utolsó szakaszban kell megteremteni azokat a mechanizmusokat, amelyek automatikusan segítenek korrigálni az esetleges visszaeséseket, azaz a cél nem az utópikus, tökéletesen működő állam megteremtése. A biztonsági dimenzióban, az utolsó szakasz során konszolidálni kell a helyi képességeket, hogy a külföldi katonai jelenlét megszüntethető legyen. Az állam biztonsági szektorának képesnek kell lennie, hogy önmagában kezelje a kihívásokat. Az intézményi, gazdasági és társadalmi dimenziók fejlődése mindezen képesség kialakulásához és megerősödéséhez járul hozzá. Részvételi demokrácia, kiegyenlített gazdasági fejlődés, erős társadalom, amely biztosítja, hogy az emberek a köztük lévő különbségek ellenére együtt éljenek, mind a siker mutatói ezen szakasz során. A belső dimenziót tekintve az államnak, a helyi szereplőknek képesnek kell lenniük a fejlődés irányítására, miközben a globalizálódó világ újabb külső kihívásokkal állítja szembe az ál-

lamot. Összefoglalva a szakasz célja, hogy egy olyan állam jöjjön létre, amely a belső erőforrásokat felhasználva képes arra, hogy megfelelően használja ki az összefonódott nemzetközi hálózatok nyújtotta lehetőségeket, és megoldja a felmerülő problémákat.

Természetesen, mivel a kiinduló helyzet egy nem működő állam volt, a cél nem lehet egy fejlett állam kialakítása. Az államépítés már sikeresnek mondható, ha az állam képes lesz fenntartható módon kontrollálni a szuverén területét és ezzel megszüntetni a nemzetközi közösség felé jelentett fenyegetést.

KÖNKLÚZIÓ

Az államkudarcok a nemzetközi politika legfontosabb kihívásává váltak, mert az államok fejlődésének kikülvénye veszélyt jelent a demokratikus fejlődésre és végső soron a nemzetközi biztonságra. A demokratizálás és államépítés szakirodalmából világosan levezethető, hogy az államépítés egyetlen elfogadható eredménye egy demokratikusan működő állam létrejötte. Ugyanakkor a szakirodalom nem képes kikristályosodott választ adni, hogy mindezt hogyan is lehetne elérni, ennek következtében pedig számtalan elméleti modell jött létre az elmúlt években. Végső soron minden kutatónak és gyakorlati szakembernek, aki ezen a téren tevékenykedik a demokratikus fejlődés „Rubik kockájával” kell szembenéznie, hiszen minden kiinduló helyzet más, a különböző faktorok és dimenziók folyamatos kölcsönhatásban vannak egymással, amíg egy dolog viszont biztos, hogy a cél, egy működőképes liberális demokrácia létrehozása.

Amikor Rubik Ernő megalkotta a kockát, akkor az megoldhatatlan fejtörőnek tűnt. Ma viszont az Interneten számtalan algoritmus található, és a legújabbak szerint a hagyományos kockát már 20 lépésből álló mozdulatsor segítségével meg lehet oldani, függetlenül a kiinduló helyzettől. Mindez szembetűnően hasonlít arra a gondolkodásra, amely az

államépítéssel kapcsolatban megjelenik, és amely szerint lehetetlen egy ilyen egyszerű modell segítségével leírni a valóságot, és lehetetlen minden dimenziót és feltételt egyszerre figyelembe venni. Figyelembe kell venni ugyan, hogy a Rubik kocka modellje, a többi elméleti kísérlethez hasonlóan normatív és a valóságot csak akkor képes leírni, hogy ha az egyes esetekben adaptáljuk azt hozzá, de mint gondolkodási séma kiszélesíti a rendelkezésre álló gondolati kereteket az államépítéssel és a demokratizálással kapcsolatban.

Az államépítés szükségszerűen több mint a szűken értelmezett állami funkciók felépítése és működtetése. Az általunk használt fogalmak, és az elméletek, amelyekre az államépítés „tudománya” és gyakorlata épít egyaránt az „észak-atlanti dizájn centerben” születtek, azaz egy olyan államot kell építeni, ami nem csupán effektív, hanem, amelyik legitím is, vagyis egy demokratikusan működő struktúrát kell létrehozni. Az államépítés összességében annak a környezetnek a kialakítását jelenti, amelyik teret enged a „jó állami intézmények” megerősödésének, azáltal, hogy fenntartja az intézmények legitimitása és hatékonysága között kialakult érzékeny egyensúlyt. Végző soron, az államépítés eredményeként az államnak képesnek kell lennie, hogy mind az intézményeit, mind pedig a környezetet befolyásolni tudja.

REFERENCIÁK

Besenyő, János, 2008. Az Afrikai konfliktusok és kezelésük sajátosságai, a békefenntartó műveletek során szerzett tapasztalatok. *Felderítő Szemle*, 7(3), pp 5-15

Call, Charles T., 2008. *Building States to Build Peace?* In: Call, Charles T. and Vanessa Wyeth (eds.), 2008. *Building States to Build Peace*. Boulder, CO: Lynne Rienner, pp 365-388

Collier, Paul, 2007. *The Bottom Billion: Why the Poorest Countries are Failing and What Can Be Done About It*. New York: Oxford University Press

Dobbins, James, Seth G. Jones, Keith Crane, Bethcole Degrasse, 2007. *The Beginners' Guide to Nation-Building*. Santa Monica, CA: RAND Corporation

Etzioni, Amitai, 2007. *Security First*. New Haven: Yale University Press

Fukuyama, Francis, 2004. *State-Building. Governance and World Order in the 21st Century*. New York: Cornell University Press.

Ghani, Ashraf and Claire Lockhart, 2008. *Fixing Failed States. A Framework for Rebuilding a Fractured World*. New York: Oxford University Press

Hardwick, Chris, n.d., *Solving the Rubik's Revenge*. URL: <http://www.speedcubing.com/chris/4-solution.html> (Accessed: January 12, 2010)

Helman, Gerald B. and Steven R. Ratner, 1993. *Saving Failed States*. *Foreign Policy*, issue 89, pp 3-18

Marton, Péter, 2008. *Global Governance vs. State Failure. Perspectives*, 16(1), pp 85-108

Paris, Roland and Timothy D. Sisk, 2009. *Understanding the Contradictions of Postwar Peacebuilding*. In: Paris, Roland and Timothy D. Sisk (eds.), 2009. *The Dilemmas of Statebuilding Confronting the Contradictions of Postwar Peace Operations*. pp 1-20

Rotberg, Robert I., 2003. *Failed States, Collapsed States, Weak States: Causes and Indicators*. In: Rotberg, Robert I. (ed.), 2003. *State Failure and State Weakness in a Time of Terror*. Washington, DC: Brookings Institution Press, pp 1-28

State Failure Task Force, 2000. *Findings III*. URL: http://www.irisprojects.umd.edu/anticorruption/Files/State_Capacity_Project.pdf (Accessed: November 8, 2005)

The Fund for Peace, 2008. *The Failed States Index*. *Foreign Policy*, 45, April

Zartman, I. William, 1995. *Putting Things Back Together*. In: Zartman, I. William, ed., *Collapsed State*. London: Lynne Rienner. pp 267-73

GYŐRI-BARCSA ANDREA: AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK VÉDELEMPOLITIKÁJA

„Az Egyesült Államok egyre több problémát jelent a világ számára. Holott ahhoz voltunk szokva, hogy mint a megoldás letéteményesére tekintsük rá.”¹

Emanuel Todd 2003-ban tett kijelentése napjainkban egyre több politológus, illetve külpolitikával foglalkozó szakember fejében fordul meg. A „világ csendőre” szerepkört önként és lelkesen vállaló ország megítélése egyre kevésbé egyértelmű, mind külpolitikáját, mind pedig a NATO-ban betöltött szerepét tekintve. Az Irakban és Afganisztánban zajló események, Irán és az USA kapcsolatának alakulása mind Nyugat-Európában, mind Kelet-Közép-Európában megosztja a véleményeket, melyek összességükben mégis gyakran ellentétesek az amerikai elképzelésekkel. Jelen tanulmány kísérletet tesz – az Egyesült Államokban 2008-ban kiadott National Defense Strategy, illetve Barack Obama elnök eddigi tevékenysége alapján – meghatározni az USA közeljövőben várható külpolitikai irányvonalát.

Jelenleg az Egyesült Államok olyan környezetben kell, hogy alkalmazkodjon a körülményekhez, amelyre történelmi tapasztalatai nem készítettek fel. A két „óceánpajzs” nyújtotta kétes biztonságban hitt abban, hogy kimaradhat a nemzetek közti konfliktusból, illetve képes megteremteni a békét, ahogyan ezt a II. világháború és az ezt követő hidegháborús időszak is igazolni látszott. Az amerikai politikai elit elvetette a hatalmi egyensúly

fogalmát és úgy vélte, nem kell lemondania sem a demokrácia, sem az önrendelkezési jog biztosította általános értékekről sem.² George W. Bush elnöksége ideje alatt azonban az Egyesült Államokat honi területén érte olyan támadás, amelyre az ország vezetése új politikával reagált, azaz „szeptember 11-e után minden megváltozott”.

Nyilvánvalóvá vált, hogy a Föld egyetlen szuperhatalma, az Amerikai Egyesült Államok is sebezhető. Bush elnök leegyszerűsítette a nemzetközi kapcsolatrendszer: *aki nincs velünk, az ellenünk van,*³ azaz, felosztotta a világot szövetségesekre és barátokra, illetve terroristákra és őket támogató államokra, valamint nem állami szereplőkre. A semleges státus ebben a megközelítésben megszűnt, és ehhez a nemzetközi politikai viszonyok összes szereplőjének igazodnia kellett. 2002. január 29-i elnöki beszédében az amerikai elnök a terror elleni háború időbeli határait valahol a távoli jövőben határozta meg, valószínűsítve, hogy az nem fejeződik be a mi életünk során.

Az elnök először is létrehozta a Belbiztonsági Hivatalt, valamint megalkották a Hazafi-

1 Emmanuel Todd: A birodalom után. Allprint Kiadó, Budapest, 2003., p.13.

2 Henry Kissinger: Korszakváltás az amerikai külpolitikában? Panem-Grafo, Budapest, 2002., p.15.

3 Varga Krisztián: A megelőző háború koncepciója az Amerikai Egyesült Államok Nemzetbiztonsági Stratégiájában. Elérhető:

sági Törvényt (*Patriot Act*)⁴, melyet egyesek bíráltak az egyén szabadságjogainak a megsértéséért. Másodszer, megtámadta Afganisztánt⁵ és megdöntötte az al-Kaidát támogató tálib rezsimet. Harmadszor, meghirdette a sokat vitatott megelőző csapás (*preemptiv*) doktrínáját⁶, mely az elrettentés politikája helyett már konkrét hadviselést jelent. Negyedszer pedig megdöntötte Szaddam Huszein rendszerét, casus belliként hivatkozva a vélhetőleg nem is létező iraki tömegpusztító fegyverekre.

Az Amerikai Egyesült Államok iraki politikájában – Bush elnöksége idején – nem következett be az elvárt javulás sem Irakban, sem a térségben. A 2006-os évre egyértelművé vált: vagy a kivonulást és ezzel együtt a vereség elismerését választják, vagy további csapatok bevetésével megkísérlik megváltoztatni a kialakult helyzetet. A féлдős választások során bekövetkezett republikánus vereség, valamint Bush népszerűségének csökke-

nése arra készítette az elnököt és tanácsadóit, hogy átértékeljék és módosítsák az Egyesült Államok iraki politikáját. Az amerikai külügyminisztérium 2006 tavaszán a terrorizmusról kiadott összefoglaló jelentése szerint „Irán és Szíria biztonságos működést, irányítást és támogatást biztosít terrorszervezeteknek, segíti az Irak destabilizálásában szerepet játszó militáns szervezeteket”.⁷ Felmerült a kérdés: milyen új politikára van szüksége az Egyesült Államoknak, illetve képes-e a megvalósítására?

VÉDELEMPOLITIKA

Az Egyesült Államok védelempolitikáját – mint minden más államét – a nemzetközi környezet hatásai alakítják. A XX. század második felében – tekintélyes gazdasági és katonai potenciáljának köszönhetően – az USA kiemelkedő szerephez jutott a nemzetközi rendszerben. A második világháborút követően kialakult helyzet az egész világra kiterjedő szerepvállalásra készítette az Egyesült Államokat. Az „öreg kontinens” tartós stabilitását az állandósult amerikai politikai és katonai jelenlét biztosította. Mindehhez azonban fel kellett hagyni a másfél évszázados izolációs politikával. Az erre az időszakra jellemző külpolitikai stratégiát a „feltartóztatás doktrínájaként”⁸ ismerhettük meg. Ezt

4 Az eredetileg négy évre szóló – 2001. október 26-án aláírt - törvény többségét 2006-ban véglegesítették, annak ellenére, hogy a Kongresszus sokáig vizsgálta, nem sérti-e a polgári szabadságjogokat. A Patriot Act ugyanis megengedi, hogy az amerikai titkosszolgálatok tapasztalataikat megosszák az FBI-jal, felderíthessék és megfigyelhessék a terrorista tevékenységgel gyanúsítható személyeket. <http://www.mindentudas.hu/nagyvilag/20060308meghosszabbítottak.html>; Letöltés ideje: 2009.06.27.

5 2001. október 7-én indított háború.

6 „Az elrettentés hagyományos koncepciói nem működnek terrorista ellenséggel szemben, amelynek közismert taktikája az indokolatlan pusztítás, és hogy az ártatlanokat célpontnak tekinti; amelynek úgynevezett katonái mártíromságot keresnek a halálban, és amelynek leghatásosabb védelme az, hogy nem kötődik államokhoz...” The National Security Strategy of the United States of America 2002., p.15.

7 Kis-Benedek József: Egyesült Államok – Irak: új politika? Elérhető: http://www.hm.gov.hu/hirek/kiadvanyok/magyar_honved/egyedulok_8211_irak_uj_politika; utolsó frissítés 2007. 01. 08. a letöltés időpontja: 2009.06.27.

8 George Kennan, amerikai történész és diplomata nevéhez fűződik. Meghatározó eleme, megakadályozni a Szovjetunió ideológiai, gazdasági és katonai befolyásának terjeszkedését a nemzetközi rendszerben. A Szovjetunió felbomlásával a doktrína létjogosultsága megszűnt. John Lewis Gaddis: Most már tudjuk. Európa Könyvkiadó, Bp., 2001., p.78

váltotta a „tömeges megtorlás” stratégiája, mellyel egy időben alakult ki az „elrettentés doktrínája”. Az 1960-as évekre bekövetkezett változások hatására jelent meg a „rugalmas reagálás”,⁹ majd az 1970-es években a „reális elrettentés”¹⁰ stratégiája, mely alkalmazkodott az újonnan kialakult helyzethez.

Az új katonai stratégiában új háborútípusok jelentek meg. A korábban ismert és elfogadott globális, atomháború és korlátozott, helyi-háború mellett, elképzelhetőnek tartottak egy háborús szintér méretű atomháborút, ill. a háborús szintér méretű hagyományos háborút is. Az Egyesült Államok politikai és katonai vezetése arra törekedett, hogy egy esetleges háborúban az USA elsősorban a hadászati csapásmérő erővel vegyen részt, míg a szövetségesek a hagyományos szárazföldi, légi és haditengerészeti erőit vonultassa fel. Mivel a „reális elrettentés” stratégia gyakorlati megvalósítása újabb terheket jelentett volna a NATO-tagállamokra, így az amerikai vezetésnek nem sikerült hivatalos NATO-stratégiaként elfogadtatni a „reális elrettentés”-t. A NATO-ban továbbra is a „rugalmas reagálás” katonai stratégia maradt érvényben, 1991-ig.

A 90-es évek Európáját történelmi változások jellemezték. A Varsói Szerződés megszűnésével, a Szovjetunió felbomlásával azonban egy sor új kockázati tényező alakult ki, minek következtében megnőtt a NATO politikai és stabilizáló szerepe. Olyan haderőre, ill. stratégiai koncepcióra volt szükség, amely a bipoláris világ megszűntével kialakult helyzethez alkalmazkodni kész. Az 1991. november 7-8-i római csúcstalálkozón elfogadott új

Stratégiai Koncepció már a biztonság széles megközelítésén alapult, mely megfogalmazta a Szövetség jövőendő szerepét meghatározó elveket és szempontokat, strukturái átalakításának szükségességét.

Az 1990-es évek katonai stratégiája megfelelt az új globális kihívásoknak. Erre a stratégiai koncepcióra alapozva - a jelentős politikai és a biztonságot érintő változások miatt - 1999 áprilisában, Washingtonban elfogadták azt az új stratégiai koncepciót, amely a mai napig érvényben van. Ez a washingtoni stratégiai elképzelés az eddigi koncepciókhoz képest, több szempontból illeszkedik az Egyesült Államok nemzeti biztonsági stratégiájához. Mivel a globálisan jelentkező veszélyek, mint a terrorizmus, a tömegpusztító fegyverek terjedése és a szervezett bűnözés az észak-atlanti térség biztonságát a korábbiakhoz képest nagyobb mértékben fenyegetik, a NATO tagállamok egy magasabb fokú együttműködésre kötelezték el magukat.

A washingtoni csúcstalálkozó óta több olyan esemény következett be¹¹, amely kapcsán olyan gyakran merült fel a kérdés, megfelelő stratégiai koncepcióval rendelkezik-e a Szövetség. Ma újnak nevezett, egyre jobban terjeszkedő globális kihívásokkal kell szembenézni, mint a terrorizmus, a tömegpusztító fegyverek elterjedése, és a számítógépes támadások¹². További kihívást jelent az energiabiztonság, a klímaváltozás, a törékeny és bukott országok generálta bizonytalanság szintén negatív hatással bírhat. Ezért a NATO jubileumi csúcstalálkozásán a tagállamok képviselői szükségét látják megújítani

9 Fischer Ferenc: A kétpólusú világ 1945-1989. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2005., p.228

10 Kőszegvári Tibor: Katonai stratégiák és doktrínák a hidegháború korszakában, ZMNE Doktori Iskola, Budapest, 2000. p. 13.

11 A 2001. szeptember 11-i Egyesült Államokat ért terrortámadás, majd ennek kapcsán indított afganisztáni és iraki háború

12 http://kitekinto.hu/amerika/2009/04/30/a_pentagonban_lesz_a_cyberhaborus_parancsnoksag, Letöltés ideje: 2009. 05.10.

a Szövetséget¹³, hogy jobban tudjon reagálni a mai kihívásokra, ezért megbízzák a Főtitkárt, hogy állítson fel egy szakértői csoportot, amely majd kidolgozza az *Új Stratégiai koncepció* alapját és az irányelveket, melyek elfogadására a következő csúcstalálkozón kerülhet sor.¹⁴

A Védelmi Minisztérium¹⁵ és a döntéshozatali mechanizmus

Az Egyesült Államok védelmi döntéshozatali rendszerét beépített ellenőrző és egyensúlyozó mechanizmusok jellemzik, melyek biztosítják a célirányosságot és hatékonyságot, valamint a törvényhozás és az elnök közötti hatalommegosztás. Ennek értelmében két fő részre osztható: az elnök irányítása alá tartozó adminisztrációra és a törvényhozásra, amelyek biztosítják a védelmi döntéshozatalt.

Az adminisztráción belül a folyamat két főszereplője a Nemzetbiztonsági Tanács és a Védelmi Minisztérium (Pentagon). A Nemzetbiztonsági Tanács az elnöknek közvetlenül alárendelt, koordináló funkciót betöltő testület. Tagjai: az elnök, az alelnök, a külügyminiszter, a védelmi miniszter, a vezérkari főnökök egyesített bizottságának elnöke, a Nemzeti Hírszerzési Igazgatója (korábban a CIA igazgatója) és az elnök nemzetbiztonsági tanácsadója. A Tanács munkáját egy állandó csoport segíti, amelynek létszáma 30 és 60 fő között változik. A szervezet feladata a kül-, biztonság- és védelempolitika kormányzati

szinten történő menedzselése, adott problémák megoldására hivatott, több minisztériumot képviselő munkacsoportok létrehozása, működtetése és igények szerinti átalakítása. A Tanács dolgozza ki a védelempolitikai döntéseket meghatározó nemzeti biztonsági (stratégiai) irányelveket, gondoskodik azok kommunikálásáról az érintett kormányzati szervek felé és ellenőrzi végrehajtásukat.¹⁶

A Védelmi Minisztérium végzi a védelmi tervezési irányelvek kidolgozását a Nemzetbiztonsági Tanács által meghatározott politikai irányelvek alapján. A tervezési irányelvek meghatározása minden év januárjában, alapvetően négy forrás felhasználására épül: a Nemzetbiztonsági Tanács által meghatározott politikai irányelvekre, a vezérkari főnökök egyesített bizottsága által kidolgozott stratégiai irányelvekre, a Költségvetési és Irányítási Hivatal által kidolgozott pénzügyi irányelvekre és a védelempolitikai államtitkár civil apparátusa által kidolgozott biztonságpolitikai veszélyhelyzet-elemző értékelésekre. A folyamat következő szakaszában a vezérkari főnökök egyesített bizottságának irányításával a haderőnemi vezérkarok elkészítik emlékeztetőjüket az általuk javasolt katonai fejlesztési elképzelésekről. A katonai programok összeállításának és a költségvetési források elosztásának alapvetően négy célt kell szolgálnia: a fegyveres erők megfelelő készültségét, fenntarthatóságát, modernizálását és struktúráját. A fenti követelményeknek eleget tevő programok összeállítását követi egy elemző és értékelő szakasz, amelynek keretében megvizsgálják, hogy a programok összhangban vannak-e a védelmi tervezési irányelvekkel. Ebben a folyamatban mind a civil, mind a katonai struktúra részt vesz. Ha szükséges, módosítják a programokat az

13 <http://www.nato.int/docu/review/2009/0902/090205/HU/index.htm>; Letöltés ideje: 2009.06.27.

14 http://www.nato.int/cps/en/natolive/news_52838.htm?mode=pressrelease; Letöltés ideje: 2009. 06.27.

15 <http://www.defenselink.mil/odam/omp/pubs/GuideBook/Pdf/DefAg.PDF>; Letöltés ideje: 2009.07.01.

16 <http://www.defenselink.mil/odam/omp/pubs/GuideBook/DoD.htm#Department%20of%20Defense>; Letöltés ideje: 2009.07.01.

irányelvekkel való összhang megteremtése érdekében. Az így véglegesített dokumentum tartalmazza a fegyvergyártásra, fegyverek beszerzésére és rendszerbe állítására vonatkozó elképzeléseket, valamint a fegyveres erők struktúrájának változtatásait, esetleges új irányokat az aktív és tartalék erők között. A katonai programok összeállítását és jóváhagyását követi a költségvetési szakasz, melynek keretében a haderőnemek és a katonai tevékenységben szerepet játszó szolgálatok elkészítik becsléseiket az általuk javasolt programok költségeiről. A Védelmi Minisztérium szintjén újfent egybevetik a programokat és azok költségeit a védelmi tervezés irányelveivel. Az így elkészített költségvetést – amely külön fejezetekként kezeli a kutatást-fejlesztést, beszerzést, működtetést és fenntartást, katonai célú építést és a személyi kiadásokat – az elnök terjeszti a törvényhozás elé.¹⁷

A védelmi döntéshozatal másik fontos intézménye a törvényhozás¹⁸, amely kétféle módon befolyásolhatja a fegyveres erők tevékenységét. Egyrészt bizonyos korlátokat állíthat az alkalmazásuk elé, amely érinti az elnöknek, mint a fegyveres erők főparancsnokának a jogkörét, másrészt a törvényhozás jogosult meghozni a végső döntést a védelmi költségvetésről. A védelmi ügyekben tanúsított különleges aktivitásra utal az a tény, hogy az amerikai törvényhozás alkalmanként kezdeményező szerepet vállalhat a nagyobb védelmi erőfeszítések érdekében.

Bármilyen stratégia gyakorlatban történő alkalmazását meghatározza a fejlesztés, és – ahol lehetséges – a szükséges eszközök kibővítése, amelyek a cél elérését segítik, persze a költségvetési keretek figyelembe vételével.

A Védelmi Minisztérium jól felszerelt, elsődleges feladatai ellátásához, de mindig keresi a rendelkezésre álló eszközök és hatékonyság növelésének lehetőségeit. Az ország előtt álló kihívások megkövetelnek egy integrált megközelítést, amely bölcsen egyensúlyoz a kockázatok és eszközök között, illetve amely felismeri a javítás szükségességét és azokat a helyzeteket, ahol mások jobb pozícióban vannak ahhoz, hogy a stratégia egyes elemeit a gyakorlatban is alkalmazni tudják.¹⁹

A Védelmi Minisztérium továbbra is nagy hangsúlyt fektet azokra a területekre, melyeket a 2006-os QDR-ben (Négyéves Védelmi Jelentésben) meghatározott, különösen²⁰:

- a terrorista hálózatok legyőzéséhez szükséges képességek javítására;
- a haza védelmére;
- a stratégiai válaszút előtt álló országok döntéseinek formálására;
- az ellenfelek megakadályozására abban, hogy tömegpusztító fegyverekhez jussanak.

NEMZETI BIZTONSÁGI STRATÉGIA ÉS KATONAI DOKTRÍNA²¹

Az Egyesült Államok nemzeti biztonsági stratégiája²² meghatározó, hosszú távú célként a biztonságot, a gazdasági prosperitást, a demokratikus politikai rendszer stabilitását és az emberi jogok tiszteletben tartását a jelölte meg. Ennek elérése érdekében a következő feladatokat határozza meg:

1. Elrettenteni a támadást az Egyesült Államok valamint szövetségesei ellen.

17 <http://www.defenselink.mil/odam/>; Letöltés ideje: 2009. 07.01.

18 <http://www.ncsl.org/default.aspx?tabid=13506#Moreinfo>; Letöltés: 2009.07.01.

19 National Defense Strategy 2008, p.18

20 Uo.

21 <http://www.defenselink.mil/news/Mar2005/d20050318nms.pdf>; Letöltés ideje: 2009. 06.27.

22 The National Security Strategy of the United States of America 2002

2. Csökkenteni a nukleáris fegyverek fenyegetését, hangsúlyosabbá téve a hagyományos erőket.
3. Elősegíteni a demokratikus rendszerek és szabadságjogok terjedését a világban.
4. Együttműködni a szövetségesekkel és baráti rendszerekkel az új típusú biztonsági kihívások kezelésében.
5. Elősegíteni a politikai és gazdasági reformokat Közép- és Kelet-Európában.
6. Biztosítani a szabad kereskedelmet, a természeti forrásokhoz való hozzájutást és a szabad hajózást a világtengereken.
7. Megakadályozni a tömegpusztító fegyverek elterjedését.

Az amerikai stratégia fő eszközei a diplomácia, a gazdasági potenciál és természetesen a katonai erő, mely gyakran nyújt biztosítékot a sikeres diplomáciai tevékenység számára. A katonai erő alkalmazásának feltételeit még az 1980-as években Caspar Weinberger²³, Ronald Reagan védelmi minisztere határozta meg, mely szerint a fegyveres erő alkalmazására csak az Egyesült Államok alapvető értékeinek védelmében kerülhet sor.

NEMZETI VÉDELMI STRATÉGIA 2008

Az Amerikai Egyesült Államok szuverenitását és függetlenségét az Alkotmány és a Nemzeti Biztonsági Stratégia²⁴ garantálja. Ez utóbbi biztosítja az alapvető amerikai nemzeti értékeket, illetve erre alapozva kerültek kidolgozásra a további stratégiák, mint a Belbiztonsági Stratégia, a Tömegpusztító fegyverek elleni harc stratégiája. Az Egyesült Államok védelmét a Nemzeti Védelmi Stratégia biztosítja. Bár vizsgálatom tárgya a 2008-

ban, George Bush elnöksége idején született védelmi stratégiai dokumentum, alapjaiban nem változott az USA stratégiája a legutóbbi elnökválasztással.

Az Egyesült Államok honi területét ért terrortámadás következtében kialakult szemléletmód változás eredményeképpen megszületett megelőző háború koncepciója²⁵ (preemptív strike) nem változott az eltelt évek alatt, így az ország védelmi stratégiája csupán kiegészült néhány elemmel a megváltozott kihívásokhoz idomulva. A 2008 júniusában elfogadott Nemzeti Védelmi Stratégia az új típusú kihívásokra keresi a választ. Hosszú távú tervei közt meghatározza a feladatokat, az elérni kívánt célokat és módszereket. E szerint az amerikai vezetés – a Védelmi Minisztérium – számára a legfontosabb feladat az amerikai nép védelme, a belső nyugalom biztosítása, azaz „gondoskodjunk a közös védelemről”²⁶. Az amerikai stratégiák szerint az Egyesült Államok fegyveres erői a szabadság, lehetőségek és haladás védelmezői mind az ország határain belül és azon kívül, törekedve egyúttal a világ békéjének megőrzésére. A mindenkori amerikai vezetés úgy véli²⁷,

23 http://www.defenselink.mil/specials/secdef_histories/bios/weinberger.htm; Letöltés: 2009.07.01.

24 The National Security Strategy of the United States

25 „Nem fogom megvárni az eseményeket, mielőtt a veszély nő ... amint a veszély egyre közelebb és közelebb rajzolódik ki” G.W. Bush elnök 2002. január 29.-i beszéde, http://www.hm.gov.hu/hirek/kiadvanyok/uj_honvedsegi_szemle/a_megelőzo_haboru_koncepcioja; Letöltés: 2009. 04.05.

26 Az Amerikai Egyesült Államok Alkotmánya; http://hungarian.hungary.usembassy.gov/constitution_in_hungarian.html Letöltés ideje: 2009.06.27.

27 „The United States will soon have a new President and Commander-in-Chief, but the complex issues the United States faces will remain. This strategy is a blueprint to succeed in the years to come.” National Defense Strategy 2008. Foreword. Robert M. Gates Secretary of Defense

hogy a jobb életért való küzdelemben egyetlen igazi „segítőtárs” létezik, az Egyesült Államok, hitet téve a demokratikus értékek iránti elkötelezettségünk mellett, szövetségeseik, barátaink, ellenségeik, valamint jövőbeli ellenfeleik számára.²⁸

Az USA-nak, illetve szövetségeseinek és partnereinek a következő fenyegetésekkel kell szembe nézniük: erőszakos transznacionális szélsőséges hálózatok, tömegpusztító fegyverekkel felszerelt ellenséges országok és erősödő regionális erők megjelenésével, az úrból és a kibertérből prognosztizálható fenyegetésekkel, valamint természeti és járványügyi katasztrófák kialakulásával illetve a nyersanyagforrásokért folytatott verseny növekedésével. A Védelmi Minisztériumnak ezekre a kihívásokra kell felkészülnie a jelenben, eleget téve a jövő követelményeinek is. Egyensúlyt kell teremtenie az amerikai válaszlépések, illetve a fenyegető veszélyek között, miközben a hazai és nemzetközi partnerek nyújtotta eszközöket a lehető leghatékonyabban kell bevetnie. A siker kulcsa a szoros együttműködés.

A stratégiai környezet²⁹

A közeli jövőben a nemzetközi rendszer ellen irányuló szélsőséges ideológia elleni globális küzdelem jellemzi majd környezetünket. A szélsőséges csoportok, mint például az al-Kaida és társai összetett és azonnali kihívást jelentenek. Ahogyan korábban a fasiszmus és a kommunizmus, napjainkban a szélsőséges ideológiák intéznek támadást a kialakult nemzetközi rendszer ellen, azaz nem tartják tiszteletben az államok szuverenitását, határait és megkísérlik megtagadni az önrendelkezést és emberi méltóságot, hogy befolyást gyakorolhassanak az általuk ellenségesnek ítélt országok, vallások ill. népcsoportok felett. Ezek a

szélsőségesek, amennyiben érdekeik úgy kívánják, látszólag tiszteletben tartják ezeket a normákat, és akár ezen nemzetközi normák, illetve törvények mögé rejtőznek. Az ellenük való fellépés hosszú távú innovatív védekezést kíván.

Lázadó csoportok és más nem-állami szereplők gyakran úgy alakítják a helyi földrajzi, politikai vagy társadalmi viszonyukat, hogy biztonságosan és mindenek előtt büntetlenül legyenek képesek irányítani a folyamatokat. Állami irányítás nélküli, vagy gyenge állami irányítás alatt álló, vagy rosszul irányított és vitatott területek kiváló lehetőségeket nyújtanak ezeknek a csoportoknak, melyek aláássák egy adott terület stabilitását és biztonságát. A megoldás erre a problémára is a helyi összefogás és a kreatív hozzáállás.

Az olyan veszélyes államok, mint Irán és Észak-Korea, szintén fenyegetést jelentenek a nemzetközi békére, hiszen az iráni rezsim terroristákat pénzelt és megkísérlti az Irakban és Afganisztánban bontakozó demokráciák megzavarását. Tovább növeli a biztonságra kockázatot az egyébként is zilált térségben az a tény, hogy Irán nukleáris erővel rendelkezik. Ugyanez elmondható az észak-koreai rezsimről is, amely szintén komoly nukleáris képességeikkel és jelentős fegyveres erővel rendelkezik, amelyekkel a Koreai Köztársaságot és többi szomszédját fenyegeti.

Az Egyesült Államoknak természetesen számolnia kell az erősebb országokból felé irányuló kihívásokkal. Néhányan közülük kereshetik annak lehetőségét, hogy hagyományos háborúban szembeszálljanak az USA-val, vagy úgy jussanak előnyhöz, hogy olyan eszközöket fejlesszenek ki, melyekkel az amerikaiakat gyengíthetik. Az USA-val való versengésre lehet példa Kína. Az Egyesült Államok a közeljövőben fel kell, hogy készüljön, egy esetleges védekezésre Kína növekvő fegyverkezése ellen, illetve a kínai stratégiai döntések nemzetközi rendszerre

28 National Defense Strategy 2008., p. 1.

29 Uo. p.2.

való kihatására. Valószínűsíthető, hogy Kína továbbra is növelni fogja haderejét, külön hangsúlyt fektetve az olyan rendszerekre, melyek megvédik határait, beleértve a nagyhatalótávolságú (stratégiai) fegyvereket, illetve új és információs hadviselés eszközeit.

A következő „problémás” ország Oroszország, melynek a nyitottságtól és demokráciától történő visszalépése jelentős hatással lehet az USA-ra, európai szövetségeseire és más régiókban lévő partnereire. Oroszország ugyanis maximálisan kihasználja az energiaforrásaiból származó bevételeit, illetve a hozzáférést az energia forrásaihoz; továbbá igényt jelentett be az Antarktiszra, valamint folyamatosan próbálja ráerőszakolni akaratát szomszédaira, ami további aggodalomra ad okot. Oroszország egyre aktívabb a katonai fejlesztések terén is. Megújítja a nagy hatótávolságú bombázóit, kilépett a fegyveres erő létszámát szabályozó egyezményből, sőt fenyegeti azokat az országokat, melyek az USA rakétavédelmi bázisainak adnának otthont. Moszkva tovább növeli a nukleáris védelmi kiadásait. Mindez azt igazolja, hogy Oroszország nagyobb nemzetközi szerepre és befolyásra vágyik.

A Védelmi Minisztériumra tehát egy, a jövőbeni biztonsági környezetnek megfelelő koncepció kidolgozása vár, melyet az erőteljes stratégiai trendek határoznak meg. Ezek a trendek számos valószínűsíthető jövőképet tartalmaznak, melyek közül néhány igazán jelentős kihívásokat és biztonsági kockázatokat tartalmaz. Az elkövetkező 20 évben ugyanis összeadódnak a fizikai tényezők – népesség, erőforrás, energia, klíma és környezet – a gyors társadalmi, kulturális, technológiai és geopolitikai változások, melyek nagyobb bizonytalansághoz vezethetnek. Ez a bizonytalanság még nagyobb, mivel a változás gyorsasága és kiterjedése nem prognosztizálható, továbbá a trendek közötti egymásra hatás is összetett és kiszámíthatatlan. A globalizáció

és a növekvő gazdasági egymásra utaltság, miközben a lehetőségek és gazdagság új szintjeit teremtik meg, létrehozhatnak egy sor egymásra is ható sebezhető pontot, melyek így még inkább növelik a kockázatot, és a válságokra való érzékenységet, és még több bizonytalanságot keltenek saját terjedési sebességükkel és hatásukkal. A védelempolitika kell hogy megoldást találjon ezekre a bizonytalanságokra. Az előrejelzések szerint számolni kell a demográfiai trendekkel, azaz a népesség robbanásszerű növekedésével a fejlődő országokban, illetve csökkenéssel a fejlett országokban. Ezen változások összetett hatásai, kiegészülve a meglévő és a jövőbeni nyersanyagforrások mennyiségével és elosztásával, illetve a környezeti és klímaváltozással, minden bizonnyal további biztonsági kihívást jelentenek. Változhat a relatív egyensúly az országok közötti gazdasági és katonai erőben, néhány ország fejlődik, mások visszaesnek, melyek szintén új kihívást jelenthetnek a nemzetközi közösség számára.³⁰

A Védelmi Minisztérium ennek tükrében öt fő célt tűzött ki maga elé³¹:

- a haza védelme;
- a hosszú háború megnyerése;
- a biztonság megővése;
- a konfliktusok megelőzése;
- megnyerni a nemzet háborúit.

*A haza védelme*³²

A Védelmi Minisztérium elsősorú feladata az USA – határon belüli és kívüli – védelme. Az Egyesült Államok Fegyveres Erői a fizikai dolgokat aktív védekezéssel óvják, figyelik a tengeren, a levegőből, az űrből, és a szárazföldről érkező közvetlen és közvetett támadásokat. A globalizáció elterjedése

30 National Defense Strategy 2008., p. 4

31 Uo. p.6

32 Uo. p. 6

új lehetőségeket és kihívásokat is jelent, de ezzel párhuzamosan a nemzet védelmének megtervezése felerősödött a korábban előre nem látott fenyegetésekkel szemben. Ezek a kihívások feszültségek teremtenek a biztonságra való törekvés, illetve a kereskedelem és a szabadságjogok által megkívánt nyitottság között. Egyrészt az emberek, áruk, szolgáltatások, technológia és információ áramlása növekszik minden évben, együtt az amerikai társadalom nyitottságával is, másrészt fokozódik a terroristák és más elemek teremtette fenyegetettség, melyek kihasználják ezt a nyitottságot.

Mivel már nemcsak az állami szereplők, hanem kisebb csoportok vagy egyének is képesek ártani vegyi anyagokkal, biológiai vagy radiológiai, illetve nukleáris eszközökkel, melyek kiterjedt pusztítást és károkat okoznak, a minisztériumnak válaszlépéseket kell tennie, hogy megvédje az állampolgárok életét és a nemzet vagyonát. Fel kell készülni a kibertérből érkező támadásokra is, hiszen az elkövetők ezekkel megakaszthatják az USA kereskedelmi és mindennapi életét, gazdasági károkat okozva, miközben fontos információkra és eszközökre tehetnek szert. Különösen veszélyesek lehetnek a hatások, ha olyan kritikus szolgáltatásokat állítanak le, mint például az energia, vagy információs hálózatok. Amennyiben a nemzetbiztonság és a háztartások ellátottsága veszélybe fojthat, a Védelmi Minisztérium folytatni fogja a védekezést és az aktív védelmet ezeken a területeken is. Ugyanakkor hosszútávon a minisztérium nem rendelkezik a megfelelő eszközökkel és nem is a megfelelő hatóság, hogy ezeket a feladatokat ellássa. A komparatív előny más helyen van az USA kormányában, a kormányzat más szintjein, a magánszektorban és a szövetségeinknél kell megoldani ezeket a problémákat. A Védelmi Minisztérium feladata kell, hogy legyen, hogy főszerepet vállaljon azon küzdelemben, amely integrálja az erőfeszíté-

seket, hogy a fenyegetésekkel szembeszálljon, továbbá segítenie kell az új források és képességek feltárását, miközben természetesen megvédi a saját sebezhető pontjait.

Miközben a haza védelmét biztosítja, a Védelmi Minisztériumnak támogatnia kell a civil hatóságokat országos vészhelyzet esetén, mint amilyenek a természeti csapások és az ember által okozott katasztrófák. Kapcsolatot kell teremtenie a nem kormányzati szervekkel és a magánszektor szereplőivel, melyek a katasztrófákra adott válaszlépésben és az újjáépítésben vesznek részt.

Megnyerni a Hosszú Háborút³³

A közeljövőben az USA legfontosabb célja, hogy megnyerje a hosszú háborút az erőszakos szélsőségekkel szemben. Le kell győzni őket, mivel fenyegetést jelentenek arra a nyitott és szabad társadalomra, amely olyan környezetet kíván teremteni, amely nem fogadja szívesen az erőszakos szélsőségeket és az őket támogatókat. Ilyen szélsőséges csoport például az Al-Kaida és társai. A szövetségekkel együttműködve célul tűzték ki a szélsőségek támogatottságának csökkentését. A győzelemhez azonban mind az USA szövetségeseire, mind az új partnereire szükség van. Irak és Afganisztán a küzdelem elsőszerű szinterei maradnak, de nem szabad szem elől téveszteni a hosszú távú, időnként felbukkanó, különböző szintéren, különböző dimenziókban megjelenő támadásokat. A győzelem Irakban és Afganisztánban elengedhetetlen része a sikernek, de nem egyedüli.

A biztonság védelme³⁴

A biztonság fenntartásának legjobb módja, ha sikerül elkerülni a háborút, amikor lehetséges, és bátorítani a békés változásokat a nemzetközi rendszerben. Az amerikai stratégia egyik alapja a hosszú távú biztonság és

33 National Defense Strategy 2008., p. 7

34 Uo.

a széles spektrumú partnerség kialakítása. Az amerikai kormány továbbra is törekszik a nemzetközi rendszert támogatására, amely így képessé válhat a hirtelen kitört konfliktusok megoldására, megakadályozva azok eszkalálódását.

Az Egyesült Államok üdvözlí egy békés, prosperáló Kína növekedését, és arra biztatja, hogy felelősségteljes résztvevőként nagyobb szerepet vállaljon a stabilitás fenntartásában, a nemzetközi rendszer rugalmasságának és növekedésének megtartásában. Ugyanakkor számos bizonytalanságot lát, hiszen nem tudja, hogy Kína vezetői merre irányítják az országot. Az Nemzeti Védelmi Stratégia leszögezi, hogy „stratégiánk ösztönözni szeretné Kínát, hogy a helyes stratégiai döntést hozza lakossága számára, ugyanakkor elutasítjuk a többi lehetséges utat”³⁵. A stratégia kritikus eleme, hogy fõnn tud-e tartani egy folyamatos stratégiai párbeszédet Kínával, hogy megértsék egymást, és javítsák a kommunikációt, valamint csökkentsék a félreértések okozta kockázatot.

Ahogy az a stratégia korábban is említi, az amerikai kormányt aggodalommal tölti el az Oroszországban végbement változás. Hangsúlyozza, hogy nem feltételezi Oroszországról, hogy visszatér a nyílt, globális katonai konfrontációhoz, de kiemeli a félreértés kockázatának tényét, valamint a gazdasági korlátozások miatt kialakuló kockázatok növekedésének esélyét. Ezzel párhuzamosan kiemeli az Oroszországgal fennálló közös érdekeket, és az együttműködési lehetőségeket is, például a tömegpusztító fegyverek és a szélsőséges csoportok megerősödésének megakadályozásában.

*A konfliktusok megelőzése*³⁶

A konfliktusok kitörésének megakadályozásában és a biztonság növelésében az elret-

tetésnek (elhárításnak) kulcsszerep jutott. Az ellenfelek politikai és katonai döntéseinek befolyásolása miatt van szükség rá, mert az amerikai reakciótól való félelem megakadályozza, hogy akcióba lépjenek, hiszen az ellenfelek megértik, egy esetleges támadás költségei, illetve kockázatai túl nagyok, értelmetlenek és szükségtelenek. Az elrettentés a hitelességen alapul: az eredményes megelőzéshez nélkülözhetetlen, hogy az Egyesült Államok olyan határozottsággal válaszoljon bármilyen támadásra, hogy az elvegye az ellenfél kedvét a támadástól, illetve minden helyzetre megfelelő választ adjon.

Közel fél évszázadon át, az USA biztonságpolitikája egyoldalú volt: elkerülni, hogy a SZU megtámadja az USA-t és szövetségeseit, amely egy globális termonukleáris katasztrófához vezetett volna. Ezért az elrettentést (elhárítást) egy szerteágazó és túlélést segítő nukleáris haderőre építette, megerősítve egy magas szintű hagyományos haderővel. A jelenlegi stratégiai környezetben a kihívást már az jelenti, hogy az Egyesült Államok elhárítsa vagy lebeszélje valamelyik lehetséges ellenfelét, attól, hogy különböző cselekedeteket hajtson végre az USA, illetve szövetségesei (érdekeik) ellen. Ezek az ellenfelek lehetnek kormányok és nem kormányzati szervek: használhatnak nukleáris, hagyományos vagy nem hagyományos fegyvereket, és alkalmazhatnak terrorizmust, elektronikus, kiber és egyéb fegyvereket. A gazdasági önállóság és a globális kommunikáció növekedése tovább bonyolítja a helyzetet.

A támadások elhárításának képessége, nemcsak az amerikai népet, hanem a szövetségeseit is megnyugvással tölti el. Ezért az elhárításnak a katonai erő demonstrálásánál kell maradnia, amely egy sor nemzetközi biztonsági kihívásra képes válaszolni. Az USA azért tartja fõnn nukleáris arsenálját, hogy elriassza a nukleáris támadásokat, és a stratégia triád továbbra is az elrettentés sarokköve

35 National Defense Strategy 2008., p. 10

36 Uo. p. 11

marad. A rakétavédelem nemcsak elhárítja a támadást, de képes védelmet biztosítani olyan támadások ellen, amikor az elhárítás nem elegendő.

A nemzet háborúinak megnyerése³⁷

A megelőzés és elrettentés eszközei mellett fel kell készülni az azonos érdekű államokkal való együttműködésre más államok ellenében, akik fenyegetést jelentenek a szomszédaiak számára, terrorista paradijsomot létrehozva, illetve fegyverkezést folytatva. Bár az USA Védelmi Minisztériumának legfontosabb prioritású feladata az állandó felkészülés a rendhagyó háborús helyzetekre, nem lehet figyelmen kívül hagyni a hagyományos harci helyzeteket sem. Abban az esetben sem, ha az államok közötti konfliktusok valószínűsége nagymértékben csökkent az elmúlt években. Például a jelenlegi körülmények között a Dél-kelet Ázsiában és a Koreai-félszigeten zajló események mutatják a folyamatos és lehetséges konfliktusok forrásait.

A Védelmi Minisztérium képes kell, hogy legyen arra, hogy egy adott harci helyzetben, vereséget tudjon mérni az ellenségre, alkalmazva az erőforrások és lehetőségek tárházát – a hagyományos és irreguláris erőket –, igazítva azokat a konfliktus mibenlétéhez. Mindenképpen fenn kell tartani a hagyományos haderő alkalmazásának lehetőségét. Az ellenséges államok továbbra is fenyegetést jelentenek az USA globális és regionális érdekeire. Irán és Észak-Korea folyamatosan azon fáradozik, hogy érdekeltiségi szférájában csökkenteni tudja az USA hatalmi befolyását. Erre válaszolni kell, vagy szükség esetén vereséget mérni az agresszorokra; de az ellenséges államok továbbra is kihívást fognak jelenteni.

A cél elérése³⁸

Az Egyesült Államok ezért arra törekszik,

hogy a nemzetközi rendszer kulcsállamai³⁹ lehetőségeit, a számára megfelelő módon formálja, miáltal képessé válhat megelőzni a tömegpusztító fegyverek (WMD) alkalmazását, erősíteni és szélesíteni a partnerségi kört, biztosítani az USA stratégiai eszköztárát és megtartani a cselekvés szabadságát, integrálni és egyesíteni a rendelkezésre álló erőket.

A stratégiai környezet megértése során feltételezhető, hogy a közeljövőben főként állami és nem állami szereplők jelentik majd a kihívásokat, akik rendhagyó és katasztrófa okozására alkalmas eszközöket vehetnek be. Bár az Egyesült Államok élen jár az űr és kibertér eszközeinek egyedülálló alkalmazásában, mely előnyöket biztosít a hagyományos harctéren, ugyanezek a módszerek sebezhetővé is teszik az országot.

BARACK OBAMA ELNÖK KÜLPOLITIKAI IRÁNYVÁLTÁSAI

Obama elnök külpolitikája több szempontból hozott változást elődjéhez képest, hiszen több országgal kezdeményezett előfeltételek nélküli tárgyalásokat. Új, sokkal engedékenyebb hangnemet alkalmazott Iránnal szemben, támogatva az sííta ország jogát a békés célú atomenergia felhasználáshoz. Barátságosan közeledett a latin-amerikai országokhoz, tárgyalásokat kezdeményezett Kubával, enyhített bizonyos szankciókat. Még februárban bejelentette, hogy az Egyesült Államok 2010-re kivonul Irakból, ugyanakkor Afganisztánba még 17.000 katonát küld. Az első európai útja során tárgyalta Dimitrij Medvegyev orosz államfővel, megállapodva egy új, az atomfegyverek számának csökkentésére irányuló egyezmény létrehozásában. A Kairóban júniusban tartott beszéde pedig egyszerre osztotta, illetve hódította meg az iszlám világot.

37 Uo. p. 13

38 National Defense Strategy 2008., p. 13

39 Ilyen kulcsállamok pl. Kína, Oroszország, India

A közvélemény kutatók több országban az elnök népszerűség növekedését igazolták, egyértelmű kivételt képez ez alól Izrael, de az amerikai külpolitika továbbra is indulatokat és ellenérzéseket vált ki, nem csak a térség országaiból.⁴⁰

Az Obama Kormány egy erősebb, jobban képzett, jobban felszerelt haderőbe felállítása kezdett, amely képes megnyerni a nemzet háborúit. Az amerikai fegyveres erőknek képesnek kell lennie a jelenleg folyó hadműveletek sikeres megvívására, és azoknak a küldetéseknek a végig vitelére, amelyekkel a legvalószínűbb, hogy szembe kell nézniük. Ez idő alatt olyan képességeket kell kifejleszteni, amelyek a lehetséges ellenfeleket elrettentik és védelmet képeznek más kockázatok és előre nem látott események ellen. Az új politika ennek értelmében tükrözni fogja afganisztáni és iraki tapasztalatokat.

AZ ELNÖK ÚJ AFGANISZTÁN ÉS PAKISZTÁN POLITIKÁJA⁴¹

Az elnök 2009.03.27-én új stratégiát hirdetett, amelyben újraértékelték az Afganisztánnal és Pakisztánnal kapcsolatban megfogalmazott célokat, mely szerint az USA szövetségeseivel együtt azon munkálkodik, hogy Afganisztán és Pakisztán sokat szenvedett lakói megszabaduljanak a szélsőségektől. Az amerikai közvéleménynek is meg kell értenie, hogy a cél az al-Kaida legyőzése,

és meggátolása abban, hogy visszatérjen. A stratégia világos, tömör, megvalósítható célt tűzött ki: az al-Kaida szervezetének és biztonságos búvóhelyeinek lerombolása, szétszakítása, legyőzése. Az elnök új megközelítése kellőképpen rugalmas lesz. Most először, az amerikaiak két különálló államként, de egy kihívásként fogják kezelni Afganisztánt és Pakisztánt. Pakisztánra nagyobb hangsúlyt fektetnek az eddigieknél, gazdasági és katonai értelemben egyaránt. Az Egyesült Államok Dél-Ázsia jelentős szereplőinek bevonásával intenzív diplomáciai lépéseket kezdett, amelyben mindkét országot egy trilaterális rendszerben fogják kezelni. Az amerikaiak emellett erősítik a hírszerzési és a katonai együttműködést. Összefoglalva az új stratégiát: Több katona Afganisztánba, és több pénz Pakisztánba.

Pakisztánban az al-Kaida és más dzsihád terroristák terveznek és hajtanak végre támadásokat, és Afganisztánban is szeretnék megerősíteni a pozícióikat. A pakisztáni szélsőségesek képessége, hogy aláássák Afganisztánt, bizonyított, ugyanakkor a bizonytalanság Afganisztánban növeli az instabilitást Pakisztánban. Ezért az elérni kívánt célokat a következőképpen foglalták össze:

- a terrorista hálózatok megsemmisítése;
- hatékonyabb afgán biztonsági erők kialakítása;
- segítségnyújtás Pakisztánban, hogy a civil kontroll és a stabil alkotmányos kormányzat megerősödjön, és a gazdaság beinduljon;
- a nemzetközi közösséget bevonása és aktív részvételre ezen célok elérése érdekében.

Obama elnök ígéretet tett, hogy Washington diplomáciai erőfeszítéseket tesz a nemzetközi együttműködés megeremelésért, olyan országokkal is felvéve a kapcsolatot, mint Oroszország, Kína, India, Szaúd-Arábia, még Irán is. Hangsúlyozta, hogy nem csupán katonai segítséget vár a Szövetségtől, hanem

40 A baloldali liberális zürichi napilap, a Tages-Anzeiger szerint „Az USA nem megbízható partner”. Ueli Maurer svájci honvédelmi miniszter élesen bírálta az amerikai elnököt és kormányát: „Egy ilyen kormány nem ideális és megbízható tárgyalópartner.” <http://www.mno.hu/portal/648162?searchtext=Obama>; Letöltés ideje: 2009.07.07.

41 <http://www.whitehouse.gov/blog/09/03/27/A-New-Strategy-for-Afghanistan-and-Pakistan/>; Letöltés ideje: 2009. 07.03.

segítségnyújtást az afgán biztonsági erők kiépítéséhez és a polgári lakosságaknak.⁴²

Az új elnöki politika természetesen számol a bukás kockázatával is. Ezért hangsúlyozza, hogy 2009-2010-ben vissza kell szorítani a tálibokat Afganisztánban és a nemzetközi közösségnek segíteniük kell Pakisztánt, a határmenti területek megerősítésében. Obama nemzetbiztonsági tanácsadója, James L. Jones szerint azonban Afganisztánban a világ összes katonája sem lesz elég⁴³, ha nem fordítanak elegendő figyelmet a gazdaság és az ország újjáépítésére. Pakisztán esetében is sokkal nagyobb jelentősége van a gazdasági kérdéseknek, mint a katonaiaknak. Kérdés, hogy a jelenlegi gazdasági helyzetben Amerika képes-e eleget tenni küldetésének. Számíthat-e szövetségeseire, illetve erkölcsi támogatáson kívül honnan várhat tényleges segítséget. Képes lesz-e „több fronton” meg tartani, illetve visszaszerezni az iraki háborút követően megtépázott hegemoniáját, amikor Európa egyre inkább önállósul, kapcsolatai,

például Latin-Amerikával, pedig egyéni törekvéseit tükrözik. Oroszország nagyhatalmi erőfeszítései mennyiben keresztezik az USA elképzelését, miközben Kína mindkettejük komoly versenytársává nőtte ki magát az elmúlt évtizedben. Beletörődik-e ez az ázsiai nagyhatalom az amerikaiak által „ajánlott” szereppel, és a végsőig feszíti-e a húrt az iráni atomprogrammal. Mindezek mellett hogyan felel meg az Egyesült Államok a NATO-n belüli szerepének, mikor is küszöbön áll az új stratégiai koncepció elkészítése. Francis Fukuyama az Egyesült Államok problémáját a következőkben látta:

Az Egyesült Államoknak nem jó, hogy egyedüli szuperhatalom. ... Nem jó az Egyesült Államoknak egy olyan világban, ahol azt gondolhatja, majd mindenki elhiszi neki, hogy jót akar, és erejét felelősen veti latba. Többek között nem hiszem, hogy elkövettük volna az iraki tévedést egy olyan világban, ahol a hatalom egyenlőbben van elosztva.⁴⁴

Ki lesz társa a bajban?

42 <http://vilag.transindex.ro/?hir=10731>; Letöltés ideje: 2009.06.28.

43 http://kitekinto.hu/amerika/2009/07/09/ujjaepites_nelkul_nincs_beke_afganisztanban; Letöltés ideje: 2009. 07.10.

44 Francis Fukuyama: Az Egyesült Államok hatalma sem tart örökké. Előadás az Ybl Klubon., Budapest 2007. <http://index.hu/kulfold/fuku070621/> Letöltés ideje: 2008. 03.14.

HETTYEY ANDRÁS: SZOMÁLIA 2011 ELEJÉN – VAN OK A BIZAKODÁSRA?

BEVEZETÉS

A kelet-afrikai Szomáliában 1991 óta polgárháború dúl. Amikor Siad Barrét, az 1969 óta kormányzó brutális diktátort húsz évvel ezelőtt elűzték, a győztes lázadócsoportok egymás ellen fordultak, és Szomália egy áttekinthetetlen polgárháború káoszába süllyedt. A különböző hadurak irányítása alatt álló militáns csoportok legtöbbször klánhovatartozás és gazdasági érdekek alapján szerveződtek, és állandóan változó ad-hoc szövetségekben harcoltak egymás ellen, miközben fosztogatták az éhínség által egyébként is sújtott civil lakosságot. Az ENSZ ezért 1992-ben békefenntartók küldését határozta el, de az 1992–95 között UNOSOM I–II és UNITAF néven futó missziók az ENSZ legsikertelenebb műveletei közé tartoznak. Az egyik bevetés során Mogadishuban meggyilkolt, és az utcákon végighurcolt amerikai katonák hulláinak a látványa a világ összes TV-csatornáján látható volt, és nagyban hozzájárult ahhoz, hogy először az USA, majd utána számos állam visszavonta csapatait a misszióból. Az ENSZ végül 1995 márciusában, 154 békefenntartó katona halála után oszlatta fel a sikertelen UNOSOM II misszióját, Szomália pedig nemzetközi békefenntartók jelenléte nélkül maradt 12 évig. A misszió nem ért el céljait: nem tudott békét és stabilitást hozni Szomáliának, a politikai, gazdasági és társadalmi élet újjáépítéséről nem is beszélve. Az ország hadurak által irányított és központi kormányzat nélküli kisebb-nagyobb anarchikus területekre esett szét, és Szomáliát világszerte „failed state”-ként, bukott államként kezdték emlegetni.

A szereplők ugyan változtak azóta, de a helyzet lényegében ugyanaz, mint 1995-ben: nincs mindenki (vagy legalább a többség) által elismert központi kormányzat, nincs rendőrség, nem működnek a bíróságok és az igazságszolgáltatás, nincs államszervezet és közigazgatás. A nemzetközi közösség által elismert kormány hatalma – az utóbbi hónapok sikeres offenzívája ellenére – nem terjed túl a főváros felén. A mintegy 8-9 millió lakosból 678 ezren külföldre menekültek, 1,5 millióan pedig az országon belül kerestek menedéket.¹

A 90-es évek második felének teljes csöndje után a 2000-es évek elején újra megnőtt a nemzetközi közösség érdeklődése Szomália iránt. Ennek okai sokrétűek, és kifejtésük túlmenne jelen dolgozat keretein, de tényként megállapítható, hogy számos nemzetközi szervezet – köztük az Európai Unió – újra „felfedezte” Szomáliát és az ország problémáit. Katonai részről az EU jelenleg két béketámogató művelet költségeit biztosítja Szomáliában: ezek az EUNAVFOR-ATALANTA és az EUTM Somalia. Jelen dolgozat az utóbbi hónapok harci cselekményeinek áttekintése után bemutatja a két misszió eredményeit és problémáit, majd rövid összegzést ad azok teljesítményéről.

1 2011 UNHCR country operations profile – Somalia, <http://www.unhcr.org/cgi-bin/texis/vtx/page?page=49e483ad6>

HARCI CSELEKMÉNYEK SZOMÁLIÁBAN 2011 ELEJÉN

Szomáliában² jelenleg két fél harcol egymással. Az egyik oldalon az ENSZ, az Afrikai Unió és nemzetközi közösség által elfogadott átmeneti kormány (TFG – Transitional Federal Government) áll. A TFG ugyan rendelkezik saját csapatokkal is, de legfőbb ütőerejét az Afrikai Unió által 2007 januárjában életre hívott AMISOM (African Union Mission to Somalia) békemisszió adja. Az AMISOM jelenleg 8330 katonából áll, ezek közül 5200-an Ugandából, 3126-an pedig Burundiból érkeztek. Az AMISOM létszámának a felső határa az ENSZ 2010. decemberi döntése alapján jelenleg 12 ezer fő, tehát 3700 katona bevetésére még lenne mód, de az említett két országon kívül egyetlen afrikai állam sem volt hajlandó eddig csapatokat küldeni a szomáliai fővárosba, Mogadishuba. (Korábban – többek között – Nigéria, Guinea, Malawi és Dzszibuti is ígért katonákat a miszsióba.)

A TFG és az AMISOM ellenfele az al-Shabaab elnevezésű radikális iszlamista lázadócsoporthoz tartozó csoport, melynek legfőbb célja a Nyugat által támogatott átmeneti kormány elűzése, és egy sharia törvénykezéssel alapuló iszlamista kalifátus létrehozása Szomáliában. Az al-Shabaab létszámát nehéz felbecsülni, szakértők 3-7000 ezer fő közé teszik az aktív fegyveresek számát.³ A lázadókhöz az utóbbi években mintegy 2-500 külföldi

dzsihadista is csatlakozott, a hírek szerint Afganisztánból, Pakisztánból, Marokkóból, Csecsenföldről, de az Egyesült Államokból és Svédországból is. Az al-Shabaab 2006-2007-ben alakult, hogy kiűzzék az akkor Szomáliában tartózkodó Etiópia csapatait. Amikor az etiópok 2008/2009 fordulóján elhagyták az országot, a lázadók az átmeneti kormány és az AMISOM ellen fordultak, és harcuk mind a mai napig tart.

Fontos ugyanakkor látni, hogy az al-Shabaab korántsem egy homogén szervezet. A lázadóknak névleg van ugyan egy legfőbb vezetőjük („emír”), de a több tucat alparancsnoknak is komoly hatalma és önállósága van. Az al-Shabaab céljai sem egyértelműek: vannak, – elsősorban a külföldiek – akik a transznacionalista dzsihad nevében harcolnak. Nekik az a céljuk, hogy Szomália meghódítása után a konfliktust továbbvigyék a környező országokba, azzal a céllal, hogy iszlamista forradalmak egész sorát indítsák el az egész világon. Mások, – elsősorban a szomáliaiak – szerényebb célokért harcolnak, és elsősorban azt szeretnék elérni, hogy a TFG helyett egy „hithű” rezsim kerüljön az ország élére. A lázadók ezen sokszínű ideológiai-politikai háttere és összetétele miatt beszél Kelet-Afrika kiváló ismerője, Kenneth Menkhaus a szomáliai lázadók kapcsán „complex insurgency”-ről.⁴ A két frakció között a múltban többször is konfliktus tört ki, hiszen nem voltak egyértelműek a célok és szándékok. Az al-Shabaab ugyanakkor ezen törésvonal ellenére is egy nagyon ütőképes lázadócsoporthoz tartozik.⁵ Fegyverzettel – el-

2 A jelen dolgozatban „Szomália” alatt csak a szűk értelemben vett Szomáliát értjük, a függetlenségét kikiáltó Szomáliföld, és a *de facto* szintén független Puntföld nélkül. Szomáliföld nagyjából az egykori Brit Szomáliföld területét foglalja magában, vagyis az 1991 előtti Szomália északnyugati részét, Puntföld pedig Szomália északkeleti részét.

3 Van, aki 12-15 ezer főt is lehetségesnek tart.

4 Menkhaus, Kenneth, 2007: *The crisis in Somalia: Tragedy in five acts*, In: African Affairs 106

5 A törésvonalakról lásd például: Michael Weinstein, „Somalia: Al-Shabaab's Split and its Absorption of Hizbul Islam”, *Garowe online*, 2011. január 8. <http://www.garoweonline.com/>

sősorban AK-47-es gépkarabélyokkal, PK géppuskával és RPG-7 páncéltörő rakétával – bőven el vannak látva, és mellettük szól a nagy tapasztalat is: a külföldiek Afganisztán és Csecsenföld harcmezőin edződtek meg, a szomáliaiak pedig az etiópok elleni harcban tettek szert tapasztalatra.

Az al-Shabaab szívesen hangoztatja kapcsolatát az al-Qaedával is. A lázadók ugyan valóban hűséget fogadtak Oszama bin Ladennek és az al-Qaedának, „de nincsenek arra utaló jelek, hogy al-Qaeda káderek irányító szerepet töltenének be Szomáliában. Az al-Qaeda támogatása mindeddig elsősorban szóbeli és erkölcsi volt; Dr. Ayman al-Zarqawi és Abu Yahya al-Libi felajánlották támogatásukat és tanácsukat az al-Shabaabnak. Oszama bin Laden 2009. március 19-i üzenetében pedig felhívta a szomáli népet, hogy üzzék el Sharif Shaykh Ahmad sejk „hitehagyó kormányát.”⁶ Az al-Shabaab mellett egy sor kisebb lázadócsoporthoz is működik (például a Hizbul Islam), elsősorban délen, de a döntő harc az átmeneti kormány és az al-Shabaab között zajlik.

A harcok szintere majdnem kizárólag a főváros, Mogadishu, hiszen itt van az AMISOM fő szomáliai bázisa, valamint itt található az elnöki palota („Villa Somalia”) és a kormány-szervek is. 2009 elejétől 2010 őszéig a helyzet jóformán változatlan volt: az AMISOM és a kormánycsapatok csupán az elnöki palotát és a környező utcákat, a kikötőt valamint a repteret tartották ellenőrzésük alatt. A helyzet akkor kezdett a TFG és az AMISOM

számára kedvező fordulatot venni, amikor az al-Shabaab 2010 őszén egy nagyszabású, és, mint később kiderült, sikertelen offenzívába kezdett.⁷ Az offenzívában mintegy 7-800 lázadó veszítette életét, köztük üzbegek, csecsenek és szaúd-arábiaiak. A sikeren felbátorodva az AMISOM ellentámadásba ment át, és decemberre ellenőrzése alatt tartotta Mogadishu 60 százalékát – erre hónapokkal ezelőtt még csak gondolni sem lehetett. Az AMISOM összesen egy kilométerrel tolta kijebb a várost kettéosztó frontvonalat, az újonnan elfoglalt területen pedig – többek között – sikerült ellenőrzésük alá vonni a régi katonai kórházat, ami az al-Shabaab egyik központjaként funkcionált. Ugyan az elnöki palota még mindig az al-Shabaab lőtávolságán belül fekszik, de a kikötőt október és december közepe között egyetlen lövés sem érte. Ez azért nagy siker, mert 2010 közepén a kikötő állandó támadásoknak volt kitéve, nagyban megnehezítve a humanitárius segílyeket kirakodását. Az AMISOM 2011 januárjában a főváros 16 kerületéből nyolcat tartott ellenőrzése alatt, további négyben pedig szintén jelen volt.⁸

Az AMISOM és a szomáliai kormánycsapatok február folyamán is folytatták többnyire sikeres offenzívájukat, március elejére pedig elfoglalták az egykori védelmi minisztérium épületét, mely az al-Shabaab egyik fő bázisaként működött. A TFG csapatai ezen felül az ország nyugati részén is értek el sikereket: március 6-án sikerült elfoglalni az al-Shabaabtól az etióp határ közelében fekvő Bulo Hawo városát.⁹ További jó hírként

artman2/publish/Somalia_27/Somalia_Al-Shabaab_s_Split_and_its_Absorption_of_Hizbul_Islam_Intelligence_Brief.shtml

6 Besenyő János, Kis-Álmos Péter, Resperger István: *Országismertető-Szomália – „Sereg Szemle”* kiadvány, az MH Összhaderőnemi Parancsnokság tudományos kiadványa, Székesfehérvár, 2010, 75. o.

7 „Sending the boys home”, *The Economist*, 2010. december 18.

8 „The TFG’s August deadline”, *Africa Confidential*, 52/1, 12. o.

9 „Somalia: Government captures al-Shabab militia bases”, *BBC*, 2011. március 7.

február végén megérkezett Mogadishuba az EUTM (lásd következő fejezet) által kiképzett első, ezer fős kontingens is.

Az utóbbi hónapok sikereinek a háttérében valószínűleg több tényező áll. Az egyik az al-Shabaab említett megosztottsága, melyet az őszi vereségek a hírek szerint csak növeltek.¹⁰ Egy másik fontos tényező minden bizonnyal az AMISOM létszámának a megnövelése, amelynek köszönhetően sikeresebben tudnak szembeszállni az iszlamistákkal. Az ugandaiak saját állításuk szerint az al-Shabaab több fegyverkezelő specialistájával is végeztek, és nagy kárt tettek az ellenség fegyverzetében is.¹¹ A korábban gyengébben teljesítő burundiaiak is magukra találtak, többek között ők foglalták el az egykori katonai kórházat. A részben külföldön (Etiópiában, Ugandában és Dzsibutiban) kiképzett új TFG-csapatok is ütőképesebbnek és elkötelezettebbeknek tűnnek. A sikerek a remények szerint a lakosok életébe is érzékelhető javulást fog hozni. A reptér és az AMISOM főhadiszállása közötti fontos Makaal Mukarama úton, amelyet az al-Shabaab géppuskákkal korábban állandóan tűz alatt tartott, ma működik a közlekedés. Hasonló a helyzet az Adan-Adde reptérrel és a kikötővel is. Az új miniszterelnök személye is bizakodásra adhat okot: Mohamed Abdullah Mohamed „Farmajo” a nyolcvanas években washingtoni nagykövetségként dolgozott, később pedig konfliktuskezelést tanított egy buffalói egyetemen. A miniszterelnök hazatérve nagy lendülettel látott munkához, és jobb szolgáltatásokat ígért a főváros felszabadított részén élőknek.

Az al-Shabaabot ugyanakkor korai volna leírni. A lázadók a múltban már többször tanúbizonyságot tettek kitartásukról és fanatizmusukról. Amíg jó fizetést biztosít embereinek,

addig várhatóan nem lesz hiány regrutákban. A radikálisok támadásai az utóbbi hetekben ugyan ritkábbá váltak, de nem szüntek meg: egy Újév napján elkövetett támadásban, az al-Shabaab állítása szerint 15 AMISOM-katona vesztette életét.¹² Január 26-án újabb harcokra került a sor, melyekben 6 civil vesztette életét.¹³ Az al-Shabaab-ellenes erők gyakran magukat is gyengítik: január elején lázadás tört ki a TFG csapatai között, mivel nem érkezett meg a fizetésük. A lázadás során 3 katona vesztette életét és heten megsérültek.¹⁴ Mivel az al-Shabaab tartja ellenőrzése alatt Dél-Szomália területeinek jelentős részét – köztük a jövedelmező kikötőt, Kismayót – az iszlamisták bázisa abban az esetben sem forogna veszélyben, ha Mogadishuból teljesen ki kellene vonulniuk. A TFG-et és az AMISOM-ot támogató nemzetközi közösségnek – köztük az Európai Uniónak – rövid- és középtávon továbbra is azzal kell számolnia, hogy az al-Shabaab veszélyes és ütőképese ellenfél marad Szomália területén.

EUTM

Elemzők egyetértenek abban, hogy kizárólag külföldi erőkkel az al-Shabaab hatalmát megtörni és Szomáliában a békét fent tartani tartósan nem lehet. Éppen ezért vállalkozott az Európai Unió az EUTM (European Union Training Mission in Somalia) kiképző művelet felállítására. Az EUTM keretében 2x6 hónapos intervallumú időszakokban 2x1000 szomáliai katona kiképzését vállalta az Európai Unió a TFG számára. A tervek szerint

12 „Somalia: 19 killed in Mogadishu clashes, govt forces mutiny”, *Garowe Online*, 2011. január 1.

13 „10 killed in Somalia capital on 20th year of war”, *Garowe Online*, 2011. január 26.

14 „Somalia: 19 killed in Mogadishu clashes, govt forces mutiny”

10 „The TFG’s August deadline”, 12. o.

11 „Sending the boys home”

ezek a katonát képezik majd a bázisát az ország újonnan felállítandó haderejének. A misszióba 15 európai ország – köztük Magyarország is – küldött katonákat. A képzés helyszíne – mivel Szomáliában erre nincs lehetőség – az ugandai Bihanga közelében található kiképzőközpont. (Az EUTM parancsnoksága Kampalában, Uganda fővárosában található.) A tisztok és a magasabb beosztású tiszthelyettesek kiképzését az európaiak, a többi katona kiképzését pedig az ugandai hadsereg szakemberei végzik, a kiképzés utolsó időszakában pedig közösen „kovácsolják össze” a különböző szintű kiképzést kapott egységeket. „Az EU 10 kiképzőcsoportot hozott létre, amelyeket az azonos országból érkező kiképzők működtetnek, bár van olyan is, amelyet több nemzet katonái működtetnek. A képzés modulrendszer alapú, amelyek egymásra épülnek, de speciális képzést (tűzszerész, egészségügyi, kommunikációs, stb.) biztosítanak a somáliaiak részére.”¹⁵ A kiképzésben Magyarország három bihangai kiképzővel, és egy jogi tanácsadóval vesz részt, aki a kampalái parancsnokságon dolgozik. Jelenleg már a második magyar váltás dolgozik kint, az első az ősz folyamán tért haza. Munkájukról elismerően nyilatkoztak kollégáik Ugandában.¹⁶

Egy az EUTM-ben résztvevő, magas rangú tiszt szerint az első váltás kiképzése a vártnál jobban halad. A somáliaiak a tiszt szerint nagyon elkötelezettek, gyorsan tanulnak és jó a memóriájuk. A kiképzés folyamán a kiképzők „vegyes-klánú” csoportokat hoznak

létre, abból a célból, hogy a különböző, olykor egymással ellenséges somáliai klánból érkező katonák megismerhessék egymást. A tapasztalatok alapján az első két hónapban a katonák a nap végén még a saját klánjukból érkezők társaságát keresték, de mintegy két hónap után beindult a „keveredés”, és a más klánokból érkezőkkel is jó kapcsolat alakult ki. A tisztet csak azt lepte meg, hogy a somáliaiak a vártnál kevésbé értettek a lőfegyverekhez, sokuknak láthatóan ez volt az első alkalom, hogy fegyver volt a kezükben. Az első váltás kiképzése a vártnál némileg később, 2010 decemberében fejeződött be, és végül február utolsó napjaiban érkeztek meg a katonák Mogadishuba.

A tiszt szerint a „vendéglátó” ugandai hadsereggel (UPDF) is kiváló az együttműködés, ami nem véletlen, hiszen az EUTM tervezése során szorosan együttműködtek az UPDF-el. Mivel az ugandai hadsereg évek óta Szomáliában állomásozik és harcol, pontosan tudják, hogy milyen körülményekre kell felkészíteni a kiképzendő katonákat és milyen tudásra és képességekre lesz szükségük. Ez az értékes tapasztalat nagy segítség volt az EUTM tervezési időszakában. Az EUTM nemzetközi voltát mutatja ezen felül, hogy a 15 európai állam és Uganda mellett az Amerikai Egyesült Államoknak is fontos szerepük van, hiszen ők finanszírozzák a katonák Mogadishuból Ugandába szállítását.

Fontos szempont az is, hogy ellentétben a TFG-csapatokat kiképző többi országgal, az EUTM-ben komoly lépéseket tesznek azért, hogy ne dezertáljanak a kiképzett katonák, amint visszatértek Szomáliába. Először is már a rekrutálásnál igyekeztek odafigyelni a kiképzendő múltjára: az amerikaiak leellenőrizték a listát, nehogy ismert iszlámisták kerüljenek be a programba, és a klánok vezetőinek is kikérték a véleményét. A képzés folyamán nagy hangsúlyt fektetnek a bajtársiasság és a hazafiasság érzésének a fel-

15 Besenyő János: Az Európai Unió és Szomália, *Afriport*, <http://www.afriport.hu/hirek/5216-az-europai-unio-es-szomalialia.html>. Az EUTM-hez további információk: <http://www.consilium.europa.eu/showPage.aspx?id=1870&lang=en>

16 A szerző személyes interjúja, Kampala, Uganda, 2010. november

keltésére: a kiképzők sokat hangsúlyozzák a katonáknak, hogy egy országból jöttek. Tekintve, hogy Szomália, mint állam, húsz éve nem létezik, és hogy a klán-struktúra és kötődés sokszor erősebb, mint a nemzethez való tartozás érzése. Az „egy a tábor, egy a zászló”-üzenet sokak számára újszerűen hat. A kiképzés folyamán ezen kívül mindenkitől ujj- és íriszlenyomatot is vesznek – Szomáliában ezzel fogják majd ellenőrizni az illető kilétét a fizetés folyósításánál. A kiképzendők egyébként – egy összegben – havi száz dollárt kapnak a kiképzés végén, és Mogadishuba visszatérve is biztosítja a bérüket a nemzetközi közösség, ezzel is remélve a dezertálások megakadályozását és a morál erősítését. Ha ezzel nem is lesz kiszűrhető minden dezertáló, az ez irányba tett említett erőfeszítések mindenképpen átgondoltnak és átfogónak tűnnek. A legbiztosabb módszer persze az lenne, ha az AMISOM és a TFG harci sikerei miatt már nem lenne érdemes átszökni az al-Shabaabhoz. Ehhez az EUTM által kiképzett katonák is hozzátehetik majd a részüket.

EUNAVFOR-ATALANTA

Az egyre gyakoribbá és veszélyesebbé váló kalóztámadások visszaszorítására 2008. szeptember 15-én az Európai Tanács döntést hozott arról, hogy katonai erőket vezényel a térségbe. A misszió nemzetközi joga alapja az ENSZ BT 1814., 1816. és 1847. határozata lett, legfőbb feladatait pedig a WFP (World Food Program) segélyszállítmányainak védelme, valamint a civil hajózás és a halászat biztosítása képezte. A megszülető tengeri kötelék az EU NAVFOR, a misszió pedig az ATALANTA nevet kapta. A művelet hivatalosan 2008 decemberében vette kezdetét, az első egységek beérkezése azonban 2009 februárjáig elhúzódott.

Az ATALANTA mérlege vegyes. Első feladatát, a Szomáliába irányuló segélyszállítmányok védelmét sikerült ellátnia: „2008.

december 8. és 2009. június 15. között az EU NAVFOR védelmében a WFP 27 hajója 230 ezer tonnányi élelmiszert juttatott el a szomáli szárazföldre. Ezzel ismét stabilizálták a 2008 elején megingott élelmezési helyzetet, és biztosították a lakosság folyamatos ellátását. Bármit is mondjuk a másik két célkitűzés sikerességéről, a fentebbi eredmény mindenképpen alátámasztja az ATALANTA jelentőségét és eredményességét. Egy olyan művelet, amely másfél millió ember élelmiszerellátását teszi lehetővé, semmiképp sem tekinthető kudarcnak.”¹⁷ Hozzá kell tennünk, hogy a segélyszállítmányok 2010 folyamán is többé-kevésbé rendszeresen megérkeztek Szomáliába, így az Atalanta első feladatának kétségtelenül eleget tesz.

Vegyesebb a kép civil hajózás biztosításának és a kalózkodás visszaszorításának a terén. Sikerek kétségtelenül vannak, elsősorban az Ádeni-öböl térségében: „2009 júliusa és decembere között a kalózoknak egyetlen hajót sem sikerült elfoglalniuk a térségben. A konvojrendszer, a jelentős tengerészeti jelenlét, a jól működő kommunikációs hálózat és a Kereskedelmi Korridor lehetővé tette a szállítmányok hatékony védelmét, amely napjainkban már szinte 100%-os biztonságot jelent a tengeri rablókkal szemben.”¹⁸ Ugyanez a reményt keltő trend 2010 folyamán is folytatódott, hiszen 2009-hez képest még egyszer a felére csökkent a támadások száma az öbölben.¹⁹ A misszió adatai szerint a térségben

17 Marsai Viktor: *A szomáliai kalózok*, <http://www.magyardiplo.hu/archivum/2010-majus/195-a-szomaliai-kalozok>

18 Marsai: *A szomáliai kalózok*

19 „Somali brigands make 2010 a record year for pirate attacks, kidnaps”, *The Globe and Mail*, <http://www.theglobeandmail.com/news/world/africa-mideast/somali-brigands-make-2010-a-record-year-for-pirate-attacks-kidnaps/article1874073/>

2010 folyamán végrehajtott támadások 72 százaléka sikertelen volt.²⁰

Az ATALANTA azonban ezzel a látszólagos sikerrel csupán azt tudta elérni, hogy a kalózok áthelyezzék támadásaik helyszínét: „A változást természetesen a kalózhálózatok is érzékelték, és a sikeresség érdekében kénytelenek voltak változtatni stratégiájukon: visszatérve a korábbi gyakorlathoz működési területüket az Ádeni-öbölből ismét a nyílt óceánra helyezték át.”²¹ Mindez azt jelentette, hogy 2010 sajnos a kalózkodás rekordéve volt: az International Maritime Bureau adatai szerint a váltságdíjért fogva tartott 52 hajó közül 49-et a szomáliai, puntföldi és szomáliföldi partok előtt raboltak el. Ennek megfelelően a világszerte foglyul tartott 1181 matrózból 1016-ot is Afrika szarvánál kell keresnünk.²²

További probléma, hogy a kalózkodás továbbra is nagyon vonzó anyagilag a fiatal szomáliaiak számára. Bár nincsenek pontos információk az egyes hajókért és legénységükért kifizetett összegekről, becsléseket mégis lehet tenni. „Míg egyesek szerint 2008-ban az átlagösszeg 1 millió USD körül mozgott a hajó és rakománya értékétől függően, a következő évben ez a szám megduplázódott. 2010 pedig újabb rekordot hozott, a Maran Centaurus tartályhajóért ugyanis állítólag 5,5 és 7 millió USD közötti váltságdíjat fizettek ki, vagyis a kalózok a kevesebb sikeres támadást magasabb váltságdíjjal kompenzálják, állandó szinten tartva vállalkozásuk

nyereségességét.”²³ Mindez azt jelenti, hogy az ATALANTA ellenére továbbra is bőven lesznek olyan szomáli fiatalok, akik vállalni fogják a kalózkodás kockázatát.

2011 februárjában a következő volt a helyzet: az ATALANTA misszióban nyolc fregatt vett részt (egy spanyol, egy olasz, egy német, egy finn, egy brit és három francia.) A január 10-17. közötti héten 11 támadás történt, amiből kettő sikeres volt. A január 18-25. közötti héten pedig további nyolc támadás történt, amiből kettő volt sikeres. Január utolsó hetében négy sikertelen támadás történt. Ez azt jelenti, hogy a január 10-31. között végrehajtott támadások 83 százaléka (23-ból négy) sikertelen volt. Ez a kedvező arány februárban nagyot romlott, amikor tizenhárom támadásból nem kevesebb, mint hét sikeresnek bizonyult.

Össességében elvitathatatlan az ATALANTA-misszió pozitív szerepe a térség hajózási útvonalainak a stabilizálásában. A probléma az, hogy ezzel a szomálinak semmivel sem lesz jobb. A kalózkodás problémaköre ugyanis majdnem kizárólag a nemzetközi közösség problémája, nem Szomáliáé. Provokatíván megfogalmazva azt lehetne mondani, hogy Szomália lakossága csak profitál a kalózkodásból, hiszen a váltságdíjból befolyó összegek egy részét itt költik el a kalózok élelemre, tartós fogyasztási cikkekre, házépítésre, stb. A kalózkodás megfékezése tehát Szomália számára közömbös kérdés, hiszen a szárazföldi helyzet nem fog javulni tőle.

De sikerül-e megfékezni a kalózkodást? A strukturális probléma az, hogy a nemzetközi közösség alapvetően a tünetet, és nem a betegség okát kezeli, hiszen amíg a szomáliai szárazföldön kialakult helyzet nem konszolidálódik, addig a kalózkodás nem számolható fel Afrika Szarvánál. Az EUTM ezért is mutat a jó irányba, hiszen itt az Európai

20 <http://www.eunavfor.eu/2010/12/eunavfor-force-headquarters-handover-ceremony/>

21 Marsai: A szomáliai kalózok

22 „Pirate attacks at 7-year high last year, mostly Somali”, *Reuters*, <http://www.reuters.com/article/2011/01/18/us-piracy-idUSTRE70H1C720110118>

23 Marsai: A szomáliai kalózok

Unió meg próbál valamit tenni a szárazföldi helyzet javításáért is, ami aztán a kalózkodás felszámolásához vezethet majd. Addig azonban igaza van annak a kritikának, amely szerint nagyságrendekkel olcsóbb hadihajókat és kommandósokat vezényelni a térségbe, mint működőképes államot létrehozni Szomáliában.²⁴

ÖSSZEGZÉS

Ahogy láttuk, 2010 végén az átmeneti kormány számára biztató fordulatot vett az al-Shabaab elleni harc. Ezt a pozitív fordulatot a remények szerint csak erősíteni fogják az Ugandából beérkező, frissen kiképzett csapatok. Az EUTM által kiképzett ezer hazatérő katona már csak a számuk miatt is jelentős tényező lesz, hiszen mintegy 10 százalékkal megnövelik majd az eddig 8300 AMISOM-os és a mintegy 2-3 ezer TFG-katonából álló kormánypárti erőket.

Amíg az EUTM által kiképzett katonák nem bizonyították rátermettségüket a harcban, korai lenne a misszió sikeréről vagy kudarcáról ítélni. Annyi azonban már most egyértelmű, hogy az Európai Unió egy jól átgondolt és transzparens struktúrát hozott létre, és a misszió felállítása során szorosan egyeztetett az átmeneti kormánnyal, az ugandai hadsereggel, az ENSZ-el és az Afrikai Unióval. Az EUTM ezen túlmenően jól megszűri a regrutákat, és – elsőként – komoly lépéseket is tesz azért, hogy ne dezertáljanak a kiképzett katonák, amint visszatértek Szomáliába. Ez az aspektus eddig hiányzott a többi ország – Kenya, Uganda, Dzsibuti, stb. – kiképző misszióiból, melyeket az adott ország gyakran „titokban”, másokkal nem

egyeztetve, és kétséges módszerekkel hajtott végre.²⁵

Az EUTM-el ellentétben az ATALANTA-missziót kritikusabban érdemes szemlélni. Ahogy láttuk, a misszió eredményei is kétségesek, és fel lehet tenni a kérdést, hogy a befektetett összegeket nem inkább a szárazföldön kellene –e elkölteni? Mint láttuk, az ATALANTA elsősorban a nemzetközi közöség problémájára – kalózkodás – igyekszik választ adni, nem pedig a somáliai állam építését, erősítését célozza. Amíg azonban a somáliai szárazföldön kialakult helyzet nem konszolidálódik, és nem sikerül az al-Shabaabot elűzve egy stabil kormányt létrehozni, kicsi az esélye, hogy a kalózkodás felszámolható Afrika Szarvánál.

25 Egy áttekintés a nagyszámú, különböző somáliai kiképzőmissziókról: *Somalia: International Military and Policing Assistance should be reviewed*, Amnesty International, 2010. január, <http://www.amnesty.org/en/library/asset/AFR52/001/2010/en/86225a8e-1db3-427c-a2ca-03adb632e87/afr520012010en.pdf>

24 Jenkins, Brian Michael: *Who has the Will to Fight Piracy*, <http://www.rand.org/commentary/2009/04/21/GS.html>.

DR. VARGA ATTILA FERENC ALEZREDES: A NEMZETKÖZI KATONAI FELLÉPÉS KORLÁTOZOTT EREDMÉNYESSÉGÉNEK OKAI A SZOMÁLIAI KALÓZOK ELLENI KÜZDELEMBEN

„caret periculo, qui etiam (cum est) tutus cavet”¹
(Publius Syrus)

BEVEZETÉS

A kalózkodás olyan bűncselekmény, amelynek specialitását az elkövetés helye adja. Az 1982. évi ENSZ Tengerjogi Egyezmény (UNCLOS)² szerint csak a nyílt tengeren - vagyis állami szuverenitás alá nem tartozó tengeri területen - történt elkövetés esetén beszélhetünk kalózkodásról³, amelynek elkövetőit az egyetemes joghatóság elve alapján bárki elfoghatja és felelősségre vonhatja. Ugyanannak a bűncselekménynek a parti tengeren - vagyis állami fennhatóság alá tartozó tengeri területen - történő elkövetése azonban már kívül esik ezen a körön, és az elkövetők üldözésére, továbbá a cselekmény megítélésére (fő szabály szerint) a parti állam illetékes hatóságai jogosultak.

Felmerül tehát a kérdés, hogy miféle nemzeti hatóságot lehet felhasználni a kalózko-

dás, vagyis a nyílt tengeren történő elkövetések elleni eredményes fellépéshez: a rendőrséget, a parti őrséget, a haditengerészetet? Az valószínűtlen, hogy bármely tengeri állam rendőrségének önmagában kapacitása lenne arra, hogy az állami joghatóságot a nyílt tengeren - amely a partvonalától legalább 12 tengeri mérföldre kezdődik - kikényszerítse. Néhányan a parti őrség feladatának tekintik ezt, ugyanakkor azt is látnunk kell, hogy a hatékony parti őrséggel nem rendelkező országok vannak túlnyomó többségben.

Mindezekből következően nyilvánvalónak tűnhet, hogy a véleményalkotók túlnyomó többsége az érintett államok haditengerészetét tekinti olyan állami hatóságnak, amely önmagában, vagy más hatóságokkal (pl. rendőri egységekkel) együttműködve eredményesen fel tud lépni a kalózkodás ellen. Ezt az álláspontot az is megerősíti, hogy az ENSZ Tengerjogi Egyezménye – utalva a hadihajók jogaira és kötelességeire – kifejezetten megengedi, hogy a hadihajók a nyílt tengeren rendészeti (*law enforcement*) feladatok végrehajtásában vegyenek részt.⁴ Mindez egyébként egy másik kérdést is felvet: miért akarná egy hadihajó a saját államának joghatóságát kikényszeríteni a nyílt tengeren? Nem lenne előnyösebb megvárni, amíg az érintett hajó eléri valamely állam parti vizeit, vagy akár behajózik valamelyik kikötőbe? Hasonlókép-

1 „Biztonságban leginkább az van a veszélytől, aki akkor is örködik, amikor biztonságban van.”

2 United Nations Convention on the Law of the Sea (UNCLOS), 10 December 1982 - Internet: http://www.un.org/Depts/los/convention_agreements/convention_overview_convention.htm (Letöltés: 2010. december 01.)

3 UNCLOS, 101. Cikk

4 UNCLOS, 110-111. Cikk

pen, a hadihajó miért nem tájékoztatja inkább az érintett hajó lobogója szerinti országot, hogy az megtegye a szükséges intézkedéseket?

A hadihajó, vagy annak állama általi közvetlen és haladéktalan cselekvés egyik oka lehet például, hogy az üldözendő cselekménynek hatása lehet az adott állam területére vagy területi vizeire, még akkor is, ha a tényleges elkövetésre a nyílt tengeren, esetleg sok tengeri mérföld távolságra kerül sor. Mindemellett megemlítendő, hogy sok esetben a hajót regisztráló állam azon hatóságai, amelyek képesek lennének a saját hajóikkal szemben a joghatóság kikényszerítésére, vagy egyáltalán nem léteznek, vagy nem rendelkeznek kellő erőforrásokkal ahhoz, hogy a nyílt tengeren a lobogójuk alatt közlekedő hajók által elkövetett valamennyi lehetséges jogszerűtlen magatartással szemben fellépjenek.⁵ Indokolt lehet tehát, hogy más állam hatóságai (hadihajói) pótolják ezeket a hiányzó képességeket.

Történelmi példák igazolják, hogy a nyílt tengeren kezdetektől fogva a hadihajók rendelkeztek a joghatóság kikényszerítéséhez szükséges eszközökkel és – nem utolsósorban – a felfegyverzett bűnelkövetőkkel szembeni fellépéshez szükséges megfelelő tapasztalattal. A tengeri kereskedelmi útvonalak – amelyek annak idején lehetővé tették a kontinensek közötti áruszállítást – védelme évszázadok óta a haditengerészet egyik központi küldetésének számít.⁶ A brit haditen-

gerészet 1890-s években betöltött szerepét *Humphrey H. Smith* tengernagy például így jellemezte:

„Nem hiszem, hogy a háborúra úgy gondoltunk, mint amit nagy H-val kellene írni. A haditengerészetre sokkal inkább úgy tekintettünk, mint a Világ Rendőri Erejére, mintsem valamilyen hadi intézményre. Úgy vettük, hogy a feladatunk a rendfenntartás a világon bárhol – megőrizni a civilizációt, a tengerpartokon kioltani tüzgócokat, és valamennyi nemzet kereskedelmi hajójának idegenvezetőjeként, filozófusaként, barátjaként cselekedni.”⁷

Napjaink kereskedelmére egyre inkább a globalizáció a jellemző: a kommunikáció legmodernebb vívmányainak felhasználása révén, a globális tőkeáramlás következtében a kereskedelem ma már észrevehetően elkülönül a tényleges ipari termeléstől és a megtermelt javak fizikai elosztásától. Mindezek ellenére ugyanakkor a nagy tömegű áruk fizikai szállításában továbbra is a tengeri útvonalaké a főszerep: a világ összes kereskedelmi áruszállításának mintegy 90%-a ma is hajón keresztül bonyolódik.⁸

Murphy szerint annak ellenére, hogy a „kereskedelem védelme” (*defense of trade*) címszó elég archaikusnak hangzik, az a haditengerészet, amely nem fordít kellő figyelmet

---

szetnek a tengeri kereskedelem védelme terén játszott szerepével. Ld. MCLENNAN, Bruce Clark: Contemporary maritime pressures and their implications for naval force structure planning - Internet: <http://ro.uow.edu.au/theses/604> (Letöltés: 2010. április 5.)

5 REED, Darren (4): The Exercise of Enforcement Jurisdiction on the High Seas: Exemptions to Exclusive Jurisdiction of the Flag State (Part 3 – The Effect on NATO Operations at Sea) – In NATO Legal Gazette, No. 16, 30 September 2008 – Ed.: ACT/SEE Legal Office – p. 8.

6 McLennan egy 2006-ban írt PhD értekezésében részletesen foglalkozik a haditengeré-

7 Idézi MCLENNAN, *ibid.*, p. 66.

8 MURPHY, Martin N: Suppression of Piracy and Maritime Terrorism. A Suitable Role for a Navy? – Naval War College Review, Summer 2007, Volume 60, Number 3 – Naval War College Press, 686 Cushing Road, Newport – p. 28.

a gazdasági küldetésére, vagyis arra, hogy megvédje a saját államának tengeren bonyolódó kereskedelmét, elveszti a gyökereit és messze kerül a valóságtól. A szabad hajóforgalmat fenyegető veszélyek elleni fellépés, még ha ezen veszélyek olyan irreguláris erők részéről jelennek is meg, mint például a kalózkodók vagy a terroristák, a kereskedelem védelmének feladatai közé tartozik.⁹

Az utóbbi időben azonban a viszonylag egyértelmű „kereskedelem védelme” kifejezést egyre gyakrabban helyettesítik a sokkal nehezebben értelmezhető „tengeri biztonság” (*maritime security*) kifejezéssel. Jóllehet a fogalomhasználatban történt változás bizonyos tekintetben indokoltnak tűnik, hiszen a fenyegetések is sokkal szerteágazóbbak, illetve összetettebbek lettek, a haditengerészet által használt „tengeri biztonság” fogalom mégis sokkal korlátozottabb, mint amit ez alatt a tenger ügyeivel foglalkozó nemzetközi szervezetek, a rendvédelmi hatóságok, vagy a kereskedelmi szállítók értenek. Sokan közülük úgy gondolják, hogy a „tengeri biztonság” végül is nem más, mint amit a haditengerészetnek mindig is biztosítania kellett.¹⁰ A „tengeri biztonság” viszont legtöbbször és a legtöbb helyen rendvédelmi feladat, amely a mai viszonyok között inkább a parti őrség feladatkörébe illik. A két értelmezés közötti különbség sokszor hozza felszínre a haditengerészetnek ezen összetett tengeri környezetben vállalható szerepe körüli vitákat.¹¹

Érdemes tehát ismételten feltenni e kérdést: mennyiben jelent testhezálló feladatot a haditengerészet számára a tengeri rendfenntartásban, vagyis a tengeri bűncselekmények (pl. kalózkodás, tengeren elkövetett terrorista akciók) visszaszorításában való részvétel? A

hadihajók hozzá tudnak-e érdemben járulni ezen erőfeszítésekhez, vagy jobb lenne az ilyen feladatokat más hatóságra bízni?

Murphy – röviden megválaszolva a kérdést – úgy véli, hogy a kalózkodás és a tengeri terrorizmus nem tartoznak azon fő fenyegetések közé, amelyekkel a haditengerészetnek hagyományosan és elsődlegesen foglalkoznia kellene. Minthogy azonban az új globális fenyegetések megjelenésével napjainkra lényegesen megváltozott a fegyveres erők feladatrendszere, a hagyományos értelemben vett „ellenség” – tehát államok reguláris fegyveres erőin – kívül számos egyéb veszélyforrással is szembe kell nézni. Ide tartozhatnak a lázadók, terroristák, szervezett bűnözői csoportok, és számos más, éppen aktuális és lehetséges „ellenség”. Ez a jelenség már egy határokon átnyúló és bizonytalan, összetettségét tekintve lényegesen bonyolultabb környezetet teremt. A hagyományos kétszereplős „felállás”, vagyis a két körvonala-lazható erő egymással szembeni felsorakoztatása helyett a mai fegyveres erők sokszor olyan konfliktusrendszerben találják magukat, amely magában foglalhat számos olyan fegyveres vagy nem fegyveres szereplőt, akik komoly veszélyt jelenthetnek a fegyveres erők eredeti küldetésére, de akikkel szemben ugyanakkor a fegyveres erő hagyományos alkalmazása rengeteg kérdést és problémát is felvet.¹² Ezzel összefüggésben *Murphy* utal azokra a kételkedő véleményekre, amelyek szerint amennyiben a haditengerészetnek hatékonyan kellene fellépnie a XXI. század új és rendkívül komplex biztonsági kihívásaival szemben, akkor a végrehajtás módját inkább a hadviselési módozatokhoz kellene igazítani, amelyek viszont sok tekintetben megrekedtek a XIX-XX. század szintjén.¹³ Indokoltnak tű-

9 MURPHY, p. 34.

10 MURPHY, pp. 36-37.

11 MURPHY, p. 39.

12 MURPHY, p. 35.

13 MURPHY, p. 24.

nik tehát ehelyütt röviden megvizsgálja a haditengerészet számára a tengeri rendfenntartás körében rendelkezésre álló jogi és fizikai eszközöket.

A HADIHAJÓK JOGAI

A hajóknak két olyan csoportja van, amelyek teljes immunitást élveznek a nyílt tengeren más államok beavatkozási joga alól: a hadihajók, illetve a kormányzati tulajdonban levő, nem kereskedelmi célú hajók. A hadihajók és a nem kereskedelmi célból üzemeltetett állami hajók (pl. kutató hajók) tehát a nyílt tengeren csak a lobogójuk szerinti állam joghatósága alá tartoznak, minden más állam joghatósága alól mentességet élveznek.¹⁴

A hadihajó olyan hajó, amely egy állam fegyveres erejéhez tartozik, viseli az ilyen hajókat nemzetiségük alapján megkülönböztető külső jeleket, az adott állam kormánya által megfelelően kinevezett tiszt parancsnoksága alatt áll, akinek a neve a megfelelő szolgálati vagy ezzel egyenértékű lajstromban szerepel, és a hajón olyan legénység szolgál, amely a reguláris fegyveres erők fegyelmi szabályzata alá tartozik.¹⁵

Amint azt az USA által képviselt korabeli álláspont¹⁶ is tükrözi, talán a kodifikáció előtti

legismertebb szokásjogi szabály volt a feldeírítés (*reconnaissance*) joga, amely feljogosította a hadihajót a nyílt tengeren közlekedő hajó megközelítésére, és arra, hogy azonosítás céljából megállásra felszólítsa. Ugyanakkor ez a jog mindig is szigorúan korlátozva volt, aminek következtében az ily módon felszólított hajóknak nincs valódi kötelezettsége, hogy a felszólításnak engedelmességen. Ez a jog ugyanis semmiféleképpen sem keverendő össze a hadihajóknak az UNCLOS 110. Cikke által bizonyos körülmények között megengedett látogatás jogával (*right of visit*).¹⁷

A nemzetközi jog mai szabályai alapján a nyílt tengeren közlekedő hadihajók rendelkeznek néhány további jogosultsággal is, amelyek nélkülözhetetlenek a tengeri biztonság fenntartása körébe tartozó feladataik eredményes végrehajtásához. Az elfogás (*interception*) átfogó kategóriája ugyanis magában foglalja a másik hajó megállásra felszólítását (*hailing*), a hajó területére lépést (*boarding*), a személyzet kihallgatását (*interrogating*), a hajó átkutatását (*searching*), a hajó és/vagy szállítmánya lefoglalását (*seizing*) és személyek letartóztatását (*arresting*).¹⁸ Ezen jogok gya-

---

képpen sem használható a megközelített hajó inzultálására, vagy benne történő károkozásra, vagy hogy megakadályozza a hajók jogszerű közlekedését.” Ld. The Marianna Flora, 24 U.S. 11 Wheat. 1 (1826) – U.S. Supreme Court – Internet: <http://supreme.justia.com/us/24/1/> (Letöltés: 2009. április 4.)

14 UNCLOS, 95-96. Cikk. Mindkét csoportba tartozó hajók elvesztik az immunitásukat, amennyiben a legénységük fellázad, átveszi a hajó feletti irányítást, és kalóztevékenységet kezd folytatni (Ld. UNCLOS 102. Cikk)

15 UNCLOS, 29. Cikk. Ld. még DUNAI-KARDOS-KENDE-NAGY: Nemzetközi jogi szerződések és dokumentumok – Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest (1991) – p. 145.

16 „Semmilyen körülmény nem zárja ki azt, hogy a hadihajók a kereskedelmi hajókat a nyílt tengeren megközelítsék annak érdekében, hogy valódi jellegükről megbizonyosodjanak. Ez a jog feltétlenül megkívánja a hatáskör tisztességes és diszkrét gyakorlását, amely semmi-

17 REED, Darren (1): The Exercise of Enforcement Jurisdiction on the High Seas: Exemptions to Exclusive Jurisdiction of the Flag State – In.: NATO Legal Gazette, No. 12, (14 March 2008) – Ed.: ACT/SEE Legal Office – p. 9.

18 REED (1), p. 15. Ezen cselekményekről részletesebben ld. The Commander's Handbook On The Law Of Naval Operations (Edition July 2007) - NWP 1-14M/MCWP 5-12.1/COMDT-PUB P5800.7A – p. 4-6, para. 4.4.4.

korlását azonban további garanciális szabályok színesítik, biztosítva a hadihajók intézkedései által érintett más államok (ld. lobogó szerinti állam, parti állam) szuverenitásának érvényesülését. Mindezekkel kapcsolatban az alábbiakat feltétlenül ki kell emelni:

a) Nyilvánvaló, hogy egy hadihajó – a lobogója szerinti állam joghatóságát gyakorolva – jogosult a nyílt tengeren ugyanazon állam lobogója alatt közlekedő kereskedelmi hajó feltartóztatására és átvizsgálására. Ezzel szemben a hadihajónak már bizonyos mértékig korlátozott a fellépési lehetősége (ld. hajó területére lépés, átvizsgálás), amennyiben a nyílt tengeren olyan hajóval szemben kíván eljárni, amely nem a hadihajó államának lobogója alatt közlekedik, de mégis ésszerű alap van annak a feltételezésére (*reasonable grounds for suspecting*), hogy a hajó illegális tengeri tevékenységben (pl. kalózkodás, rabszolga kereskedelem, engedély nélküli műsorsugárzás¹⁹) vesz részt.²⁰ A hadihajó további cselekvési lehetőségei attól függenek, hogy az átvizsgálandó hajóra lépést követően a gyanú megerősödik-e, és hogy a hajó milyen jogtalan tevékenységben vett részt.

b) Logikusnak tűnik, és az UNCLOS meg is engedi, hogy egy állam az államhatárán túl, a nyílt tengeren is tovább üldözhesse (*hot pursuit*) azt a hajót, amely még az érintett állam területén követte el a jogsértést. Amennyiben egy idegen hajó nem engedelmeskedik a „megállj!” parancsnak, és nem veti alá magát a parti állam joghatóság-gyakorlásának akkor, amikor a parti államnak jó oka van annak feltételezésére, hogy az idegen hajó ezen parti állam jogszabályait megsértette, ezt a hajót a nyílt tengeren is tovább lehet üldözni, és a parti állam a nyílt tengeren – akár erő-

szakkal is – gyakorolhatja joghatóságát. Ennek a jognak persze szigorú korlátai vannak, amelyek közül a legfontosabb az, hogy az üldözésnek még az üldöző állam parti tengerén, belső vizein vagy csatlakozó övezetében²¹ kell elkezdődnie, és az üldözést nyomban be kell szüntetni, ha az üldözött idegen hajó a lobogója szerinti államnak, vagy harmadik államnak a területére (parti tengerére) lép.²²

Az általános szabályok szerint ugyanakkor nincs arra lehetőség, hogy - az üldözésre vonatkozó analógiával élve - a hadihajó a kalózhajót a nyílt tengerről egy másik állam parti tengerén keresztül is automatikusan tovább üldözze. A parti tengerre lépés pillanatától ugyanis a parti állam hatáskörébe tartozik a szükséges intézkedések megtétele. Ilyen esetben tehát az üldöző hajónak értesítenie kell a jogsértő hajó belépéséről az érintett parti államot, és fel kell ajánlania segítségét. Ebből következően nem tekinthető vétlen áthaladásnak (*innocent passage*)²³ – és így a nemzetközi jog megsértésének minősül – egy idegen hadihajó részéről az üldözés folytatása egy állam parti tengerén keresztül anélkül, hogy az érintett állam ehhez előzetesen hozzájárult volna.²⁴

19 Feltéve, hogy a jogellenes műsorsugárzás ahhoz az államhoz kapcsolódik, amelyhez a hadihajó is tartozik. Ld. UNCLOS, 109. Cikk

20 UNCLOS, 110. Cikk

21 A csatlakozó övezet (*contiguous zone*) a partvonalától számított legfeljebb 24 tengeri mérföldes terület, amelyen a parti államnak joga van fellépni azokkal szemben, akik megsértették (vagy már megsértették) a parti állam vám-, pénzügyi, bevándorlási vagy egészségügyi szabályait. Ld. UNCLOS, 33. Cikk

22 UNCLOS, 111. Cikk (3) bekezdés.

23 Az „*innocent passage*” joga azt a lehetőséget biztosítja, hogy a hajók – szükség szerint – valamely állam parti tengerén keresztülhaladva a legrövidebb úton elérjék célállomásukat.

24 Az UNCLOS 19. Cikk (2) bekezdésének (I) pontja szerint az üldözést úgy kell tekinteni, mint amelynek nem az áthaladás az elsődleges célja.

Smith ugyanakkor az 1950-ben kiadott tanulmányában úgy vélte, hogy azokon a területeken, ahol a kalózkodás elterjedt, többnyire egyáltalán nincs, vagy ha létezik is, akkor nagyon gyenge az a végrehajtó hatalom, amelynek fel kellene lépnie a kalózokkal szemben. Álláspontja szerint, amennyiben valóban ez a helyzet, akkor a külföldi haditengerészeti egységeknek nem kell tétovázniuk amiatt, hogy üldözhetik-e a kalózokat az adott ország parti tengerén, vagy akár megtámadhatják-e a kalózokat a tengerparton.²⁵ Ezt a véleményt osztja *Bahar* is, aki szerint amennyiben egy cselekmény az UNCLOS 101. Cikke alapján kalózkodásnak minősül, akkor a kalózállás műveletben résztvevő erők mind politikailag, mind jogilag feljogosítva érezhetik magukat arra, hogy – hivatkozva az egyetemes joghatóságra – a kalózokat a nyílt tengerről a parti tengerre belépve is tovább üldözzék. Úgy véli, hogy ilyen célból a külföldi erők parti tengerre történő belépésének csak az a feltétele, hogy minden lehetséges eszközzel próbálják meg beszerezni a parti állam hozzájárulását, de a kifejezett hozzájárulást nem kell bevárniuk. Amennyiben azonban a parti állam a művelet átvételéről dönt, akkor a külföldi erőknek be kell szüntetniük az akció végrehajtását, és át kell engedniük azt a parti állam számára.²⁶ Figyelemre méltó, hogy ugyanezen álláspontot tükrözi az USA haditengerészete, tengerészgyalogsága és parti őr-

sége által a tengeri műveletek jogáról kiadott parancsnoki kézikönyv is.²⁷

Olyan vélemény is létezik azonban, miszerint ha egy parti állam nem teljesíti a kalózállás fellelőre vonatkozó kötelezettségét, akkor erre hivatkozással a jogaikban sértett (vagyis a kalózkodással fenyegetett) országok ellenintézkedések megtételére jogosultak, amelyek magukban foglalhatják a kalózoknak a nyílt tengerről a mulasztó állam parti tengerén keresztül történő üldözését is az elfogás, illetve lefoglalás érdekében. *Reed* úgy véli, hogy mindez értelemszerűen magával vonhatja az UNCLOS 105. Cikkének kiterjesztését is, amely egyébként az elfogást és a lefoglalást a nyílt tengerre korlátozza.²⁸

Úgy tűnhet tehát, hogy a nemzetközi jogi szabályok alapján a kalózok elfogására rendelkezésre álló földrajzi területet illetően tágabb értelmezésre is lehetőség van. Amint azonban a közelmúltban látható volt, a kiterjesztő értelmezés lehetősége nem általánosan elfogadott. Az elmúlt években Szomália komoly nehézségekbe ütközött a parti tenger hatékony ellenőrzésével kapcsolatban, ebből következően ez a terület a – nem szomáliai hadihajók által üldözött – kalózok egyik fő menedékhelye lett. Mindez nyilvánvalóan annak a ténynek is köszönhető, hogy a jelenlegi nemzetközi jogban nincs arra vonatkozó egyértelmű rendelkezés, amely megengedné egy hadihajónak, hogy a kalózokat a nyílt tengerről egy másik állam felségvizein is tovább üldözzék.

c) A „konstruktív jelenlét” (*constructive presence*) elvét főként olyan esetekben alkalmazzzák, amikor egy főhajó (*mother ship*)²⁹

25 SMITH, H. A.: *The Law and the Custom of the Sea – The London Institute of World Affairs*, Frederick A. Praeger Inc. (Second edition, 1950), p. 51.

26 BAHAR, Michael: *Attaining Optimal Deterrence at Sea: A Legal and Strategic Theory for Naval Anti-Piracy Operations – Vanderbilt Journal of Transnational Law*, Vol. 40 (2007), pp. 1-85. – Internet: <http://ssrn.com/abstract=982679> (Letöltés: 2009. március 30.), p. 70.

27 *The Commander's Handbook On The Law Of Naval Operations*, p. 3-6., para. 3.5.3.2.

28 REED (1), p. 18.

29 A kalózkodás esetében az ún. „*mother ship*” olyan nagyobb hajót jelent, amelyek bázisá-

több kisebb hajót (*contact boat*) használ valamely tiltott cselekmény végrehajtására (pl. valamely dolognak a nyílt tengerről a parti állam területi vizeire való csempészésére), vagyis amikor a főhajóhoz tartozó kisebb hajók követik el ténylegesen a bűncselekményt olyan területen, amelyen a parti államnak joghatósága. Ebben az esetben a parti államnak joghatósága lesz a főhajóra vonatkozóan is, mintha ez az állam területi vizein tartózkodna.³⁰

A HADITENGERÉSZETI EGYSÉGEK FELLÉPÉSI LEHETŐSÉGEI A SZOMÁLIAI KALÓZOKKAL SZEMBEN A NEMZETKÖZI JOG ALAPJÁN

Jól látható, hogy a fent vázolt általános nemzetközi jogi keretek - elkülönítve egymástól a nyílt tengeren, illetve a parti tengeren érvényesülő jogi rendszert - igyekeznek egyensúlyt teremteni a tengeri rendfenntar-

---

ról kiindulva kisebb hajók, csónakok, esetleg helikopterek a partoktól távolabbi részeken is eredményesen végrehajthatják akcióikat. Az ilyen hajók elleni védekezés egyik eredményes módja lehet a róluk megszerzett információk közreadása. (erre példákat ld. Somali Pirates seize supertanker Sirius Star (November 18, 2008) – Internet: <http://www.maritimeterrorism.com/2008/11/18/somali-pirates-seize-supertanker-sirius-star/> (Letöltés: 2008. november 30.) Az „anyahajó” koncepció végeredményképpen ugyanazt az elvet alkalmazza, mint amelyet a hagyományos tengerészeti erők más eszközökkel, más célra és más elnevezéssel (*carrier*) használnak.

30 REED, Darren (2): *The Exercise of Enforcement Jurisdiction on the High Seas: Exemptions to Exclusive Jurisdiction of the Flag State (Part 2 – The Exemptions under Other Treaties and Customary International Law)* – NATO Legal Gazette, No. 13, (30 April 2008) – Ed.: ACT/SEE Legal Office – p. 9.

tásban érdekelt, és határozott fellépésre képes államok, valamint a kalózcselekmények miatt érintetté vált más (pl. lobogó szerinti, vagy parti) államok érdekei között. E relációban valamennyi érintett országnak gondoskodnia kell a vonatkozó normák érvényre juttatásában, és az elvárt együttműködés révén lényegesen csökkenthető a jogi rezsimek elkülönítése miatti végrehajtási nehézségek. Ha azonban az együttműködni hivatott államok közül valamelyik nem képes, vagy nem akarja ellátni a feladatát, a lefektetett nemzetközi jogi keretek a cselekvés merev akadályává válnak, a nyílt tengerre korlátozva a nemzetközi fellépés lehetőségét, és nyugodt búvóhelyet kínálva a bűnelkövetőknek a cselekvést mellőző állam parti tengerén.

Az Ádeni-öbölben - mint a Nyugat-Európát és az Amerikai Egyesült Államokat a Távolság-Kelettel összekötő stratégiai tengeri szállítási útvonalon - tömeges méreteket öltő kalóztámadások 2008-ra globális biztonsági kockázattá váltak. A somáliai Átmeneti Szövetségi Kormány (TFG) a helyzet kezelése érdekében az ENSZ Biztonsági Tanácsához fordult, kérve a BT intézkedését, és a nemzetközi közösség segítségét. Az egymást követő BT határozatok jól tükrözik, hogyan törekedett a nemzetközi közösséget képviselő Biztonsági Tanács a somáliai kalózkodás elleni eredményes fellépést gátló, az UNCLOS által megfogalmazott merev nemzetközi jogi korlátok lebontására³¹, ideértve mindenekelőtt

---

31 Az ENSZ Alapokmány 25. Cikke szerint az ENSZ tagállamai kötelezettséget vállaltak arra, hogy a BT határozatait megfelelően elfogadják és végrehajthatják. Ld. Charter of the United Nations – Internet: <http://www.un.org/aboutun/charter/index.shtml> (Letöltés: 2008. március 9.) A BT határozatok ily módon a nemzetközi jog részévé válnak, a bennük foglalt felhatalmazások pedig – a „*lex specialis derogat legi generali*”-elv alapján – a nemzetközi jog általános szabályai fölé emelkednek.

a Szomália területére való belépés lehetővé tételét, továbbá a katonai (elsősorban haditengerészeti) eszközök egyre kiterjedtebb alkalmazására történő felhatalmazások kiadását. Amint azonban a BT erre mindannyiszor külön felhívta a figyelmet, a kalózkodás, és más büntetendő tengeri cselekmények elleni harc jogi kereteit a nemzetközi jog, ezen belül is az UNCLOS határozza meg, a tárgyra vonatkozó BT határozatokban foglalt egyedi felhatalmazások tehát kizárólag a szomáliai helyzetre vonatkoznak, és nem teremtenek precedenst a más országokban előforduló, hasonló problémák megoldására.

A) A témánk szempontjából említést érdemlő első ENSZ BT határozat 2008 júniusában született. A 1816. számú határozatában³² a BT úgy döntött, hogy a TFG-vel a kalózkodás visszaszorítása céljából együttműködő, és erről a TFG-t előzetesen tájékoztató államok beléphetnek Szomália területi vizeire a kalózkodás és a tengeri fegyveres rablások visszaszorítása érdekében, és a nemzetközi jog rendelkezései alapján minden szükséges eszközt felhasználhatnak (*use all necessary means*) a kalózkodás és a tengeri fegyveres rablások³³ visszaszorítása érdekében.

Ez a rendelkezés tehát megengedte más államok hadihajói számára a kalózkodás üldözését a nyílt tengerről a szomáliai parti vizeken keresztül is. Ugyancsak megengedte az e tekintetben a TFG-vel együttműködő államoknak, hogy fellépjenek az olyan magatartásokkal

szemben a parti tengeren, amelyek a nyílt tengeren egyébként kalózkodásnak minősülénének.

A 1816. sz. BT határozat talán legnagyobb hiányossága, hogy nyitva hagyta azt a kérdést, hogy ki és milyen jogi alapon vonná felelősségre egy idegen állam hadihajója által elfogott szomáliai kalózokat. *Reed* szerint a felmerülő problémák szemléltetésére az alábbi hipotetikus példa hozható fel: „A” állam hadihajója a Határozat értelmében a szomáliai partok mentén járőrözve fegyveres rablással gyanúsítható személyeket fog el. Mivel azonban „A” ország nemzeti joga csak az „A” ország szárazföldjén, illetve a parti vizein elkövetett fegyveres támadásokat rendeli büntetni, a gyanúsítottak nem követtek el jogsértést az „A” ország joga szerint, ezért nem is állíthatók „A” ország bírósága elé. A gyanúsítottak viszont nagy valószínűséggel megszegték a szomáliai büntető törvényeket, ezért – logikusan – a szomáliai bíróságok elé állítandók. Mindemellett „A” ország esetleg az Emberi Jogok Európai Egyezményének is részese, és fennáll a veszélye annak, hogy a gyanúsítottaknak – a szomáliai hatóságoknak való átadásuk esetén – nem lesz lehetőségük a tisztességes bírói eljáráshoz és/vagy embertelen, illetve megszegő elbánásban vagy büntetésben fognak részesülni, amelyek elmentésben állnak az Emberi Jogi Egyezmény 3. és 6. Cikkeivel. Következésképpen, a hadihajó nem fogja a gyanúsítottakat átadni a szomáliai hatóságoknak, hanem az őrizetbe vett személyek a hadihajó fedélzetén maradnak megválaszolatlanul hagyva a „Mi legyen most velük?” kérdést.³⁴

A 1816. sz. BT határozatban foglalt felhatalmazások további hiányossága, hogy csak

32 UNSCR 1816 – S/RES/1816 (2 June 2008)
– Internet: <http://www.un.org/Docs/sc/unscreolutions08.htm> (Letöltés: 2008. december 7.)

33 Minthogy a kalózkodás definíciójának lényeges eleme a nyílt tengeren történő elkövetés, a parti tengeren elkövetett azonos cselekmények megjelölésére a „tengeri fegyveres rablás” (*armed robbery at sea*) kifejezést szokták alkalmazni.

34 REED, Darren (3): Piracy off Somalia; United Nations Security Council Resolution 1816 – NATO Legal Gazette, No. 14, (30 May 2008) – Ed.: ACT/SEE Legal Office – p. 13.

korlátozott körre terjesztette ki a Szomália parti vizeire való belépés lehetőségét, csökkentve ezzel a cselekvés szempontjából szóba jöhető hajók számát. A lehetséges problémákat Reed³⁵ az alábbi példákkal szemléltette, amelyekhez három olyan hajót vett alapul, amelyek a szomáliai parti tengerhez közel, de még a nyílt tengeren tartózkodnak:

- „A” hajó egy olyan állam hadihajója, amely a szomáliai Átmeneti Szövetségi Kormánnyal együttműködik a kalózkodás visszaszorításában;
- „B” jelű hajó egy olyan állam hadihajója, amelyik nem működik együtt a szomáliai Kormánnyal;
- „C” jelű hajó egy olyan állam kereskedelmi hajója, amely a szomáliai Kormánnyal együttműködik.

1. eset: Sok kisebb hajó látható a nyílt tengeren, amint körbevesznek egy kereskedelmi hajót, majd a legénységük éppen megszállja azt. A kereskedelmi hajó egy rövid segélyüzenetet küld, miszerint megtámadták. Logikusan szemlélve a dolgot, alapos a gyanú arra, hogy kalóztevékenység végrehajtására került sor, ezért a hatályos nemzetközi jogi szabályok alapján „A” és „B” hajó akcióba léphet, „C” hajó azonban nem.³⁶

2. eset: Hasonló az 1. esethez, csak a kisebb támadó hajók és az általuk megtámadott/elfoglalt kereskedelmi hajó – látva, hogy „A”

és „B” hadihajók közelednek – bemenekülnek a szomáliai parti vizekre. Ebben az esetben „A” hajó – immáron az ENSZ BT 1816. sz. határozatában foglaltak alapján – folytathatja az üldözést és mindazon jogosítványokkal rendelkezik, mintha a nyílt tengeren lenne, míg „B” hajó kénytelen feladni az üldözést mindaddig, amíg a szomáliai Kormány nem engedélyezi számára a területi vizekre történő belépést.

3. eset: A 2. eset azzal a különbséggel, hogy a kisebb támadó hajók és az általuk megtámadott/elfoglalt kereskedelmi hajó nem szomáliai, hanem pl. kenyai parti vizekre lép(nek) be. Ebben az esetben az „A” és „B” hadihajóknak egyaránt fel kell hagyniuk az üldözéssel, amíg a kenyai Kormány nem adja beleegyezését a területi vizekre történő belépéshez, és az akció folytatásához.

4. eset: Hasonló, mint az 1. eset, csak a támadás a szomáliai parti vizeken történik. Ebben az esetben „A” jelű hajó – hivatkozva az ENSZ BT 1816. számú Határozatában foglaltakra – cselekedhet, „B” és „C” jelű hajó azonban nem.

5. eset: Az „A”, „B”, és „C” jelű hajók rádióüzenetet kapnak egy kereskedelmi hajótól a szomáliai parti vizekről, amely szerint a személyzet egy csoportja fegyvereket szerzett, és elkezdte kirabolni a hajó utasait és a személyzet másik csoportját. Ez a cselekmény nyilvánvalóan fegyveres rablásnak számít, de nem tartozik a kalózkodás fogalma alá (hiszen nem nyílt tengeren történt). Ismételten tehát csak az „A” jelű hajó léphet akcióba, hivatkozva az ENSZ BT határozatában foglaltakra.

6. eset: Az 5. esethez hasonló, azzal a különbséggel, hogy az üzenetet küldő kereskedelmi hajó a nyílt tengeren tartózkodik. Ebben az esetben a diszkriminált cselekmény nem tartozik az ENSZ BT határozat alá, de a nemzetközi jog sem engedi meg (talán a kiterjesztett értelemben vett jogos védelem

35 REED (3), pp. 13-14.

36 Amint ugyanis a fentiekben részletesen kifejtésre került, az UNCLOS 107. és 110. Cikkei szerint csupán hadihajóknak van joguk egy másik hajó átvizsgálására, amennyiben észszerű gyanú van ez utóbbinak kalózkodásban való részvételére. Kalózkodásra hivatkozással lefoglalást végrehajtani szintén csak hadihajóknak, illetve olyan hajóknak van joguk, amelyeket mint valamely kormány szolgálatában állókat és ily módon megfelelően felhatalmazottakat ekként láthatóan megjelöltek és nyilvántartásba vettek (pl. a parti őrség hajói).

esetét kivéve), hogy „A” vagy „B” hajó automatikusan akcióba lépjen, mivel a támadók már a kereskedelmi hajó fedélzetén vannak, és innentől a lobogó államának joghatósága kell, hogy érvényesüljön. Következésképpen, más államok hadihajóinak akciójához a megtámadott hajó lobogója szerinti állam előzetes engedélye szükséges.³⁷

Jól látható tehát, hogy a 1816. számú ENSZ BT Határozat rendelkezései – jöllehet Szomália esetében feloldottak bizonyos joghatósági akadályt – számtalan kérdést nyitva hagytak, amelyek megválaszolása nélkül a kalózelleses nemzetközi fellépés, ide értve a haditengerészeti egységek akcióit is, nem lehetett sikeres.

B) A 2008 októberében elfogadott 1838. számú Határozatában³⁸ az ENSZ BT külön megjegyezte, hogy egyre szélesebb területen egyre erőszakosabb kalóztámadások végrehajtására került sor a szomáliai partok mentén, amelyek során nehézfegyverzet és nagyobb távolságokra is alkalmazható eszközök felhasználására is sor került. Erre tekintettel felhívta a tengeri tevékenységek biztonságában érdekelt államokat, hogy – összhangban a nemzetközi jog szabályaival – aktívan vegyenek részt a szomáliai partok menti nyílt tengeren történő kalózkodás elleni harcban, ide értve haditengerészeti egységek és katonai repülőgépek telepítését is, továbbá felhatalmazta a szomáliai partok mentén katonai egységeket telepítő államokat, hogy – a nemzetközi jog szabályai szerint – alkalmazzák a szükséges eszközöket a kalózkodás

visszaszorítása érdekében. Megállapítható tehát, hogy az ENSZ BT ezen határozatában már egyértelműen a katonai eszközök alkalmazására adott lehetőséget.

C) Az 1846. számú ENSZ BT Határozat³⁹ témánk szempontjából releváns rendelkezése az, amelyben a BT felhatalmazta a kalózelleses harc érdekében egységeket telepítő államokat és regionális szervezeteket (így a NATO-t, és az EU-t is) arra, hogy – összhangban a vonatkozó nemzetközi jogi előírásokkal – lefoglalják a kalózkodáshoz és tengeri fegyveres támadásokhoz használt, vagy ilyen gyanúval érintett hajókat, fegyvereket és más eszközöket, és rendelkezzenek ezek felett.

D) 2008 végére a kalózelleses műveletek relatív sikertelenségének okát sokan abban látták, hogy az akciók csak a tengeren kerültek végrehajtásra, és a figyelem a konkrét kalózcselekmények elkövetésének megakadályozására irányult, holott egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a szomáliai kalózkodás is a (nemzetközi) szervezett bűnözés egyik megnyilvánulási formája, amelynek kapcsolódási pontjait a szárazföldön kell keresni. Minthogy azonban Szomália – még akkor is, ha bukott államként (*failed state*) emlegetik – szuverenitásának és függetlenségének tiszteletben tartása továbbra is fontos szempont maradt, a kalózelleses akcióknak a szomáliai szárazföldi területre való kiterjesztéséhez ismét ENSZ BT határozatra volt szükség. A 2008. december 16-án elfogadott 1851. számú Határozat⁴⁰ 6. pontjában a BT felhatalmazta az együttműködő országokat, hogy

37 Ebben a változatban az „A” és „B” jelű hajók reakciója nagymértékben függhet a saját államuknak az esettel kapcsolatos álláspontjától is.

38 UNSCR 1838 – S/RES/1838 (7 October 2008) – Internet: http://www.un.org/Docs/sc/unsc_resolutions08.htm (Letöltés: 2008. december 7.)

39 UNSCR 1846 – S/RES/1846 (2 December 2008) – Internet: http://www.un.org/Docs/sc/unsc_resolutions08.htm (Letöltés: 2008. december 7.)

40 UNSCR 1851 – S/RES/1851 (16 December 2008) – Internet: http://www.un.org/Docs/sc/unsc_resolutions08.htm (Letöltés: 2008. december 20.)

Szomália területén (*in Somalia*) megtegyenek minden olyan szükséges intézkedést, amely a kalózkodás visszaszorítása érdekében megfelelő, feltéve, hogy ezek összhangban vannak a szomáliai Kormány felkérésével, valamint a vonatkozó nemzetközi humanitárius és emberi jogi szabályokkal. A rendelkezés lényege tehát, hogy a külföldi országok viszonylag széles körben végrehajtható intézkedései (akciói) immár nem csupán a szomáliai parti tengerre, hanem Szomália szárazföldi területeire is kiterjedhetnek.⁴¹

A fentiek alapján úgy tűnhet, hogy – mivel az ENSZ BT hathatós közreműködésével gyakorlatilag elhárultak a legfőbb nemzetközi jogi akadályok a szomáliai kalózkodás fegyveres erővel történő megoldása elől – a siker most már csak a határozott katonai fellépésen múlik. Az a tény azonban, hogy a nemzetközi (NATO, EU, egyéb többnemzeti keretek között, vagy saját nemzeti zászló alatt közlekedő) hadihajó flotta mintegy két éve tartó folyamatos járőrözése ellenére a kalóztámadások – csökkentek ugyan, de – még mindig nagy számban fordulnak elő a szomáliai partoknál, azt jelzi, hogy a pusztán katonai eszközök alkalmazására épített

kalózellenes stratégia nem hozta meg a várt eredményt, és a probléma ún. átfogó megközelítése (*comprehensive approach*) ez esetben is sokkal célravezetőbb.

A KATONAI FELLÉPÉS KORLÁTOZOTT EREDMÉNYESSÉGÉNEK LEHETSÉGES OKAI

Annak ellenére, hogy a kalózellenes akciókban részt vevő többnemzeti fegyveres erők a vízi, légi, és szárazföldi katonai eszközök igen széles skáláját (beleértve a legmodernebb technológiát is)⁴² felvontatják, bebizonyosodott, hogy a fegyveres erők – az egyre gyakoribb sikeres akciók⁴³ ellenére is – csak korlátozott szerepet játszhatnak a szomáliai kalózkodás elleni sajátos küzdelemben.⁴⁴ Ezt bizonyítja az a tény, hogy 2010-ben 286 kalózincidens történt a Szomália-menti tengerszakaszon, amelyek eredményeként 67

41 Figyelemre méltó, hogy az amerikaiak által beterjesztett szövegjavaslat szerint ezen határozat kifejezetten megemlítette volna a szomáliai légtérben történő művelet-végrehajtást is (*including air space*), az elfogadott szöveg azonban ezt nem tartalmazta, egyesek véleménye szerint ezzel nyitva hagyva a légtérhasználat kérdését. Ld. HEILPRIN, John – BURNS, Robert: US seeks right to hit pirates on land and in the air – Internet: <http://news.scotsman.com/world/US-seeks-right-to-hit.4787372.jp> (Letöltés: 2009. március 6.) Ezzel kapcsolatban ld. még. US says piracy resolution allows for air strikes in Somalia – Internet: <http://www.infowars.com/us-says-piracy-resolution-allows-for-air-strikes-in-somalia/> (Letöltés 2009. május 5.)

42 Erről részletesbben ld. AXE, David: 4 Fronts for Pirate-Navy Battles as Pirate Attacks Continue – Internet: <http://www.popularmechanics.com/technology/military/4285201?page=1> (Letöltés: 2010. december 10.)

43 Az ENSZ főtitkárának 2010. október végi jelentése szerint – a jelentéssel érintett egy éves időszakban – az EU Atalanta műveletben részt vevő hajók 60, a NATO Ocean Shield műveletben részt vevő hadihajók pedig 148 kalóztámadást vertek sikeresen vissza. Ld. Report of the Secretary-General pursuant to Security Council resolution 1897 (2009) – S/2010/556 (27 October 2010) – Internet: <http://www.un.org/Docs/sc/sgrep10.htm> (Letöltés: 2010. november 20.), p. 6., para. 25., 28.

44 Ld. Official: Dialogue, not military might, solution to Somali piracy – Internet: <http://www.earthtimes.org/articles/news/245506,official-dialogue-not-military-might-solution-to-somali-piracy.html> (Letöltés: 2009. december 02.)

hajót foglaltak el a kalózok, fedélzetükön 1130 hajóssal, és még 2011. február elején is 714 hajóst tartottak fogva a tengeri haramiák mintegy 30, Szomália különböző helyein veszteglő hajón, váltságdíjra számítva.⁴⁵

A szomáliai kalózok elleni katonai fellépés korlátozott eredményességének több oka is van, amelyek – a teljesség igénye nélkül – az alábbiak szerint foglalhatók össze:

A) A szomáliai kalózok „műveleti területe” hatalmas tengeri területet jelent, amelybe nem csupán a Szomália tengerpartja⁴⁶ melletti közvetlen tengerrész, illetve az Ádeni-öböl területe⁴⁷ tartozik, hanem újabban kiterjed az Indiai-óceán nyugati részének a szomáliai partoktól távolabb eső részeire is.⁴⁸ Ekkora

területet lehetetlenség bármilyen eszközzel is szigorú ellenőrzés alatt tartani.⁴⁹ Az ellenőrzés koncentrálhatósága érdekében azonban a szomáliai partoktól mintegy 200 tengeri mérföldes távolságban kialakításra került egy ún. tengeri biztonsági őrzjáratozási terület (*maritime security patrol area*), amelyre kiemelt figyelmet fordítanak a tengerészeti erők, valamelyest biztonságosabbá téve ezáltal a tengernek legalább ezt a részét.⁵⁰ Emellett, az Ádeni-öbölben áthaladó kereskedelmi hajók fokozottabb védelmét hivatott szolgálni az EU által kezdeményezett tengeri folyosó (*Internationally Recommended Transit Corridor - IRTC*) is, amely kellő távolságban van mind a szomáliai, mind pedig a jemeni partoktól, ezáltal - szükség szerint - nagyobb beavatkozási lehetőséget nyújt a hadihajók számára. Az őrzjáratozással nem érintett, de a kalózok által mégis fenyegetett tengerrész azonban továbbra is hatalmas marad, különösen, ha figyelembe vesszük, hogy az utóbbi időben a kalózok a szomáliai tengerparttól akár 1000-1300 tengeri mérföld (kb. 1850-2400 km) távolságban is képesek voltak támadásokat végrehajtani.⁵¹

45 Launch of the Action Plan to promote the 2011 World Maritime Day theme “Piracy: orchestrating the response”, IMO Headquarters (3 February 2011) - Internet: <http://www.imo.org/About/Events/WorldMaritimeDay/Documents/WMD%20theme%20launch%203%20Feb%202011%20all%20speeches.pdf> (Letöltve: 2011. február 7.), p. 1.

46 Szomáliának 3025 km hosszú tengerpartja van. Összehasonlításképpen: ez közel 1,4-szer hosszabb, mint Magyarország államhatárának teljes hossza. Forrás: CIA Factbook, Somalia – Internet: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/so.html> (Letöltés: 2008. december 19.)

47 1480 km hosszú, 480 km széles. Forrás: Encyclopaedia Britannica – Internet: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/5650/Gulf-of-Aden> (Letöltés: 2009. december 1.)

48 Az EU NAVFOR műveleti területe mintegy 4 millió négyzetkilométer, amelybe beletartozik a Vörös-tenger déli része, az Ádeni-öböl, és az Indiai-óceán nyugati része (beleértve a Seychelle-szigeteket is). Ez a terület 30-szor nagyobb, mint Anglia, 10-szer nagyobb, mint Németország, vagy 7-szer nagyobb, mint Franciaország vagy Spanyolország. Forrás: EUNAVFOR Somalia, Mission - Internet:

<http://www.eunavfor.eu/about-us/mission/> (Letöltés: 2011. február 01.)

49 A helyzetet Christian Rune parancsnok, a NATO kalózellenes tengeri erőinek korábbi parancsnoka így jellemezte: „Ha ránéznék a szomáliai tengerrészre, láthatják, hogy az alapvetően egy Nyugat-Európa nagyságú terület. Amit mi csinálunk, az olyan, mintha Nyugat-Európában néhány tucat rendőrautóval őrzjáratoznánk – semmi esély sincs arra, hogy minden egyes betörésre reagáljunk” Ld. Nato frustrated amid Somali piracy deluge – Internet: <http://www.bbc.co.uk/news/world-11609724> (Letöltés: 2010. december 3.)

50 AXE, *ibid.*

51 Report of the Secretary-General pursuant to Security Council resolution 1897 (2009), p. 2., para. 6.

B) Az Ádeni-öbölben való fegyveres őrzáratozásnak kétségekívül lehet elrettentő ereje, de nem oldja meg teljesen a problémát. A rendelkezésre álló (vagyis erre a célra felajánlott) haditengerészeti egységek száma⁵² elenyésző az érintett területen napi átlagban közlekedő kereskedelmi hajók számához képest.⁵³ A képességihiányra utalva az amerikai vezetés alatt álló Többnemzeti Tengerészeti Erők (*Combined Maritime Forces*) korábbi parancsnoka, *Bill Gortney* tengernagy már 2008-ban felhívta a figyelmet arra, hogy “a koalíciónak nincsenek meg az erőforrásai ah-

hoz, hogy a régióban levő hajók nagy többsége részére 24 órás védelmet biztosítsón. A hajózási vállalatok maguk kell, hogy intézkedjenek a hajóik és személyzetük megvédésére”.⁵⁴ *Mark Fitzgerald* admirális, az USA haditengerészete európai és afrikai erőinek korábbi parancsnoka 2010 áprilisában ugyancsak erre az álláspontra helyezkedett, kifejtve, hogy nincs megfelelő mennyiségű katonai eszköz az Indiai-óceán hatalmas területének ellenőrzéséhez. Álláspontja szerint mialatt a haditengerészeti egységek igyekeznek biztonságos folyosót kialakítani az Ádeni-öbölben, a kalózok közül néhányan az Indiai-óceán távolabbi területeire kényszerültek áttenni a „műveleti területüket”. Úgy vélte, hogy a nagyobb kereskedelmi hajókon levő biztonsági személyzet igen hatékony tudna lenni, csak a kereskedelmi ágazatnak kell kidolgoznia az ezzel járó helyzetek kezelését. A katonák ugyanis nem tudják 100 százalékosan garantálni a kereskedelmi hajók védelmét, de ez nem is feladatuk.⁵⁵

C) A kalózok kisméretű, de gyors csónakokat használnak a támadásokhoz, amelyek melleleg semmiben sem különböznek a helyiek által tengeri halászathoz alkalmazott csónakoktól, így – a legmodernebb technikával felszerelt felderítő eszközök alkalmazása ellenére – a támadók időben történő felfede-

52 A jelen dolgozat elkészítésekor az EU Atalanta műveletben 14, a NATO Ocean Shield művelet keretében 4 hajó vett részt. (Források: Current Total Strength Of Eu-Navfor Atalanta - Internet: <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/naviresnov.pdf> (Letöltés: 2011. február 8.), valamint Operation Ocean Shield - Internet: <http://www.aco.nato.int/page208433730.aspx> (Letöltés: 2011. február 8.)). A CTF-151 nevű harccsoportnak keretet adó, amerikai vezetés alatt álló többnemzetiségű tengerészeti erőben (*Combined Maritime Forces*) 25 ország működik együtt, egy-egy vízi vagy légi jármű, illetve személyzet felajánlásával. Forrás: Combined Maritime Forces' counter-piracy commander meets with NATO counterpart - Internet: <http://combinedmaritimeforces.com/2010/12/17/combined-maritime-forces-counter-piracy-commander-meets-with-nato-counterpart/> (Letöltés: 2011. február 8.) A koalíciós erőkn kívül más nemzetek (Oroszország, Kína, India, Irán, Japán, Malajzia, Észak-Korea, Száúd-Arábia és Jemen) is telepítettek hajókat, illetve repülőgépeket.

53 Egyes becslések szerint évente mintegy 30 ezer kereskedelmi hajó halad át az Ádeni-öböl területén, ez napi átlagban akár 80-100 hajót is jelenthet. Ld. Political and military solution to piracy problems in Somalia – Internet: <http://www.eturbonews.com/16165/political-and-military-solution-piracy-problems-somalia> (Letöltés: 2010. augusztus 2.)

54 FLYNN, Stuart: Are Guns the Answer to Attacks on Vessels? – Internet: <http://www.maritime-executive.com/article/are-guns-answer-attacks-vessels/> (Letöltés: 2010. március 04.) Ld. még Admiral to shipowners: Hire security teams! – Internet: <http://www.maritimeterrorism.com/2008/09/22/hire-maritime-security-teams/> (Letöltés: 2010. március 04.)

55 US Admiral: Commercial Ships Need Armed Guards to Fight Pirates – Internet: <http://www.voanews.com/english/news/US-Admiral-Commercial-Ships-Need-Armed-Guards-to-Fight-Pirates-91719979.html> (Letöltés: 2010. május 20.)

zése is nehéz feladatot jelent. Ezzel összefüggésben nem mellékes tényező a nagyméretű hadihajók reagálási (helyszínre érkezési) ideje sem, amely sok esetben döntő fontosságú az eredményes beavatkozás szempontjából. A beavatkozási idő ugyanakkor viszonylag rövid, hiszen – a tapasztalatok szerint – a lesben várakozó kalóznak mindössze 15-20 percet van szükségük ahhoz, hogy egy hajót elfoglaljanak⁵⁶, és attól a pillanattól kezdve, hogy a fegyveres kalózkodó a megtámadott hajó fedélzetén vannak, lényegesen megnő a veszélye annak, hogy olyanok is áldozatul esnek egy esetleges katonai akciónak, akik védelmére az megindult. Az eredményes katonai beavatkozás feltétele tehát az időben történő észlelés, a mielőbbi riasztás, és az, hogy a beavatkozó hadihajó a közelben legyen.⁵⁷

D) Az előző kérdéskörhöz, vagyis a hadihajók beavatkozási idejéhez tartozik az is, hogy a jóváhagyott művelet-végrehajtási szabályok (*Rules of Engagement*) sok esetben akadályai (voltak) az eredményes fellépésnek.⁵⁸ Források közvetett módon utalnak arra⁵⁹, hogy bizonyos esetekben a kalózellenes műveletben részt vevő hajók számára jóváhagyott ROE csak akkor tette lehetővé a katonai beavatkozást, amikor a kalóztámadás még

folymatban volt.⁶⁰ Ez, amint a fentiekből is kiderült, adott esetben mindössze néhány percet jelent, tehát minél gyorsabbak voltak a kalózkodó, annál kevesebb ideje maradt a hadihajónak a beavatkozásra.

E) A mai hadihajóknak a modern kalózellenes műveletekben való részvételét illetően *Bahar* felhívja a figyelmet arra, hogy az ellenséges hadsereggel szembeni hadviselésre kitalált, és erre felszerelt, nagy szürke hadihajók gyakran túl „rémisztőek” (*menacing*) a tengeri biztonság helyreállítását célzó műveletekhez, főként a „szuverenitási kérdésekre érzékeny” földrajzi régiókban. Álláspontja szerint ezek a robosztus hadigépezetek „nem mindig a politikailag leginkább elfogadott eszközei a tengeri bűncselekményeket elkövetőkkel, vagy a terroristákkal szembeni feladat-végrehajtásnak”. Mellékesen utal arra is, hogy ezek a hadihajók potenciális terrorista célpontok, ami azt is jelenti, hogy állandó jelenlétük egy bizonyos földrajzi területen a terrorista akciók számának emelkedését is eredményezheti, végeredményképpen tehát csökkenti a terület biztonságát. Összességében tehát mérlegelni kell azt, hogy – jóllehet a hadihajók bizonyítottan képesek bizonyos eredményeket felmutatni a kalózellenes műveletekben – alkalmazásuk valóban a leghatékonyabb módszer-e a végső cél eléréséhez. *Bahar* úgy véli, hogy sokkal költséghatékonyabb módszer lehet a parti őrségnél rendszeresített gyors és rugalmasan bevethető kisebb hajók alkalmazása, amelyeket szükség szerint a nyílt tengeren tartózkodó hadihajó támogat.⁶¹

56 GARDNER, Frank: 'Growing risk of deaths' at the hands of Somali pirates – Internet: <http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-11470238> (Letöltés: 2010. december 3.)

57 DAVIS, Anthony M.: Piracy and the Rules of Engagement – Internet: http://www.analyst-network.com/article.php?art_id=2632 (Letöltés: 2010. március 2.)

58 New naval force to battle pirates off Somalia – Internet: <http://www.gmanews.tv/story/143306/new-naval-force-to-battle-pirates-off-somalia> (Letöltés: 2010. február 2.)

59 A konkrét műveleti ROE általában minősített információnak számít.

60 Royal Navy defeats pirates armed with grenades – Internet: <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/africaandindianocean/somalia/5440087/Pictured-Royal-Navy-defeats-pirates-armed-with-grenades.html> (Letöltés: 2010. december 11.)

61 BAHAR, p. 79-80.

F) A hadihajókon – felépítésüknél fogva – többnyire nem állnak rendelkezésre azok a feltételek, amelyek nagyobb létszámú bűnelkövető fogva tartásához szükségesek (elzárva tartás, őrzés, stb.). Emellett külön gondot okoz, hogy az elfogott kalózok ellátásáról (ide értve szükség szerint az egészségügyi ellátást is) annak a hadihajónak kell gondoskodnia, amelynek a területén tartózkodnak. Érthető tehát, hogy a hadihajóknak nem érdekük a fedélzetükre venni az elfogott kalózokat, hanem törekszenek azokat haladéktalanul átadni az illetékes hatóságoknak. Mindez bizonyos földrajzi közelséget igényel az illetékes nemzeti hatóságokhoz, ami tovább korlátozza a hadihajók műveleti területét.

G) Az ENSZ BT felhatalmazta ugyan a nemzetközi közösség érdekelt tagjait, hogy kalózellenes műveleteiket Szomália szárazföldi területére is kiterjesszék, ezen műveletek konkrét végrehajtása azonban több szempontból sem egyszerű. Szakértők a szomáliai kalózok elleni szárazföldi műveletek kétféle típusát vázolták fel: a) partraszállás „szelíden” (*in a light mode*), amely gyakorlatilag a kalóztáborok, csónakok és más eszközök elpusztítását jelenti Szomália tengerparti részein, azzal a szándékkal, hogy megfossa a kalózokat a hajók megtámadásához szükséges eszközeiktől, de nem cél a kalózok, illetve az őket támogató klánok megsemmisítése. Az ilyen jellegű támadások gyorsan végrehajthatók, és csak korlátozott számú áldozattal járnának; b) a partraszállás komolyabb változata (*going ashore big*) szélesebb körű, hosszabb ideig tartó műveleteket jelentene, amelyeknek kifejezett célja a kalózok végleges semlegesítése. Ennek keretében a kalózok, és az őket támogató klánok vezetői is célponttá válnának.⁶²

62 MATTHEWS, William: Lawmakers Have Many Ideas, Few Answers to Piracy – Internet: <http://www.defensenews.com/story.php?i=4043805> (Letöltés: 2009. június 4.)

A szárazföldi műveletek ötletét kommentálók azonban nem felejtik el felhívni a figyelmet arra, hogy az ilyen katonai akciók valószínűleg áldozatokkal járnának az azt végrehajtó fegyveres erők részéről is, és a támadásokkal érintett területen nem zárható ki az ún. járulékos kár, vagyis civil személyek vagy objektumok sérülése sem.⁶³ Az elképzelést bírálók szerint a közelmúlt szomorú tapasztalatai azt bizonyítják, hogy a külföldi katonai erők nem sok sikert remélhetnek a szomáliai szárazföldi műveletektől.⁶⁴ Az ilyen jellegű katonai akciókat nehezíti az a körülmény is, hogy a kalózokat a szárazföldön még nehezebb kiszűrni a helyiek közül, emellett a kalózok igen sok helyen a helyiek hathatós támogatását is élvezik (minthogy a bevételek egy része a segítségért viszonzásul a helybéliekhez kerül, de sokan e nélkül is hősokeket látnak a kalózokban). Okkal gondolhatjuk tehát, hogy a kalózok szárazföldi központjai elleni katonai támadás a helyi lakosság komoly ellenállását váltaná ki, ezzel egyidejűleg pedig erősítené a helyiek szimpátiáját a kalózok iránt, vagyis éppen ellenkező hatást váltana ki, mint amelynek elérését megcélozta.

H) A szomáliai partoknál őrzőparancsot vezető flottának nem csupán a hagyományosan tengeri nagyhatalomnak számító országokból vannak tagjai, hanem olyan államok (pl. Kína, India, Japán) is küldtek hadihajókat, akiknek a hadi-

63 MATTHEWS, William: U.S. Lawmakers Urge Aggressive Action Against Pirates – Internet: <http://www.defensenews.com/story.php?i=4041327> (Letöltés: 2009. június 4.)

64 Példaként ld. az ENSZ békefenntartó erők (UNOSOM I és II) telepítését 1992-ben, illetve 1993-ban, amelyeket – eredménytelenségük miatt – 1995-ben ki is vontak. Szakértők ugyancsak emlékeztetnek az amerikai tengerészgyalogosok súlyos vesztségeire 1993. október elején, Mogadishu-ban, amelynek következménye az amerikai egységek kivonása lett.

tengerészeti tevékenység, illetve kifejezetten az ilyen *law enforcement* jellegű küldetés nem tartozik a mindennapi tevékenységek közé. Ezen nemzetek esetében a több ezer mérföldre történő feladat-végrehajtás komoly kihívást jelent, hiszen az új feladathoz új eszközök, azok alkalmazásához pedig új doktrínák, taktikai és technikai eljárások szükségesek. E körben nem hagyható figyelmen kívül a nemzetközi flotta tagjai közötti kommunikáció és koordináció kérdése sem, amely nem mindig zökkenőmentes a különböző nemzetközi szervezetek égisze alatt szolgálatot teljesítő, illetve az ilyen koalíciókba nem tartozó hajók között.⁶⁵

I) A külföldi haditengerészeti őrzáratozás rendkívül költséges. *Gilpin* 2009-ben megjelent tanulmánya szerint egy fregatt térségbeni működtetésének havi költsége mintegy 1.3 millió USD, ebből következően a haditengerészeti egységek telepítése évente 200-350 millió USD kiadást jelent.⁶⁶ *Hansen* a szintén 2009-ben publikált tanulmányában ennél komolyabb összegeket említ: egy norvég fregatt féléves működtetési költségét 30.7 millió USD-re teszi, amelyből - számításai szerint - közel 100 ezer szómáliai (puntland-i) rendőr fizetését lehetne megoldani ugyanezen időtartam alatt.⁶⁷ Arányaiiban hasonló összege-

ket említ *Costa* is, aki szerint egy hajó működtetése az Ádeni-öböl térségében naponta mintegy 100 ezer USD költséggel jár, vagyis a nemzetközi kalózzellenes erőfeszítésekben részt vevő kb. 40 hadihajó őrzáratozása a szómáliai partoknál évente mintegy 1.5 milliárd USD összeget tesz ki.⁶⁸

A fenti költségek - amelyeket az eszközöket telepítő államok maguk viselnek - mellett nem szabad elfeledkeznünk az egyes műveletek működtetési költségeiről sem, ami például az EU NAVFOR esetében 2010. évben 8.4 millió euró volt, 2011-ben pedig 7.8 millió euró, és amely az EU tagállamok között GDP arányosan kerül felosztásra.⁶⁹

A kiadások ismeretében egyre többen hangoztatják azon véleményüket, hogy a nemzetközi közösség jobban tenné, ha a rendelkezésre álló pénzt nem a nemzetközi flotta üzemeltetésére, hanem a térségbeli országok rendfenntartó képességeinek erősítésére költötené. *Hansen* szerint például, ha a térségben állomásoztatott haditengerészeti egységekre költött összegnek csak 1/10-ét a szómáliai kormány megerősítésére, és e körben a szómáliai rendfenntartó erők (ide értve egy működőképes parti őrséget is) kialakítására fordítanák, akkor nem lenne szükség a továbbiakban a nemzetközi tengeri műveletekre Szómália partjainál.⁷⁰

65 WILSON, Brian – KRASKA, James: New navies on the high seas – Internet: http://www.dailytimes.com.pk/default.asp?page=2009%5C01%5C15%5Cstory_15-1-2009_pg3_5 (Letöltés: 2010. március 01.)

66 GILPIN, Raymond: Counting the Costs of Somali Piracy - Center for Sustainable Economies, United States Institute of Peace (22 June 2009), Working Paper - Internet: http://www.voltairenet.org/IMG/pdf/Costs_of_Somali_Piracy.pdf (Letöltés: 2010. október 15.), p. 12.

67 HANSEN, Stig Jarle: Piracy in the greater Gulf of Aden - NIBR Report (2009:29) - Internet: <http://www.nibr.no/uploads/publicatio>

<ns/26b0226ad4177819779c2805e91c670d.pdf> (Letöltés: 2011. január 12.), p. 50.

68 COSTA, Antonio Maria: The War on Piracy Must Start on Land – Internet: http://www.nytimes.com/2010/06/09/opinion/09iht-edcosta.html?ref=piracy_at_sea (Letöltés: 2010. szeptember 20.)

69 EUNAVFOR Somalia, Mission, *ibid.*

70 HANSEN, *ibid.* Ld. még Somalia Seeking Navy Force to Fight Pirates – Internet: <http://www.defensenews.com/story.php?i=4048375> (Letöltés: 2009. június 16.)

BEFEJEZÉS

Fentiek alapján megállapítható, hogy a nemzetközi katonai (haditengerészeti) egységek révén csak korlátozott eredmények érhetőek el a szomáliai kalózkodás elleni küzdelemben. Akik a műveletek sikerességét emelik ki, azok elsősorban a kalóztámadások számának és eredményességének csökkenését hangsúlyozzák, összehasonlítva a műveletek céljaira igénybe vehető katonai eszközök korlátozott számát a hatalmas műveleti területtel, és a feladat-végrehajtást egyéb módon megnehezítő körülményekkel. Akik viszont a műveletek sikertelenségét emelik ki, azok elsősorban a rendkívül magas műveleti költségeket vetik össze azzal a ténnyel, hogy napjainkban is nagy számban fordulnak elő kalóztámadások a világ egyik legforgalmasabbjának tartott kereskedelmi tengeri útvonalán.

Úgy tűnik tehát, hogy a haditengerészeti egységek révén rövidtávon elért részsisikerek csak akkor hozhatnak tartós javulást az Ádeni-öböl térségének biztonsági helyzetében, ha a nemzetközi közösség nem csupán a tüneteket (ld. kalózkodás) kezeli, hanem átfogóan közelíti meg a problémát. Amellett, hogy egyre nagyobb hangsúlyt kell helyezni a kalózkodás okainak megszüntetésére, jobban összehangolt, hathatós segítségnyújtás révén meg kell teremteni a lehetőségét annak, hogy a régió országai maguk is képesek legyenek rendfenntartó erőikkel felvenni a küzdelmet a kalózkodók és támogatóik ellen mind a tengeren, mind pedig a szárazföldön.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

Admiral to shipowners: Hire security teams! – Internet: <http://www.maritimeterrorism.com/2008/09/22/hire-maritime-security-teams/> (Letöltés: 2010. március 04.)

AXE, David: 4 Fronts for Pirate-Navy Battles as Pirate Attacks Continue – Internet: <http://www.popularmechanics.com/>

technology/military/4285201?page=1 (Letöltés: 2010. december 10.)

BAHAR, Michael: Attaining Optimal Deterrence at Sea: A Legal and Strategic Theory for Naval Anti-Piracy Operations – *Vanderbilt Journal of Transnational Law*, Vol. 40 (2007) – Internet: <http://ssrn.com/abstract=982679> (Letöltés: 2009. március 30.), pp. 1-85.

Charter of the United Nations – Internet: <http://www.un.org/aboutun/charter/index.shtml> (Letöltés: 2008. március 9.)

CIA Factbook, Somalia – Internet: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/so.html> (Letöltés: 2008. december 19.)

Combined Maritime Forces' counter-piracy commander meets with NATO counterpart – Internet: <http://combinedmaritimeforces.com/2010/12/17/combined-maritime-forces-counter-piracy-commander-meets-with-nato-counterpart/> (Letöltés: 2011. február 8.)

COSTA, Antonio Maria: The War on Piracy Must Start on Land – Internet: http://www.nytimes.com/2010/06/09/opinion/09iht-edcosta.html?ref=piracy_at_sea (Letöltés: 2010. szeptember 20.)

Current Total Strength Of Eu-Navfor Atalanta – Internet: <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/naviresnov.pdf> (Letöltés: 2011. február 8.)

DAVIS, Anthony M.: Piracy and the Rules of Engagement – Internet: http://www.analyst-network.com/article.php?art_id=2632 (Letöltés: 2010. március 2.)

DUNAI-KARDOS-KENDE-NAGY: Nemzetközi jogi szerződések és dokumentumok – Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest (1991) – ISBN: 963-18-6819-2 – 631. p.

Encyclopaedia Britannica – Internet: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/5650/Gulf-of-Aden> (Letöltés: 2009. december 1.)

EUNAVFOR Somalia, Mission – Internet: <http://www.eunavfor.eu/about-us/mission/> (Letöltés: 2011. február 01.)

FLYNN, Stuart: Are Guns the Answer to Attacks on Vessels? – Internet: <http://www.maritime-executive.com/article/are-guns-answer-attacks-vessels/> (Letöltés: 2010. március 04.)

GARDNER, Frank: 'Growing risk of deaths' at the hands of Somali pirates – Internet: <http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-11470238> (Letöltés: 2010. december 3.)

GILPIN, Raymond: Counting the Costs of Somali Piracy - Center for Sustainable Economies, United States Institute of Peace (22 June 2009), Working Paper – Internet: http://www.voltairenet.org/IMG/pdf/Costs_of_Somali_Piracy.pdf (Letöltés: 2010. október 15.), 20. p.

HANSEN, Stig Jarle: Piracy in the greater Gulf of Aden - NIBR Report (2009:29) – Internet: <http://www.nibr.no/uploads/publications/26b0226ad4177819779c2805e91c670d.pdf> (Letöltés: 2011. január 12.), 71. p.

HEILPRIN, John – BURNS, Robert: US seeks right to hit pirates on land and in the air – Internet: <http://news.scotsman.com/world/US-seeks-right-to-hit.4787372.jp> (Letöltés: 2009. március 6.)

Launch of the Action Plan to promote the 2011 World Maritime Day theme "Piracy: orchestrating the response", IMO Headquarters (3 February 2011) – Internet: <http://www.imo.org/About/Events/WorldMaritimeDay/Documents/WMD%20theme%20launch%203%20Feb%202011%20all%20speeches.pdf> (Letöltés: 2011. február 7.)

MATTHEWS, William: Lawmakers Have Many Ideas, Few Answers to Piracy – Internet: <http://www.defensenews.com/story.php?i=4043805> (Letöltés: 2009. június 4.)

MATTHEWS, William: U.S. Lawmakers Urge Aggressive Action Against Pirates – In-

ternet: <http://www.defensenews.com/story.php?i=4041327> (Letöltés: 2009. június 4.)

MCLENNAN, Bruce Clark: Contemporary maritime pressures and their implications for naval force structure planning – Internet: <http://ro.uow.edu.au/theses/604> (Letöltés: 2010. április 5.)

MURPHY, Martin N: Suppression of Piracy and Maritime Terrorism. A Suitable Role for a Navy? – Naval War College Review, Summer 2007, Volume 60, Number 3 – Naval War College Press, 686 Cushing Road, Newport – ISSN 0028-1484 – pp. 22-45.

NATO frustrated amid Somali piracy deluge – Internet: <http://www.bbc.co.uk/news/world-11609724> (Letöltés: 2010. december 3.)

New naval force to battle pirates off Somalia – Internet: <http://www.gmanews.tv/story/143306/new-naval-force-to-battle-pirates-off-somalia> (Letöltés: 2010. február 2.)

Official: Dialogue, not military might, solution to Somali piracy – Internet: <http://www.earthtimes.org/articles/news/245506,official-dialogue-not-military-might-solution-to-somali-piracy.html> (Letöltés: 2009. december 02.)

Operation Ocean Shield – Internet: <http://www.aco.nato.int/page208433730.aspx> (Letöltés: 2011. február 8.)

Political and military solution to piracy problems in Somalia – Internet: <http://www.eturbonews.com/16165/political-and-military-solution-piracy-problems-somalia> (Letöltés: 2010. augusztus 2.)

REED, Darren (1): The Exercise of Enforcement Jurisdiction on the High Seas: Exemptions to Exclusive Jurisdiction of the Flag State – NATO Legal Gazette, No. 12, (14 March 2008) – Ed.: ACT/SEE Legal Office – pp.15-20.

REED, Darren (2): The Exercise of Enforcement Jurisdiction on the High Seas:

Exemptions to Exclusive Jurisdiction of the Flag State (Part 2 – The Exemptions under Other Treaties and Customary International Law) – NATO Legal Gazette, No. 13, (30 April 2008) – Ed.: ACT/SEE Legal Office – pp. 9-15.

REED, Darren (3): Piracy off Somalia; United Nations Security Council Resolution 1816 – NATO Legal Gazette, No. 14, (30 May 2008) – Ed.: ACT/SEE Legal Office – pp. 9-15.

REED, Darren (4): The Exercise of Enforcement Jurisdiction on the High Seas: Exemptions to Exclusive Jurisdiction of the Flag State (Part 3 – The Effect on NATO Operations at Sea) – NATO Legal Gazette, No. 16, (30 September 2008) – Ed.: ACT/SEE Legal Office – pp. 6-11.

Report of the Secretary-General pursuant to Security Council resolution 1897 (2009) – S/2010/556 (27 October 2010) – Internet: <http://www.un.org/Docs/sc/sgrep10.htm> (Letöltés: 2010. november 20.)

Royal Navy defeats pirates armed with grenades – Internet: <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/africaandindianocean/somalia/5440087/Pictured-Royal-Navy-defeats-pirates-armed-with-grenades.html> (Letöltés: 2010. december 11.)

SMITH, H. A.: The Law and the Custom of the Sea – The London Institute of World Affairs, Frederick A. Praeger Inc. (Second edition, 1950) – 216 p.

Somalia Seeking Navy Force to Fight Pirates – Internet: <http://www.defensenews.com/story.php?i=4048375> (Letöltés: 2009. június 16.)

Somali Pirates seize supertanker Sirius Star (November 18, 2008) – Internet: <http://www.maritimeterrorism.com/2008/11/18/somali-pirates-seize-supertanker-sirius-star/> (Letöltés: 2008. november 30.)

The Commander's Handbook On The Law Of Naval Operations (Edition July

2007) - NWP 1-14M/MCWP 5-12.1/COMDTPUB P5800.7A – 184 p.

The Marianna Flora, 24 U.S. 11 Wheat. 1 (1826) – U.S. Supreme Court – Internet: <http://supreme.justia.com/us/24/1/> (Letöltés: 2009. április 4.)

United Nations Convention on the Law of the Sea (UNCLOS), 10 December 1982 - Internet: http://www.un.org/Depts/los/convention_agreements/convention_overview_convention.htm (Letöltés: 2010. december 01.)

UNSCR 1816 – S/RES/1816 (2 June 2008) – Internet: <http://www.un.org/Docs/sc/unscreolutions08.htm> (Letöltés: 2008. december 7.)

UNSCR 1838 – S/RES/1838 (7 October 2008) – Internet: <http://www.un.org/Docs/sc/unscreolutions08.htm> (Letöltés: 2008. december 7.)

UNSCR 1846 – S/RES/1846 (2 December 2008) – Internet: <http://www.un.org/Docs/sc/unscreolutions08.htm> (Letöltés: 2008. december 7.)

UNSCR 1851 – S/RES/1851 (16 December 2008) – Internet: <http://www.un.org/Docs/sc/unscreolutions08.htm> (Letöltés: 2008. december 20.)

US Admiral: Commercial Ships Need Armed Guards to Fight Pirates – Internet: <http://www.voanews.com/english/news/US-Admiral-Commercial-Ships-Need-Armed-Guards-to-Fight-Pirates-91719979.html> (Letöltés: 2010. május 20.)

US says piracy resolution allows for air strikes in Somalia – Internet: <http://www.infowars.com/us-says-piracy-resolution-allows-for-air-strikes-in-somalia/> (Letöltés 2009. május 5.)

WILSON, Brian – KRASKA, James: New navies on the high seas – Internet: http://www.dailytimes.com.pk/default.asp?page=2009%5C01%5C15%5Cstory_15-1-2009_pg3_5 (Letöltés: 2010. március 01.)

VARGA ANDRÁS: ÚJ FEJLEMÉNYEK A FIATAL KOROSZTÁLYOKKAL TÖRTÉNŐ KAPCSOLATTARTÁSBAN. HADERŐ A FACEBOOKON?

Az elmúlt évtizedekben az információs társadalom kialakulásával fordulópontjához érkezett a toborzás módszertanának fejlődési iránya, hiszen a digitális technológiák folyamatos fejlődése, a társadalom fogyasztói szokásai egyre inkább az online toborzás felé tolja el a külső forrásból történő toborzási műveleteket. Érthető, mivel a hagyományos módszerekhez képest gyorsabb, kényelmesebb, könnyen módosítható, s a földrajzi korlátok feloldásával hatalmas tömegeket képes megmozgatni a munkaerőpiacon (vagy a készülő munkaerőpiacon). Ám nemcsak a humán erőforrás szakemberek önös érdekei miatt tevődik át az internetre a toborzás, a megcélzott közönség is egyre inkább a virtuális térben kíván tájékozódni, „ügyintézni”. Ezt támasztják alá Nagy kutatásai is: *„Az internet egy olyan interaktív médiumok gyűjtőhelyének tekinthető, mely interaktív jellemzőinek legfőbb részét a hyperlink technika jelenti, azaz, hogy egyetlen egérgattintással bármely oldalról egy másikra léphetünk át ezen praktikus tulajdonság révén. Az internet gyorsan népszerű kommunikációs csatorna lett, melyben nagy szerepet játszott a valódi világban fellelhető távolságok virtuális lerövidítés.”*¹

Ezt a tendenciát tovább erősíti, ha azt is figyelembe vesszük, hogy közben felnő(tt) egy (több) digitálisan kompetensebb gene-

ráció, amelynek olvasási szokásai az utóbbi időszakban alaposan átalakult.

Kutatásom alanyai, a középiskolai (14-19 éves) korosztály tagjai között számos olyan lehetőség kínálkozik a Magyar Honvédség, a katonalét, a katonai gondolkodás megismertetésére, amellyel hatékonyabb, és direkt marketing tevékenységet fejthetne ki a szervezet. A középiskolai oktatási struktúra összetettségében számos előny rejlik. Egyrészt, a középfokú oktatási tanintézmények tanulói rendelkezhetnek olyan általános jellemzőkkel, amelyek mentén nagy tömegben megszólíthatóak, ami nagyban megkönnyítheti a megcélzott közönség megnyerésére irányuló stratégiát, és a kivitelezhetőség gyakorlati kérdéseit. A tömeges jellegűből adódik még egy nagyon fontos tényező: mivel megszólításuk általában nem igényel differenciált, személyre szabott stratégiát, ezért olcsóbb. Ugyanakkor vannak olyan intézmények, ahol a specializálódásnak is nagy szerepe lehet. A hadsereg középiskolák irányába kidolgozott marketingjét érdemes tehát differenciáltan alakítani. Egy elsősorban reál beállítottságú iskolában nagy valószínűséggel az ott tanuló diákok is hasonló érdeklődésűek lesznek, ami egy szakiskolában elsősorban a katonai hivatás, a katonalét technikai-, technológiai oldalát hangsúlyozza. Ideérthetőek a modern fegyverek alkalmazásának, használatának lehetőségei, a valós háborús szituációkban való részvétel lehetőségei. Ugyanakkor, egy elsősorban humán profilú gimnáziumban más jellegű megközelítést igényelnek a diá-

1 Nagy Péter: Virtuális jelenlét a Facebookon letölthető: <http://www.prherald.hu/cikk2.php?idc=20100926-075201>

kok a honvédség marketingje által. Ezekben az intézménytípusokban véleményem szerint érdemesebb egy hosszú távú pályaképet, karrierlehetőséget vázolni, esetleg a katonaságnál megszerzett tudás civil szférában való hasznosíthatóságának ismertetésével, a rekonverziós lehetőségek bemutatásával.

Ha szeretnénk megérteni a Magyar Honvédség és a középiskolai korosztály közötti kapcsolatháló sajátosságait, jellemzőit, akkor egy olyan fogalmat kell tisztáznunk, amely ezt a kapcsolatot megvilágíthatja. Ennek a megértéséhez egy kicsit újra kell értelmezni a védelmi szféra szerepét, a társadalomban betöltött helyzetét is. A hadsereg immár tágabb társadalmi szerepkörrel bír, amely – többek közt – abban is megnyilvánul, hogy a munkaerőpiacon való megjelenéssel újfajta szerepet tanul, kezd betölteni. A hagyományos honvédő szerep mellett, számos új tevékenység ellátásában kell szerepet vállalnia, ezek közül én a haderő személyi állományának biztosításának egy kényes kérdésével, a folyamatos minőségi utánpótlás lehetőségeinek feltárására, illetve a katonaság, mint életforma népszerűsítésére tett marketing-lépésekkel foglalkoznék. Ezt a megváltozott szerepkört olvashatjuk az alábbi gondolatban is, amely a Toborzó Irodák megváltozott szerepköréről szól: „*célja a honvédelmi tárca kommunikációs stratégiájának, irányelveinek kidolgozása, a végrehajtáshoz szükséges módszerek és eszközök meghatározása, illetve az abból adódó feladatok végzése. A Magyar Honvédség arculatának alakítása.*”²

Ez a meghatározás alapvetően tartalmazza a rendszerváltás utáni haderőszervezés egyik legnehezebb feladatkörét is, mely szerint ki kell alakítani a szervezetről egy olyan képet

a társadalom irányába, amely vonzóvá teszi a katonai szolgálatot. Talán ennél is lényegesebb feladat, hogy meg kell találni azokat a csatornákat, amelyeken keresztül ténylegesen kialakulhat az interakció a közlő (haderő), és a befogadó (fiatal korosztályok) alanyok között. Ez a feladat – többek között – a marketing tevékenységek kiszélesítésével érhető el, melynek jellemző vonásává kell tenni, hogy egyrészt intenzívebben szólítsa meg a potenciális munkavállalókat, másrészt extenzív módon, egyre több emberhez jussanak el az információk.

A marketing kettős megközelítése szerint: „*Szűkebb értelemben a marketing olyan vállalati tevékenység, amely a vevők/felhasználók igényeinek kielégítése érdekében elemzi a piacot, meghatározza az eladni kívánt termékeket és szolgáltatásokat, megismerteti azokat a fogyasztókkal, kialakítja az árakat, megszervezi az értékesítést és befolyásolja a vásárlókat. Tágabb értelemben a marketing a vállalat egészére kiterjedő – a vevőkkel való azonosulást hangsúlyozó – filozófia, szemléletmód, amelynek megvalósítása a vállalati felső vezetés feladata, oly módon, hogy a vállalati résztevékenységek integrációjában a marketing szempontok domináljanak.*”³

Napjainkban a Honvédelmi Minisztérium, mint vállalat, a magyar munkaerőpiac egyik meghatározó szegmensének – a védelmi-, biztonsági szektornak – a képviselője, és a rendszerváltás óta folyamatosan csökkenő állománylétszáma ellenére is meghatározó potenciállal jelentkezik évről évre. Az előző évekhez képest mindenképp nagy változás, hogy a toborzás és kiválasztás folyamata egyre inkább a minőség irányába tolódik

2 HM Kommunikációs és Toborzó Főosztály Rendeltetése: http://www.honvedelem.hu/miniszterium/hm_kommunikacios_es_toborzo_foosztaly (2007. április 10.)

3 Idézi Nagy Péter: A szolgáltatás marketing időszerű kérdései a katonai térinformatikai támogatásban című munkájában in: Bauer András-Berács József: Bevezetés a marketingbe, KOTK jegyzet, Budapest, 1998.

el. Ugyanakkor épp ez az a folyamat, amely megmagyarázza, hogy miért is van szükség hatékony marketing stratégiák kialakítására és annak alkalmazására. Mivel a szféra által felajánlható juttatások mértéke, és minősége rövidtávon nem éri el a hasonló, civil munkakörökben tapasztalható járandóságokat, így másként kell megnyerni a potenciális munkavállalókat.⁴ Úgy vélem, a marketing fenti definíciójának szűk és tág értelmezése a Magyar Hadsereg marketing stratégiájára is alkalmazható. A szűkebb megközelítés szerint a katonai marketing célpontjai a civil szféra meghatározott korosztályai. E struktúrára keresztül kell felhívni a figyelmet a szervezetre, magára a katonai létformára, itt kell biztosítani a minél szélesebb körű tájékoztatás lehetőségét, és itt kell kialakítani azokat a kommunikációs csatornákat, amelyek lehetővé teszik, egy folytonos, a célcsoport(ok) igényeit és lehetőségeit leginkább figyelembevevő kapcsolattartásra. A honvédelemmel kapcsolatos értékek melletti motivációs szemléletet ebben a nemzedékben kell kialakítani.

Az alábbiakban röviden összefoglalom azokat az elvárásokat, amelyek egy sikeres marketingtevékenység alapjait képezhetik.

- azon lehetőségek meghatározása, ahol a szervezet munkahelykínálattal megjelenhet, piacképes lehet (regionális különbségekben rejlő lehetőségek);
- versenytársak felmérése (egyéb, a védelmi szférához tartozó munkáltatók felmérése: rendőrség, katasztrófavédelem, tűzoltóság);
- a munkavállalók elvárás rendszerének ismerete (folyamatos kapcsolat a középisko-

lakkal, szociológiai felmérések, kutatása ebben a korosztályi célcsoportban);

- pozitív imázs kialakítása (állandó média-jelenlét, Internet, Facebook, levelezés, nyomtatott média, televízió);
- érdeklődés felkeltése a szervezet irányába (road show-k nyílt napok, iskolai rendezvények, katonasuli program, laktanya látogatások);
- munkaerőpiac felé információk szolgáltatása;
- munkaerőpiaci folyamatok elemzése (várható demográfiai helyzet ismerete, pályorientáció, pályaválasztási tanácsadás);
- információszerzés a versenytársakról, azok igényeiről, lehetőségeiről (versenyképes szolgáltatások, csomagok kialakítása, életpálya modell).

A marketing tágabb értelmezése, a már a szervezethez tartozók felé irányul, ahol a legfontosabb cél a „megtartás”. A motiváció folyamatos fenntartása, a hazaszeretet, a nemzeti értékekkel való azonosulás, az előmeneteli rendszer világos ismerete, és egy kiszámítható jövőkép biztosítása a feltétele annak, hogy a már meglévő személyi állomány tagjainak nagy része képes legyen a szervezet filozófiájával, szemléletmódjával azonosulni. Jelen esetben nem a már szolgáltatást teljesítőket értem, hanem azokat, akikben már megérlelődött az elhatározás, hogy tanulmányikat, munkájukat a katonai pályán szeretnék folytatni. Azt gondolom, hogy a középiskolák végzős, végzés előtti évben járó korosztályok diákjainak egy része mára eredményesen motiválható a katonai pálya irányába, ha már a pozitív attitűd adott.

Összefoglalóan a belső marketing feladata:

- szervezeti tagok igényeinek felmérése, figyelemmel követése (életpálya modell ismertetése, egyetemisták, tiszthelyettes képzősök szociológiai jellemzése);
- lojalitást gyengítő, illetve erősítő tényezők meghatározása, fontosabb prioritások

4 A www.hm.gov.hu oldalról letölthető a „Hogyan lehetek szerződéses katona” című tájékoztató füzet, amely az összes – tehát az illetményekkel kapcsolatos – kérdésre választ ad, ami a haderőben történő munkavállalást érinti.

meghatározása (általános értékvizsgálat, amely fényt deríthet arra, melyek azok a konkrét, vagy általános tényezők, amelyek a katonai pálya irányába sodorhatják, vagy épp ellenkezőleg a katonai pályáról elirányíthatják a fiatalokat);

- preventív intézkedések a versenytársak figyelembevételével a munkaerő megtartására (ebben nagy versenylőnyként jelentkezik a katonasuli program, ennek – az utóbbi időben tapasztalható – dinamikus felfutása továbbra is ajánlatos lenne, természetesen egyéb ésszerűségi szempontokat is figyelembe véve);

Természetes, hogy mind a belső, mind a külső marketing célcsoportjai folyamatos figyelmet, a megnyerésükre alkalmazott módszerek – a társadalmi-gazdasági- technológiai változásokhoz alkalmazkodó- állandó megújulását feltételezik.

A marketing stratégia első feladata megtalálni a megfelelő célcsoportokat, majd kommunikációt kezdeményezni velük. A kommunikációs folyamatban résztvevő felek száma alapján megkülönböztethetünk személyes, csoport és tömegkommunikációt.

SZEMÉLYES KOMMUNIKÁCIÓ

Egy vagy kétirányú, közvetlen, vagyis primer. Az üzenetet lehet értelmezni, megismételni, reagálni rá. A szakirodalom szerint a személyes kommunikáció ma is a leghatékonyabb kommunikációs forma, így a katonai szervezetek tekintetében az új formulák, és tartalmak kialakítása a legnagyobb feladat. Ugyanakkor a potenciális munkavállalók esetében is lehet egy sikeres stratégia. Hátránya abban áll, hogy a munkavállalónak már rendelkeznie kell valamilyen határozott (pozitív) attitűddel, a katonasággal szemben. Ezeknek a személyes elbeszélgetéseken alapuló „kedvcsinálóknak” a toborzóirodákban lehetne hasznát venni. A kommunikáció ezen

lehetőségei tehát olyan célcsoportnál alkalmazhatóak, akik között többségben vannak azok, akik határozottabban a saját jövőjükkel kapcsolatban. Mivel ebben az esetben egy „face to face” típusú, személyes interakcióról van szó, a toborzó oldaláról egy kompetens, átható személyiségnek kell képviselnie a szervezetet a hatékony meggyőzés érdekében. Az ilyen jellegű, előzetes pozitív attitűd kialakítására számos lehetőség kínálkozik, csak néhányat említve: laktanya látogatás, projektnapokon való részvétel, Katonai alapismeretek tárgy bevezetése, nyílt napok szervezése, Zrínyi Média Kht-val, Honvédelmi Minisztériummal való szorosabb együttműködés az iskolák részéről, részletes cselekvési tervek kidolgozása akár éves, vagy többéves időintervallum szintjén. A honvédelmi értékekkel való megismerkedést, annak elmélyítését célzó modell két időszakában, egymást kiegészítve képzelhető el, egyrészt vertikálisan, feltételezve az általános iskolák, és középiskolák közötti együttműködést, másrészt horizontálisan, amely egy tanév feladatait foglalja össze.⁵ Ugyanilyen, vagy közel hasonlóan hatékony lehet, ha a fiatal, pályaválasztás előtt álló diákokat pályaválasztási tanácsadó segítené a pályaválasztási döntés meghozatalában. Ez a szerepkör ma még nem annyira elterjedt a közoktatási intézményekben, pedig létjogosultsága, és igény rá lenne. Ezt a szerepkört – jobb híján – az osztályfőnökök töltik be, akik általában nem rendelkeznek kellő hozzáértéssel, információval a középiskola utáni lehetőségekről.

CSOPORT KOMMUNIKÁCIÓ

A folyamatban egy kibocsátó és több egyén vesz részt, akik viszonylag zárt, homo-

5 Varga András: Egy, a „Katonai alapismeretek” tantárgyat támogató modell bevezetésének lehetőségeiről kézirat.

gén csoportot alkotnak a befogadó oldalon. A kommunikáció jellemzője, hogy térben, időben elválhat a közlő és a befogadók csoportja, ebből eredően a visszacsatolásra sincs mindig lehetőség. Ebben az esetben a fontos kritérium nem a létszám, hanem az, hogy a befogadók valamilyen szempont szerint homogének legyenek. Középiskolás korosztály esetében megfelelő forma lenne egy iskolai, vagy kisebb egységre lebontva osztály szinten tartott beszélgetés, előadás a haderő mai szerepéről, jelentőségéről, megváltozott szerepköréről. Az ilyen típusú előadásokon lehetne építeni a tanulók előzetes történelem tudására, a mai informatikai lehetőségeket kihasználva pedig látványos elemekkel lehetne bővíteni egy esetleges száraz, unalmas előadást. Ezek közül kiemelném a filmeket, az internetet, amelyeket a fiatalok is készségszinten ismernek, és ezeken a digitális eszközökön keresztül talán könnyebben is tudnak azonosulni egy-egy katonai szereppel, vagy helyzettel. Több előadás esetén tematikus filmlistákat lehetne összeállítani, amelyek után vagy előtt orientált beszélgetést lehet folytatni az adott kérdéssel kapcsolatban, legyenek azok a korszak történelmi körülményei, technikatörténet stb.⁶ Szintén remek lehetőség ezt a kommunikációs formát választani abban az esetben, ha a honvédelmi ismeretek oktatását rendszerbe foglalva meg lehet valósítani (Katonai alapismeretek oktatása 4-3-2 évfolyamon keresztül)

6 A középiskolai tantervi struktúrában szerepel egy tantárgy, a mozgóképkultúra, melynek tantárgyi tervébe beépíthetők lennének a katonai témát feldolgozó filmek. (néhány javasolható filmcím: Egri csillagok; Honfoglalás; Filmhíradók; A tizedes és a többiek; 300; Rettenthetetlen; Katonák voltunk; Ryan közlegény megmentése; Szakasz stb...A filmek kiválasztásánál törekedni kell a változatosságra (ne minden film a II. Világháború történéseiről szóljon).

Interaktív formában, a tanulók bevonásával akár egyéni, akár kiscsoportos, ún. „team- munkában” kisebb feladatokkal segítve lehetne érdekes, a mai katonai étellel kapcsolatos aktuális témákat feldolgozni (pl magyar katonák missziós jelenléte más kontinensen). Egyszeri előadás is fontos lehet a figyelemfelkeltésre, de úgy vélem, hogy sorozatos, orientáció, majd ennek fenntartása fokozott hatékonyságot eredményezne. Egy adott kérdés felszínén tartása, a helyes válaszok meghozatalának csoportos vagy egyéni lehetősége is színesíthetné a kommunikációt.

A magyar haderő aktuális részvételéről a nemzetközi missziókban – úgy vélem – kevés ismerettel rendelkeznek a diákok, ugyanakkor nagyon érdeklődők ezzel kapcsolatban. Tartalmilag hangsúlyos részt képezhetne egy – a Magyar Honvédségre vonatkozó – aktuálpolitikai tartalom, amely tapasztalt, kiküldetésben is részt vevő katonák személyes előadásában a hitelességet erősítenék.⁷

TÖMEGKOMMUNIKÁCIÓ

Jellemzője, hogy a befogadó oldal nagy létszámú és heterogén csoportot alkot, nehezen strukturálhatóak, az üzenet kibocsátó és befogadó időben és térben távol van egymástól, így az üzenet értelmezéséről csak későbbi visszacsatolás alapján lehet információkhoz jutni. Az önkéntes haderő számára ez a forma a legmegfelelőbb az önálló arculatépítésre, a szervezet társadalmi támogatottságának kialakítására, elmélyítésére. A tér és időbeli eltérések miatt a kommunikáció nem feltétlenül folyamatos és gördülékeny, ennek

7 Ezt jól példázza, hogy a II. Rákóczi Ferenc Fővárosi Gyakorló Közgazdasági Szakközépiskolában 2010 áprilisában tartott személyes találkozón – Dr. Jobbágy Zoltán alezredessel – hatalmas érdeklődés övezte a missziós tapasztalatokat, a kérdések zöme ezt a témát érintette.

ellenére megállapítható, hogy a befektetett idő mennyisége, hosszú távon olyan tendenciák kirajzolódásához vezethetnek, melyek segítségével szűkíteni lehetne a kiválasztási folyamatban résztvevők körét, ezzel együtt hatékonyabbá válhatna célcsoportok kiválasztása is. Mindez azonban új módszereket, új meggyőzési technikákat, és új szemléletet feltételez, amelyben a hagyományos tömegkommunikáció elemeit újraértelmezve egyre nagyobb szerepet kap az Internet.

INTERNET- FACEBOOK

A 21. század információs társadalmának egyértelműen a legfontosabb, és legtöbbet használt kommunikációs közege a világháló, illetve a hozzá kapcsolódó informatikai készségek, kompetenciák,⁸ ezért úgy vélem, ebben az irányban történő elmozdulása a katonai marketingnek mindenképp minőségi változást eredményezhet a toborzás hatékonyságában.⁹

A hagyományos, papíralapú marketing természetesen nem elhanyagolható, ennek több oka is van. Egyrészt a megszokott, bejáratott, és bevált lehetőségeket nem érdemes eldobni, vagy teljes egészében valami újra lecserélni, főleg úgy, hogy annak teljes hatékonysága Magyarországon még nem nyert bizonyosságot. Másrészt a magyar társadalom egy része még nem rendelkezik Internet hozzáféréssel, vagy a használatához szükséges kompetenciákkal (bár ez a fiatal generációkra egyre kevésbé igaz).

Ugyanakkor, mára évtizedes tendenciák támasztják alá, hogy a katonaság részéről meg-

célt korosztályok között egyre magasabb a rendszeres Internet-használók köre, amely manapság is dinamikusan növekszik.¹⁰ A megcélzott célcsoport korosztályi sajátosságait, és mindennapos tevékenységstruktúráját figyelembe véve adódik a lehetőség a direkt marketing Internetes alkalmazására is. A fiatal korosztály által legtöbbet használt on-line szolgáltatás a levelezés, chat, és a különböző közösségi oldalak. Szinte mindenki rendelkezik egy, esetenként több e-mail címmel, ahol a személyes, vagy munkával kapcsolatos levelezéseit bonyolítja le. Az e-mail direkt marketing nagyságrendekkel olcsóbb az offline eszközöknél (nincsenek nyomdai, illetve postaköltségek, apparátus fenntartásának költségei), így bármilyen szervezet számára alternatív megoldást jelenthet. Az elektronikus levelekkel ugyanakkor tömeges, a televíziós reklámokéhoz hasonló elérés is megvalósítható: elég, ha mondjuk a „Freemail” teljes, több mint másfélmillió adatbázisára küldenek ki levelet. Az e-mail marketing mellett szól, hogy az online adatbázisok könnyebben és olcsóbban karbantarthatók, a hatékonyság pedig sokkal könnyebben mérhető.

Manapság még a fentiekben vázolt levelezési rendszerek is elavultnak, nehézkesnek tűnnek, a fiatalok által egyértelműen leginkább preferált közösségi megosztó oldalakkal szemben. Ezek közül kiemelendő a „Facebook”, amely hazánkban a legnépszerűbb ilyen jellegű oldal. (emellett elterjedt még az „IWIW”, „Hi5 58”, „Orkut”) Er-

8 A Nemzeti Aaptanterv a digitális kompetenciákat a kulcskompetenciák közé sorolja.

9 A Magyar Honvédség Interneten való megjelenéséről írt beszámolómban részletesen tárgyalom a lehetőségeket, illetve az aktuális helyzetet. Kézirat

10 A hazai Internet elterjedésével kapcsolatban évek óta történnek felmérések, kutatások. A World Internet Project (WIP) az Internet társadalmi hatásainak széles körű vizsgálatára szerveződött nemzetközi kutatási program, amely a kaliforniai UCLA Center for Communications Policy és a szingapúri NTU School of Communications Studies. A legfrissebb kutatási eredmények olvashatók az alábbi címen: <http://www.ittk.hu> (2011-02-20)

ről így ír a Wikipédia vonatkozó oldala: „A Facebook egy amerikai alapítású ismertégi hálózat, amely 2004-ben kezdte működését. A világ egyik legnagyobb ismertégi hálózata, 2011 januárjára már több, mint 600 millió regisztrált felhasználóval működik. A rendszer használata ingyenes. A felhasználók létrehozhatnak egy személyes profilt, kapcsolódhatnak személyekhez és csoportokhoz egyaránt, üzeneteket cserélhetnek, információkat frissíthetnek és megoszthatnak oldalakat, információkat egymással. Városok, munkahelyek, felsőoktatási intézmények vagy régiók (például Magyarország) által szervezett közösségekhez csatlakozhatnak, és érhetnek el bennük másokat.”¹¹

A közösségi oldalokról készült 2011-es 25 EU-s országot elemző kutatási anyagból kiderül, hogy a 9-16 éves gyerekek közül 59% van jelen közösségi oldalakon. Magyarországon 66% (tehát az EU-s átlag fölött)¹².

A fiatal korosztályok megszólításában hasonló stratégiákat érdemes követni, mint bármilyen más szolgáltatás vagy vállalati termék reklámozása, promótálása esetén, azaz:

- o hivatalos oldal létrehozása, ismerősök gyűjtése (akár lehet profil vagy csak oldal, amit kedvelni lehet);
- o események, videók, bejegyzések, linkek közlése napi vagy heti 3-4 alkalmas rendszerességgel;
- o „oldal ajánlása másoknak” funkcióval rásegíteni arra, hogy a tagok továbbítsák az információkat másoknak is;
- o alkalmazásokat létrehozni (játékok, kvízek), amelyek szintén, akár viccesen, akár komolyan, de hozzásegítik a tagokat, hogy nagyobb bizalom/kedvezőbb attitűd alakuljon ki a katonaság iránt (PL: Milyen

katoná lenni? Milyen karriert fogsz be futni?, stb.);

- o amennyire csak lehet, kerülni bármilyen politikai tartalmat, mert az megoszthatja a tagokat;
- o fórumok indítása, melyekben kérdezhetnek, kommunikálhatnak egymással a tagok;
- o humorra is szükség lesz, mert a tagok leginkább azokra vevők, főleg a diákság.

A kapcsolattartásra szolgáló Internetes felületek mellett a legnépszerűbbek azok az oldalak, amelyek valamilyen játékra invitálják az odalátogatókat. Talán szimbolikus jelentésű is lehet az a tény, hogy az Internet elődjét kifejlesztő amerikai hadsereg volt az a haderő, amely személyi állományának kialakításáért felelős szakemberei felismerték a videó játékok, az Internet, és a toborzás között meglévő rendkívül gyümölcsöző és sokrétű kapcsolatot. A körülmények szerencsés egybeesésének kellett bekövetkeznie, amikor egyrészt adottak lettek a technikai lehetőségek, másrészt az amerikai hadsereg toborzási eljárásában újításokat kellett alkalmazni.¹³

ÖSSZEGZÉS

Napjaink fogyasztói szokásainak ismeretében a hagyományos, és újszerű kommunikációs lehetőségeket is meg kell ragadni annak érdekében, hogy minél több fiatalhoz jussanak el a honvédelem által preferált értékek, ismeretek. Ennek számos módja és csatornája lehetséges, ugyanakkor látni és felkészülni is kell arra, hogy a hangsúly egyre határozottabban az on-line módszerek irányába tolódik. Ennek markáns megjelenítői lehetnek a különböző közösségi oldalak, fórumok, amelyek komolyan- viccesen meg kell szólítani a

11 <http://hu.wikipedia.org/wiki/Facebook> (2011-02-20)

12 A kutatás címe: Risks and safety ont he internet

13 Varga András: Marketingmódszerek felhasználása a toborzásban. Az „America’s Army” Honvédségi Szemle 2009/4. 41-44. o

fiatalabb korosztályokat. Ez a feladat egyben alkalmazkodást is jelent, egy olyan kihívást, amelyet a digitális kompetenciákkal bőven ellátott fiatalok állítanak a katonai toborzás irányába. Kulcsfogalom a megújulás, innováció, digitális kompetencia.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Görzig, Anke-Haddon, Leslie- Livigstone, Sonia: Risks and safety on the internet.
<http://www2.lse.ac.uk/media@lse/research/EUKidsOnline/Home.aspx>

Nagy Péter: Virtuális jelenlét a Facebookon.
<http://www.prherald.hu/cikk2.php?idc=20100926-075201>

Nagy Péter: A szolgáltatás marketing időszakos kérdései a katonai térinformatikai támogatásban című munkájában in: Bauer András- Berács József: Bevezetés a marketingbe, KOTK jegyzet, Budapest, 1998

Nemzeti Alaptanterv: A Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról szóló 243/2003 (XII. 17.) Korm. rendelet (a 202/2007. (VII. 31.) Korm. rendelettel módosított, egységes szerkezetbe foglalt szöveg:

<http://www.nefmi.gov.hu/kozoktatasi/nemzeti-alaptanterv-nat/nemzeti-alaptanterv>

Varga András: Marketingmódszerek felhasználása a toborzásban. Az „America’s Army” Honvédségi Szemle 2009/4. 41-44. o.

DEVECSERI GÁBOR ŐRNAGY: KATONAI RUHÁZATI ELLÁTÁS A XXI. SZÁZAD ELVÁRÁSAI SZERINT EGY IGÉNYJOGOSULT SZEMSZÖGÉBŐL

Toborzó irodavezetőként nagyon sok rendezvényen veszek részt. Munkám során általános iskolás, középiskolás, főiskolai vagy egyetemi tanulmányokat folytató hallgatókkal, pedagógusokkal, felnőtt munkavállalókkal, vagy álláskeresőkkel, különböző szervezetek képviselőivel tartom a kapcsolatot. A kapcsolattartás elsődleges célja a Magyar Honvédség munkaerőigényének, hallgatói létszámigényének biztosítása, különböző toborzási módszerekkel és eszközökkel, amihez hozzátartozik a szervezet vagy szervezeti elemek bemutatása, népszerűsítése is. Nagyon boldog vagyok mikor újdonságokról, fejlesztésekről vagy fejlesztési elképzelésekről, sikeres missziókról, gyakorlatokról számolhatok be a civileknek, hiszen mindez könnyebbé és hatékonyabbá teszi a munkámat. Előfordul azonban az is, hogy a korszerűtlen technikák, eljárások vagy módszerek iránt érdeklődnek, amire értelemszerűen nem szívesen válaszolok. Léteznek olyan kommunikációs eszközök, amivel irányíthatóvá válik a beszélgetés menete és ezzel némiképp tompítható a problémás terület. Minden ígéretezem és szakmai tudásom ellenére az is előfordult már, hogy menthetetlenül és félreérthetetlenül vált nyilvánvalóvá a szomorú igazság. Sajnos a katonák ruházati ellátása is egy ilyen problémás terület, amire beszélgetések kapcsán nem szívesen térek ki.

Amikor a katonák egymás között a ruházati ellátásról, a Katonai Ruházati Ellátó Pontokon (KREP) keresztül beszerezhető

felszerelésekről beszélnek, folyamatosan panaszkodnak. Bizonyára sok minden változott ezen a területen is, azonban ebből egy átlagos katona nem sokat érzel. A legkritikusabb hiányosságok sajnos épp úgy jelen vannak ma 2011-ben, mint a rendszerváltás körüli években. Sokan azt a kijelentést is megkockáztatják, hogy 15-20 évvel ezelőtt talán jobban működött a rendszer, mint manapság.

A múlt év végén a társaságomban egy kedves ismerősöm szembesült teljesen véletlenül ruházati ellátási rendszerünk hiányosságaival. Éves viszonylatban 3-5 alkalommal keresem fel a Katonai Ruházati Ellátó Pontokat, hogy pótoljam az elhasználódott vagy hiányos felszerelésemet. Néhány apróságot kellett, hogy beszerezzek aznap. Kezdetben a bolt előtt álldogáltunk és beszélgettünk az ismerősömmel, de mivel igencsak hűvös volt, bent folytattuk kicsit halkabban a diskurzust. Egy középkorú főtörzsőrmester következett a sorban. Gyakorló öltözetet, pólót, bakancsot és köznapi nadrágot szeretett volna vásárolni teljesen átlagos méretben. Az eladó rendkívül készségesnek mutatkozott, de az említett felszerelésekből semmit nem tudott adni. A végén megjegyezte, hogy most éppen van zokni a méretében. A főtörzsőrmester vett 15 pár zoknit és „elédgetten” távozott. Mikor sorra kerültem, én is elmondtam a kívánalmaimat, amiben szintén nem tudott segíteni az eladó, azonban én sem jöttem ki üres kézzel. Vettem néhány pár zoknit és egy köznapi inget. Az ismerősöm alig várta már, hogy az üzleten kívül legyünk. Látott néhány

katonát, akik bementek egy ruházati boltba azzal a céllal, hogy pótolják a hiányos felszerelésüket, aztán kijöttek valami egészen mással, amire valójában semmi szükségük nem volt. Nem igazán értette, mitől ez a nagy „elégedettség”, hiszen a zokni az nem nadrág és nem bakancs. Teljesen megdöbbentette, amit tapasztalt. Még egy félórácskát beszélgettünk az üzlet előtt. Próbáltam meggyőzni arról, hogy egy ilyen típusú szervezetnél ez teljesen természetes, azonban minél jobban védtem a ruházati ellátási rendszerünket, annál nyilvánvalóbbá váltak annak hiányosságai. Miután kénytelen voltam belátni, hogy ennél jobban is lehetne csinálni, elköszöntünk egymástól. Nagyon sokat gondolkodtam a beszélgetésünket követően arról, hogy érdemes-e erről a területről bármit is írni. Voltaképpen nem a szakterületem és a pályám során sem sikerült olyan mértékben elmélyülni a katonai logisztikában, hogy az feljogosíthatna a rendszer felülvizsgálatára, kritikák megfogalmazására. Éppen ezért nem is szakmai szempontból, hanem egyszerűen egy igényjogosult szempontjából próbálok megfogalmazni a rendszerrel szembeni elvárásaimat és összegyűjteni azokat a javaslatokat, amik a ruházati ellátás fejlesztésével kapcsolatosak.

Ahhoz, hogy a fent említett problémát megoldjuk, több „filléres” alternatíva is a rendelkezésünkre áll. Természetesen kizárhatjuk a Katonai Ruházati Ellátó Pontokból a civileket, vagy kollégáinkkal egyetemben titoktartást fogadhatunk és az elavult, korszerűtlen technikákról, technológiákról ezen túl nem beszélünk. Megtehetjük azonban azt is, hogy szépen lassan átvesszünk a civil életből, azokat a kipróbált és bevált módszereket, fejlesztéseket, amik egyértelműen kedvezően hatnának szervezetünkre. Sajnos bizonyos területeken az elmaradás annyira nagy, hogy a változáshoz már igazából pénz sem kell, elég egy kicsivel több odafigyelés.

FEJLESZTÉS ELSŐ ÜTEME

A fejlesztés első üteme valóban csekély befektetést igényel. Abból kell kiindulni, hogy a jelenlegi alapfeladatokhoz - miszerint a hivatásos és szerződéses igényjogosult tiszti, tiszthelyettesi állomány ruházati ellátásának végrehajtását a katonai ruházati ellátó pontokon keresztül kell megoldani – nem nyúlhatunk. Az állomány sokat panaszkodik arra, hogy a katonai ruházati boltokban nem kapják meg azokat a felszereléseket, amelyek használatát, viselését a szabályzatban számukra kötelezően előírják. A konfekcióméret hiányos és a varratásra szánt keretösszeg is hamar elfogy. Gyakran előfordul, hogy 100 kilométereket kell utazni a katonának ahhoz, hogy a felszerelésének egy részét beszerezze. Ezen a területen célszerű lenne áttérni egy hatékonyabb elosztási és terjesztési rendszerre. A ruházati boltok raktárkészletének hiányából nem lehet egyértelmű következtetéseket levonni az egyedi – mennyiségi – igényekre vonatkozólag. Mi, katonák egy kicsit másképp szocializálódtunk ehhez a rendszerhez, ezért azt is elfogadjuk magyarázatként, ami voltaképpen nem fedi a valóságot. A „nincs” sok esetben csak időleges vagy lokális hiányt jelent. Például: jelenleg, ha betelefonálok vagy bemegegyek a székesfehérvári ruházati ellátó pontba, nem kapok 50-es gyakorló öltözetet. Az persze nehezen hihető, hogy a Magyar Honvéd-

ségen belül nincs 50-es gyakorló, de ahogy lettem a telefont vagy kiléptem a boltból az én gyakorló igényemmel rajtam kívül senki nem foglalkozik. Még az is meglehet, hogy a konkrét hiányra rendelést adnak le, de a jelenlegi folyamat továbbra sem garantálja, hogy személy szerint én kapjam meg a megrendelt terméket és ne más. Azt is megtehetem, hogy végigtelefonálom a ruházati ellátó pontokat. Megtettem... Tatán például van 50-es nadrág, Budapesten 50-es zubbony, Debrecenben pedig néhány darab van mindkettőből. Sajnos a többi KREP nem tudott segíteni. Ahhoz tehát, hogy egy garnitúra 50-es gyakorlót meg tudjak vásárolni, tömegközlekedési eszközökkel legkevesebb 293 kilométert kell megtennem közel 12 óra alatt vagy 581 kilométert 10 óra alatt. Természetesen az árukészlet hónapról hónapra változhat, úgy ahogy a hiányos termékek köre is.

Ennek a problémának az áthidalására semmi más nem kell, csupán az, hogy az igényjogosultak által rendelhetővé és névhez köthetővé váljanak a forgalmazott termékek.

Mondhatnám azt is, hogy – a névtábla beszerzéséhez hasonlóan a KREP képes lekezelni ezeket a megrendeléseket minden termék tekintetében. Én azonban ezt a lépést kihagyom, hiszen azt nem ma, hanem már a 80-as években meg kellett volna tenni.

A számítástechnika és az internet elterjedésével a felhasználók számára olyan szervezetek, szolgáltatók, hálózatok kerültek elérhető közelségbe, amelyekről korábban álmodni sem mertek volna. Ma már természetes, hogy bankkártyával fizethetünk a különböző termékekért vagy szolgáltatásokért a legtöbb boltban, miközben az egyenlegünket könnyedén nyomon kísérhetjük a szolgáltató weboldalán. Hasonlóképpen működnek a Honvéd Egészségpénztár vagy a Honvéd Nyugdíjpénztár szolgáltatásai is, amelyeken keresztül a Magyar Honvédség dolgozói is megtapasztalhatták a fejlődés ütemét és an-

nak „határtalan” lehetőségeit.

A „webshop” alapú értékesítés a civil szférában már több mint egy évtizede - bizonyítottan jól - működik. A webshop szolgáltatásnak része a termékek teljes palettájának felsorolása, kategorizálása, részletes leírása, ára, képe stb. Az interneten történő rendelés egy egyszerű regisztrálást és azonosítást követően történik. A felhasználóknak az egyenlegüket könnyedén nyomon követhetik az interneten. Minden megrendelés rögzítésre kerül a rendszerben, és amíg a teljesítés nem realizálódik, ott is marad. A katona tisztán látja a megrendelt termékeinek státuszát, nyomon követheti a szállítást, a ruhapróba időpontját, helyszínét. A megrendelt terméket KREP-en keresztül lehet átvenni. Az értesítés a megrendelés teljesítéséről – a regisztrációhoz használt e-mail-en keresztül történik. A KREP dolgozói közreműködhetnek a kiértékelésekben, de a munkájuk a jelentős mértékben nem változik (annyiban talán mégis, hogy a megrendelt termékeket nem kell a polcra kitenniük).

A webshop-ok természetesen nem csak a szolgáltató és az igényjogosult számára biztosítják az adásvétel lehetőségét. Az regisztrált igényjogosultak egyben felhasználók is a rendszerben, akik az új vagy jó állapotú, de használt ruházatukat, felszereléseiket egymás között eladásra, cserére vagy egészen egyszerűen ingyenes átadásra kínálhatják fel. Település szempontjából lokálisan vagy alukaton belül ez módszer eddig is adott volt, azonban csak egy szűk réteg számára biztosította a felszerelés pótlását, kiegészítését. Ez a szolgáltatás tulajdonképpen a webes felület „extrája”, ami a KREP-ekre semmilyen plusz feladatot nem ró.

Ezzel a folyamattal szükségtelemmé válnak a - beszerzést megcélzó - sok száz kilométeres szolgálati utak, a munkahelytől való távolmaradásból adódó munkaidő kiesések és a beszerzésre irányuló telefonálgatások.

Adott évben az igényjogosult nem csak azt

tudja, mire van éppen szüksége, hanem azt is, hogy mit kell pótolnia nagyjából egy éven belül. Ezeket a termékeket megjelölve komoly segítséget nyújthat a beszerzéssel foglalkozó kollégáknak. A tervezési fázis tehát az igényjogosultak köszönhetően jelentősen lerövidülhet és precízebbé válhat.

A javaslatokkal kapcsolatban két dolgot is kipróbáltam. Az interneten létrehoztam egy ingyenes webshop-ot, ami nem egész 15 percembe telt. Feltöltöttem rá néhány képet és leírást, megrendelést kezdeményeztem, amire megkaptam az automata visszaigazolását. Az egész procedúra egy órát sem vette igénybe. A másik próba a javaslat véleményezésére irányult. Tíz katonát kérdeztem meg erről a rendszerről, úgy hogy a fejlesztés második ütemét nem ismerttettem előttük. Mind a tízen pozitívan értékelték a javaslatot és szorgalmazták a webshop bevezetését. Néhányan közülük további javaslatokat fogalmaztak meg, ami a fejlesztés második ütemében megvalósítható.

A FEJLESZTÉS MÁSODIK ÜTEME

A második ütem tulajdonképpen az első kiterjesztése, amivel a katonai ruházati ellátás már valóban a XXI. század elvárásai szerint

működne. Itt viszont az alapfeladatok, valamint a szervezeti elemek strukturális átalakítása megkerülhetetlen.

A *webshop alapú értékesítés és futárszolgálati terjesztés* a civil szférában már szinte összeforrt fogalmak. Ez a kombináció komoly és nagy lépés lenne a ruházati ellátás fejlesztésében, ezért bevezetésének lehetőségét számtalan oldalról meg kell vizsgálni. Egy dolog azonban már az elején leszögezhető. A felmerülő plusz költségek és a prognosztizálható megtakarítások legrosszabb esetben is kioltják egymást. Költségmentes a futárszolgálat és a webshop fenntartása, ellenben szükségtelemmé válik a katonák útba indítása (hiszen a futárszolgálat kiszállítja a megrendelt terméket), megszűnhet vagy jelentősen lecsökkenhet a ruházati ellátó pontok száma, csökkenhet a dolgozók létszáma és ez által jelentős költségmegtakarítás realizálható. A fejlesztés tehát nem csak az igényjogosultak számára, hanem a szervezet egészére nézve is komoly előnyöket jelentene.

A fejlesztési javaslat második ütemének ismertetése után szintén megkérdeztem ugyanazt a tíz katonát, akikkel az első ütemről már beszéltem. Mind a tízen pozitívan értékelték a javaslatot és szorgalmazták a futárszolgálat bevezetését is.

BESENYŐ JÁNOS ÓRNAGY: RECENZÍÓ A FENNTARTHATÓ AFRIKA CÍMŰ KÖNYVRŐL

Nemrégiben került a kezembe a Publikon Kiadó által jegyzett *Fenntartható Afrika* című könyv amelyet, amikor elkezdtem, szinte le se tudtam tenni. A kiadó méltónak bizonyult a hírére, ismét olyan, Afrika témájú könyvet adott ki, amely méltán tarthat igényt a szélesebb közönség figyelmére is. Az elmúlt évek során a Publikon olyan szakmai műhellyé vált, amelylyel, az Afrikával foglalkozó tudósok, kutatók, biztonságpolitikai szakértők, vagy éppen ilyen témából diplomamunkát írók valamilyen módon találkoztak. A kiadó a 2010-es évben elindított egy Afrika témájú könyvsorozatot, amelyben olyan témákat tárnak az olvasók elé, amelyek elősegítik a tőlünk földrajzi értelemben vett távolabbi térségek (jelesül az afrikai kontinens) problémáinak jobb megértését, és többféle módon is hasznosítható tudást nyújtanak.

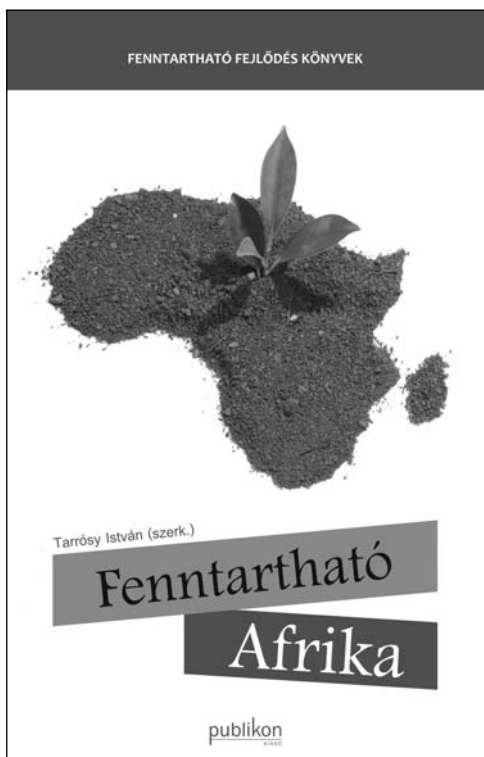
A kiadó jelen kötetben több fiatal tudós számára biztosított lehetőséget az általuk folytatott kutatások ismertetésére. A könyv

fő témája a fenntarthatóság, illetve a szerzők több, egymástól független és különböző aspektusból is megvizsgálják a fekete kontinens fenntarthatóságát. Az „Afrika Tanulmányok” szerkesztői, szerzői, a Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Politikai Tanulmányok Tanszék

hallgatói, és oktatói által jegyzett kötet egyik fő erőssége, hogy a benne közreadott hat tanulmányban a megszokott jó vagy rossz sémáktól elvonatkoztatva, a földrészről a tényleges (bár alkalmanként kritikus hangvételű) információkat osztják meg az olvasókkal. Több olyan összefüggést is felfedezhetünk, amelyek Európára és benne hazánkra is hatással bír. Márpedig sem az Európai Unió soros elnökeként, sem pedig az EU és a NATO szövetségi kötelezettségeinkből adódóan nem tehetjük meg,

hogy Afrikát figyelmen kívül hagyjuk, vagy bármilyen más módon negligáljuk.

Tarrósy István, PhD, Afrika kutató, a PTE BTK Politikai Tudományok Tanszékének adjunktusa, aki egyúttal a kötet szerkesztője is,

írásában bemutatja, hogy a fekete földrész és az ott nyersanyag miatt „nyomuló” nagy és középhatalmak (USA, Kína, India, Brazília, stb.) kapcsolatát egy számunkra szokatlan szegmensből. Nem arra vezet rá minket, hogy mit lehet elvinni az afrikai országokból és milyen gazdasági lehetőségeink lehetnének, hanem a külföldi országokkal partnerségi viszonyt kiépíteni képes Afrika, hogy profitálhat a nagymértékű nyersanyagéhségből, illetve hogyan fordíthatja azt úgy a javára, hogy abból ne csak egy szűk hatalmi réteg részesedhessen. Ehhez azonban szükséges egy „Afrika stratégia”, illetve több speciális ország, térség-specifikus koncepció megalkotása – e témát Tarrósy különösen fontosnak tartja, és számos fórumon (e tanulmány mellett) nyomatékkal érvel fontossága mellett. A pécsi Afrika Kutatóközpont ügyvezetője tanulmányban bemutatja a kontinens és a világ más államainak kapcsolatát az elmúlt évszázadok során, beleértve a különböző gyarmatosítási kísérleteket is. Külön pozitívum, hogy kimondja: Afrika jelenlegi állapotáért nem csak az európai gyarmatosítás vonható felelősségre, hanem az 1960-as években és az óta hatalomra került, sok esetben despotikus, saját népeiket elnyomó, kizsákmányoló afrikai elit is.¹ Rávilágít a fenntartható afrikai gazdasági növekedés egyik legfontosabb aspektusának számító regionális struktúrák meglétére, a regionális együttműködések kiépítettségét és működőképességét. A fejezetben lényeges információt találhatunk

még a NEPAD (Új Partnerség Afrika Fejlődéséért) programról, a „jó kormányzásról,” a fenntarthatatlan biztonsági környezetről, a humán biztonságról, és az oktatásról. A szerző által tett legfontosabb megállapítás, hogy Afrika nem szemlélheti öljebe tett kézzel a folyamatokat, a fejlődéséért elsősorban maga felelős, hisz maga ismeri a lehetőségeit, kitérési pontjait. A reális szemlélethez azonban kritikus, gondolkodó, jól képzett és felkészült szakemberekre, politikusokra és példaképekre van szükség, akik fenntarthatják és segíthetik újrapozícionálni Afrikát a nemzetközi porondon.

Glied Viktor, politológus, történész, a PTE BTK Politikai Tanulmányok Tanszék tanársegédje első mondataival elkeserít bennünket, mivel felhívja figyelmünket arra a tényre, hogy a világ, amelyben élünk, nem fenntartható, ugyanis „igényeink messze meghaladják szükségleteink szintjét, és ha nem változtatunk szokásainkon, ökológiai lábnyomunk és szennyező életmódunk eltíporja a nyersanyagokat, a közjavakat, majd lassan felemészti mindent, amit a mindennapok során már természetesnek veszünk”. Ezután bemutatja a fenntarthatóságot, az ahhoz kapcsolódó eseményeket, a környezet és a fejlesztés összefüggéseit, majd azt a meglepő állítást teszi, hogy „Afrika még mindig a legfenntarthatóbb kontinens”. Ez nagyrészt az afrikaiak természet közelebbi viselkedésének köszönhető, de természetesen az általuk okozott környezeti degradáció problémáját is jelzi. Gyorsan kiderül, hogy a globális Észak (USA és a fejlett európai országok) és a globális Dél (Kína, India, stb.) néhány országának nem csak a szén, kőolaj és földgáz lelőhelyek felkutatása, és megszerzése fontos, hanem az olyan nyersanyagok is, mint a kobalt, nikkel, cink, gyémánt, arany, vagy akár a tea, kávé és kakaó. Ezeket a termékeket pedig leginkább Afrikából szerezhetik be, ahol minimális befektetéssel és nagymennyiségben lehet hozzájuk jut-

1 Az afrikaiak gyakran a korábbi gyarmatosítókat teszik felelőssé az afrikai kontinens országainak állapotáért, az ott keletkező valamennyi problémáért és ezzel keltenek sokszor alaptalan büntudatot az európai államokban, hogy azok több támogatást biztosítsanak az afrikaiaknak. Az ilyen zsarolásokkal megszerzett támogatások nagy része a korrupció afrikai vezetőknél köszönhetően soha nem jutnak el a rászorulókhöz.

ni. Így lehetséges az, hogy a korábbi gyarmati rendszerek szinte észrevétlenül átalakultak a nyugati fél által dominált egyenlőtlen kereskedelmi kapcsolatokká. Természetesen az új „gyarmatosító” országok megjelenéséről is információkat kapunk. A környezeti problémákkal foglalkozó rész több olyan kérdést is felvet (hulladékgazdálkodás, mezőgazdasági, fásítási programok), amelyekkel érdemes lenne akár csak gazdasági alapon is foglalkozni, illetve más megvilágításba helyez néhány biztonságpolitikai kihívást is (pl. szomáliai kalózkérdés). Konklúzióként megállapítja, hogy a kontinens problémáinak kezeléséhez nemzetközi összefogás szükséges, azt egyedül az afrikaiak nem képesek megoldani.

Keserű Dávid, politológus a 21. századi fejlődő világ (benne kiemelten Afrika) urbanizációjával és annak problémakörével foglalkozik. Tanulmányából kiderül: bár az urbanizációhoz „számos negatív tényező is párosul, többek között az ivóvízellátás és csatornázás kérdése a metropoliszokban, a városi mélyszegény réteg kialakulása, a sok helyütt mérhetetlen nyomor, valamint a szlömök létrejötté, a hulladékkezelés, és –szállítás megoldatlansága, illetve mindezek hatásaként a különböző fertőző betegségek megjelenése és rohamos terjedése”. Ennek ellenére a városok lakossága folyamatosan és rohamosan nő, hisz ott több munkalehetőség van, mint vidéken ahol az emberek egyre inkább képtelenek önmagukat és családjukat eltartani. Ezért Afrikában már a kontinens lakosságának 40%-a él a városokban! Egyes vélemények szerint az elkövetkező évtized során az afrikai és ázsiai városok létszáma akár a duplájára is nőhet, ami majd három és félmilliárd embert jelent 2030-ra. A szerző tárgyyszerűen mutatja be először az urbanizáció globális, majd pedig afrikai helyzetét, kihívásait, amelyeket számtalan példával is alátámaszt (pl. Lagos és Nairobi példáján keresztül). A növekvő afrikai városokról írt fejezet és az ott található

nyomornegyedekben élők nélkülözésének és kiszolgáltatottságának bemutatása mély nyomot hagy az olvasóban, aki azon kezd gondolkodni, hogy milyen módon lehetne ezeket a problémákat kezelni. Bár erről sok döntéshozó elfeledkezik, de a települések problémáinak megoldása szintén beletartozik a fenntartható fejlődés témakörébe, éppen ezért egyre fontosabb kutatási terület lesz az elkövetkező évek során az afrikai urbanizáció, az afrikai városok formálódása, alakulása.

Bagi Judit, politológus a fekete kontinens gazdaságilag legerősebb, politikailag pedig legbefolyásosabb államának, a Dél-afrikai Köztársaság példájának bemutatásával taglalja a nők politikai szerepvállalásának és az oktatásnak kérdéseit. A szerző írásában rámutat arra a fontos tényre, hogy „a fenntartható fejlődés kizárólag a nők társadalmi, politikai, gazdasági és szociális szférába való bevonásával és aktív szerepvállalásával képzelhető el.” Természetesen ez nem megy egyik napról a másikra, de a bemutatott példákon keresztül megmutatja az oktatás fontosságát ebben a kérdésben. Ez már csak azért is fontos mert jelenleg a világ lakosságának egynegyede írástudatlan, a fejlődő országokban pedig 110 millió gyerek egyáltalán nem részesül oktatásban. Így már érthető, hogy a nemzetközi fórumokon miért visszatérő kérdés a mindenki számára hozzáférhető alapfokú oktatás megteremtése és a nemi alapon történő diszkrimináció teljes felszámolása. Ezek után olvashatunk olyan sikeres fekete-afrikai nőkről, akik a politikai életben jelentős sikereket értek el és az afrikai nők egyenjogúságáért küzdő mozgalmakról és a globalizáció (ez esetben hasznos) hatásáról. A tanulmány egyik fontos területe a fekete-afrikai nők oktatásával kapcsolatos, ahol a szerző nem csak azon lamentál, hogy milyen nyomorúságos a helyzet, hanem valós példákon keresztül (az afrikai migráció elnöiesedése vagy az afrikai nők sikertörténetei) megmutatja a kitörés lehetőségeit is.

Radics M. Péter újságíró, aki emellett a Pécsi Tudományegyetem politológus hallgatója a Dél-afrikai Köztársaságot érintő migráció kérdéskörével foglalkozik. A migráció már az emberiség létrejötte óta befolyásolja a társadalmak összképét, mivel annak megléte akár egy társadalom összeomlását, de éppen felemelkedését is elhozhatja.² Habár a Dél-afrikai Köztársaság maga is megszenvedett a kirekesztő apartheid rezsim ideje alatt, mégsem tudja hatékonyan kezelni a szomszédos országokból érkező menekültek problémáit, akikkel akár nyerhetne is, mivel a jól képzett fehér lakosság egyre nagyobb számban menekül el az országban, a pótlásuk pedig egyelőre nem megoldott. A bevándorlással kapcsolatos megoldatlan kérdések a gazdaság fenntarthatóságát is befolyásolják, ezért mindenképp szükséges mélyebben foglalkozni ezzel a kérdéssel. A szerző jó érzékkel mutatja be a bevándorlás problémáit, a bevándorlást gazdasági szempontból, majd az illegális bevándorlás kihívásait. Külön alfejezet foglalkozik a kockázatokkal a fenntartható fejlődéssel kapcsolatban, a migrációval kapcsolatos regionális együttműködéssel, annak törvényi szabályozásával, a migráció hatásaival az ország mindennapjaira (vidékfejlesztés, élelmiszer-termelés, infrastruktúra, kereskedelem, oktatás, egészségügy, AIDS, stb.). A szerző nem hallgat a migráció által keltett egyre inkább élesedő társadalmi feszültségekről sem,

2 Erre jó példa a Spanyolországból elűzött zsidók esete, akik kivándorlásával egész „iparágak” szűntek meg, jelentősen csökkentek a behajtott adók és az értelmiség egy jelentős része is elhagyta az országot. Ellenben azok az államok (Anglia, Hollandia) akik befogadták az elűzötteket anyagi felemelkedést tapasztalhattak meg. Hasonló eset történt a Franciaországból elűzözt hugenották, illetve a Cseh-Morvaországból a Magyar Királyság és Erdély területére menekült anabaptisták (habánok) esetében is.

melyek károsan befolyásolják a Dél-afrikai Köztársaság és a szomszédos államok kapcsolatát is.

Vörös Zoltán politológus, a PTE BTK PhD hallgatója Kína afrikai térnyerését elemzi. Szerinte azzal, hogy az új nagyhatalom, és más országok, pl. India, Brazília is megjelentek a kontinensen gazdasági lehetőségeket kereső hatalmak között (akik ugye elsősorban a kontinens természeti kincseit, nyersanyagait akarják kitermelni, nem pedig a fenntarthatóság kérdéseivel foglalkozni) valójában az Afrika számára elérhető választék bővült. Így Kína képes alternatívát kínálni a kontinens államainak, térségeinek rövid, közép vagy éppen hosszú távú fejlődésük tekintetében. Olvashatunk az afrikai országok felé irányuló érdeklődés okairól (gazdasági, humanitárius és emberjogi), és tisztán látszik a tanulmányban, hogy a nyugati „demokratikus” államok és a később érkező újonnan felemelkedő országok legfontosabb érdeke egyértelműen az afrikai nyersanyag kincshez való korlátlan hozzáférés, a saját gazdaságuk fenntartása miatt. Ebben a versenyben a később csatlakozott Kína sajátos módszerek alkalmazásával egyre nagyobb sikereket ér el, mint a nyugati államok, akik demokratikus normák betartását követelik meg a gazdasági együttműködés során. Ezért is bukott meg a nyugati politika, és kerül egyre inkább előtérbe a gazdasági hatalommá vált Kína „pragmatikusabb” politikája. Kína nem csinál titkot abból, hogy expanzív külpolitikájának elsődleges mozgatórugója a piacok megszerzése mellett a gazdasági növekedéséhez elengedhetetlen energiabiztonság megteremtése, hiszen 1993 óta kőolaj behozatalra szorul. Sok olyan információt tudunk meg, amelyek érthetőbbé teszik számunkra a nemzetközi gazdaság, kereskedelem és a politika összefüggéseit, sőt egy-egy esemény magyarozatát is. A tanulmány erősségének tekinthető a gyakorlati példák (Szudán, An-

gola, Nigéria, Kongói Köztársaság, Dél-afrikai Köztársaság) bemutatása, prognózisok készítése. A szerző külön alfejezetben foglalkozik a Kínát érő kritikákkal, több esetben is bizonyítva azok alaptalanságát, illetve bemutatja, hogy a nyugati „demokratikus” államok is hasonló eszközökkel operálnak. Természetesen azért a jogos kritika is megjelenik, főként az elnyomó rezsimek anyagi támogatása okán (Szudán, Zimbabwe). A kínai külpolitika működésével kapcsolatos megállapítások és a konklúzió is tartalmaz

érdekes következtetéseket, amelyek további gondolkodásra és kutatásokra készítetik az olvasót.

A Fenntartható Afrika című könyvet bátran ajánlhatom mindazok számára, akik többet szeretnének megtudni az afrikai kontinens napi történéseiről és valóságáról, azok lehetséges, bennünket is érintő hatásköréről.

Tarrósy István (szerk.): Fenntartható Afrika, Publikon Kiadó, Pécs, 2010, 2390 Ft.

Cikkek, tanulmányok közzéadási feltételei (technikai információk a kézirat elkészítéséhez)

A szerzők a cikkek szövegét A4-es lapokra, azok egy oldalára gépeljék (30 sor, egy sorban 62 leütés), másféle sortávolsággal. A kézirat terjedelme lehetőleg ne haladja meg a 20-22 gépelt oldalt (max. 40 ezer karakter). A cikkek alap betűtípusa a Times New Roman, mentési formátuma pedig .rtf vagy .doc legyen. Amennyiben tanulmányukat fotókkal, ábrákkal kívánják illusztrálni, azokat ne a szövegbe beágyazva, hanem mellékelve küldjék be, formátuma pedig .jpg legyen. Kérjük, hogy a szövegszerkesztés során törekedjenek a helykímélésre, a szöveg szétesésének elkerülésére és a tipográfiai visszafogottságra.

A szerzők a beküldött cikkhez, tanulmányhoz készítsenek 10-12 soros annotációt, amely tükrözi az írása tartalmát. Külön mellékelt lapon (vagy a kézirat végén a hivatkozások után) tüntessék fel teljes nevüket, katonai rendfokozatukat (amennyiben van), valamint irányítószámmal ellátott lakcímüket, munkahelyi címüket, esetleg telefonszámukat.

A cikkeket, tanulmányokat, véleményeket, javaslatokat és olvasói leveleket közvetlenül a Sereg Szemle folyóirat szerkesztőségének címére (8000, Székesfehérvár, Zámolyi út 2-6. Postacím: 8001 Pf.: 151.), vagy Dr. Földesi Ferenc felelős szerkesztő belső levelező (INTRANET: FFOGAVBB@hummil.local), illetve e-mail címére (seregszemle@regiment.hu) küldjék el.

A szerkesztőség a kéziratokról – folyóiratunk szakmai színvonalának emelése érdekében – véleményt kér egy vagy két, a témában jártas szakembertől.

A cikk elfogadása esetén a kézirat közzéadási ideje 3-6 hónap, tekintettel a folyóirat negyedévenkénti megjelenésére. A beérkezett írások megjelenési idejének, sorrendjének meghatározása a felelős szerkesztő illetékességi körébe tartozik.

Szerkesztőség

E SZÁMUNK SZERZŐI

Dr. habil. Birher Nándor, főiskolai tanár, Károli Gáspár Református Egyetem, Veszprémi Érseki Hittudományi Főiskola

Tóth Sándor nyá. ezredes, főelőadó, MH Összhaderőnemi Parancsnokság, Székesfehérvár

Koós Gábor, előadó, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Kossuth Lajos Hadtudományi Kar, dékáni hivatal, Budapest

Prof. Dr. Szternák György nyá. ezredes, egyetemi tanár, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Budapest

Vágföldi Zoltán mk. őrnagy, laboratóriumvezető (osztályvezető helyettes), MH Görgei Artúr Vegyivédelmi Információs Központ, Budapest

Dr. Földi László, intézet igazgató, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, vegyi és katasztrófavédelmi intézet, Budapest

Hüse Csaba százados, beosztott tiszt, MH Civil-katonai Együttműködési és Lélektani Műveleti Központ, Budapest

Rózsa Tibor ezredes, főnök, MH Összhaderőnemi Parancsnokság, Civil-katonai Kapcsolatok Főnökség, Székesfehérvár

Dr. Révész Gyula mk. ezredes, parancsnok, MH 43. Nagysándor József Híradó- és vezetéstámogató ezred, Székesfehérvár

Solymosi Ferenc mk. alezredes, parancsnokhelyettes, MH 43. Nagysándor József Híradó és Vezetéstámogató ezred, Székesfehérvár

Méhes Lénárd mk. százados, részlegvezető, MH Logisztikai Ellátó Központ, üzemben tartást és anyagellátást tervező részleg, Budapest

Hennel Sándor százados, helikoptervezető, gépparancsnok, MH 86. Szolnok Helikopterbázis, Szolnok

Hegedűs Ernő százados, beosztott tiszt, MH Logisztikai Ellátó Központ, üzemben tartást és anyagellátást tervező részleg, Budapest

Vidovenyecz Pál mk. százados, beosztott tiszt, MH 37. II. Rákóczi Ferenc Műszaki ezred, helyőrségtámogató parancsnokság, Szentes

Fa Árpád honvéd tisztjelölt, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Budapest

Nagy Imre honvéd tisztjelölt, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Budapest

Tamási Béla mk. ezredes, MH Műveleti és Doktrinális központ, Budapest

Kádár Kriszta PhD hallgató, Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar, Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola, Pécs

Dr. Tóth Gergely főhadnagy, jogász tiszt, MH Támogató Dandár, jogi és igazgatási osztály, Budapest

Rada Péter, Budapesti Corvinus Egyetem, Társadalomtudományi Kar, Budapest

Győri-Barcsa Andrea, PhD hallgató, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Budapest

Hettyey András, PhD hallgató, Andrassy Egyetem, Budapest

Dr. Varga Attila Ferenc alezredes, osztályvezető-helyettes, HM Jogi Főosztály

Varga András középiskolai tanár, II. Rákóczi Ferenc Fővárosi Közgazdasági Szakközépiskola, Budapest

Devecseri Gábor őrnagy, parancsnok, MH Nyugat-Magyarországi Hadkiegészítő Parancsnokság, 1. számú Toborzó központ, Székesfehérvár,

Besenyő János őrnagy, PhD hallgató, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Budapest.

AZ MH ÖSSZHADERŐNEMI PARANCSNOKSÁG PARANCSNOKÁNAK PÁLYÁZATI FELHÍVÁSA A 2011. ÉVRE

Az MH Összhaderőnemi Parancsnokság (a továbbiakban: MH ÖHP) parancsnoka – az MH ÖHP Tudományos Kutatóhely (a továbbiakban: TKH) jóváhagyott éves munka- és költségvetési tervével összhangban – pályázatot hirdet tanulmányok, elemzések megírására.

1) A pályázat meghirdetésének elsődleges célja az MH ÖHP és katonai szervezetei személyi állományának aktivizálása, a tudományos tevékenység és mindenekelőtt a kutatás ösztönzése, publikálásra alkalmas, és elsősorban a gyakorlatban is hasznosítható anyagok készítése, a tagság önmegvalósítási lehetőségeinek bővítése.

2) A pályázat keretében az MH ÖHP TKH nem jelöl meg feldolgozási területeket. Azonban a benyújtott pályamunkának illeszkednie kell az MH ÖHP alaprendeltetéséből eredő, a katonai élet profiljába tartozó feladatokhoz.

3) A pályázaton – egyénileg, vagy csoportosan – elsősorban az MH ÖHP és az alárendelt katonai szervezetek állományába tartozók vehetnek részt. Azonban 2011-ben a TKH az MH ÖHP szervezeti alárendeltségén kívüli, más katonai, valamint rendvédelmi szervezet állományába tartozóktól, továbbá a már szolgálati nyugállományú egyéntől is elfogad pályamunkákat, amennyiben azok megfelelnek a 2. pontban meghatározott feltételeknek.

4) **Pályázni kifejezetten ezen pályázati kiírásra készített, eredeti, ebben a formában más helyre be nem nyújtott tanulmányokkal lehet.**

5) **A pályamunkák beadási határideje: 2011. szeptember 1.**

6) Formai követelmények:

A pályaművek terjedelme ne haladja meg a négy szerzői ívet (~ 160.000 leütés), de érje el az egy szerzői ív terjedelmet (~ 40.000 leütés).

A pályamű szövegének formai követelményei:

- betűtípus: Times New Roman;
- betűstílus: Normál;
- betűméret: 12 pont;
- sorközök távolsága: 1,5

A pályamunkákat, tudományos dolgozatokat két nyomtatott (gépelt) példányban és elektronikus formában (CD-n), kell benyújtani az MH ÖHP TKH-nek (Cím: Nagy Norbert őrnagy, 8000 Székesfehérvár, Zámolyi út 2-6., vagy 8001 Székesfehérvár, Pf. 151).

7) A benyújtott pályaműveket két egymástól független – az MH ÖHP TKH által felkért – szakértő bírálja el alapvetően a következő szempontok figyelembe vételével kialakított pontszámok alapján:

- a téma feldolgozási színvonala;
- a választott téma időszerűsége, fontossága;
- a dolgozat szerkesztése, stílusa;
- az eredmények, ajánlások/javaslatok megfogalmazása;
- alkalmazhatóság az MH, az MH ÖHP rendszerében;
- a téma irodalmában való jártasság, az irodalom felhasználása.

8) A pályázat elbírálásánál előnyt élveznek az újszerű megközelítéseket felvállaló, a gyakorlati vizsgálatokra alapozott, a gyakorlatban bevezethető eredményeket hozó pályázatok. Külön előnyt jelent, ha a pályázók egy-egy nagyobb témakört esetleg több pályázó összefogásában dolgoznak ki, ha a kutatás várható eredményeinek hasznosítására, valamint a rövid és hosszú távú hatásának, hatékonyságának objektív kimutatására szolgáló eljárásokra is tartalmaz javaslatot.

9) A pályamunkák díjazása a tudományos munkára megállapított és a vonatkozó HM utasításban szabályozott módon és rendben, az alkotóközösségek díjazása a társszerzői nyilatkozatban megjelölt arányban történik.

10) Az arra alkalmas pályamunkák – függetlenül a díjazástól – esetleges átdolgozás után a **Sereg Szemle** című folyóiratban is közlésre kerülhetnek. Minden pályamunka – a szerzővel való előzetes egyeztetés után – átadásra kerülhet a hasznosításában érdekelt szervek részére.